

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Даля

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

СЛОТЮК Андрій Сергійович

УДК 332.1:330.341.1:334.012.64

ДИСЕРТАЦІЯ

**ІННОВАЦІЙНО-ПІДПРИЄМНИЦЬКА ІНФРАСТРУКТУРА
РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

05 - Соціальні та поведінкові науки
051 - Економіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 А.С. Слотюк

Науковий керівник: **Манухіна Марта Юріївна**, кандидат економічних наук,
доцент

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Слотюк А.С. Інноваційно-підприємницька інфраструктура регіонального розвитку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 05 – Соціальні та гуманітарні науки за спеціальністю 051 – Економіка – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України, Київ, 2026.

Основний науковий результат дисертаційного дослідження полягає у формуванні науково обґрунтованого підходу до розвитку та управління інноваційно-підприємницькою інфраструктурою регіону на основі поєднання інструментів економічного моделювання, оцінки ефективності та поведінкового аналізу, що дозволяє підвищити результативність інноваційної діяльності, забезпечити технологічний розвиток регіональної економіки та посилити її конкурентоспроможність в умовах сучасних трансформаційних викликів.

У роботі удосконалено модель інноваційної інфраструктури в системі економіки, яка відображає багаторівневу взаємодію суб'єктів інноваційної діяльності, інфраструктурних інститутів, ресурсного забезпечення та механізмів трансформації ресурсів в інноваційні товари, послуги і технології. Запропонований підхід дозволяє комплексно оцінювати роль інноваційної інфраструктури в економічному розвитку та обґрунтовувати напрями формування інноваційно-підприємницької інфраструктури регіону. Доведено, що ефективність функціонування інноваційної системи залежить від рівня координації між її структурними елементами, ресурсного забезпечення та здатності до комерціалізації інноваційних результатів.

В дослідженні набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо формування інноваційної інфраструктури регіону шляхом систематизації передумов її розвитку з позицій економіки розвитку та економіки розміщення. Доведено, що ключовими чинниками становлення інноваційної інфраструктури виступають просторові умови, ресурсний потенціал території, інституційне

середовище, рівень підприємницької активності та інноваційна спроможність регіону. Запропонований підхід дозволяє комплексно оцінювати передумови регіонального розвитку та обґрунтовувати напрями удосконалення інноваційно-підприємницької інфраструктури.

Також у дослідженні удосконалено уявлення про еволюцію парадигм теорії розміщення продуктивних сил та теорії інновацій шляхом включення сучасного підходу, що базується на розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіонів. Обґрунтовано, що за умов зростання ролі внутрішніх ресурсів розвитку саме інноваційна інфраструктура забезпечує технологічну модернізацію економіки, прискорення інноваційних процесів, ефективне використання регіонального потенціалу та формування передумов для технологічного прориву національної економіки.

В дисертації удосконалено концептуальний підхід до формування інноваційно-підприємницької інфраструктури в системі регіональної економіки, який базується на поєднанні структурно-функціонального, організаційного та нормативного аспектів її розвитку. Визначено типову структуру інфраструктурного об'єкта, ключові ознаки функціонування, етапи створення, принципи проєктування, критерії прийняття управлінських рішень та законодавчі обмеження розвитку. Уточнено економічну сутність інноваційно-підприємницької інфраструктури регіону як системи, що забезпечує взаємодію бізнесу, науки, інвесторів і влади у процесі створення та комерціалізації інновацій. Запропонований підхід сприяє підвищенню ефективності регіональної економічної політики, активізації підприємництва та зростанню інноваційної спроможності територій.

У дослідженні визначено напрями вдосконалення регулювання процесів формування та розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіонів. Розвинено методичні підходи до оцінки ефективності інноваційної інфраструктури в системі регіональної економіки, які передбачають комплексне врахування економічних, інституційних та інноваційних параметрів її функціонування. Запропоновані підходи дозволяють підвищити об'єктивність

оцінювання результативності інфраструктурних об'єктів, а також сприяють формуванню ефективної політики розвитку інноваційно-підприємницького середовища на регіональному рівні.

Також в роботі розкрито особливості економічної імітації та підприємницького епігонства в системі сучасної підприємницької діяльності. Уточнено підходи до розмежування економічної імітації як форми незаконного копіювання та підприємницького епігонства як механізму творчої адаптації й удосконалення інноваційних ідей. Введення категорії «підприємницьких епігонів» до теорії підприємництва дозволило по-новому інтерпретувати роль наслідування в економічному розвитку та обґрунтувати доцільність підтримки підприємницького епігонства як перспективного напрямку державної політики у сфері інноваційного підприємництва.

У дослідженні удосконалено методика інтегрального аналізу інноваційних проєктів на основі моделі поведінкових уподобань. Принциповою відмінністю запропонованого підходу є можливість пріоритетного врахування якісних характеристик інноваційних проєктів поряд із традиційними кількісними критеріями оцінювання. Це дозволяє комплексно оцінювати інноваційно-проєктну діяльність з урахуванням стратегічної значущості проєктів, рівня їх інноваційності, адаптивності, потенціалу розвитку та відповідності індивідуальним цілям суб'єктів інноваційно-підприємницької інфраструктури. Запропоновані методичні розробки сприяють розвитку інструментарію стратегічного управління інноваційною діяльністю та підвищують обґрунтованість вибору найбільш перспективних інноваційних проєктів для підприємств інноваційної інфраструктури. Практична апробація методики підтвердила її ефективність і можливість використання у процесі прийняття управлінських рішень у сфері регіонального інноваційного розвитку.

У роботі розроблено рекомендації щодо розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіону з метою підвищення ефективності її функціонування в умовах необхідності забезпечення технологічного прориву. Запропоновані рекомендації базуються на результатах моделювання

ефективності функціонування інноваційної інфраструктури та передбачають комплексне врахування інституційних, економічних, ресурсних та організаційних чинників регіонального розвитку. Їх реалізація сприяє підвищенню результативності інноваційної діяльності, посиленню взаємодії між суб'єктами інноваційно-підприємницької інфраструктури, активізації підприємництва та формуванню умов для довгострокового технологічного розвитку регіональної економіки.

Ключові слова: інноваційно-підприємницька інфраструктура, регіональний розвиток, інноваційне підприємництво, інноваційні проєкти, оцінка ефективності, економічне моделювання, управління інноваційним розвитком

ANNOTATION

Slotiuk Andrii. Innovation and Entrepreneurship Infrastructure for Regional Development. - Qualification science work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 05 Social and Behavioral Sciences in the specialty 051 Economics. – Volodymyr Dahl East Ukrainian National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2026.

The main scientific outcome of this dissertation research is the development of a scientifically grounded approach to the development and management of a region's innovation and entrepreneurial infrastructure, based on a combination of economic modeling tools, performance evaluation, and behavioral analysis, which makes it possible to enhance the effectiveness of innovation activities, ensure the technological development of the regional economy, and strengthen its competitiveness in the face of contemporary transformational challenges.

This paper refines a model of innovation infrastructure within the economic system, reflecting the multilevel interaction between innovation actors, infrastructure institutions, resource provision, and mechanisms for transforming resources into

innovative goods, services, and technologies. The proposed approach allows for a comprehensive assessment of the role of innovation infrastructure in economic development and provides a rationale for the directions of forming the region's innovation and entrepreneurial infrastructure. It has been proven that the effectiveness of the innovation system's functioning depends on the level of coordination among its structural elements, resource provision, and the capacity to commercialize innovation outcomes.

This study further develops theoretical concepts regarding the formation of a region's innovation infrastructure by systematizing the prerequisites for its development from the perspectives of development economics and location economics. It has been demonstrated that the key factors in the formation of an innovation infrastructure are spatial conditions, the resource potential of the territory, the institutional environment, the level of entrepreneurial activity, and the region's innovative capacity. The proposed approach allows for a comprehensive assessment of the prerequisites for regional development and provides a basis for identifying directions for improving the innovation and entrepreneurial infrastructure.

The author has also refined the understanding of the evolution of paradigms in the theory of the location of productive forces and the theory of innovation by incorporating a modern approach based on the development of regions' production, technological, and innovation infrastructure. It is argued that, given the growing role of internal development resources, it is precisely the innovation infrastructure that ensures the technological modernization of the economy, the acceleration of innovation processes, the effective use of regional potential, and the creation of the prerequisites for a technological breakthrough in the national economy.

This dissertation refines the conceptual approach to the development of a production and technological innovation infrastructure within the regional economic system, based on a combination of structural-functional, organizational, and regulatory aspects of its development. The typical structure of an infrastructure facility, key operational characteristics, stages of creation, design principles, criteria for managerial decision-making, and legislative constraints on development are

identified. The economic essence of a region's production-technological innovation infrastructure is clarified as a system that facilitates interaction between business, science, investors, and government in the process of creating and commercializing innovations. The proposed approach contributes to improving the effectiveness of regional economic policy, stimulating entrepreneurship, and enhancing the innovative capacity of territories.

The study identifies areas for improving the regulation of processes related to the formation and development of regional production and technological innovation infrastructure. It develops methodological approaches for assessing the effectiveness of innovation infrastructure within the regional economy, which involve a comprehensive consideration of the economic, institutional, and innovation-related parameters of its operation. The proposed approaches allow for a more objective assessment of the performance of infrastructure facilities and contribute to the formation of effective policies for developing the innovation and entrepreneurial environment at the regional level.

The paper also examines the characteristics of economic imitation and entrepreneurial emulation within the framework of modern entrepreneurial activity. It clarifies the approaches to distinguishing between economic imitation—as a form of illegal copying - and entrepreneurial emulation - as a mechanism for the creative adaptation and refinement of innovative ideas. The introduction of the category of “entrepreneurial epigones” into the theory of entrepreneurship has made it possible to reinterpret the role of imitation in economic development and to justify the advisability of supporting entrepreneurial emulation as a promising direction of state policy in the field of innovative entrepreneurship.

This study refines the methodology for the comprehensive analysis of innovation projects based on a behavioral preference model. A key distinction of the proposed approach is its ability to prioritize qualitative characteristics of innovation projects alongside traditional quantitative evaluation criteria. This allows for a comprehensive evaluation of innovation and project activities, taking into account the strategic significance of projects, their level of innovation, adaptability, development

potential, and alignment with the individual goals of entities within the innovation and entrepreneurial infrastructure. The proposed methodological developments contribute to the development of strategic management tools for innovation activities and enhance the soundness of selecting the most promising innovative projects for enterprises within the innovation infrastructure. Practical testing of the methodology has confirmed its effectiveness and suitability for use in the process of making management decisions in the field of regional innovation development.

This paper develops recommendations for the development of the region's industrial and technological innovation infrastructure with the aim of improving its operational efficiency in light of the need to achieve a technological breakthrough. The proposed recommendations are based on the results of modeling the operational efficiency of the innovation infrastructure and take into comprehensive account the institutional, economic, resource-related, and organizational factors of regional development. Their implementation contributes to increasing the effectiveness of innovation activities, strengthening interaction among actors in the innovation and entrepreneurial infrastructure, stimulating entrepreneurship, and creating conditions for the long-term technological development of the regional economy.

Keywords: innovation and entrepreneurial infrastructure, regional development, innovative entrepreneurship, innovation projects, efficiency assessment, economic modeling, innovation development management

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Фаталов В.В., Слотюк А.С. Innovative developments in regional economic growth. *Via Economica*. 2024. № 7. С. 112-117. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8559/2024-7-16>

Особистий внесок: доведено, що інноваційні зрушення виступають каталізатором підвищення конкурентоспроможності регіонів, сприяють диверсифікації економіки та створюють умови для збалансованого розвитку територій.

2. Фаталов В.В., Слотюк А.С. Architecture of the innovative potential of economic systems. *Інклюзивна економіка*. 2024. №2 (04). С. 77-82. DOI: https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.4-12

Особистий внесок: обґрунтовано необхідність використання поняття «архітектура» як узагальнюючої категорії, що відображає системність, структурованість та функціональну інтеграцію інноваційного потенціалу.

3. Фаталов В.В., Слотюк А.С. Recommendations for developing the region's innovation infrastructure with a view to improving its operational efficiency. *Підприємництво та інновації*. 2025. № 35. С. 136-142. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/35.40>

Особистий внесок: обґрунтовано напрями розвитку майнового комплексу, інженерної, соціальної та сервісної інфраструктури, а також використання державно-приватного партнерства й залучення інвесторів.

4. Brykailo Yevhen, Slotiuk Andrii. Implementation of a system for monitoring the economic security of regional enterprises in the context of digitalization. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2025. № 4 (19). С. 469-474. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.19-67>

Особистий внесок: обґрунтовано, що цифрові технології кардинально змінюють доступність, швидкість і структуру інформаційних потоків, що впливають на індикатори економічної безпеки, а отже потребують корекції традиційних підходів до діагностики загроз і прийняття рішень.

5. Slotiuk Andrii, Yankovskyi Yaroslav. The role of innovative entrepreneurship in ensuring economic development. *Вісник економічної науки України*. 2026. №1 (50). С. 99-104. DOI: [https://doi.org/10.37405/3041-1629.2026.1\(50\).99-104](https://doi.org/10.37405/3041-1629.2026.1(50).99-104)

Особистий внесок: показано, що саме інноваційне підприємництво забезпечує оновлення виробничих комбінацій, формування нових ринків, трансформацію галузевої структури та підвищення адаптивності економічної системи до зовнішніх і внутрішніх викликів

Участь у міжнародних та всеукраїнських конференціях

6. Slotiuk A., Fatalov V. The Operational Logic of Regional Innovation Systems for Sustainable Development. *Всеукраїнська науково-практична конференція «ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: проблеми і можливості досягнення в Україні та світі»*, Київ, 24 жовтня 2025р. Електронне видання, 2025. С. 246-248.
7. Слотюк А. Регіональні інноваційні системи як інституційна основа сталого розвитку територій у контексті глобальних трансформацій. *Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика сучасної економіки»*, Черкаси, 22 жовтня 2025р. Електронне видання, 2025. С. 55-56.
8. Andrii Slotiuk, Denys Mukovnin. Synergy between innovative infrastructure and entrepreneurship in regional economic development. *Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток обліку, аудиту та оподаткування в умовах інноваційної трансформації соціально-економічних систем»*, Кропивницький, 3 грудня 2025р. Електронне видання, 2025. С. 345-347.
9. Slotiuk A., Yankovskyi Ya. Innovation Activity as a Determinant of Enterprise Economic Sustainability. *Міжнародна науково-практична конференція «Обліково-аналітичне та організаційно-економічне забезпечення розвитку регіону»*, Київ, 30 квітня 2026р. Електронне видання, 2026. С. 250-255.
10. Slotiuk A., Kuiava B. Areas for improving the management of innovation and entrepreneurial infrastructure. *Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми, пріоритети та перспективи сталого розвитку в XXI столітті»*, Кам'янець-Подільський, 21 травня 2026р. Електронне видання, 2026. С. 193-195.

ЗМІСТ

ВСТУП	12
1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНО-ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
1.1. Інноваційна інфраструктура: сутність, види та функції	23
1.2. Підприємництво як форма реалізації інноваційного потенціалу	41
1.3. Синергія інноваційної інфраструктури та підприємництва в економічному розвитку	57
Висновки до розділу 1	95
2. АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНО-ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ	
2.1. Суб'єкти інноваційної та підприємницької діяльності	98
2.2. Методи оцінки ефективності інноваційних і підприємницьких ініціатив	129
2.3. Проблеми розвитку та економічна імітація підприємництва	151
Висновки до розділу 2	178
3. КОНЦЕПТУАЛЬНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА УПРАВЛІНСЬКІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНО-ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ	
3.1. Моделювання оцінки ефективності функціонування інноваційно-підприємницької інфраструктури	181
3.2. Інтеграція моделі EVM та MDP для оцінки проєктів	195
3.3. Розробка рекомендацій щодо удосконалення управління інноваційно-підприємницькою інфраструктурою	255
Висновки до розділу 3	264
ВИСНОВКИ	266
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	269
ДОДАТКИ	298

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку економіки характеризується посиленням ролі інновацій, технологічних змін та підприємницької активності як ключових чинників забезпечення конкурентоспроможності регіонів і держави загалом. В умовах глобальної нестабільності, цифрової трансформації, структурних диспропорцій та необхідності повоєнного відновлення економіки України особливого значення набуває формування ефективної інноваційно-підприємницької інфраструктури, здатної забезпечити інтеграцію науки, бізнесу, інвестицій та управлінських інститутів у єдину систему регіонального розвитку.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що існуючі механізми функціонування інноваційної інфраструктури в Україні залишаються недостатньо результативними, а процеси підтримки інноваційного підприємництва часто мають фрагментарний характер. Обмеженість фінансових ресурсів, нерівномірність просторового розвитку, недостатній рівень координації між суб'єктами інноваційної діяльності та поширення імітаційних практик у підприємницькому середовищі стримують формування стійкої інноваційної економіки та знижують ефективність використання наявного науково-технологічного потенціалу.

У таких умовах виникає необхідність переосмислення теоретичних засад формування інноваційно-підприємницької інфраструктури, удосконалення підходів до оцінки її ефективності, розроблення сучасних моделей управління інноваційними процесами та формування практичних рекомендацій щодо забезпечення технологічного розвитку регіонів. Особливої актуальності набуває застосування інструментів економічного моделювання, поведінкового аналізу та інтегральної оцінки інноваційних проєктів, що дозволяє підвищити обґрунтованість управлінських рішень та результативність функціонування інноваційно-підприємницької інфраструктури.

Таким чином, актуальність теми дисертаційного дослідження

визначається необхідністю формування науково обґрунтованих підходів до розвитку та управління інноваційно-підприємницькою інфраструктурою регіонального розвитку в умовах сучасних економічних трансформацій та потреби забезпечення довгострокової конкурентоспроможності економіки України.

Проблематика розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіонального розвитку є міждисциплінарною та охоплює положення теорії інновацій, регіональної економіки, підприємництва, інституційної економіки та управління інноваційними процесами. Значний внесок у формування теоретичних засад дослідження інновацій та інноваційного розвитку зробили зарубіжні вчені Й. Шумпетер, П. Друкер, Б.-А. Лундвалл, К. Фрімен, М. Портер, Д. Норт, Р. Нельсон, Б. Санто, Е. Роджерс, які обґрунтували роль інновацій у забезпеченні економічного зростання, розвитку підприємництва та формуванні конкурентних переваг економічних систем.

Теоретичні та прикладні аспекти регіонального розвитку, просторової економіки та формування інноваційної інфраструктури досліджувалися у працях В. Кристаллера, А. Льоша, Ф. Перру, П. Кругмана, М. Кастельса, а також сучасних дослідників інноваційних екосистем і кластерного розвитку. Значну увагу питанням функціонування інноваційної інфраструктури, технопарків, індустріальних парків, кластерів та механізмів підтримки інноваційного підприємництва приділено у роботах зарубіжних учених Г. Іцковіца, Л. Лейдесдорфа, Г. Чесбро, Ф. Кука, Б. Асхайма та інших.

Серед українських учених вагомий внесок у розвиток теорії інноваційного розвитку та регіональної економіки зробили В. Геєць, А. Гальчинський, М. Долішній, Б. Данилишин, С. Ілляшенко, Л. Федулова, М. Кизим, З. Варналій, І. Бураковський, В. Семиноженко, О. Амоша, І. Єгоров та інші. У їхніх працях досліджено проблеми інноваційного розвитку регіонів, формування інноваційної інфраструктури, державного регулювання інноваційної діяльності, розвитку підприємництва та забезпечення

конкурентоспроможності національної економіки.

Окремі аспекти оцінки ефективності інноваційної інфраструктури, управління інноваційними проєктами та застосування економіко-математичного моделювання у сфері інноваційної діяльності висвітлені у працях українських і зарубіжних дослідників, присвячених проблемам стратегічного управління, поведінкової економіки, інноваційного менеджменту та проєктного аналізу. Значна увага приділялася питанням інтеграції інноваційної політики з механізмами регіонального розвитку та підвищення ефективності функціонування інноваційно-підприємницької інфраструктури.

Разом із тим, незважаючи на значну кількість наукових праць, недостатньо дослідженими залишаються питання комплексного моделювання інноваційно-підприємницької інфраструктури регіонального розвитку, інтеграції поведінкових підходів до оцінки інноваційних проєктів, формування сучасних механізмів управління інноваційно-підприємницькою інфраструктурою та обґрунтування напрямів її розвитку в умовах необхідності забезпечення технологічного прориву та повоєнного відновлення економіки України. Це зумовило вибір теми дисертаційного дослідження, визначило його мету, завдання та логіку побудови.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану наукових досліджень Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Київ). При виконанні теми Е-03-25 «Обліково-аналітичне та організаційно-економічне забезпечення розвитку регіону» автором уточнено напрями удосконалення регулювання процесів формування та розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіонів. При виконанні теми «Відновлення національної туристичної індустрії та сфери гостинності через соціальний діалог в регіонах України» (номер державної реєстрації 0123U102229, 2023-2025 рр.) автором досліджено економічної імітації та підприємницького епігонства в системі сучасної теорії підприємництва. При виконанні теми «Оцінка та розвиток економічного потенціалу Закарпатської області: проблеми,

можливості та стратегічні напрями розвитку», (номер державної реєстрації 0124U003892, 2024-2025 рр.) автором розроблено концептуальний підхід до формування інноваційно-підприємницької інфраструктури в системі регіональної економіки.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розвиток теоретико-методологічних засад, удосконалення методичних підходів та розроблення практичних рекомендацій щодо формування, оцінки ефективності та управління інноваційно-підприємницькою інфраструктурою регіонального розвитку в умовах сучасних економічних трансформацій та необхідності забезпечення технологічного розвитку економіки України.

Для досягнення мети у дисертаційному дослідженні ставляться та вирішуються такі **завдання**:

обґрунтування теоретико-методичних засад формування моделі інноваційної інфраструктури в системі економіки та визначення її ролі у розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіону;

визначення та узагальнення теоретичних передумов формування інноваційної інфраструктури регіону на основі положень економіки розвитку та економіки розміщення;

удосконалення сучасного підходу до регіонального розвитку на основі інноваційно-підприємницької інфраструктури;

розроблення концептуального підходу до формування інноваційно-підприємницької інфраструктури в системі регіональної економіки;

уточнення напрямів удосконалення регулювання процесів формування та розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіонів;

дослідження економічної імітації та підприємницького епігонства в системі сучасної теорії підприємництва;

апробація запропонованої методики інтегрального аналізу та оцінки інноваційних проєктів у системі інноваційно-підприємницької інфраструктури;

розроблення рекомендацій щодо розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіону з урахуванням результатів моделювання її функціонування.

Об'єктом дослідження є процеси формування, функціонування та розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіонального розвитку.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні, методичні та прикладні засади управління, оцінки ефективності та моделювання розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури в системі регіональної економіки.

Методи дослідження. Методологічним базисом дисертації є фундаментальні положення в галузях економіки інновацій, розвитку регіональних інноваційних систем, регіональної інноваційної політики, математичного та статистичного аналізу, теорії регіональної економіки.

Правове поле дослідження склали чинні законодавчі й нормативні документи, що регулюють інноваційну діяльність підприємств в Україні. Інформаційною базою послуговували статистичні дані, звітність і дані обліку підприємств, ресурси й видання мережі Internet, результати власних досліджень і розробок автора.

Для досягнення поставленої мети та реалізації визначених завдань у роботі використано такі **методи дослідження**:

методи теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу використано для дослідження сутності інноваційної інфраструктури, визначення її функцій, видів та ролі у забезпеченні регіонального розвитку, а також для обґрунтування взаємозв'язку інноваційної інфраструктури та підприємництва;

історико-логічний метод та метод еволюційного аналізу застосовано при дослідженні розвитку теорії розміщення продуктивних сил, еволюції інноваційних парадигм та формування сучасних підходів до розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури;

системний та структурно-функціональний підходи використано для формування моделі інноваційної інфраструктури в системі економіки, визначення структури інноваційно-підприємницької інфраструктури регіону,

обґрунтування взаємодії її елементів та розроблення концептуального підходу до управління інноваційно-підприємницькою інфраструктурою;

методи статистичного, економічного та порівняльного аналізу використано для оцінки сучасного стану інноваційно-підприємницької інфраструктури, аналізу діяльності суб'єктів інноваційного підприємництва, визначення тенденцій розвитку інноваційної діяльності та оцінки ефективності інноваційних і підприємницьких ініціатив;

метод кластерного аналізу застосовано для групування суб'єктів інноваційної та підприємницької діяльності за поведінковими характеристиками, а також для виявлення особливостей економічної поведінки учасників інноваційних процесів;

методи поведінкового аналізу та моделювання використано при дослідженні економічної імітації та підприємницького епігонства, а також у процесі розроблення методики інтегрального аналізу інноваційних проєктів на основі моделі поведінкових уподобань;

економіко-математичне моделювання, метод інтегрального оцінювання та метод DEA-аналізу застосовано для моделювання оцінки ефективності функціонування інноваційно-підприємницької інфраструктури та визначення результативності діяльності інфраструктурних об'єктів;

метод управління освоєним обсягом (EVM) та модель MDP використано для інтеграції кількісних і якісних параметрів оцінки інноваційних проєктів, підвищення обґрунтованості прийняття управлінських рішень та оцінювання перспективності інноваційних проєктів у системі інноваційно-підприємницької інфраструктури;

методи прогнозування, сценарного аналізу та експертних оцінок використано при розробленні рекомендацій щодо удосконалення управління інноваційно-підприємницькою інфраструктурою, визначенні пріоритетних напрямів її розвитку та обґрунтуванні механізмів забезпечення технологічного прориву регіональної економіки.

Наукова новизна одержаних результатів. Основний науковий

результат дисертаційної роботи полягає у формуванні науково обґрунтованого підходу до розвитку та управління інноваційно-підприємницькою інфраструктурою регіону на основі поєднання інструментів економічного моделювання, оцінки ефективності та поведінкового аналізу, що дозволяє підвищити результативність інноваційної діяльності, забезпечити технологічний розвиток регіональної економіки та посилити її конкурентоспроможність в умовах сучасних трансформаційних викликів.

Основні результати дисертаційної роботи, що визначають її наукову новизну, полягають у такому:

удосконалено

модель інноваційної інфраструктури в системі економіки, яка, на відміну від існуючих, відображає багаторівневу взаємодію суб'єктів інноваційної діяльності, інфраструктурних інститутів, ресурсного забезпечення та механізмів трансформації ресурсів в інноваційні товари, послуги і технології, що дозволяє обґрунтовувати напрями розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіону;

концептуальний підхід до формування інноваційно-підприємницької інфраструктури в системі регіональної економіки, який, на відміну від існуючих, ґрунтується на комплексному поєднанні структурно-функціонального визначення її сутності, типової структури інфраструктурного об'єкта, етапів створення, принципів проєктування, критеріїв прийняття рішень та законодавчих обмежень, що дозволяє підвищити обґрунтованість управлінських рішень щодо розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіону;

методику інтегрального аналізу інноваційних проєктів на основі моделі поведінкових уподобань, яка, на відміну від існуючих підходів, передбачає пріоритетне врахування якісних характеристик інноваційних проєктів поряд із традиційними кількісними критеріями оцінювання, що дозволяє підвищити обґрунтованість вибору найбільш перспективних проєктів для підприємств інноваційно-підприємницької інфраструктури з урахуванням їх індивідуальних

цілей та особливостей реалізації;

уточнено

уявлення про еволюцію парадигм теорії розміщення продуктивних сил та теорії інновацій шляхом доповнення їх сучасним підходом, заснованим на розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіонів, що, на відміну від існуючих підходів, дозволяє визначити її ключову роль у забезпеченні технологічного прориву національної економіки в умовах переважної орієнтації на внутрішні ресурси розвитку;

теоретичні положення щодо економічної імітації в системі підприємницької діяльності шляхом розмежування понять «економічна імітація» та «підприємницьке епігонство», що, на відміну від існуючих підходів, дозволяє розглядати наслідування не лише як форму копіювання, а і як механізм творчої адаптації та розвитку інноваційних ідей. Введення категорії «підприємницьких епігонів» до інструментарію теорії підприємництва дає можливість обґрунтувати перспективність розвитку підприємницького епігонства як напряму державної політики підтримки інноваційного підприємництва;

набули подальшого розвитку

теоретичні положення щодо формування інноваційної інфраструктури регіону шляхом виявлення та систематизації передумов її становлення з позицій економіки розвитку та економіки розміщення, що, на відміну від існуючих підходів, дозволяє комплексно враховувати вплив просторових, інституційних, ресурсних та інноваційних чинників на процеси регіонального розвитку;

методичні підходи до оцінки ефективності інноваційно-підприємницької інфраструктури в системі регіональної економіки, які, на відміну від існуючих, базуються на поєднанні інституційних, економічних та інноваційних параметрів функціонування інфраструктурних об'єктів і дозволяють комплексно оцінювати їх результативність та вплив на розвиток підприємницької діяльності;

рекомендації щодо розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіону, які, на відміну від існуючих, базуються на врахуванні результатів моделювання ефективності її функціонування та орієнтовані на забезпечення технологічного прориву, підвищення результативності інноваційної діяльності й посилення конкурентоспроможності регіональної економіки.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання органами державної влади, органами регіонального управління, агенціями регіонального розвитку, суб'єктами інноваційно-підприємницької інфраструктури, закладами вищої освіти та науковими установами для вдосконалення механізмів управління інноваційним розвитком регіонів та підвищення ефективності функціонування інноваційно-підприємницької інфраструктури.

Запропоновані у дисертації модель інноваційної інфраструктури в системі економіки та концептуальний підхід до формування інноваційно-підприємницької інфраструктури регіону забезпечують комплексне обґрунтування управлінських рішень щодо розвитку інноваційного підприємництва, формування ефективних механізмів взаємодії між суб'єктами інноваційної діяльності та підвищення результативності використання регіонального ресурсного потенціалу.

Розвинені методичні підходи до оцінки ефективності інноваційно-підприємницької інфраструктури та методика інтегрального аналізу інноваційних проєктів на основі моделі поведінкових уподобань дозволяють здійснювати комплексне оцінювання результативності інноваційної діяльності, визначати перспективність інноваційних проєктів та підвищувати обґрунтованість процесу прийняття управлінських рішень у сфері підтримки інноваційного підприємництва.

Практичне значення мають також рекомендації щодо розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіону, які спрямовані на

забезпечення технологічного розвитку, активізацію інноваційної діяльності, удосконалення механізмів державно-приватного партнерства, підвищення інвестиційної привабливості регіонів та посилення конкурентоспроможності регіональної економіки.

Результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності органів державного та регіонального управління під час розроблення стратегій інноваційного розвитку, програм підтримки підприємництва, механізмів функціонування технопарків, індустріальних парків та інших об'єктів інноваційно-підприємницької інфраструктури, а також у навчальному процесі закладів вищої освіти при викладанні дисциплін з регіональної економіки, інноваційного менеджменту та управління інноваційною діяльністю.

Результати дисертаційної роботи використано у практичній діяльності ТОВ «Торговий Дім «Р-Трейд»; ТОВ «Старвей Продакшн», Консорціум «СОЮЗ БУД», а також у навчальному процесі Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України при викладанні дисциплін «Стратегічний інноваційний облік, контроль і аналіз», «Економіка та організація інноваційної діяльності», «Сталий розвиток».

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, методичні підходи, висновки та рекомендації, викладені у дисертаційній роботі, є результатом самостійно проведеного автором дослідження щодо формування, оцінки ефективності та управління інноваційно-підприємницькою інфраструктурою регіонального розвитку в умовах сучасних економічних трансформацій. Автором самостійно розроблено концептуальні, методичні та прикладні підходи до моделювання функціонування інноваційно-підприємницької інфраструктури, оцінки ефективності інноваційних проєктів та обґрунтування рекомендацій щодо вдосконалення управління інноваційним розвитком регіонів. Особистий внесок автора у колективно опубліковані наукові праці конкретизовано у списку публікацій.

Апробація результатів дослідження. Отримані результати дослідження, висновки та пропозиції обговорювалися й схвалені на Всеукраїнській науково-практичній конференції «ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: проблеми і можливості досягнення в Україні та світі» (м. Київ, 2025 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика сучасної економіки» (м. Черкаси, 2025 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток обліку, аудиту та оподаткування в умовах інноваційної трансформації соціально-економічних систем» (м. Кропивницький, 2025 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Обліково-аналітичне та організаційно економічне забезпечення розвитку регіону» (м. Київ, 2026 р.)

Публікації. Основні результати дослідження опубліковані в 10 наукових працях, серед яких 5 статей – у наукових фахових виданнях, 5 публікацій – у матеріалах наукових конференцій. Загальний обсяг публікацій – 7,4 д.а., з яких особисто здобувачеві належать 5,1 д.а.

Обсяг і структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, які викладено на 270 сторінках друкованого тексту. Матеріали дисертації містять 21 таблицю та 64 рисунки, які наведено на 40 сторінках. Список використаних джерел із 310 найменувань наведено на 27 сторінках, 8 додатків – на 22 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНО-ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Інноваційна інфраструктура: сутність, види та функції

У сучасних умовах переходу до економіки знань, посилення глобальної конкуренції та прискорення технологічних змін особливого значення набуває формування сприятливого середовища для створення, поширення та комерціалізації інновацій. Саме інноваційна діяльність дедалі більше визначає рівень конкурентоспроможності підприємств, галузей і національної економіки загалом, виступаючи ключовим чинником структурної модернізації, зростання продуктивності праці та забезпечення довгострокового економічного розвитку.

Ефективність інноваційних процесів значною мірою залежить не лише від наявності науково-технічного потенціалу чи підприємницької ініціативи, а й від рівня розвитку інноваційної інфраструктури, яка забезпечує організаційні, фінансові, інформаційні, кадрові та консультаційні умови реалізації інноваційних проєктів. У сучасній економіці інноваційна інфраструктура виступає сполучною ланкою між наукою, бізнесом, державою та ринком, створюючи механізми трансферу технологій, підтримки стартапів, розвитку малого інноваційного підприємництва та залучення інвестиційних ресурсів.

Особливої актуальності питання розвитку інноваційної інфраструктури набувають для країн із трансформаційною економікою, де існує потреба у підвищенні інноваційної активності суб'єктів господарювання, подоланні структурних дисбалансів та формуванні сучасної моделі економічного зростання. У таких умовах наявність ефективно функціонуючих бізнес-інкубаторів, технопарків, індустріальних парків, центрів трансферу технологій, венчурних фондів та інших інституцій інноваційної інфраструктури стає важливою передумовою розвитку інноваційно-підприємницької діяльності.

Разом із тим у науковій літературі відсутній єдиний підхід до трактування сутності інноваційної інфраструктури, її структурних елементів,

класифікаційних ознак та функціонального призначення. Це обумовлює необхідність поглиблення теоретичних засад дослідження даної категорії з урахуванням сучасних економічних викликів і тенденцій розвитку підприємництва.

З огляду на зазначене, у даному підрозділі доцільним є дослідження сутності інноваційної інфраструктури, визначення її основних видів та функцій, а також обґрунтування ролі у забезпеченні розвитку інноваційно-підприємницької діяльності в сучасних умовах господарювання.

Сучасний тлумачний словник української мови (ВТСУМ) під поняттям «інфраструктура» розуміє сукупність галузей господарства, підприємств, організацій та установ, які створюють загальні умови для виробничої діяльності та життя суспільства.

Великий тлумачний словник сучасної української мови [12] дає таке трактування: «Інфраструктура – сукупність галузей господарства, установ і служб, що обслуговують промисловість, сільське господарство та інші сфери діяльності й створюють умови для їх нормального функціонування».

Академічний словник іншомовних слів [8] - «Інфраструктура (лат. *infra* – під, нижче + *structura* – будова) – комплекс матеріально-технічних засобів, підприємств і служб, що забезпечують діяльність економіки, виробництва та соціальної сфери».

Таким чином, інфраструктура розуміється як сукупність об'єктів нерухомості, комунікацій, галузей економіки та організацій, що забезпечують будь-які процеси та умови.

В. М. Геець, Л. І. Федулова визначили, що інноваційна інфраструктура є «інтегрованим терміном, що розкриває суть забезпечувальної системи (інфраструктури) і конкретизує її стосовно інноваційного аспекту тієї сфери, до якої застосовується даний термін» [27].

Таким чином, інноваційна інфраструктура є одним з видів інфраструктури, яка забезпечує процеси у сфері інноваційної діяльності.

Існує значна кількість визначень понять «інноваційна інфраструктура».

Закон України «Про інноваційну діяльність» [41] пропонує розуміти інноваційну інфраструктуру як сукупність підприємств, організацій, установ та їх об'єднань, що надають послуги у сфері інноваційної діяльності (фінансові, консультаційні, інформаційні, маркетингові, освітні та інші) та забезпечують умови для розроблення і реалізації інноваційних проєктів.

У регіональних правових актах термін «інноваційна інфраструктура» практично не зустрічається.

Розглянемо основні визначення інноваційної інфраструктури, запропоновані дослідниками (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Тлумачення понять «інноваційна інфраструктура» і «інноваційно-підприємницька інфраструктура» в наукових публікаціях [систематизовано автором]

Автори	Формулювання визначення	Ключовий акцент
В. Геєць	Інноваційна інфраструктура – це система організаційно-економічних, фінансових та матеріально-технічних елементів, яка створює умови для розвитку інноваційної діяльності та реалізації інноваційних проєктів.	Системність, створення умов для інноваційної діяльності
Л. Федулова	Інноваційна інфраструктура – це сукупність взаємопов'язаних елементів організаційного, економічного та правового характеру, які забезпечують ефективне функціонування та розвиток інноваційної системи.	Інтегрованість, роль у розвитку національної інноваційної системи
М. Долішній	Інноваційна інфраструктура – це сукупність організаційно-управлінських структур, що створюють умови для розвитку та реалізації інноваційної діяльності в регіоні.	Регіональний вимір, розвиток інноваційних процесів на місцевому рівні
С. Ілляшенко	Інноваційна інфраструктура – це комплекс інституцій та організацій, які забезпечують створення, впровадження та комерціалізацію інноваційних продуктів і технологій.	Інституційна підтримка, комерціалізація інновацій
В. Семиноженко	Інноваційна інфраструктура — це комплекс організаційних, правових та економічних механізмів, що забезпечують взаємодію науки, виробництва та бізнесу з метою впровадження інновацій.	Взаємодія науки, бізнесу та держави

Таким чином, у більшості наукових публікацій поняття інноваційної

інфраструктури обґрунтовується її структурою (сукупність організацій/підсистем/інститутів/елементів/об'єктів/суб'єктів/форм/технологій/компаній/механізмів) і функціями (забезпечення умов реалізації інноваційних проєктів, надання послуг учасникам інноваційної діяльності, надання доступу до ресурсів, сполучна ланка, сприяння здійсненню інноваційної діяльності, впровадження та випуск інновацій тощо).

На увагу заслуговує визначення, сформульоване М. Долішним, який визначив роль інноваційної інфраструктури у створенні передумов для реалізації інноваційного потенціалу регіонів [12].

Більшість дослідників визначають структуру інноваційної інфраструктури як сукупність підсистем різного функціоналу, при цьому організації, що входять до даних підсистем, пов'язані між собою економічно і технологічно [55].

Згідно з розглянутими дослідженнями, в даний час виділяють 6 основних видів (підсистем) інноваційної інфраструктури, які виконують різні функції (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Види (підсистеми) інноваційної інфраструктури [складено автором]

Таким чином, інноваційна інфраструктура являє собою багатокомпонентну систему взаємопов'язаних елементів, що забезпечують організаційні, фінансові, інформаційні, кадрові та технологічні умови розвитку інноваційно-підприємницької діяльності. Її функціонування сприяє комерціалізації інновацій, підвищенню інвестиційної активності та формуванню конкурентоспроможного підприємницького середовища.

Не можна не відзначити, що особливе значення на сучасному етапі з урахуванням формування та розвитку цифрової економіки набуває інформаційна інфраструктура інноваційної діяльності, до якої відносять також цифрову та телекомунікаційну інфраструктуру. Національна програма «Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України» спрямована на створення в Україні цифрової економіки, умов інституційного та інфраструктурного характеру.

Цифрова трансформація являє собою «структурні зміни в суспільстві та економіці, викликані комплексним застосуванням цифрових технологій». Для отримання позитивного ефекту від впровадження інформаційних і цифрових технологій потрібна розробка стратегії цифрової трансформації, яка буде спрямована на модернізацію та впровадження інноваційних рішень, що дозволить в кінцевому підсумку використовувати ці конкурентні переваги для здійснення істотного прориву в діяльності. Однак, зазначається, що створення ефективної інфраструктури цифрової економіки вимагає істотних фінансових витрат.

Сформована в Україні інфраструктура науки та інновацій, в тому числі об'єкти інноваційної інфраструктури, покликані сприяти розвитку цифрової економіки. Формування інноваційної інфраструктури регіону в умовах цифрової економіки є запорукою включення регіону до програми цифрової економіки.

Серед видів інфраструктури цифрової економіки виділяють «інформаційну інфраструктуру, дослідницьку інфраструктуру, інфраструктуру цифрового простору довіри, інституційного середовища, екосистеми,

«розумних міст».

Основа цифрової економіки представлена інформаційною інфраструктурою, до якої відносяться інфраструктура передачі, обробки та зберігання даних, інфраструктура мобільного та супутникового зв'язку, цифрові технології та платформні рішення в сферах бізнесу, суспільства та державного управління.

Об'єкти інноваційної інфраструктури відносяться до дослідницької інфраструктури, завданням якої в рамках цифрової економіки є підтримка інноваційних підприємств, що реалізують проекти, пов'язані з розробкою та комерціалізацією технологій.

Дослідники відзначають, що результативність інноваційної інфраструктури в даний час максимально залежить від підвищення комунікацій учасників інноваційної діяльності. Комунікативні умови забезпечуються сучасними інструментами інформаційної та цифрової інфраструктури, призначення яких полягає в консолідації науки і бізнесу на створення високотехнологічних виробництв, вибудовуванні механізмів промислово-наукової кооперації, підвищенні важливості кодифікованого знання.

Таким чином, інноваційна інфраструктура є невід'ємною частиною інфраструктури цифрової економіки, в той же час, інформаційна інфраструктура, є також підсистемою інноваційної інфраструктури.

Створення та розвиток інформаційної, телекомунікаційної інфраструктури та забезпечення інформаційної безпеки відіграють найважливішу роль у формуванні інноваційної економіки та розвитку інноваційної інфраструктури.

Для визначення місця і ролі інноваційної інфраструктури в системі регіональної економіки необхідно розглянути поняття, а також питання формування і розвитку національної та регіональної інноваційних систем.

Спочатку в різних економічних школах не спостерігалось консолідації в області поглядів на інноваційний розвиток держави. Більшість дослідників в області інновацій розглядали окремі аспекти інновацій, упускаючи то одні, то

інші фактори. До моменту формування концепції національних інноваційних систем системний підхід до інноваційного розвитку був відсутній, незважаючи на те, що досліджень у сфері впливу технологічних інновацій на економічний розвиток, моделей економічного зростання, науково-технічного прогресу тощо було чимало.

В економіці спостерігався поступовий перехід до системного підходу до теорії інновацій. Для його повного формування було необхідно об'єднати зусилля вчених-еволюціоністів і прихильників інституційних зв'язків у теорії інновацій. Такий новий підхід розвивався поступово, спираючись на попередні точкові та лінійні дослідження в теорії інновацій, а також теорію системного підходу, що розроблялася в інших галузях досліджень, зокрема, в теорії менеджменту, біології та інших науках.

Про формування нового системного підходу до теорії інноваційного розвитку можна було говорити в другій половині 80-х і першій половині 90-х рр. XX століття, коли почала оформлятися концепція національних інноваційних систем, яка мала сформувати нові підходи до національного розвитку на основі інновацій, а також визначити можливі заходи державної політики в галузі інноваційного розвитку.

Отже, у зв'язку з позначенням в економічній науці системного підходу до вивчення теорії інновацій, поступово починає формуватися концепція національних інноваційних систем (рис. 1.2). Авторами концепції національних інноваційних систем прийнято вважати економістів К. Фрімана, Б. Лундвалла, Р.Нельсона. Термінологія національних інноваційних систем вперше була запропонована К. Фріманом у 1982 році [23].

Відмінними рисами національної інноваційної системи є: системний характер, інституційність, раціональність і ефективність взаємодії учасників. Крім того, особлива роль відводиться державі як учаснику інноваційної системи, завданнями якої є: формування мотиваційного середовища, створення рамкових умов взаємодії інших учасників, формування деяких інститутів національної інноваційної системи, ресурсів, надання до них доступу, зниження

інноваційних ризиків тощо.

Очевидно, що концепція національних інноваційних систем істотно відрізняється від неокласичної економічної теорії інновацій.

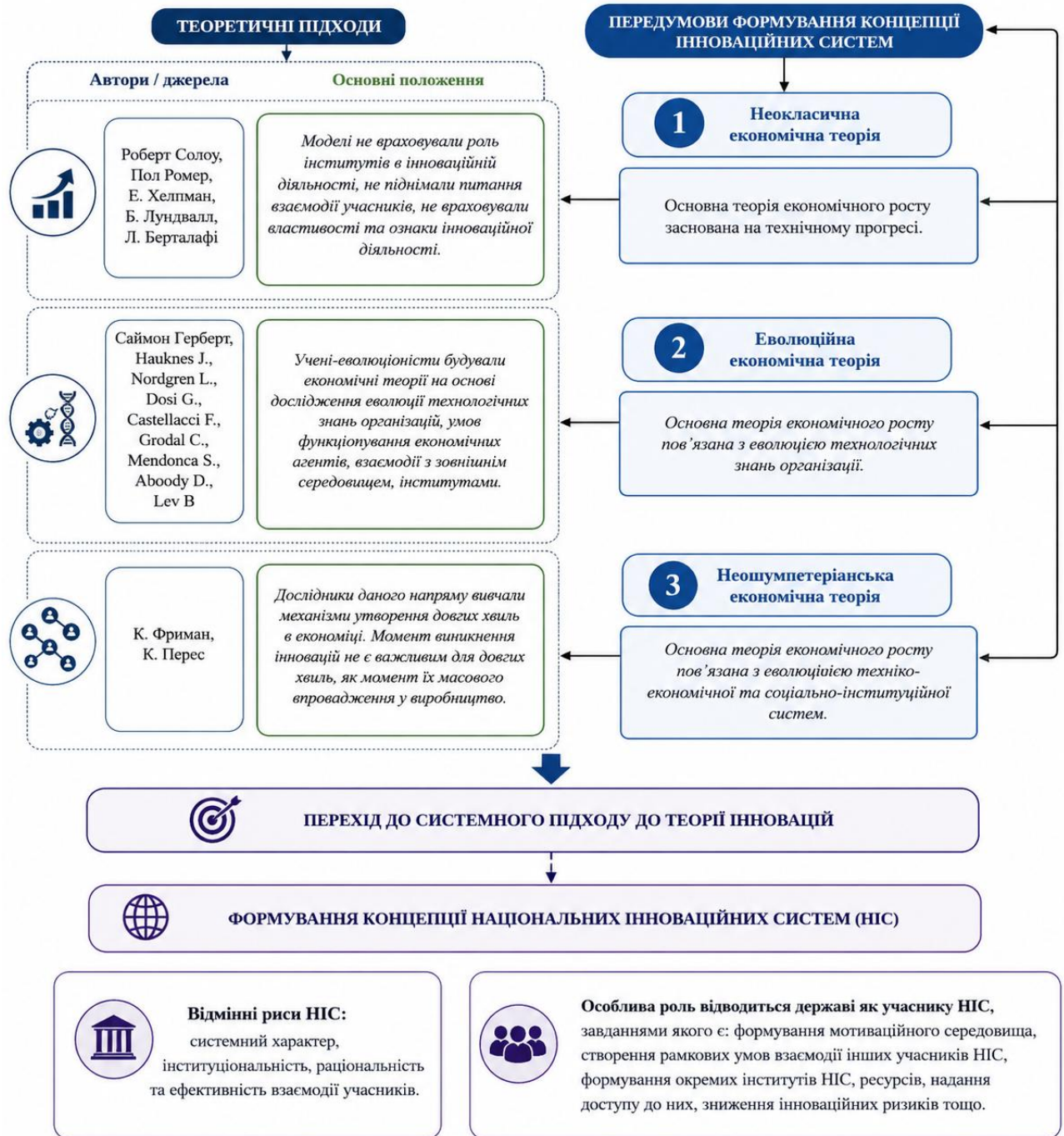

Рис. 1.2. Формування концепції інноваційних систем [складено автором]

Інститути національної інноваційної системи формують особливе економічне середовище, в якому працюють учасники інноваційної діяльності.

Інноваційна система формується спільними зусиллями держави, наукового та підприємницького середовища. При цьому характеристики сформованого інституційного середовища визначають відмінності в технологічних і, відповідно, економічних результатах держав.

Інституційний підхід до формування інноваційного середовища детально розглянуто Мельниченко А.М. у працях. Мельниченко А.М. зазначає [83], що розвиток інноваційного середовища завжди передбачає створення інституційних умов за допомогою коригування наявних і створення нових.

Л.І. Федулова виділила 2 основні підходи [212], що використовуються для аналізу інноваційних систем та визначення їх ефективності (рис. 1.3).

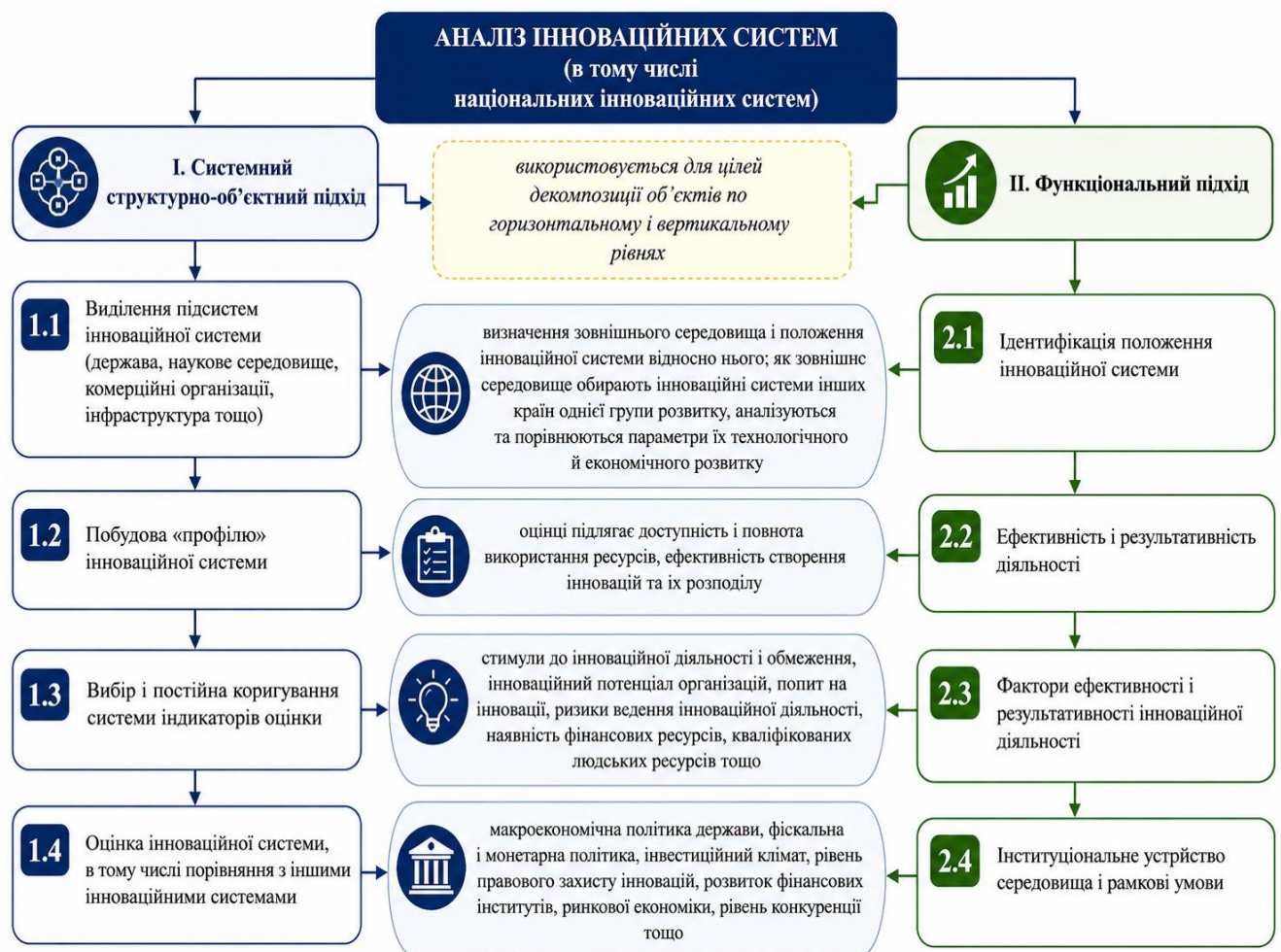

Рис. 1.3. Методологія дослідження інноваційних систем [складено автором]

Найбільшу популярність отримала функціонально-процесна класифікація

інноваційних систем, згідно з якою виділяють технологічні та галузеві інноваційні системи (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Функціонально-процесна класифікація інноваційних систем [складено автором]

Технологічні інноваційні системи	Галузеві (секторальні) інноваційні системи
являють собою взаємодію економічних агентів шляхом створення, виробництвом і поширення певної генерації, поширення та використання інновацій за допомогою певної інфраструктури	являють собою групу підприємств, що працюють над створенням, виробництвом і поширенням продукції певної галузі (сектора) економіки. Галузеві (секторальні) системи інновацій можуть відрізнятися між собою за різними показниками попиту, використовуваними знаннями та технологіями, механізмами взаємодії тощо, але всі вони залежать від різного роду національних державних інститутів: ринку праці, фінансової, правової, освітньої систем тощо.

Системність (сукупність взаємодіючих елементів), інституційний характер (формування інститутів, що впливають на розвиток інноваційної діяльності), функціональність (спрямованість на отримання і поширення нових знань і технологій) є основними якостями інноваційних систем, що визначають особливу систему взаємодії між наукою, промисловістю, соціальними та правовими інститутами [215].

Серед вітчизняних дослідників, які вивчали питання становлення та розвитку концепції національних інноваційних систем, слід відзначити: Булеєву І.В, Кузнецову І.А., які розробили концепцію відкритої національної інноваційної системи, методичні підходи до аналізу та розвитку потенціалу національних інноваційних систем [217; 218]; Кравченко О.В, Вишневського В.П, які вивчали питання ідентифікації поточного стану, перспектив розвитку національної інноваційної системи, проблем формування та функціонування національної інноваційної системи України, а також питання державної політики та регулювання інноваційної економіки, траєкторій стратегічного інноваційного розвитку.

Більшість дослідників на сучасному етапі сходяться на думці, що інноваційна система повинна об'єднати зусилля всіх складових національної інноваційної системи – держави, науки, бізнесу, фінансово-кредитної сфери, недержавних інститутів розвитку, освіти, інфраструктури та ін. з метою прискореного економічного розвитку на основі формування між суб'єктами інноваційної діяльності ефективних відносин.

Національні інноваційні системи в умовах зростаючої конкуренції змушені бути відкритими. «Модель відкритої інноваційної системи» базується на взаємодії інститутів через науково-технічну політику, національну політику, структуру ринків, інтелектуальну власність, різного роду міжнародні угоди.

Концепція національних інноваційних систем набула дуже широкого поширення у світі. Тим часом, наявний досвід функціонування національних інноваційних систем показує, що вони відповідають рівню розвитку продуктивних сил держави і сформованим у ній суспільно-економічним відносинам. Тому національні інноваційні системи окремих держав часто істотно відрізняються одна від одної, в тому числі, за завданнями, які вони виконують і для яких вони створювалися.

Таким чином, можна сказати про те, що в даний час сформовано поняття національної інноваційної системи, виділено ключові підсистеми, такі як освіта, виробництво, ринок, система генерації та поширення знань, законодавство, інноваційна інфраструктура, економічна політика держави.

Інноваційні системи можна класифікувати за різними принципами, в першу чергу, за географічним, тоді мова йде саме про національну або регіональну інноваційну систему.

Національну інноваційну систему складають сукупність регіональних інноваційних систем, розвиток яких сприяє появі нових понять і явищ у сфері інноваційної діяльності. Бородіна М.А. зазначає необхідність декомпозиції національної інноваційної системи до рівня регіону, в такому випадку аналізу підлягають регіональні інноваційні системи [78].

Вперше термін регіональної інноваційної системи був озвучений Ф.

Куком у 1992 році в статті «Регіональні інноваційні системи: регулювання конкурентоспроможності в новій Європі» [202]. У 2001 році Ф. Кук опублікував дослідження «Стратегія регіональних інноваційних систем» [203], в якому припустив, що регіональні інноваційні системи розробляються і реалізуються через слабкість національних інноваційних систем.

Кук виділив кілька складових регіональних інноваційних систем та їх відмінні ознаки:

часто кластерний принцип організації;

в основі регіональної інноваційної системи закладені базові принципи регіональної економіки та регіонального управління, спеціалізації виробництва, промислового районування тощо;

успішні регіональні інноваційні системи базуються на розвиненому секторі малого та середнього підприємництва, розвинених горизонтальних зв'язках між підприємствами, висококваліфікованих наукових і робочих кадрах, розвиненій інноваційній інфраструктурі, ефективному регіональному уряді;

виробничі та інноваційні процеси базуються на використанні регіональних ресурсів.

Регіональний уряд часто обмежений повноваженнями, фінансами тощо і має набагато менший обсяг інструментів, за допомогою яких може впливати на інноваційний розвиток регіону.

Формування інноваційної інфраструктури як окремої підсистеми стало можливим у процесі формування, розвитку та дослідження концепції національних інноваційних систем.

Основні сучасні дослідження в області формування та розвитку інноваційних систем представлені в табл. 1.3.

За результатами розглянутих досліджень зазначаємо, що регіональну інноваційну систему визначають як (рис. 1.4): сукупність, комплекс або систему організацій, суб'єктів (Саханевич Д.Ю., Рудська І.А, Траченко, сукупність інститутів, сукупність підсистем, елементів (Остовська А.А., Бережна І.В.), елемент або систему взаємозв'язків (Рудська І.А).

Комплексний підхід до визначення регіональної інноваційної системи позначений у працях Лищикової Ю.В., Джемали О., які представили РІС як систему взаємодії територій, простору, сфер і суб'єктів інноваційної діяльності.

Таблиця 1.3

Основні підходи до визначення регіональної інноваційної системи та стану інноваційної інфраструктури в ній [складено автором]

Представники	Поняття РІС	Елементний склад, структура	Основні висновки	Стан інноваційної інфраструктури
Саханевич Д.Ю.	РІС розглядається як система організацій, що взаємодіють у науково-технологічному просторі, з внутрішніми та зовнішніми зв'язками.	Організації, що генерують знання; організації, що їх використовують; структури, що виконують спеціалізовані функції.	РІС є сполучною ланкою між підсистемами науково-технологічного простору - фінансовою, кадровою, матеріально-технологічною, генерації знань. Пропонується розглядати РІС не як сукупність інститутів, а через функціонування організацій.	Інноваційна інфраструктура входить до складу матеріально-технологічної підсистеми.
Рудська І.А.	РІС – це система державних, громадських і приватних організацій та відносин між ними у сфері створення й використання технологій.	Підсистеми: кадрова, фінансова, організаційна, інформаційна. Структурні елементи: промисловість, сектор генерації знань, державний сектор, зовнішнє бізнес-середовище, інфраструктура.	Основне завдання РІС - створення умов для розвитку інноваційних проєктів на основі конкурентних переваг регіону. Відзначено неоднорідність РІС через різні кластери всередині регіону.	Інноваційна інфраструктура є основою РІС, що забезпечує взаємодію інших підсистем та оцінюється як ключовий критерій ефективності.
Дегтярьова В.В.	РІС – це комплекс взаємопов'язаних організацій, які створюють,	Підсистеми: виробництво знань, поширення знань,	Формування РІС має враховувати індивідуальні особливості регіону: рівень	Інноваційна інфраструктура належить до підсистеми поширення знань

	поширюють і використовують знання у межах єдиного соціокультурного простору.	використання знань, освіта та кадри, підтримка знань, інформаційне забезпечення.	інноваційного потенціалу, структуру економіки, стан науки та промисловості.	і виступає ключовим напрямом оцінки ефективності РІС.
--	--	--	---	---

продовження табл. 1.3

Траченко М.Б.	РІС – система, що ініціює та забезпечує виробництво нових знань, а також їх трансфер у практичну сферу.	Підсистеми: генерації знань, їх поширення, впровадження та комерціалізації, освітня та кадрова.	Акцент на розвитку механізмів трансферу технологій, що залежать від регіональних ресурсів та партнерських зв'язків.	Інноваційна інфраструктура є базовим елементом для ефективного трансферу знань у регіональну економіку.
Остовська А.А.	РІС - це відкрита, динамічна система, яка об'єднує елементи правового, економічного, соціального та організаційного середовищ регіону.	Підсистеми: правова, економічна, соціальна, організаційна.	Функціонування РІС визначається впливом мікро- та макросередовища регіону, що зумовлює різноманітність моделей.	Інфраструктура є ключем до інституційного забезпечення РІС та формує зв'язки між учасниками інноваційного процесу.
Бережна І.В.	РІС складається з ядра та підсистем, де ядром виступає інтелектуальний капітал та мотивація суб'єктів інноваційної діяльності.	Ядро - інтелектуальний капітал та мотивація. Підсистеми: науково-освітня, ресурсного забезпечення, бізнес, інноваційна інфраструктура.	Ядро системи визначає стратегію розвитку РІС, а підсистеми забезпечують реалізацію інноваційного процесу.	Інфраструктура – самостійна підсистема, що координує взаємодію інших підсистем.
Лищикова Ю.В.	РІС - це система взаємодіючих сфер та суб'єктів, які спільно формують інноваційний розвиток регіону.	Сфери: освіти, виробнича, інформаційна, інвестиційна, сфера результативності РІС.	Полюсами зростання регіону є сфери інноваційної діяльності, що визначають темпи розвитку економіки.	Завдання інфраструктури - створити умови концентрації сфер, напрямів та суб'єктів інноваційної діяльності.

Крім того Бережна І.В, Дегтярьова В.В. відзначають, що ряд дослідників

розуміють регіональні інноваційні системи як процес взаємодії, процес генерації знань або партнерство (Бйорн Т., Сміт Х., Лейдесдорф Л., Іцковіц Х.) [86]. Мельник Л.Г, Семенова В.Ф. [92] використовують термін «регіональна інноваційна підсистема» з метою підкреслити другорядний характер як частин національної інноваційної системи та соціально-економічної системи регіону.

Рис. 1.4. Підходи до трактування поняття регіональної інноваційної системи [складено автором]

Даний колектив авторів відзначає високу роль регіональної інноваційної підсистеми (РІП) у розвитку соціально-економічної системи регіону, обґрунтовуючи, що РІП є частиною регіональної соціально-економічної системи, яка в свою чергу складається з економічної, соціальної, екологічної та інноваційної підсистем.

Незважаючи на те, що значна кількість авторів визначають РІС як складову національної інноваційної системи, Маслак О.І., Князєв С.І. відзначають динамічний характер РІП, яка балансує між інтересами НІС та цілями регіону і відрізняється від НІС пріоритетами розвитку, механізмами управління, масштабами підсистем та інститутів [121].

За результатами розглянутих досліджень варто відзначити, що на сучасному етапі увага дослідників спрямована на визначення місця і завдань інноваційних систем у технологічному просторі регіону, вивчення просторової структури інноваційних систем, досвіду їх формування, перспектив і моделей

розвитку, на вирішення проблем державного регулювання, вироблення способів інтеграції державних структур та інших інститутів в інноваційних системах, механізмів взаємодії між учасниками, підвищення ефективності функціонування інноваційних систем.

Просторовий розвиток території регіону відіграє не останню роль у розвитку інноваційної економіки. Рациональне розміщення промислових виробництв, об'єктів інноваційної інфраструктури, об'єктів транспортної, технологічної та іншої інфраструктури з використанням механізмів підтримки суб'єктів інноваційної діяльності (у тому числі майнової підтримки) може стати запорукою успішного розвитку інноваційного виробництва.

Зазначені в табл. 1.3 дослідники погоджуються, що регіональна інноваційна система повинна бути індивідуальною для кожного регіону і ґрунтуватися на історичних передумовах розвитку, конкурентних перевагах, рівні розвитку продуктивних сил, спеціалізації господарства.

РІС є не тільки частиною національної інноваційної системи, але і частиною системи регіональної економіки. Двоїстість РІС полягає в тому, що вона є не тільки частиною НІС, але і частиною соціально-економічної системи регіону, підтримує більшість дослідників.

Карпенко П.А. визначив у своєму дослідженні регіональну соціально-економічну систему як «суспільно визнану територіально обмежену цілісну сукупність системно пов'язаних суб'єктів і ресурсів, об'єднаних в інститути, що взаємодіють в рамках синергії виробництва і обміну товарів, робіт, послуг і володіють єдиною системою регулювання» [87].

Поняття регіональної економічної системи як сукупності низки взаємодіючих підсистем поділяють Василенко Д.В. Ляшенко В.І., Мікула Н.А., Гриньова В.М. Вони узагальнили дослідження в галузі ідентифікації підсистем регіональної соціально-економічної системи та визначили, що на даний час виділяють чотири підсистеми регіональної соціально-економічної системи, серед яких: економічна, соціальна, екологічна, інноваційна. Інноваційна підсистема регіональної економіки спрямована, на думку авторського

колективу, на модернізацію всіх сфер діяльності людини, а також збереження і зміну елементів інших підсистем регіональної економіки. Регіональна інноваційна підсистема об'єднує і забезпечує взаємодію елементів системи регіональної економіки.

Оцінка інноваційного розвитку регіонів займає значне місце в дослідженнях у галузі економіки інновацій. Інтегральний показник інноваційного розвитку регіонів зазвичай включає в себе оцінку за різними напрямками інноваційного розвитку. Одним з найбільш часто використовуваних показників для оцінки є динаміка частки видобувного та обробного секторів у валовому регіональному продукті [163]. Рівень підтримки інноваційних проєктів у регіоні Грушинський С.В., Крикун В.П. запропонували оцінювати за часткою фінансування інноваційних проєктів у загальному обсязі державних програм [164].

У науковому співтоваристві сформовано консолідовану думку щодо місця інноваційної інфраструктури в регіональній інноваційній системі. На думку дослідників (Остовська А.А., Бережна І.В., Рудська І.А, Дегтярьова В.В, Траченко М.Б.) [123, 155, 185, 212] інноваційна інфраструктура є однією з підсистем або елементів регіональної інноваційної системи, при цьому дослідники визначають інфраструктуру як основу, каркас регіональної інноваційної системи, ставлять її на чолі інституційного забезпечення РІС, її завдання полягає у формуванні умов для трансферу технологій в економіку регіону, розвитку взаємозв'язків між учасниками інноваційного процесу, забезпеченні взаємодії всіх інших підсистем, елементів, суб'єктів РІС, створенні умов для встановлення співпраці між суб'єктами інноваційної діяльності. Федулова Л.І., Дегтярьова В.В [185] включили інноваційну інфраструктуру до складу матеріально-технологічної підсистеми науково-технологічного простору регіону, Бережна І.В, Остовська А.А. [212] включили інноваційну інфраструктуру до складу освітніх організацій, які, на їхню думку, є ядром регіональної інноваційної системи.

З урахуванням викладеного, інноваційна інфраструктура є однією з

підсистем регіональної інноваційної системи, що забезпечує взаємодію всіх інших підсистем. У свою чергу, регіональна інноваційна підсистема є підсистемою регіональної соціально-економічної системи, а також національної інноваційної системи (рис. 1.5).

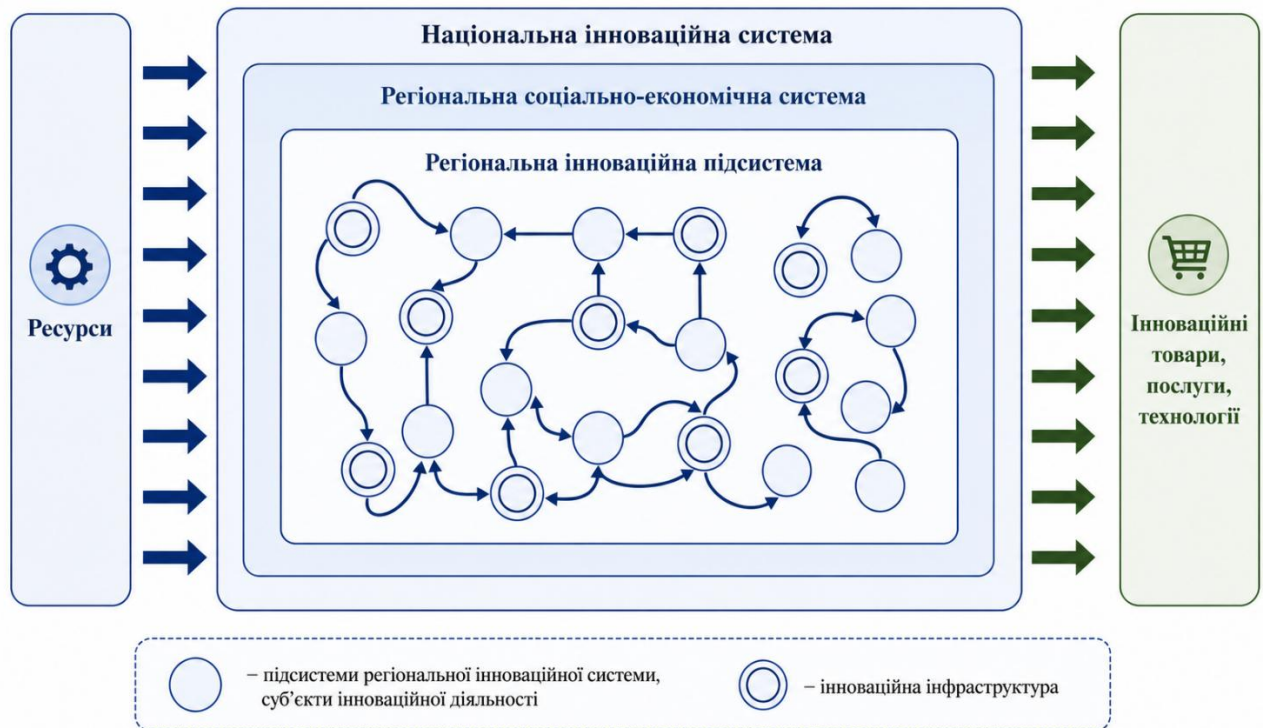

Рис. 1.5. Інноваційна інфраструктура в системі економіки [складено автором]

Представлена модель ілюструє багаторівневу побудову регіональної інноваційної системи як складової національної інноваційної системи та ширшого соціально-економічного простору регіону. Її функціонування ґрунтується на взаємодії підсистем, суб'єктів інноваційної діяльності та елементів інноваційної інфраструктури, що забезпечують трансформацію наявних ресурсів в інноваційні товари, послуги й технології. Наявність численних горизонтальних і вертикальних зв'язків між учасниками системи свідчить про мережевий характер інноваційних процесів, де результативність розвитку залежить від рівня координації, інституційної підтримки та ефективності використання ресурсного потенціалу регіону.

Отже, проведений аналіз сутності, структури та функцій інноваційної

інфраструктури дозволяє зробити висновок, що вона виступає важливою інституційною основою активізації інноваційних процесів, забезпечуючи взаємодію науки, бізнесу, держави та суспільства у сфері створення й комерціалізації нововведень. Саме розвинена інноваційна інфраструктура формує сприятливе середовище для трансформації наукових знань у практичні результати господарської діяльності, сприяє залученню інвестиційних ресурсів, розвитку людського капіталу та поширенню сучасних технологій.

Разом із тим наявність навіть розвиненої інноваційної інфраструктури не гарантує автоматичного досягнення високих результатів інноваційного розвитку без активної участі суб'єктів господарювання, здатних використовувати створені можливості для впровадження нових ідей, продуктів, технологій та організаційних рішень. Центральне місце серед таких суб'єктів посідає підприємництво, яке забезпечує практичну реалізацію інноваційного потенціалу через ініціювання нових бізнес-моделей, освоєння перспективних ринків і комерціалізацію результатів інтелектуальної діяльності.

У сучасній економіці підприємництво дедалі більше набуває інноваційного характеру, виступаючи не лише формою організації бізнесу, а й механізмом економічного оновлення, структурної модернізації та підвищення конкурентоспроможності. Саме тому логічним продовженням дослідження є розгляд підприємництва як ключової форми реалізації інноваційного потенціалу, що дозволяє розкрити роль підприємницької ініціативи у забезпеченні інноваційного розвитку економіки.

1.2. Підприємництво як форма реалізації інноваційного потенціалу

У сучасних умовах динамічних економічних змін, посилення глобальної конкуренції та прискорення технологічного прогресу особливого значення набуває пошук ефективних механізмів реалізації інноваційного потенціалу суспільства. Наявність наукових розробок, інтелектуальних ресурсів, сучасних

технологій і кваліфікованого людського капіталу сама по собі не забезпечує економічного зростання без їх практичного впровадження у виробничу та господарську діяльність. Саме тому ключовою ланкою інноваційного розвитку виступає підприємництво, яке здатне трансформувати потенційні можливості у конкретні економічні результати.

Підприємництво є однією з найбільш гнучких і динамічних форм господарювання, що швидко реагує на зміни зовнішнього середовища, потреби споживачів та нові технологічні виклики. Через підприємницьку діяльність відбувається створення нових продуктів і послуг, впровадження сучасних технологій, освоєння нових ринків, формування робочих місць та зростання інвестиційної активності. У цьому контексті підприємницький сектор виступає важливим провідником інноваційних змін та одним із головних чинників структурної модернізації економіки.

Особливої актуальності набуває дослідження підприємництва як форми реалізації інноваційного потенціалу в умовах цифровізації, розвитку економіки знань і зростання ролі нематеріальних активів. Сучасне підприємництво дедалі більше орієнтується на використання інноваційних бізнес-моделей, цифрових платформ, результатів наукових досліджень та інтелектуального капіталу, що суттєво розширює його функціональні можливості.

З огляду на зазначене, розглянемо економічну сутність підприємництва, його роль у процесах інноваційного розвитку, а також механізми, за допомогою яких підприємницька діяльність забезпечує практичну реалізацію інноваційного потенціалу на мікро-, мезо- та макроекономічному рівнях.

Глобальні зміни в економіці, що відбуваються в результаті якісних стрибків розвитку, реалізуються тільки в тому випадку, якщо їх вплив на економіку є істотним. Й. Шумпетер писав, що «капіталістичний механізм – це, перш за все, механізм масового виробництва, що означає також виробництво для мас». І далі він продовжує: «... Типові досягнення капіталізму – це дешева тканина: бавовняна і віскозна, дешеві черевики, автомобілі тощо, а зовсім не вдосконалення, які потрібні багатим людям; капіталістичний розвиток зазвичай

полягає не в тому, щоб виготовити велику кількість панчох для королеви, а в тому, щоб, витрачаючи на їх виготовлення все менше і менше зусиль, зробити їх доступними для дівчат-робітниць» [135]. Цей аргумент пояснює незначний успіх телефонів Vertu, але не прояснює, яким чином Стіву Джобсу вдалося так швидко «заразити» світ телефонами Apple. Ця річ мало схожа на дешеву тканину або черевики з прикладу Й. Шумпетера, але точно свідчить про креативний підхід підприємницького генія.

Згідно з передбаченням згаданого вище класика, капіталістичне виробництво успішно вирішує одну за одною всі проблеми забезпечення мас різними товарами, тим самим загострюючи питання про те, хто і яким чином буде підносити нові ринкові можливості в світі тотального профіциту. І в пошуках відповіді на це питання, – можливо, одне з найважливіших, – погляди світової громадськості звертаються в бік підприємця-новатора, здатного вносити креативні, комерційно успішні пропозиції.

Оскільки, всупереч прогнозам К. Маркса, капіталізм не зробив бідних біднішими, а багатих багатшими, рівень добробуту, в середньому, зростає нарівні з рівнем споживання. Подібний розподіл доходів забезпечує зростання попиту і провокує активних учасників ринку на створення нових стимулів для споживання. Ці процеси неминуче призводять до загострення конкуренції, у зв'язку з чим виникає необхідність створення продуктів і послуг, відмінних від інших товарів і таких, що володіють, з точки зору споживача, певними перевагами. При цьому в умовах глобалізації відбувається мимовільна диверсифікація виробництва: матеріальне виробництво переходить до країн, що розвиваються, інтелектуальне – до розвинених. В результаті виникає попит на особливий тип людини, яка веде активну господарську діяльність, – підприємця, специфічною особливістю якого є незвичайний спосіб мислення, що отримав назву «підприємець-новатор» [135].

В англійській мові є вираз buzz word, що означає слово, яке у всіх на слуху, яке здатне справити враження на необізнану людину, а також «розумне» модне слівце, не обтяжене змістом. До подібних відносяться штучний інтелект і

об'єктно-орієнтоване програмування. До цієї групи слів сьогодні можна віднести і такі поняття, як інновація і стартап. Близько до них стоїть і підприємництво – один з найбільш популярних термінів в сучасному економічному просторі.

Тільки за останні два десятиліття на тему підприємництва написано понад 26,5 тис. статей (за даними повнотекстової бази Science Direct, провідної інформаційної платформи Elsevier для вчених, викладачів тощо) [227]. Питанням інноваційного підприємництва присвячуються численні конференції, форуми, відкриваються і закриваються підприємства інноваційної інфраструктури, оновлюються назви навчальних програм з підготовки управлінців, що передбачають формування підприємницьких компетенцій.

Слід зауважити, що багатосторонній розвиток підприємницької освіти характерний для Європи та США. За даними проєкту Global Competitiveness Report (2020), кількість курсів з підприємництва зростає. Так, наприклад, студентам Стенфордського університету доступно не менше 150 програм, 41 університет Австралії пропонує близько 600 предметів, пов'язаних з підприємництвом. На різних факультетах університету Квінсленда реалізується понад 100 курсів з навчання підприємництву. У США понад 200 університетів реалізують програми бакалаврату та магістратури з підприємництва. Є університети, які заявляють підприємництво основним профілем своєї освітньої діяльності, наприклад Babson College. Такі організації, як Агентство забезпечення якості (the Quality Assurance Agency) у Великій Британії, розробляють рекомендації з навчання підприємництву, призначені для вищих навчальних закладів [248].

Однак, за даними GUESS (Global University Entrepreneurial Spirit Student's Survey – Глобальне дослідження підприємницького духу студентів) 46,3% українських студентів не відвідували жодного курсу з підприємництва. На думку експертів, ні початкова, ні середня освіта (оцінка 2,25 за десятибальною шкалою), ні університети (оцінка 3,03) не пропонують адекватну підготовку в галузі підприємництва та створення нових фірм. При цьому система початкової

освіти не тільки не дає відповідного уявлення про принципи ринкової економіки, але й загалом не заохочує креативність, самодостатність та особисту ініціативу. Система бізнес-освіти та підготовки до створення нових компаній у 2019 році отримала трохи вищу оцінку (4,67). Система професійної перепідготовки та безперервної освіти виглядає так само дещо більш оптимістично (4,92). Низька ефективність системи підприємницької освіти в Україні пояснюється слабо розробленою теоретичною базою. Значна частина освітніх програм у сфері підготовки підприємців реалізується практиками, і ядро цих програм складають дисципліни, пов'язані з практичними питаннями, що стосуються процедури юридичної реєстрації, ведення бухгалтерської звітності, основ оподаткування та маркетингу. За даними GUESS, основна частина українських студентів-підприємців (67%) навчається за напрямками підготовки «Бізнес», «Менеджмент» та «Економіка» [130], що також свідчить про дефіцит відповідної спеціалізованої підготовки при неухильному зростанні інтересу і стійкому попиті на фахівців з розвиненими підприємницькими компетенціями.

Доводиться констатувати, що конверсія успішних стартапів залишається низькою, програми з підготовки підприємців – неефективними, а в якості новаторських ідей, як і раніше, наводяться ідеї «класиків» підприємницької діяльності – Г. Форда, С. Джобса та І. Маска.

У XX столітті в теорії «креативного руйнування» Й. Шумпетера зійшлися підприємництво та інновації. Економічний розвиток в інтерпретації Й. Шумпетера – це, перш за все, поява чогось, невідомого раніше або, інакше кажучи, інновації (рис. 1.6).

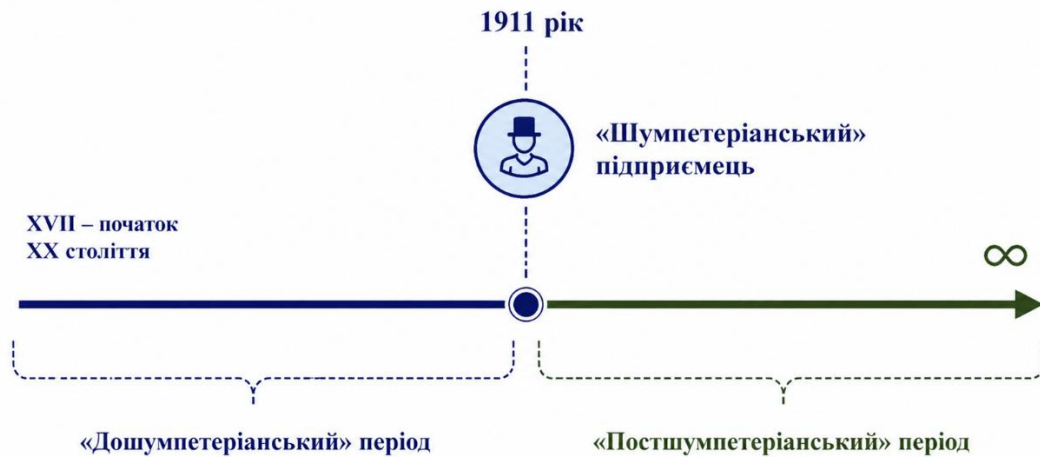

Рис. 1.6. Шумпетеріанський підприємець [складено автором]

Таке бачення поклало початок розвитку економічних моделей зростання, де інновації та підприємець зайняли нове місце. Все, що відбувалося до і після, можна умовно розділити на «дошумпетеріанський» і «постшумпетеріанський» періоди розвитку теорії підприємництва.

Умовно «нульовою» точкою – початком ери сучасного поняття підприємництва – слід вважати 1911 р., коли вперше була видана «Теорія економічного розвитку» Й. Шумпетера [136]. Значення цієї книги для сучасності важко переоцінити. Незважаючи на те, що в цій книзі немає жодної формули і жодного графіка, вона має право називатися наріжним каменем теорії підприємництва. І справа не тільки в тому, що Й. Шумпетер проявив себе як глибокий інтелектуал, а в тому, що він філігранно застосовував до економіки закони діалектичної логіки і тим самим забезпечив своїй теорії економічного розвитку безсмертне майбутнє. У шумпетаріанській моделі економічного розвитку, джерелом якого виступає підприємницька творчість, блискуче застосовуються закони діалектики. Механізм розвитку полягає у взаємному переході кількісних змін у якісні, що, загалом, дає цілісну картину економічного розвитку і логіку теорії креативного руйнування.

У 1926 р. Й. Шумпетер випустив друге, значно доопрацьоване німецьке видання, яке в 1934 р. було перекладено англійською мовою. У 1936 р. вийшла

друком книга «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей» Д. Кейнса [46]. Примітно, що ці дві видатні і такі несхожі праці з економіки вийшли практично одночасно. На відміну від книги Д. Кейнса, яка негайно привернула увагу економістів стрункістю математичного апарату і обіцянкою точних прогнозів, інтерес до «Теорії економічного розвитку» проявився не відразу і наростав поступово [254].

Обидві книги, безсумнівно, мають неминуще значення для розвитку всієї подальшої економічної науки і назавжди увійшли в її історію. Однак на сьогоднішній день «Теорія економічного розвитку» Й. Шумпетера виступає настільною книгою теорії підприємництва, і поки цей феномен залишатиметься для економіки центральним, стан речей збереже статус-кво.

«Сьогодні, через майже шістдесят років після смерті двох великих економістів, можна говорити про те, що теорія Шумпетера затьмарює ідеї Кейнса. Значення теорії економічних циклів знизилося, частково тому, що великі промислово розвинені економіки виростили більш стабільну структуру, а також завдяки тому, що уроки, викладені Кейнсом, були добре засвоєні центральними банками і міністрами фінансів. В результаті довгострокове економічне зростання зайняло пріоритетне місце в політичному та інтелектуальному порядку денному, що і було головним положенням концепції Шумпетера. Про це пам'ятно висловився Роберт Лукас: одного разу замислившись над питаннями економічного зростання, людині буде складно думати про що-небудь ще. Шкода, що старий Шумпетер не дожив, щоб засвідчити, як його одержимість здобуде тріумфальну перемогу», – пише американський економіст, лауреат Нобелівської премії з економіки, Роберт Солоу [254].

Шумпетеріанська доктрина вводить поняття «підприємець-новатор», але, на наш погляд, особливо цінним у цьому вченні є постановка питання про принципову відмінність понять «економічне зростання» і «економічний розвиток», виходячи з того, що суспільні потреби, породжувані в результаті зростання і розвитку, змістовно відрізняються одна від одної.

Інновація, навіть у трактуванні Й. Шумпетера, не є ознакою сьогодення. Історія знає приклади, коли економічне зростання було породжене потоком винаходів. Сучасний спосіб життя породив звичку до такої форми діяльності, яка називається креативною і найбільш яскраво проявляється в гонитві за втіленням інноваційних ідей.

Якщо, слідуючи логіці Й. Шумпетера, визначити ключовий параметр підприємництва як пошук нових комбінацій, то різниця між підприємництвом і втіленням інновацій практично зникає. Тим часом історично ці поняття відносять до різних дискурсів. Об'єднує їх одне – семантична схожість, що виражається в значенні «зміна», «перетворення».

На відміну від авторів неокласичних моделей, таких як Ф. Х. Найт, однією з найвідоміших праць якого є його монографія «Ризик, невизначеність і прибуток», заснована на його докторській дисертації [318], Й. Шумпетер робить акцент на силі «творчого руйнування» (creative destruction) підприємця-новатора. Згодом І. Кірцнер [216] доповнив шумпетеріанську теорію такими важливими елементами, як інформація, знання і розпізнавання можливостей, але саме Й. Шумпетер встановив зв'язок між підприємництвом і економічним зростанням. У своїй головній роботі він виклав теорію економічного розвитку, показавши його як ендегенний процес розгойдування економіки, що протікає в рамках капіталізму, для її виходу зі стану рівноваги і переходу в стан «творчого руйнування» [136]. Це глобальне явище включає в себе формування нових комбінацій факторів виробництва, які Й. Шумпетер називає «підприємствами» (ми в рівній мірі могли б назвати їх «інноваціями»), а людей, які їх створюють, – «підприємцями».

Розділяючи життя фірми на два види діяльності – рутинний кругообіг та інновації (або розвиток), Й. Шумпетер показав, що прогрес економіки не може вирости з рутини. Бунтівником спокою виступає підприємець. Й. Шумпетер називає так не кожного, а тільки підприємця-новатора, який, порушуючи усталену рутину ведення справ, знаходить нові нетрадиційні методи управління бізнесом. Він створює нові продукти, технології, методи організації

виробництва і нові галузі, перерозподіляючи ресурси, змінюючи галузеву структуру і тим самим забезпечуючи розвиток і прогрес [6].

Й. Шумпетер заперечував проти традиційної економічної теорії, згідно з якою економіка завжди тяжіє до рівноваги, а будь-які порушення рівноваги можуть відбуватися тільки в результаті зміни основних економічних умов, наприклад в результаті демографічного стрибка, зміни рівня заощаджень або потрясінь зовнішнього характеру, таких як війна або природна катастрофа. Й. Шумпетер же прагнув пояснити процес економічного розвитку як результат діяльності підприємства за допомогою впровадження інновації, створюваної підприємцем. Він вважав, що нормальна здорова економіка повинна постійно зазнавати потрясінь, створюваних технологічним проривом, що, в свою чергу, формує цикли економічної активності тривалістю в 50 років.

Кожен з цих циклів, за Й. Шумпетером, був породжений різними індустріями. Кожен цикл є унікальним і досягав підйому при широкому використанні інновацій. Підйоми, зумовлені цими інноваціями, зрештою, сходили нанівець, технології застарівали, можливості ринку вичерпувалися, поступаючись місцем новим інноваціям, що змінювали порядок речей. Здавалося б, останні 20 років циклу технологічної хвилі все ще давали виняткові результати в індустріях, які вона породила. Однак насправді це просто повернення капіталу, який більше не потрібно витратити на вкладення. У минулому така ситуація ніколи не тривала більше двадцяти років, після яких прибуток від інвестицій починав падати, а можливості ринку – скорочуватися. Часто такий спад був викликаний якоюсь кризою. Після двадцяти років стагнації з'являються нові технології, і цикл повторюється. В 1950 р., вже після смерті Й. Шумпетера, почався новий цикл, що викликав економічне зростання за рахунок видобутку нафти, виготовлення електроніки, авіаційної техніки і післявоєнного масового виробництва товарів. За ним, у 1980-х роках, послідував ще один, заснований на появі комп'ютерів, програмного забезпечення та мобільних технологій, включаючи Інтернет.

Одним з головних досягнень Й. Шумпетера є його уявлення економічного

життя не у вигляді статичної моделі, а у вигляді динамічної, тобто особливого, постійно мінливого процесу, природа якого була ним пізніше викладена в теорії розвитку. Саме Й. Шумпетер науково розмежував економічне зростання і розвиток. Різниця між цими двома поняттями прояснює багато імпліцитних процесів, що відбуваються в економіці. Наприклад, пояснює причини, що не дозволяють економікам, які розвиваються, досягати таких же успішних результатів, як у розвинених країнах. Якісні зміни можливі тільки при досягненні кількісними змінами необхідного рівня – точки біфуркації. А це, якщо зробити проекцію на економіку, можливо за наявності відповідних умов, головним з яких є конкуренція – ситуація, похідна від свободи ринку укупі з усіма наслідками, що випливають з цієї свободи. Відповідно, згідно з шумпатаріанською доктриною, економічне зростання – це збільшення виробництва і споживання одних і тих же товарів і послуг, яке відбувається з часом.

У суспільстві, яке переживає економічне зростання, товари і гроші рухаються назустріч один одному усталеними шляхами. Й. Шумпетер називав такий рух циркулярним потоком економічного життя. Економічний розвиток порушує хід циркулярного потоку, викликає до життя нові галузі промисловості і припиняє існування застарілих. Наприклад, винахід автомобіля привів не тільки до створення автомобільної промисловості, але і до дуже значних змін у виробництві сталі, гуми і скла. У той же час автомобіль «поховав» кінні заводи і шорні фабрики – розведення коней і виготовлення упряжі для них поступово перетворилося з промисловості на напівкустарне ремесло.

Однак економічний розвиток не може відбуватися безперервно просто тому, що нові ідеї з'являються не щодня. Інновація, а з нею і економічний розвиток, носить переривчастий характер. Саме переривчастим характером інновації Й. Шумпетер пояснював економічний цикл, протиставляючи його сорокамісячному циклу Дж. Кітчина, десятирічному циклу К. Жюгляра.

Підприємець, у концепції Й. Шумпетера, приймає інноваційні рішення,

тим самим створюючи нові, раніше невідомі комбінації факторів виробництва.

Й. Шумпетер називає інновацією п'ять варіантів комбінацій факторів виробництва, в результаті яких відбуваються такі зміни:

створення нового товару, з яким споживачі ще не знайомі, або нової якості товару;

створення нового методу виробництва, ще не випробуваного в даній галузі промисловості, який зовсім не обов'язково заснований на новому науковому відкритті і може виражатися в новій формі комерційного обігу товару;

відкриття нового ринку, тобто ринку, на якому дана галузь промисловості в даній країні ще не торгувала, незалежно від того, чи існував цей ринок раніше;

відкриття нового джерела факторів виробництва, знову-таки незалежно від того, чи існувало це джерело раніше, чи його довелося створювати заново;

створення нової організації цілої галузі, наприклад, досягнення монополії або ліквідація монопольної позиції.

Ще одним нововведенням Й. Шумпетера стала методологія. Відсутність математичних методів обґрунтування його моделі не завадила йому звертатися за доказами до історичного досвіду. Пізніше він визнав, що математичні моделі у вивченні виробничих циклів не були настільки плідними, як він сподівався, і що, якщо вибирати з теоретичного, статистичного та історичного методів, найважливішим є останній. Однак у своїх обширних дослідженнях він нерідко використовував усі три методи; ця здатність коренилася в його майстерному володінні науковою методологією. Щоб розвіяти сумніви в цьому, достатньо прочитати вступ до його «Історії економічного аналізу», де автор продемонстрував рідкісне вміння охопити в єдності філософські та соціологічні аспекти економічної теорії.

Й. Шумпетер стверджував, що жоден з методів не є настільки універсальним, щоб переважати над іншим. Кожен метод має свою сферу застосування: якщо історичний метод застосовний для вивчення організації економіки, то для теорії цін необхідне абстрагування і побудова моделей.

Однак обидва ці методи «часто зближуються і стають нерозрізними». З точки зору Й. Шумпетера, з усіх суспільних наук тільки економічна стоїть близько до природничих наук і лише тому, що має справу з явищами, яким можна дати кількісне вираження. Вимірювання багатьох економічних даних не є чимось привнесеним ззовні, як це має місце у фізиці, оскільки вони постають перед дослідником як величини, які саме життя зробило числовими. Якщо погодитися з цим положенням, то немає необхідності вдаватися до вивчення мотивів і головних рушійних сил людської поведінки. Саме нездатність зрозуміти це ввела в оману класиків, оскільки асоціативна психологія, гедонізм і порівняння корисностей не піддавалися основній методиці кількісних вимірювань в економіці. Однак числових методів вимірювання і знання законів статистики недостатньо для розуміння зв'язку між економічними явищами. Для цього необхідна теоретична економіка. Треба або довіритися сміливим – і, можливо, ненадійним – теоретичним побудовам, або відмовитися від будь-яких надій.

Й. Шумпетер вважав математику важливим інструментом в економічній науці, але вважав, що вона ніколи не замінить інтуїтивного проникнення в таємниці буття. Через роки стає все більш очевидним, яким сміливим кроком було рішення вченого відмовитися від об'єктивізації емпіризму і математизації на піку розквіту позитивізму, звернути погляд у бік інтуїтивно сприйманого знання. Й. Шумпетер виводить на макроекономічну авансцену людину – особистість як діяльного суб'єкта, головною функцією якого є перетворення реальності. А це вже зовсім інша парадигма. Досі наука далека від повноцінного розуміння, що являє собою особистість людини і чим визначається її поведінка. Лише значно пізніше Й. Шумпетера «підтримають» англійський фізик і філософ науки Майкл Полані та американський історик і філософ науки Томас Кун. У 1958 році вийшла книга М. Полані «Особисте знання», в якій він представив концепцію «неявного» знання [90]. Саме це неявне знання є фундаментом теорії підприємництва, що відповідає сьогоdnішній науковій парадигмі. Основний внесок цієї книги в теорію підприємництва полягає в тому, що в ній розкривається необхідність освоєння

епістемології сучасної науки, що включає в себе когнітивістику і соціокультурну детермінацію наукового пізнання, а також осмислення ключової ролі у всіх процесах розвитку науки явного і неявного особистісного знання вченого і незамінність вносимого ним внеску в культуру [76].

Французький економіст, професор Гарвардського університету Ф. Агьон і канадський економіст, професор Браунського університету П. Ховітт «переформатували» шумпетеріанську теорію «творчого руйнування», в результаті якого відбувається процес заміщення на ринку: нові фірми витісняють існуючі неефективні підприємства [150]. Інші економісти роблять акцент на припущенні Й. Шумпетера про те, що економічне зростання, засноване на інноваціях, потребує підприємців і ефективного відбору серед них [145, 362]. Ці теорії індустріальної еволюції безпосередньо пов'язують підприємництво та економічне зростання, фокусуючи увагу на змінах як центральному феномені та на ролі знання в цьому процесі. При цьому інновації виступають своєрідним ключем для входу на ринок.

Ідеї, запропоновані Й. Шумпетером, майже відразу вийшли за межі економічної науки. Тільки зараз, у XXI столітті, вони поступово оформлюються в новий напрямок наукового знання – теорію підприємництва, покликану виступити фундаментом методології формування підприємницької поведінки, а також розкрити генезис підприємницької творчості. І якщо вчора підприємництво пов'язувалося, перш за все, з малим бізнесом, в тому числі стартапами, то сьогодні це вже питання великих корпорацій, які роблять спроби трансформації в інноваційні організації. Ці тенденції вимагають від науки відповідного забезпечення, перш за все, теоретичними знаннями. Як сказав Людвіг Больцман, засновник статистичної фізики: «Немає нічого кориснішого для практики, ніж теорія». Очевидно, що економічна наука сьогодні не встигає за потребами ринку, але є надія, що ми стоїмо на шляху значущих для економіки звершень, оскільки нарізла необхідність розробити систему стабільного виробництва інноваційних підприємницьких рішень.

Деякі економісти, зокрема Роберт Гордон з Північно-Західного

університету (США), не вважають таку ситуацію парадоксальною. Гордон стверджує, що технологічні досягнення останніх десятиліть не можна порівнювати з винаходами минулого століття. З огляду на масштаб доленосних інновацій між 1870 і 1970 роками, таких як електрика і автомобіль, ми не повинні дивуватися тому, що відносно «скупі» з тих пір винаходи не відображалися в статистиці [276]. Важко погодитися з цією точкою зору. Одним з найбільш значущих продуктів підприємницької діяльності є створення iPhone. Представивши світу просту інформаційну логістику, він залучив до всесвітньої павутини мільярди людей. Нам не вистачає історичної ретроспективи для адекватної оцінки наслідків цього явища, але ясно одне: воно істотно впливає на систему людських відносин.

Ключовим поняттям у семантичному полі «інновація» є «дія» в різних її проявах: впровадження, застосування, поширення, використання, комерціалізація. При цьому дія передбачає корисність у плані прогресу, модернізації, просування, розвитку, економічного зростання, продуктивності, конкуренції, прибутку, організаційної ефективності.

У XX столітті поняття «інновація» включає в себе ще й «конкурентну перевагу». У такій інтерпретації, коли інновація розглядається як спосіб конкурентної боротьби, вона нічим принципово не відрізняється від «традиційних» методів цієї боротьби – зниження собівартості, збільшення обсягів, поліпшення якості тощо. «Порушення» традиційності полягає в тому, що цей метод конкуренції веде не до поступального зниження обсягів продажів і прибутку, а до повного банкрутства. Це зобов'язує учасників ринку до надшвидкості. А це вже інша парадигма економічних відносин. Вона набуває когнітивного характеру, і основною змінною в ній виступає людина, точніше, її здатність до новаторської діяльності. Подібний антропоцентризм ще не був відомий в історії людства. Епоха Відродження також ознаменувалася інтересом до людини. Але якщо тоді антропоцентризм мав гуманістичний характер, і в центрі уваги перебували етико-естетичні характеристики особистості, то новий порядок денний включає в себе пошук шляхів оптимізації креативних

здібностей людини з метою генерації комерційно перспективних ідей.

У статті «Динамічний капіталізм», опублікованій в газеті Wall Street Journal від 10 жовтня 2006 р., Едмунд С. Фелпс, лауреат Нобелівської премії з економіки в 2006 році, порівнює дві панівні економічні системи Заходу – вільне підприємництво та корпоративізм – і доходить висновку, що тільки перше забезпечує відкритість, заохочення та гнучкість, що дозволяють у найбільшій мірі реалізувати нові комерційні ідеї, що виходять від підприємців [293]. Е. Фелпс визначає поняття «динамізм» як плідність економіки у створенні інноваційних ідей, які вважаються технологічно здійсненими і прибутковими: це талант економіки до комерційно успішних інновацій. Оскільки конкуренція тісно пов'язана з підприємництвом, Е. Фелпс міг би з таким же успіхом порівняти «підприємницьку економіку» і «корпоративну економіку». Сьогодні, дивлячись за межі Сполучених Штатів (і навіть у деякі райони всередині Сполучених Штатів), ми стикаємося, в основному, з ворожістю, спрямованою на той тип динамічного капіталізму, який звеличує Е. Фелпс. Чому, наприклад, у Західній Європі капіталізм викликає такий негатив? Ці причини, безсумнівно, настільки ж заплутані, як і складні, але однією з них, ймовірно, є нездатність багатьох інтелектуалів уникати марксистських моделей мислення. Як зазначає Е. Фелпс, сьогоднішні вуличні протестувальники, мабуть, прирівнюють бізнес до усталеного багатства, тому вони вважають надання свободи бізнесу рівнозначним збільшенню привілеїв старого багатства і поглибленню нерівності доходів. Під «підприємцем» такі критики мають на увазі багатого власника банку або фабрики, тоді як для Й. Шумпетера підприємець – це новачок, який пливе проти течії усталеного багатства, прагне отримати новий прибуток з можливостей, яких раніше не існувало, і в процесі цього робить споживачів кращими. Очевидно, що в битві ідей, що відбувається на геополітичній арені, інтелектуальні конструкти мають значення, що, на наш погляд, є достатньою підставою для дослідження природи і ролі підприємця.

У суспільстві дозріла потреба цілеспрямованого формування особистостей, здатних до генерації доходів і стимулювання економічного

розвитку. Але оскільки дієвим методом конкурентної боротьби сьогодні виступає інновація, то завдання задоволення названої потреби трансформується у більш складне завдання формування нового класу економічних суб'єктів, іменованих креативним класом [120]. І тут виникає ключове питання: чим креативність, як якась нова для даної області властивість, принципово відрізняється від звичайної винахідницької думки? Потреба у створенні промислових нововведень (і не тільки) існує з давніх часів. Починаючи з XVIII століття, геній людської думки невинно виробляє значущі технологічні події, вражаючи неймовірними можливостями стимулювання прогресу. Але чому питання про людину креативну та її відмінні риси стає нагальним тільки в XXI столітті? Очевидно, що існує принципова відмінність підприємця-новатора від інженера та конструктора. Потрібно також враховувати, що розвиток теорії підприємництва може відбуватися в загальному зв'язку з розвитком сучасної наукової парадигми, що служить одночасно підмогою і накладає певні обмеження на розвиток нової доктрини.

Таким чином, результати сучасних досліджень, незважаючи на існуючі відмінності, наводять на думку про те, що підприємницька активність є ключовим компонентом у процесі створення та впровадження інновацій. Тобто саме підприємець, реалізуючи свій потенціал за допомогою створення підприємств, забезпечує, в кінцевому підсумку, економічне зростання.

Отже, проведені дослідження дозволили встановити, що підприємництво виступає однією з ключових форм практичної реалізації інноваційного потенціалу, забезпечуючи трансформацію нових знань, технологій та ідей у конкурентоспроможні товари, послуги й сучасні бізнес-моделі. Саме підприємницька ініціатива формує попит на інновації, активізує інвестиційні процеси, стимулює структурні зміни та сприяє зростанню економічної динаміки як на рівні окремих підприємств, так і на рівні регіонів.

Водночас ефективність інноваційно-підприємницької діяльності значною мірою залежить від якості інституційного середовища, доступності фінансових ресурсів, наявності інформаційно-консультаційної підтримки, кадрового

потенціалу та можливостей комерціалізації інноваційних розробок. Саме ці умови забезпечуються функціонуванням інноваційної інфраструктури, яка створює необхідне середовище для розвитку підприємництва та масштабування інноваційних ініціатив.

Таким чином, інноваційна інфраструктура та підприємництво доцільно розглядати не ізольовано, а як взаємопов'язані елементи єдиної системи економічного розвитку, взаємодія яких формує додатковий синергетичний ефект. Поєднання інфраструктурної підтримки з підприємницькою активністю сприяє прискоренню інноваційних процесів, підвищенню конкурентоспроможності економіки, створенню нових робочих місць та посиленню інвестиційної привабливості територій. З огляду на це логічним продовженням дослідження є розгляд синергії інноваційної інфраструктури та підприємництва в економічному розвитку.

1.3. Синергія інноваційної інфраструктури та підприємництва в економічному розвитку

У сучасних умовах трансформації економічних систем, посилення глобальної конкуренції та переходу до економіки знань усе більшої ваги набуває пошук ефективних механізмів забезпечення сталого економічного розвитку. Досвід розвинених країн свідчить, що високі темпи економічного зростання дедалі більше визначаються не лише наявністю ресурсів чи виробничих потужностей, а передусім здатністю економіки генерувати, поширювати та комерціалізувати інновації. У цьому контексті особливого значення набувають інноваційна інфраструктура та підприємництво як взаємодоповнюючі чинники модернізації економіки.

Інноваційна інфраструктура створює організаційні, фінансові, інформаційні та кадрові передумови для розвитку новаторської діяльності, забезпечуючи підтримку суб'єктів господарювання на всіх етапах інноваційного циклу. Водночас підприємництво виступає рушійною силою

практичного впровадження нових ідей, технологій та управлінських рішень, забезпечуючи їх адаптацію до ринкових потреб і перетворення на джерело економічної вартості. Саме тому окреме функціонування цих елементів не забезпечує максимальної результативності без їх тісної взаємодії.

Синергія інноваційної інфраструктури та підприємництва проявляється у формуванні сприятливого середовища для створення нових підприємств, прискоренні комерціалізації наукових розробок, зростанні інвестиційної активності, розвитку малого й середнього бізнесу та підвищенні конкурентоспроможності регіонів. Ефективне поєднання інституційної підтримки з підприємницькою ініціативою сприяє формуванню інноваційних кластерів, технологічних екосистем та нових центрів економічного зростання.

З огляду на зазначене, доцільно дослідити економічну природу синергетичного ефекту взаємодії інноваційної інфраструктури та підприємництва, визначити основні напрями їх взаємовпливу та обґрунтувати роль такої взаємодії у забезпеченні довгострокового економічного розвитку на регіональному та національному рівнях.

Інноваційна інфраструктура набуває все більшого поширення в економіці (з'являються нові види інфраструктури, розширюються заходи підтримки, проводиться політика щодо залучення більшої кількості резидентів до інноваційної інфраструктури тощо).

З метою найбільш повного розуміння проблематики інноваційної інфраструктури необхідно розглянути передумови її появи та розвитку в системі регіональної економіки.

Дослідниками розглядалися питання становлення інноваційної економіки [177] і передумови появи, еволюції понять інноваційного розвитку [74] та елементів національних і регіональних інноваційних систем [93].

Ми пропонуємо визначити передумови появи інноваційної інфраструктури на основі аналізу основних теорій економіки розвитку та економіки розміщення (просторової економіки).

Феномен розвитку давно став предметом самостійного дослідження і

уваги вчених, які намагалися вирішити проблеми модернізації та індустріалізації слаборозвинених країн. Пошуки оптимальної моделі розвитку периферії світового господарства призвели до появи і розвитку різних економічних теорій, які намагалися застосувати для аналізу ринкового середовища та державного сектора країн, що розвиваються, з метою забезпечення найбільшого економічного зростання.

Економіка розвитку вивчає питання формування стратегії дій для переходу з одного стану в інший.

Економіка розвитку

Сучасна економічна теорія охоплює період з середини 19 століття до теперішнього часу. Основні теорії економіки розвитку та їх особливості представлені в Додатку 2.

Розвиток теорій, пов'язаних з вивченням економічної рівноваги, призвів до появи і розвитку різних концепцій, які намагалися пояснити нерівномірність розвитку різних держав. Пізніше були підняті проблеми необхідності прискорення економічного розвитку і відходу від сировинної економіки [135].

Кейнсіанські моделі розглядали економіку виключно в короткостроковому періоді, тому визначити роль інвестицій, обумовлених державною економічною політикою, спрямованою на збільшення національного доходу, вони не могли. Тому в кінці 40-х років XX століття почали з'являтися нові моделі розвитку, що обґрунтовують фактори, які впливають на рівновагу економічної системи і пов'язані з спробами обґрунтувати можливість модернізації економіки, яка призведе до подальшого самопідтримуваного зростання.

Моделі збалансованого зростання, що з'явилися пізніше, піддавалися різкій критиці через велику кількість спрощень і обмежень економічних моделей, а також відсутність в країнах третього світу основного чинника «поштовху» – великого капіталу.

У зв'язку з цим починають з'являтися нові моделі розвитку, що пропонують нові альтернативні шляхи досягнення економічного зростання,

виникають концепції незбалансованої модернізації, які виглядають більш реалістично.

Наприклад, модель незбалансованого зростання була запропонована американським дослідником Альбертом Гіршманом, який припустив, що порушення рівноваги відіграють позитивну роль, виступаючи стимулом до подальшого зростання [313].

Однак, всі ці моделі, так чи інакше, спрощували реальну економіку, надто ідеалізуючи реальний стан речей у країнах, що розвиваються. Всі ці моделі надавали надто великого значення ринковому механізму, який нібито оперативно реагує на порушення рівноваги та державну політику, що проводиться. Насправді ж, у країнах, що розвиваються, будь-який розвиток призводив до нових обмежень і дефіцитів, отримуючи як результат однобічний розвиток окремих галузей економіки.

Неокласики, створюючи свою концепцію модернізації, критикували кейнсіанців за те, що їх економічне зростання базувалося на зміні окремих техніко-економічних показників, а має враховувати все різноманіття соціально-економічних передумов, до того ж зростання розглядалося неокласиками як якісне, а не кількісне явище, що спирається в основному на внутрішні ресурси. Якщо кейнсіанські моделі були засновані на аналізі співвідношення заощаджень та інвестицій, то неокласичні аналізували накопичення капіталу та збільшення населення.

Найяскравішими представниками неокласиків були У.А. Льюїс, Дж. Фей, Г. Раніс, Д. Йоргенсон, С. Окава та ін. Саме вони вперше озвучили теорії дуалістичної економіки – з традиційним сільськогосподарським і сучасним швидко розвиваючимся промисловим секторами.

Однак, дані моделі на практиці також виявилися не позбавленими недоліків. Моделі часто надто ідеалізували якості підприємця і найманого працівника в країнах, що розвиваються, а акцент на трудомістких виробництвах призводив до уповільнення науково-технічного прогресу і поступового зростання витрат на заробітну плату, збільшення споживчого попиту і, як

наслідок, до високих темпів інфляції.

Моделі дуалістичної економіки отримали досить широке поширення, в подальшому стали аналізуватися не два, а відразу кілька дуалізмів – дуалізми ринків праці, товарного ринку, фінансового ринку, ринку послуг, експортного ринку та ін.

Значний прогрес в області соціологічних наук привів до того, що в 60-70-ті роки XX століття дослідження в економіці розвитку набувають соціологічного аспекту, а ідеї інституціоналізму та неоінституціоналізму отримують широке поширення серед економік країн, що розвиваються. У цей період вкладення в людський капітал розглядаються як найважливіший фактор економічних перетворень. Піднімаються питання створення умов для більш продуктивної праці та збільшення вкладень у науку і освіту.

Ліберальний підхід, на думку неоінституціоналістів, створює сприятливі інституційні умови для нормального функціонування ринкового механізму, враховує тенденції економічного розвитку і перешкоджає різким політичним змінам.

Дослідження неоінституціоналістів показали, що розвиток складається з декількох підсистем, в першу чергу, економічної, але також містить ряд змінних неекономічного характеру, в тому числі, різні інститути, культуру, систему цінностей, без яких неможливий комплексний повноцінний розвиток.

Представники ліворадикального економічного розвитку поклали початок дослідженням периферійного розвитку шляхом вивчення відносин між країнами, що розвиваються, і розвиненими країнами, а також аналізу міжнародної торгівлі.

Зовнішня торгівля розумілася в даному випадку як негативний фактор, що сприяв викачуванню доходів з периферії в центр.

Посилення радикалізації економічних досліджень відбулося на тлі погіршення умов торгівлі між країнами, що розвиваються, і розвиненими країнами, зростаючих зовнішніх боргів країн, що розвиваються; вперше заговорили про неефективність індустріалізації через імпортозаміщення і

нееквівалентний економічний обмін між групами країн.

Теорія нееквівалентного обміну між країнами, що розвиваються, і розвиненими країнами розуміла розвиток у подоланні нееквівалентного обміну.

Концепція нееквівалентного обміну містила цілу низку спрощень і крайнощів, тому справедливо не витримувала критики. Серед основних аргументів критиків концепції виступали податкові доходи від експорту, можливість диверсифікації власного виробництва країн, що розвиваються. Пропорції нееквівалентного обміну визначаються міжнародним рухом капіталів, тому розглядати обмін без урахування діяльності транснаціональних корпорацій (далі – ТНК), які часто є монополіями, неможливо. Крім того, необхідно враховувати посилення технічної залежності між розвиненими країнами і третім світом [196]. Подальші дослідження конкретизували вплив міжнародних монополій, а також аналізували стан ринку праці. Вперше була позначена проблема нерозривного взаємозв'язку між ринком капіталу і праці за допомогою залежності застосовуваних у виробництві технологій і компетенції робочої сили [123].

Глобалізація, процеси економічної інтеграції, зростаюча роль інновацій і технологій сприяли появі та розвитку нових теорій економічного розвитку, пов'язаних з вивченням інституційної економіки, а також економіки технологій.

Дослідники відзначають, що в даний час склалася сучасна парадигма економічного розвитку, для якої характерні структурні зміни факторів виробництва, зокрема, поява нових факторів, таких як «технології» та «інформація», а також зміна вимог до фактору праці (акцент на творчу активність працівників) [131].

Таким чином, поступове формування залежності економічного розвитку від інституційних умов (освіти, науки, кваліфікації робітників тощо), посилення ролі інвестицій і нових технологій в прискоренні економічного розвитку, зростання частки виробничих інвестицій у національному доході, розвиток промисловості, прийняття державних рішень на користь прихильників інновацій і модернізації виробництва, виникнення позитивних економічних

екстерналій (зниження витрат виробництва за допомогою розвитку інфраструктури), перерозподіл ресурсів на користь промислового сектора економіки, створення умов для більш продуктивної праці, збільшення інвестицій у науку, збільшення ролі людського капіталу, посилення технічної залежності між країнами різного рівня розвитку, прагнення до самопідтримуваного зростання економіки, прагнення держави забезпечити розвиненою інфраструктурою та умовами підприємців, прагнення до подолання зовнішніх економічних залежностей, розвиток ефективного міжсекторального обміну на різних ринках, становлення відкритих економічних систем, прагнення держави до створення єдиної правової та економічної системи з метою збільшення сектора легальної економіки, створення сприятливих умов для функціонування ринкового механізму, посилення залежності периферії від центру, підпорядкування внутрішньої структури економіки країн, що розвиваються, інтересам ТНК, що увійшли до них, необхідність подолання нееквівалентного обміну між країнами, що розвиваються, і розвиненими країнами призвели до формування інноваційної економіки та формування національних і регіональних інноваційних систем, у тому числі до інноваційного інфраструктурного розвитку територій.

Економіка розміщення

Дослідження питань розміщення виробництва як самостійний напрямок досліджень з'явилося в XIX столітті в Німеччині.

У зміст поняття «розміщення продуктивних сил» вкладаються такі значення [222]:

з одного боку, це розподіл по території продуктивних сил з урахуванням факторів виробництва та інших ресурсних, економічних, географічних і геополітичних умов;

з іншого боку, це обґрунтування вибору місця розміщення конкретним господарським суб'єктом на певній території.

Ці два підходи лежать в основі процесу територіальної організації господарства, який включає в себе: об'єкти розміщення, локалізацію, задані цілі

розміщення, сукупність необхідних зв'язків і відносин між суб'єктами розміщення.

Еволюція економічних поглядів на економіку розміщення характеризується декількома парадигмами, що поступово змінювали одна одну, які обґрунтовують питання розміщення продуктивних сил.

Більшість дослідників виділяють три основні парадигми розміщення продуктивних сил [136; 59; 244], до яких відносять: мікроекономічний підхід, підхід, заснований на комплексному аналізі взаємодії господарюючих суб'єктів в економічному просторі регіону (району), а також підхід, що сформувався в постіндустріальну епоху і характеризує розміщення підприємств, основним ресурсом яких є інноваційні технології.

Однак розвиток просторової економіки призвів до розвитку нових сучасних підходів до розміщення продуктивних сил. Розглянемо докладніше еволюцію підходів.

Перші теорії, що з'явилися, аналізували ефективність розміщення виключно з мікроекономічної точки зору – з позицій однієї конкретної фірми з метою мінімізації витрат.

Засновником теорії розміщення прийнято вважати німецького економіста І. Тюнена, який у 1926 році написав працю «Ізольована держава в її ставленні до сільського господарства і національної економіки».

І. Тюнен розглядав оптимальний варіант розміщення сільськогосподарського виробництва за допомогою аналізу витрат на перевезення продукції до ринків збуту. Тюнен вивів оптимальну, з його точки зору, схему розміщення сільськогосподарського виробництва, що представляє собою систему поясів навколо основного ринку збуту, які поділяють за спаданням зони розміщення сільськогосподарської діяльності з різним ступенем врожайності [269].

Економіка розміщення Тюнена була доповнена працями В. Лаундхардта, а також А. Вебера, які також визначали оптимальне розташування одиничного підприємства з точки зору мінімізації витрат, в першу чергу, транспортних.

До середини 1930-х років ці теорії були основними в регіональній економіці розміщення. Однак, з розквітом індустріалізації, розвитком міжнародного поділу праці, формуванням локальних, регіональних і міжнародних ринків, посиленням взаємозалежності господарюючих суб'єктів, впливом інших факторів, мікроекономічний підхід показав свою обмеженість і був підданий критиці. До середини 20 століття починають з'являтися нові теорії розміщення, які повинні дати відповідь на нові виклики економічного розвитку.

Нова парадигма розміщення продуктивних сил відходила від мікроекономічного аналізу до аналізу взаємодії безлічі господарюючих суб'єктів в економічному просторі регіону.

Першими передвісниками нової парадигми стали дослідження в галузі вивчення питань розміщення однотипних підприємств. Економістом А. Маршаллом у 1890 році були розглянуті питання локалізації виробництва і розвитку промислових районів [186].

Крім того, значний внесок у розвиток парадигми зробила теорія «центральных місць» В. Кристаллера, яка розкривала економічні зв'язки між містами та їх сусідніми районами, обґрунтовуючи розміщення економічної діяльності на основі показників попиту та пропозиції. Теорія центральных місць в подальшому отримала великий розвиток у науковому середовищі в області розвитку систем розселення [115; 116].

Однак початок розвитку нової парадигми було покладено в 1940 році, коли Август Леш написав книгу «Просторова організація господарства», в якій він розробив нову теорію організації економічного простору. Дослідник вивів модель просторової економічної рівноваги, в яку заклав поняття балансу інтересів держави і підприємця, а також визначив як критерій для прийняття рішення про місце розміщення підприємства максимізацію прибутку [174].

Таким чином, завдяки дослідженням А. Маршалла і А. Леша відбувся поступовий перехід від вивчення питань розміщення окремих підприємств у бік просторових варіантів розміщення виробництва, а також дослідження розміщення підприємств одного типу.

В рамках даної парадигми також працювали такі вчені як Едгар Гувер [314], У. Ізард [315].

Вчені вивчали споживчий попит і його графічний розподіл залежно від наявності тих чи інших економічних ресурсів, використовуючи математичні методи моделювання будувалися інтегральні моделі, що враховують сировинну, транспортну складові собівартості та масштаби виробництва.

Зокрема, саме в цей період з'явилася теорія територіально-виробничих комплексів – концентрація навколо великого промислового підприємства суміжних виробництв [140; 67], розроблена і розвинена теорія економічного районування країни [53; 70], розроблена теорія територіальних суспільних систем [282].

Таким чином, в рамках другої парадигми розміщення продуктивних сил відбувалося формування системи господарювання, заснованої на створенні та розвитку промислових комплексів в рамках економічних районів країни.

Третя парадигма розміщення продуктивних сил, на думку згаданих раніше дослідників, виникла і формувалася на концепціях постіндустріальної економіки, економіки знань. Нові теорії намагалися пояснити особливості розміщення підприємств, що використовують в якості основного виробничого ресурсу інноваційні технології та висококваліфіковану працю. Становлення нової парадигми відбувалося поступово, коли активно розвивалася так звана «нова економічна географія», найбільше досліджень у цьому напрямку з'явилося в другій половині XX століття.

Дослідження спочатку були спрямовані на пояснення різної швидкості економічного розвитку тих чи інших територій. Так, з'явилися теорія «полісів зростання» Ф. Перру [228], теорія «вісей розвитку» П. Потье [229], теорія дифузії інновацій» Т. Хагерстранда [212], теорія «центр – периферія» Дж. Фрідмана [210], теорія «ефекту міської агломерації» Х. Річардсона [231] та ін. У моделях цих вчених з'являються такі фактори, як: територіальний поділ праці, спеціалізація господарства, мобільність факторів виробництва, транспортні витрати, інновації, канали поширення інновацій, індивідуальні особливості

регіонів тощо.

Ф. Перру виділяв кілька основних «полюсів зростання»:

ключова галузь господарства з високим потенціалом зростання і великою сприйнятливістю до інновацій;

інша група галузей господарства, пов'язаних з ключовою галуззю і одна з одною за допомогою виробничих відносин різних типів;

просторова агломерація виробництва, за рахунок якої підприємства отримують ефект «зовнішньої економії». Ф. Перру вважав, що створення «полюсів зростання» є прерогативою держави, яка за допомогою таких інструментів зможе домогтися гармонізованого розвитку і зростання, що, в свою чергу, призведе до поєднання інтересів держави, суспільства і підприємців.

Х. Річардсон підтримав теорію кумулятивного зростання, в його моделі «міської агломерації» регіональна економіка розвивається за рахунок організації виробництв у великих населених пунктах, промислових центрах. Розвиток відбувається за рахунок впровадження результатів науково-технічного прогресу та зростання продуктивності праці.

П. Потье на основі теорій про полюси зростання висунув ідею про осі розвитку, згідно з якою нові поштовхи розвитку отримують території, розташовані між «полюсами зростання», які виступають, в першу чергу, в якості транспортних артерій. Такі території розвиваються завдяки розвитку інфраструктури на шляху збільшення вантажопотоків між «полюсами зростання».

Т. Хагерстрандт поставив у пряму залежність економічне зростання та особливості поширення інновацій. Свою модель дифузії інновацій він розробив саме для тих регіонів, які не є ні «полюсами розвитку», ні «вісями розвитку». Автор виділив 4 стадії поширення інновацій: початок поширення нововведень, посилення дифузії інновацій, конденсація, стадія насичення, що характеризують процес проникнення нововведень від центру до периферії.

В рамках третьої парадигми розміщення продуктивних сил пізніше

сформувався окремий напрямок досліджень, що відноситься до так званої «нової економічної географії», яка розкривала питання розміщення виробництва в умовах недосконалої конкуренції та збільшення економічної інтеграції [221].

У рамках даного напрямку досліджень варто відзначити найяскравіших дослідників: Е. Венаблеса, П. Кругмана, Г. Мюрдаля, А. Преда, Дж. Харріса, М. Фуджіта. Серед вітчизняних представників найбільш значущі роботи представили У.Я. Садова, О.І. Шаблій, Ф.Д. Заставний, К.В. Мезенцев, В.І. Ляшенко.

В рамках парадигми розміщення в умовах економіки знань досліджувалися питання формування великих міських агломерацій [172; 220], підвищення якості містобудівного середовища, багаторівневих просторових систем, впливу зовнішньої торгівлі на процеси розміщення, формування та розвитку просторових систем виробництва [65], територіального розвитку промислових міст [108], комплексного розвитку економічних районів на основі розвитку їх спеціалізації [52], ресурсні передумови розміщення виробництв та ін.

Чужиков В.П., Долішній М.І., Дегтярьова В.В., Бережна І.В., Остовська А.А., Рудська І.А. зазначали, що третя парадигма ґрунтується на положеннях постіндустріальної економіки, економіки знань, але водночас на сучасному етапі обґрунтовується положення про те, що «інноваційний розвиток країни та її регіонів, всіх секторів економіки неможливий не тільки без впровадження найпередовіших технологічних рішень, але й без форсованого створення нових форм територіальної організації продуктивних сил, заснованих на інноваційній парадигмі розвитку (зокрема, технопарків, кластерів, бізнес-територій, територій випереджального зростання, технополісів, особливих економічних зон)» [59]. Це висловлювання заклало основи для аналізу та обґрунтування наступних нових парадигм розміщення продуктивних сил.

Вчені відзначають, що до недавнього часу в роботах з дослідження розміщення продуктивних сил використовувалася територіально-часова

парадигма, якій характерний екстенсивний шлях розвитку – освоєння нових територій і поява на них економічних і соціальних об'єктів; територіально-часовій парадигмі відповідає поступальний розвиток. В даний час використовується новий методологічний підхід – просторово-часова парадигма, якій характерний «коливальний, циклічний, хвильовий, ритмічний, безперервний розвиток» [59].

У рамках просторово-часової парадигми «саме економічні агенти стають головними суб'єктами, що визначають не тільки розподіл просторових факторів виробництва, а й характер, масштаб, динаміку розвитку соціально-економічних комплексів регіонів» [193].

90-ті роки – початок третього тисячоліття характеризуються формуванням і розвитком концепції просторових виробничих кластерів, заснованої на теорії мереж і вивченні особливостей розміщення групи взаємопов'язаних підприємств, що діють у певній сфері. Даний напрямок виділяють як окрему парадигму розміщення продуктивних сил [120; 79].

Кластерний підхід набув широкого поширення в науковому співтоваристві. Серед зарубіжних дослідників на увагу заслуговують роботи М. Портера, М. Енрайта, Е. Фезера та Е. Бергмана.

У 1990 році вийшла наукова праця М. Портера «Національна конкурентна перевага», в якій він дав визначення кластеру, а також обґрунтував новий підхід до просторової організації господарства.

Кластер за Портером являє собою групу «географічно сусідніх взаємопов'язаних компаній і пов'язаних з ними організацій, що діють в певній сфері, що характеризуються спільністю діяльності та взаємодоповнюють один одного» [224]. Портером було розглянуто типовий склад кластерів, які включають в себе не тільки виробників і постачальників, але також інфраструктуру, навчальні заклади, науково-дослідні центри, обґрунтовано синергетичний ефект, вплив кластера на конкуренцію.

М. Енрайт сформував концепцію регіональних кластерів, вивчивши фактори формування конкурентоспроможності регіонів. Кластерна політика в

регіонах повинна бути спрямована на стимулювання інновацій, їх комерціалізацію, підвищення ефективності виробництва. При цьому регіональний кластер за Енрайтом формується і функціонує виключно в певних географічних межах [208]. Згодом сформувався інша точка зору, згідно з якою регіональний кластер може бути сформований також і в інших межах, не пов'язаних просторовою близькістю.

Е. Фезер і Е. Бергман також визначали регіональні кластери виходячи з територіальної близькості підприємств, ними було виділено ряд ключових складових у кластерній концепції. До них віднесено: позитивні зовнішні ефекти (екстерналії), інноваційне оточення, конкуренція, суперництво фірм, спадкоємність інновацій [297].

Серед вітчизняних вчених, які вивчали теоретичні аспекти функціонування кластерних структур, оцінки ефективності їх функціонування варто відзначити Федулову Л.І., Гейця В.М., Амошу О.І.

Питання конкурентоспроможності регіону та національної економіки в контексті реалізації кластерної політики, кластерного підходу як інструменту регіонального економічного розвитку розглядалися Пилипенко І.В. [219; 220], Голіковим В.О., Кравченко О.В.

Проблеми ідентифікації, формування, розвитку кластерних структур розглянуто в роботах Олійника А.Д., Вишневського В.П., Бородіної М.А.

Оцінка потенціалу кластерів в умовах цифрової економіки розглянуто в працях Кузьміна О.Є., Дибі М.І.

Дослідниками відзначається, що єдиного підходу до ідентифікації кластерних структур досі не вироблено [81], підкреслюється, що поява нових методик виявлення кластерів може сприяти підвищенню конкурентоспроможності економіки [80].

Федуловою Л.І., Пилипенко І.В. узагальнено основні підходи до ідентифікації кластерів: виділення кластерів на основі регіональної спеціалізації територій, функціональний підхід на основі аналізу таблиць «Витрати – Випуск», просторовий підхід на основі економіки локалізації, а

також запропоновано авторську методику, що поєднує в собі функціональний і просторовий підходи [166].

Різноманітність підходів до визначення поняття кластера і його основних особливостей разом з тим дозволяють сформулювати загальні риси кластерного підходу: безліч учасників, що мають інноваційний характер діяльності, географічні зв'язки, конкурентні переваги кооперації, ефективна взаємодія, конкуренція, орієнтація на світовий ринок.

У рамках кластерного підходу розвиток отримують теорії регіональних/локальних кластерів, територіально-виробничих комплексів. Кластерному підходу характерне включення до складу кластера організацій, які доповнюють одна одну, побудова ефективних коопераційних зв'язків між учасниками, також більшість організацій не повинні бути прямими конкурентами між собою [71]. Кластерну політику визначають як комплекс заходів, спрямованих на «розвиток конкурентоспроможності та зростання локалізації підприємств кластера на території» [232].

Дослідники відзначають, що серед закономірностей сучасного розміщення продуктивних сил в інноваційній економіці можна виділити формування «феномену малого економічного району», під яким розуміються різні нові форми просторової організації продуктивних сил, що володіють сутнісною єдністю [83]. Сучасні дослідження часто спрямовані на аналіз природи просторових територіальних соціально-економічних об'єктів та їх кластеризацію [235].

Марков Л.С. відзначав основний недолік кластерної політики, що полягає в «недостатньому врахуванні індивідуальних особливостей об'єкта регулювання» [185]. Реалізацію кластерної політики ускладнюють істотні відмінності між кластерами (галузева приналежність, структура, етап життєвого циклу, локальне середовище) [185].

Проблеми реалізації кластерного підходу також полягають у «відмінності інтересів підприємств, що входять до кластера, необхідність проведення заходів щодо згладжування конфліктів, що виникають між учасниками кластера» [281],

нерівномірність територіального розвитку, відсутність достатнього рівня конкуренції, кваліфікованих кадрів у сфері реалізації кластерної політики, недостатній рівень розвитку малого та середнього підприємництва [279] тощо.

Відзначається, що незважаючи на значне поширення кластерів в Україні, вони демонструють недостатній рівень ефективності функціонування, тому одним з напрямків інноваційної політики може стати «трансформація кластерного підходу від регіонального до національного рівня, що дозволить посилити коопераційний ефект за рахунок нівелювання нерівномірності територіального розвитку та включення більш широкого спектру учасників інноваційних процесів необхідних компетенцій» [137].

Адаменко А.А., Литвинюк Т.А. визначили інноваційні кластери як інструмент створення ефективної регіональної інноваційної системи, який сприятиме «прориву в окремих напрямках», а також відзначили, що «інноваційні кластери в Україні формуються насамперед у середовищі вже сформованих великих наукових і науково-виробничих центрів шляхом вбудовування їх у контекст сучасного інноваційного розвитку української економіки» [49].

В даний час активно розвиваються нові вчення в області просторової організації продуктивних сил, з'являються нові моделі розміщення і різні теорії концентрації. Відмінною рисою нових теорій є широта охоплення аналізу відносин взаємодіючих господарюючих суб'єктів і соціально-економічних систем.

Таким чином, в рамках четвертої парадигми розміщення виробництв розглядалися питання формування кластерних структур як інтеграційної форми взаємодії між підприємствами. Становлення даної парадигми було обумовлено обґрунтуванням підвищення ролі інтеграційних структур в економіці регіонів, глобалізацією світової економіки, прискоренням науково-технічного прогресу, збільшенням концентрації виробництв, посиленням конкуренції, формуванням глобальних ринків.

Варто зазначити, що кластерний підхід у наукових дослідженнях не

втратив своєї актуальності, що підтверджується значною кількістю досліджень у цій галузі і в даний час.

Воротін М.В., Вишневський В.П. зазначають, що «незважаючи на значну кількість робіт, присвячених дослідженню питань кластеризації економіки, проблема соціально-економічної диференціації регіонів, що має особливу специфіку в Україні, залишається актуальною, що обумовлює необхідність подальшого пошуку варіантів її вирішення шляхом підбору та розвитку різних інструментів і механізмів, що сприяють сталому розвитку української економіки» [291].

Недоліки кластерного підходу, а також пріоритети регіонального розвитку, визначені законодавством і зумовили створення та розвиток в регіонах інноваційної інфраструктури, підвищення ефективності її функціонування, диференційований підхід до реалізації заходів підтримки залежно від соціально-економічних і географічних особливостей, призвели до формування сучасної (п'ятої) парадигми розміщення продуктивних сил.

Даному підходу властиве формування і розвиток інноваційної інфраструктури в регіоні, в першу чергу, інноваційно-підприємницької інфраструктури, що часто характеризується встановленням в межах певної території адміністративно-правового режиму ведення економічної діяльності.

Варто зазначити, що кластери в рамках сучасної парадигми розглядаються як окремий компонент інноваційно-підприємницької інфраструктури.

На думку дослідників, що працюють в рамках сучасної парадигми розміщення продуктивних сил, значний вплив на рівень інноваційного розвитку регіонів має забезпеченість об'єктами інноваційної інфраструктури [179; 97].

Інноваційно-підприємницька інфраструктура в системі регіональної економіки різними дослідниками ідентифікується також як «локальні інноваційні системи» (Долішній М.І.), «території інноваційного розвитку» (Воротін В.М.) «інноваційні інструменти організаційної динаміки» (Ілляшенко С.М., Булеєва І.В.). Даному виду інноваційної інфраструктури властивий

розвиток і поступова поява все нових форматів регіонального розвитку (Додаток 3).

Повністю не можна погодитися з трактуванням інноваційно-підприємницької інфраструктури як локальних інноваційних систем, наданим Долішнім М.І. Наприклад, згідно з чинним законодавством, промисловий кластер не є локалізованим об'єднанням підприємств, багато кластерів включають підприємства, що знаходяться в різних суб'єктах України, які не мають спільних кордонів. Тому при формуванні промислового кластера має значення не стільки територіальна близькість, скільки стійкість і сила коопераційних зв'язків між підприємствами.

Крім того, ці автори називають ключовою функцією даних видів інфраструктур управління інноваційним процесом, реалізацію інноваційних проєктів, тоді як функції даних об'єктів інфраструктури в системі регіональної економіки набагато ширші.

В даний час в юридичному та економічному просторах утворені форми інноваційно-підприємницької інфраструктури в системі регіональної економіки, які представляють собою економіко-географічну модель організації та управління інноваційним процесом, що характеризується встановленням в межах певної території особливих правових режимів ведення економічної та інноваційної діяльності. Крім того, активно розвивається супутня інноваційна інфраструктура, що представляє собою організації, які надають різного роду послуги і сприяють реалізації інноваційних проєктів за допомогою надання доступу до обладнання і технологій, підтримки стартапів, комерціалізації.

Відмінними характерними рисами інноваційно-підприємницької інфраструктури, представленої особливими правовими режимами ведення економічної діяльності, є наступні: наявність індивідуального нормативно-правового регулювання, необхідність обґрунтування доцільності створення, прив'язка до території, особливий порядок створення, функціонування та припинення, наявність заходів стимулювання та державної підтримки, наявність інвестиційної складової, визначеність учасників, особливий статус

резидентів території, встановлені терміни функціонування, наявність особливостей управління та розпорядження земельними ділянками, нерухомістю та майновими комплексами тощо [225]. Спроба забезпечити дотримання балансу приватних і публічних інтересів учасників у межах таких інфраструктур відбувається шляхом встановлення умов адміністративно-правового режиму [106].

З урахуванням викладеного, на сучасному етапі розвитку дослідниками обґрунтовується трансформація інноваційної інфраструктури в економіко-географічні моделі розвитку, а також розширення функціоналу інноваційної інфраструктури, яка тепер, крім надання різних послуг учасникам інноваційної діяльності, виконує деякі функції розвитку регіонів: прискорення соціально-економічного розвитку регіонів, вирівнювання економічного розвитку, комплексне освоєння територій, залучення інвестицій, розвиток певних галузей і сфер економіки, поліпшення якості життя населення тощо. Видається, що основна функція інноваційно-підприємницької інфраструктури полягає у формуванні зовнішніх умов ведення економічної діяльності

В узагальненому вигляді функціональну модель інноваційно-підприємницької інфраструктури в системі регіональної економіки можна представити наступним чином (рис. 1.7).

Сучасна парадигма розміщення продуктивних сил відрізняється дослідженнями в області створення, функціонування, оцінки ефективності інноваційної інфраструктури. У наукових дослідженнях даного напрямку однозначно простежується консолідована думка про те, що інноваційно-підприємницька інфраструктура є одним з найважливіших факторів соціально-економічного розвитку регіонів України.

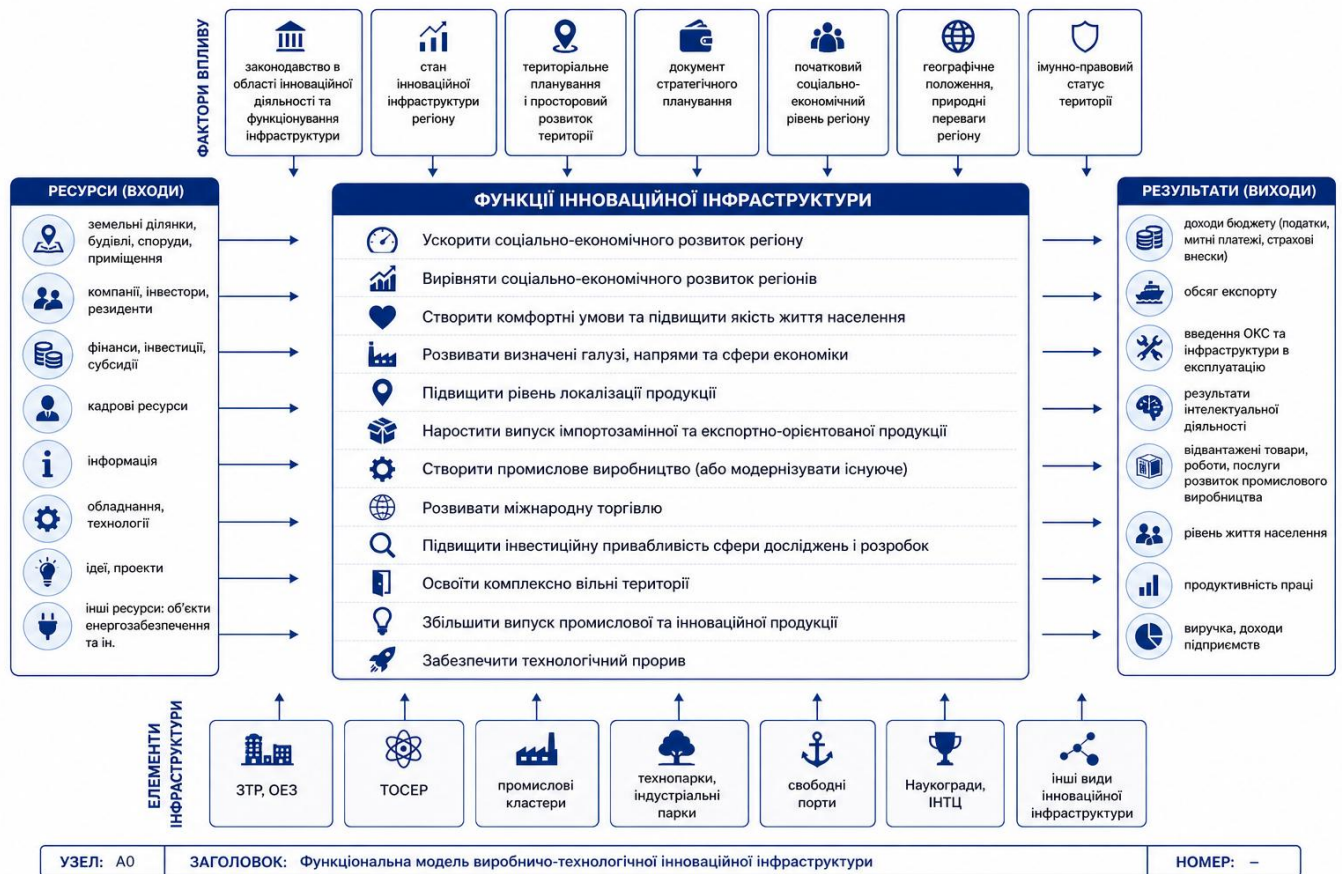

Рис. 1.7. Функціональна модель інноваційно-підприємницької інфраструктури в системі регіональної економіки [складено автором]

Коротка характеристика розглянутих парадигм розміщення продуктивних сил представлена в Додатку 4.

З урахуванням розглянутих нами підходів до ідентифікації поняття інноваційної інфраструктури, а також парадигм розміщення продуктивних сил, слід зазначити, що в рамках сучасної парадигми розміщення продуктивних сил дослідження інноваційної інфраструктури дотримуються функціонального підходу до ідентифікації поняття інноваційно-підприємницької інфраструктури і визначають таку інноваційну інфраструктуру як «інструмент регіональної інноваційної політики», «локальні інноваційні системи», «території інноваційного розвитку» тощо (рис. 1.8).

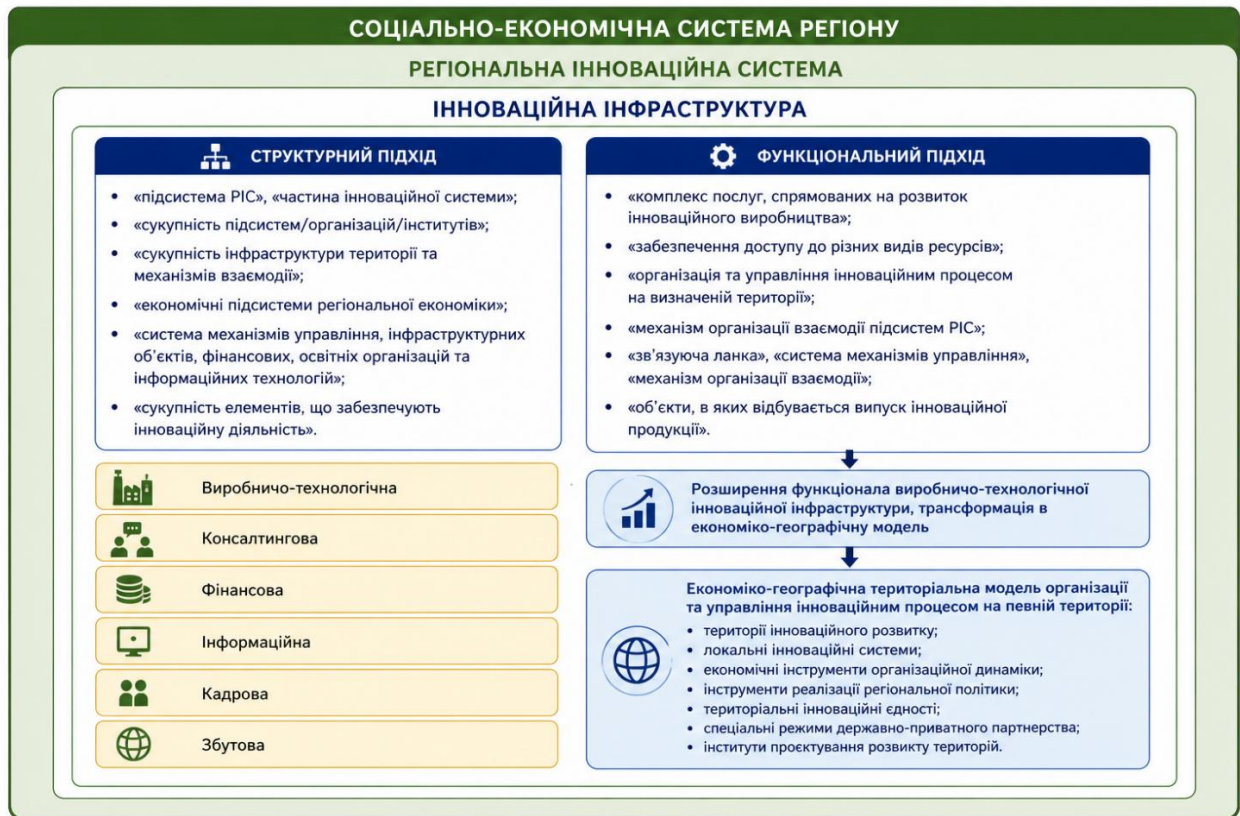

Рис. 1.8. Підходи до ідентифікації інноваційної інфраструктури в системі регіональної економіки [складено автором]

Проаналізуємо визначення основних видів інноваційно-підприємницької інфраструктури (зони територіального розвитку, особливі економічні зони, промислові кластери, інноваційно-промислові парки, технопарки, території випереджаючого соціально-економічного розвитку, вільні порти, наукогради, інноваційний науково-технічний центр), озвучені в нормативно-правових актах. Законодавець визначає більшість видів інноваційної інфраструктури як «частину території суб'єкта України, на якій діють особливий режим ведення підприємницької діяльності, а також заходи державної підтримки».

У всіх визначеннях присутня прив'язка до певної території, тому територіальна складова є однією з ключових. Крім того, в якості визначальних вказуються: наявність особливого режиму створення, управління і функціонування, наявність заходів державної підтримки, організації, що сприяють реалізації інноваційних проєктів шляхом надання різних послуг

учасникам інноваційної діяльності, супутні об'єкти інфраструктури, спільність цілей створення і розвитку, а також виконуваних функцій в системі економіки регіону.

З урахуванням викладеного, інноваційно-підприємницьку інфраструктуру регіонів варто розуміти як сукупність механізмів управління та інфраструктурних об'єктів, розташованих на відокремленій території, на якій ведуть діяльність суб'єкти інноваційної діяльності, що характеризується спільністю цілей функціонування, які полягають у необхідності забезпечення технологічного прориву та вирішення окремих завдань у сфері соціально-економічного розвитку регіону, а також інших організацій, що сприяють реалізації інноваційних проєктів шляхом надання доступу до обладнання та технологій (рис. 1.9).

Рис. 1.9. Елементи поняття інноваційної інфраструктури регіону [складено автором]

Еволюцію економічних поглядів на теорію розміщення виробничих сил наведено на рис. 1.10-1.12.

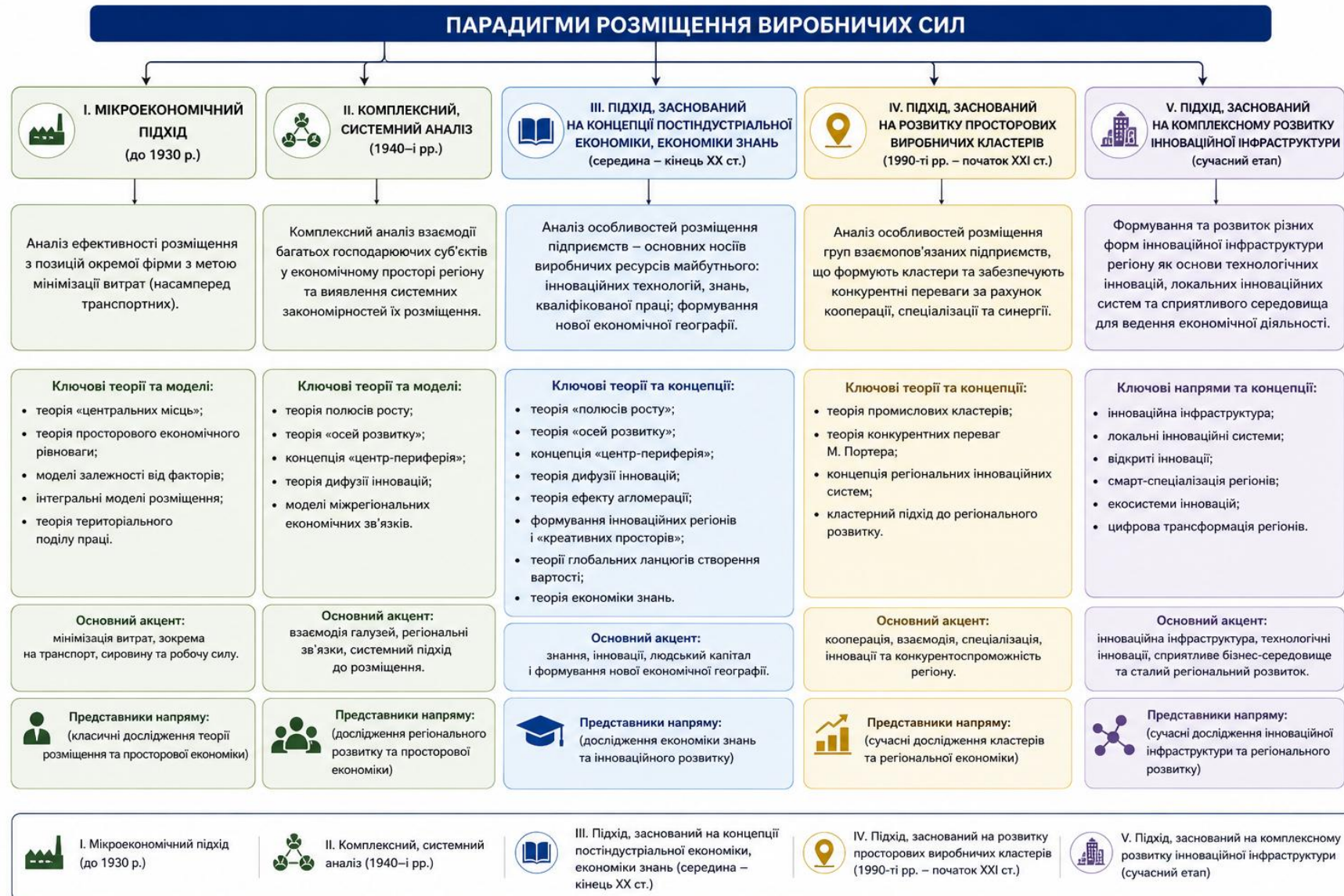

Рис. 1.10. Еволюція парадигм розміщення продуктивних сил [складено автором]

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Рис. 1.11. Передумови формування та розвитку інноваційної інфраструктури з точки зору теорій економіки розвитку та економіки розміщення [складено автором]

Рис. 1.12. Еволюція теорій розміщення виробництв складено автором]

Розглянемо, у чому ж конкретно полягають особливості виділення нового підходу, спадкоємність парадигм і ключові характеристики (Додаток 5).

Таким чином, розвиток економічних теорій розміщення продуктивних сил з метою мінімізації виробничих та інших витрат, впорядкування елементів територіальної структури господарства, географічного розподілу попиту залежно від наявності тих чи інших ресурсів, проблема знаходження балансу інтересів держави і підприємця, а також розвиток теорій просторової економіки в умовах постіндустріальної економіки привели до розвитку нового підходу, заснованого на розвитку інноваційної інфраструктури регіону.

Розвиток теорії підприємництва знаходиться в прямій залежності від ставлення суспільства до питання економічного зростання. На думку ізраїльського історика Юваля Н. Харарі, сучасна економіка змушена постійно жорстко нарощувати темпи зростання, інакше їй просто не вижити. «Подібно до акули, яка задихнеться, якщо зупиниться, людство повинно весь час виробляти все більше товарів, інакше настане колапс» [122]. Однією з найважливіших причин такого стану справ виявилася неймовірна кількість кредитної пропозиції. Низькі процентні ставки стимулюють інвестиції, що, в свою чергу, сприяє підприємницькій активності. Але так було не завжди.

Темпи довгострокового економічного зростання, а отже, і середній рівень життя суспільства, демонструють величезні відмінності в часі та просторі. До 1000 року темпи економічного зростання становили приблизно 0%. У період з

1000 по 1820 рр. темпи зростання доходів на душу населення в світі становили в середньому близько 0,05 % на рік і коливалися від 0% в бідних регіонах Африки до 0,14% в найбільш заможних регіонах Західної Європи. На порозі промислової революції доходи на душу населення у відносно багатих регіонах світу були в 3 рази вищими, ніж у бідних регіонах. У 1820-1870 рр. темпи зростання доходів на душу населення становили в середньому 0,5% на рік; у 1870-1950 рр. – 1,1%, а після 50-х років XX століття – 2% у світовому масштабі [38].

У більшості випадків темпи зростання в минулому мало допомагають передбачити їх рівень у майбутньому. Нерідко швидке економічне зростання в даний період віщує подальше падіння. У різних країнах траєкторії розвитку економічної ситуації сильно розрізняються. Однією з фундаментальних причин виникнення відмінностей у динаміці економічного зростання є інноваційне підприємництво. До такого висновку дійшли економісти при перегляді своїх підходів до побудови моделей зростання. Для того щоб дійти до цього висновку, знадобилося багато років, оскільки протягом практично всієї історії науки різницю в темпах економічного зростання намагалися пояснити трьома факторами: витратами праці і капіталу та їх сукупною продуктивністю. Кількісні оцінки цих факторів дозволяють застосовувати їх у розробці математичних та економетричних моделей. Вважається, що фундамент теорії зростання заклали одночасно і незалежно один від одного американський економіст Р. Солоу та австралійський економіст Т. Свон. Дійсно, представлена ними модель показала, що в довгостроковому періоді темпи економічного зростання визначаються не витратами капіталу, а силами, що впливають на продуктивність, тобто рецепт розвитку – не у форсуванні інвестування, а в турботі про його ефективність та впровадженні інновацій. Але ні в цій, ні в наступних моделях не прозвучало, що зростання продуктивності є фактором, який безпосередньо залежить від технологій, які, в свою чергу, розробляються і впроваджуються людьми, а саме підприємцями-новаторами. Але що таке людина з позиції макроекономістів і як можна детермінувати її діяльність за

допомогою суто кількісних показників? Економіка вивчає людину. Як сказав Кіт Сімс Тейлор: «Коротше кажучи, мікроекономіка – це економіка однієї речі одномоментно, а макроекономіка – це економіка всього відразу» [451]. Ось ця річ (у широкому сенсі цього слова) одномоментно і все відразу і є людина. Цей умовний зв'язок між макроекономікою і мікроекономікою як ніхто інший вловив Й. Шумпетер. Він показав, що людина в ролі підприємця-новатора є джерелом економічного розвитку. Наступні дослідники економічного зростання нерідко ігнорували це важливе положення про значення окремих суб'єктів, оскільки в економічній науці XX століття домінував макроекономічний аналіз [6]. Тим часом предметом вивчення слід було обирати саме взаємодію і розвиток бізнес-структур, а також ключову роль найвпливовіших з них [165]. В результаті склалася ситуація, коли економіка як наука виявилася відірваною від життя через нездатність врахувати дію реальних ринкових сил і конкуренцію між фірмами за переваги, пов'язані з інноваціями.

Академік Ю.М. Бажал так пише про це: «Парадокс сучасного постіндустріального суспільства полягає в тому, що фундаментальна економічна наука досі перебуває в полоні так званої ортодоксії, перш за все, неокласичної теорії. Остання неадекватно описує особливості технологічно прогресивної економіки і не пояснює її. Наслідком даного парадоксу можна вважати ту обставину, що між ортодоксією і сучасним бізнесом виникло щось на зразок Китайської стіни. В результаті більшість ортодоксальних розробок зосереджується не на практиці, а на самій собі, а бізнес розвивається без підтримки фундаментальної економічної науки» [69].

До Й. Шумпетера прихильники макроекономічної теорії при побудові моделей в основному використовували абстрактні категорії, які фактично не враховували особистісний фактор, і, як наслідок, вивчення феномену підприємця залишалося поза увагою наукової спільноти. Макроекономічний інтерес до підприємництва виник на логічно обґрунтованій позиції про те, що в довгостроковому періоді темпи економічного зростання визначаються не розміром капітальних вкладень, а силами, що впливають на продуктивність

факторів виробництва. Іншими словами, розвиток полягає не в інвестиціях як таких, а в їх ефективності, в тому числі за рахунок впровадження інноваційних технологій. У той час як теорія економічного розвитку, центральне місце в якій зайняв підприємець-новатор, була запропонована Й. Шумпетером, математична модель економічного зростання, центральним елементом якої стала інноваційна технологія, представлена американським економістом Робертом Солоу в його роботі «Внесок у теорію економічного зростання» [441]. У пошуках відповіді на питання: «Яка частка зміни ВВП США може бути віднесена до внеску збільшення кількості факторів виробництва (праці і капіталу), а яка – до внеску технологічного прогресу, що розраховується як залишок?», Р. Солоу дійшов висновку, що здебільшого економічне зростання пов'язане з технологічним прогресом [441]. Він вперше обґрунтовано представив інновації як джерело економічного зростання, яке, як відомо, є найбільш загальним і наочним показником ефективності діяльності в економічній сфері. Надалі Р. Солоу розробив багато додатків до моделі і за свій внесок був удостоєний Нобелівської премії з економіки. Зробивши великий вплив на макроекономіку в цілому, його модель лягла в основу більшості наступних більш складних моделей економічного зростання, тому вона вважається відправною точкою для сучасних досліджень економічного зростання [116]. Зокрема, дослідженням моделі Р.Солоу займалися Р. Холл і Ч. Джонс [289], Дж. Де Лонг [237], П. Ромер [307] та ряд інших економістів. Одним з подальших шляхів розвитку моделі Солоу передбачав розширення поняття «капітал» за рахунок включення в нього людського капіталу. В результаті такого підходу виникла модель Менкью-Ромера-Вейла [248]. Були й інші шляхи розвитку моделі Солоу, також пов'язані з особистісним фактором: наприклад, модель Рамсея-Касса-Купманса, виведена американськими економістами Т. Купмансом [320] і Д. Кассом [218], з використанням ідей Ф. Рамсея [299], описує механізм формування норми заощаджень через рішення споживачів. Ця модель є основою для аналізу того, як рішення індивідів впливають на формування накопичення фізичного і людського капіталу, а отже, і на науково-технічний прогрес. Так чи інакше, всі

моделі, які є в тій чи іншій мірі подальшими похідними від моделі Солоу, акцентують увагу на технологічному прогресі як важливому факторі економічного зростання. Саме тому економісти, які займаються дослідженнями в галузі теорії економічного зростання, так ретельно вивчають причини технологічних відмінностей у часі, між країнами, галузями та окремими господарськими суб'єктами.

Таким чином, шумпетеріанська теорія економічного зростання отримала широке поширення, була математично обґрунтована і значно розширена плеядою видатних макроекономістів. Зрозуміло, що їхні розробки, будучи математичними моделями, певною мірою умовні, але деякі з них показали свою життєздатність. Важливо розуміти, що тепер практично всі уявлення про економічне зростання ґрунтуються на ідеї розвитку інноваційного підприємництва. Отже, цей феномен, як і раніше, перебуває у фокусі уваги і теоретиків, і практиків. І якщо макроекономіка має справу з великими числами, то теорія підприємництва має справу з людиною, точніше, з особливим видом економічно активних суб'єктів, здатних втілювати в життя технології, що створюють умови для економічного зростання. І якщо в XX столітті Р. Солоу успішно замінює шумпетаріанського новатора на технології, то в XXI столітті цього вже недостатньо, і необхідно відповісти на актуальне для теорії підприємництва питання: які особистісні характеристики підприємця, здатного впроваджувати ці технології?

З 1980-х років знання стають найважливішим економічним активом, і починається перехід до так званої економіки знань. При цьому найбільш істотною умовою економічного зростання, конкурентоспроможності та процвітання називається інноваційність [256]. Великі, давно існуючі фірми значною мірою підтримують інноваційну потужність економіки, але вони роблять це поступово, тоді як революційні прориви, як доведено дослідниками, найчастіше здійснюються невеликими фірмами та венчурними проєктами [177]. Відповідно, конкурентоспроможність традиційних галузей і великих компаній знижується, і вони поступово поступаються позиціями малим гравцям –

венчурним проєктам і суб'єктам малого та середнього бізнесу (МСП), які стають головними «постачальниками» зайнятості та економічного зростання.

Глобальне потенційне зростання протягом п'ятирічного періоду (2013–2017 рр.) оцінюється в 2,5% на рік, що на 0,5% нижче його довгострокового середнього показника за останні два десятиліття (1998–2017рр.). Сюди також входить зниження на 0,5% до потенційного темпу зростання в 1,4% у країнах з розвинутою економікою та зниження на 0,6% до потенційного зростання в 4,8% у країнах, що розвиваються, та країнах з ринками, що розвиваються (emerging and developing economies – EMDEs). Зниження потенційного зростання ще більше, якщо порівняти його показник з вищим потенційним показником у 2003–2007рр.: 0,9% – у світі, 0,8% – у країнах з розвинутою економікою та 1,1% – у країнах EMDE. Уповільнення потенційного зростання широко поширене в країнах з розвинутою економікою та EMDE. Серед країн з ринками, що розвиваються, потенційне зростання було більш помітним у країнах із середнім рівнем доходу. Парадоксально, що відсутність приросту спостерігалася на тлі безперервного технологічного прогресу [315].

У доповіді Світового банку «Перспективи світової економіки» (2021) [87], що публікується кожні півроку, стверджується, що можливі кілька результатів зростання. Згідно з прогнозами Світового банку, зростання в країнах з розвинутою економікою мало скласти 3,3% і 3,5% у 2021 і 2022рр. відповідно. ВВП США мало зрости на 3,5% у 2021р. після скорочення на 3,6% у 2020р.; у зоні євро обсяг виробництва мав зрости на 3,6% цього року після спаду на 7,4% у 2020р. Активність у Японії, яка скоротилася на 5,3 % у 2020р., за прогнозами, мала зрости на 2,5 % у 202 р. Очікувалося, що сукупний ВВП у країнах з ринком, що формується, і в країнах, що розвиваються, включаючи Китай, зросте на 5% у 2021р. після скорочення на 2,6% у 2020р. При цьому економіка Китаю мала зрости на 7,9% у 2021р. після зростання на 2% у 2020р. За винятком Китаю, в країнах EMDE, за прогнозами, економіка мала зрости на 3,4% у 2021р. після скорочення на 5% у 2020 р. Згідно з прогнозами, в країнах з низькими доходами активність мала зрости на 3,3% у 202 р. після скорочення

на 0,9% у 2020р. (рис. 1.13).

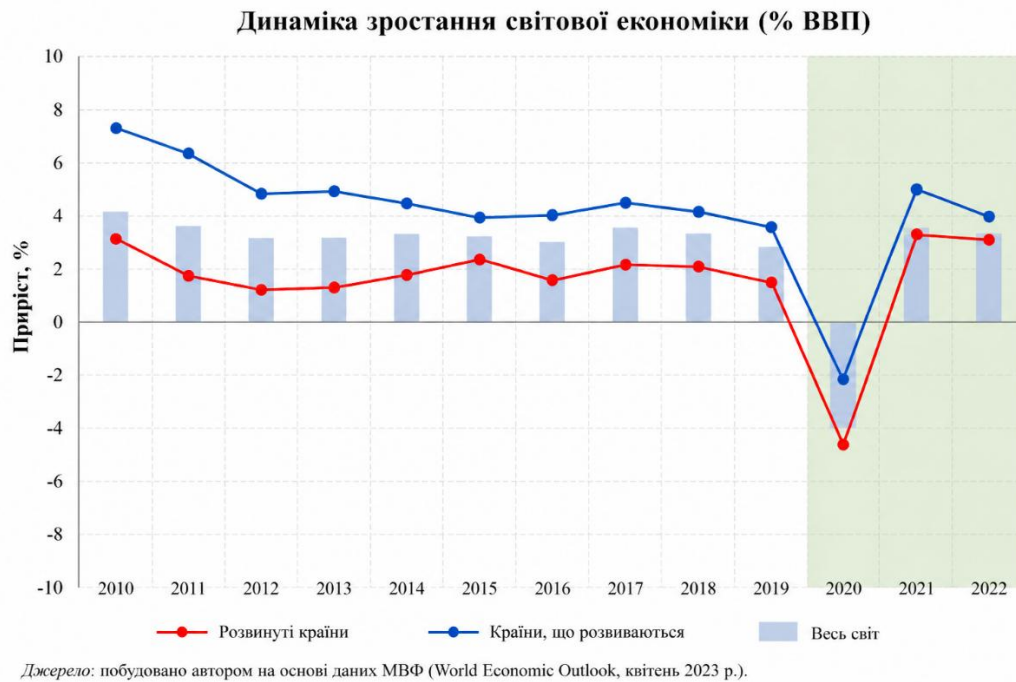

Рис. 1.13. Динаміка зростання світової економіки (% ВВП) [87]

Розглянемо, які фактори призвели до зростання показника ТФР (загальна факторна продуктивність) наприкінці 1990-х рр., що так швидко зник. Розвиток інноваційного підприємництва передбачає підвищення ефективності в результаті впровадження передових технологій. Однак цього не відбувається. Спад продуктивності на тлі технологічного прогресу отримав назву «парадокс Солоу», на честь Р. Солоу, який вказав на той факт, що «комп'ютерний вік можна побачити скрізь, але не в статистиці продуктивності» [242]. Комп'ютерну епоху можна побачити всюди, але не в статистиці продуктивності» [242].

Навколо цього «парадоксу продуктивності» розгортається серйозна дискусія: чому продуктивність сповільнилася на хвилі технологічних досягнень? Фірми, що знаходяться на технологічній «передовій», отримали істотний приріст продуктивності завдяки технологічним досягненням, але їх вплив на продуктивність в компаніях і економіці в цілому залишається слабким.

Економісти по-різному пояснюють цей парадокс. Наприклад, вказують на

історичні дані, що свідчать про тривале відставання зростання продуктивності від технологічного прогресу [173, 220]. У відносно близькому майбутньому – у 2028–2033рр. – вони очікують значне зростання продуктивності в США [220].

Деякі дослідники відзначають, що на зростання продуктивності впливали обмежувальні фактори, такі як глобальна фінансова криза та «гістерезис TFR» [149, 208], слабкий попит, низький рівень інвестицій [164], уповільнення торгівлі та зростання в глобальних ланцюгах створення вартості [149, 236, 237, 264], старіння населення та інші демографічні фактори [151], скорочення інвестицій в освіту [254], вплив автоматизації на попит і нерівність [153, 103, 173, 212], ослаблення конкуренції та динамізму бізнесу [240, 297].

Інші економісти вважають, що парадокс викликаний помилками вимірювань, стверджуючи, що неправильні статистичні методи не дозволяють правильно враховувати ці фактори. Вони показують, як статистика продуктивності з трудом справляється із завданням вимірювання змін у якості товарів і послуг, а також цінності, створюваної новими товарами і послугами, особливо в цифровому просторі [257]. Для цих економістів уповільнення продуктивності є або частковим, або взагалі ілюзорним.

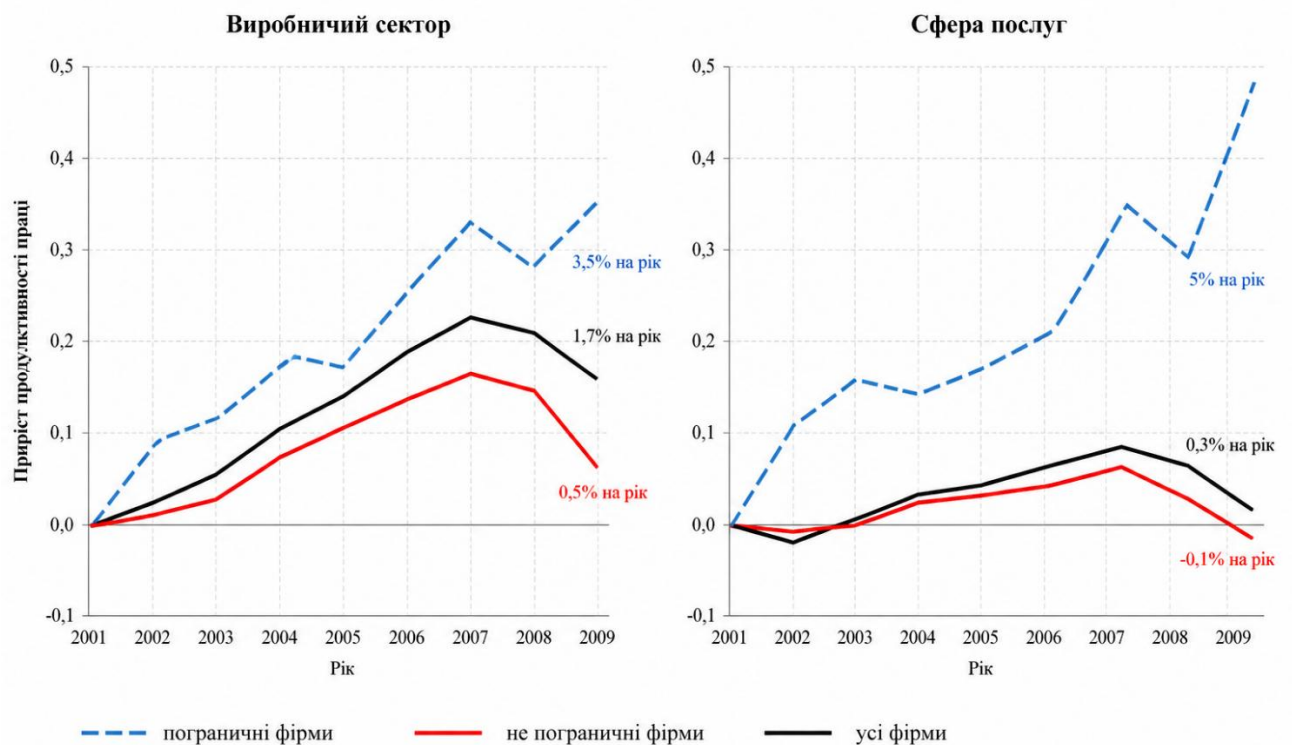
Нові технології, як правило, дають результати у форматі «переможець отримує все». Структури ринку, мабуть, стали менш конкурентоспроможними, а розрив у продуктивності між домінуючими та всіма іншими фірмами став ширшим і стійкішим, що уповільнює загальне зростання продуктивності.

Можна припустити, що відновлення активного економічного зростання буде вирішальним чином залежати від використання потенціалу нових технологій для забезпечення зростання продуктивності.

Пояснення парадоксу пропонується і на корпоративному рівні. Будучи досить продуктивними, деякі фірми зробили свій внесок у позитивну статистику, але їхні результати були ослаблені відстаючими фірмами [256]. ОЕСР (2017) виявила, що «прикордонні фірми» з 2000р. незмінно досягають високих показників продуктивності – більш ніж у 6 разів вищих порівняно з відстаючими фірмами, середні показники яких знизилися. Деякі економісти

пов'язують це явище з поширенням «фірм-зомбі» – непродуктивних компаній, підтримуваних «дешевими грошима», низькими процентними ставками і схильними до ризику інвесторами [255]. Аналогічні дані є і на галузевому рівні [258] (рис. 1.14).

Деякі економісти, зокрема Р. Гордон, не бачать парадоксу. Він стверджує, що технологічні досягнення останніх десятиліть просто не відповідають винаходам минулого століття. З огляду на масштаб інновацій, що змінили життя, між 1870 і 1970 рр., таких як електрика і автомобіль, не варто дивуватися тому, що не надто значущі винаходи з тих пір не знайшли свого відображення в статистиці [176].

Примітка. Продуктивність праці; індекс 2001 = 0.

Джерело: побудовано автором на основі даних OECD (STAN Database).

Рис. 1.14. Безперервне зростання показників глобальної продуктивності [158]

Інші дослідники вказують на те, що останні технологічні досягнення можуть знижувати продуктивність співробітників, відволікаючи їх і тим самим знижуючи концентрацію уваги [260, 281]. Є менш песимістичні думки щодо

впливу нових технологій, але і їх автори попереджають, що ступінь, в якому компанії застосовують ІКТ, може з часом знижуватися [158].

Таким чином, існує багато пояснень того, чому останні технологічні досягнення не привели до збільшення продуктивності, і її траєкторія на найближче майбутнє залишається досить невизначеною. З цієї невизначеності випливає кілька проблем. Розвиток продуктивності матиме глибокі наслідки не тільки для окремих економік, але і для світової економіки в цілому. Окремі економіки та окремі сектори, можливо, продемонструють різні траєкторії продуктивності, що значно вплине на торговельні потоки, рух капіталу, коригування обмінних курсів і глобальний дисбаланс. На порядок денний політиків ця невизначеність ставить складні питання про належний курс монетарної, фіскальної та структурної політики, про наявність підстав для співпраці між країнами. На цьому тлі виникає необхідність переосмислення ролі підприємництва в економічному розвитку та значення підприємців для економічного зростання.

На сучасному етапі питання економічного зростання давно вийшли за межі виключно економічних завдань і набули іншого трактування. Проблема виробництва, обмеженість природних ресурсів, збільшення забруднення навколишнього середовища, деградація людини, згубність науково-технічного прогресу, виснаження запасів природного капіталу і, нарешті, необхідність етичної основи економічної теорії – ось неповний перелік проблем, які стоять перед сучасною науковою спільнотою. З огляду на загрозу екологічної та етичної катастрофи, все більше критики лунає на адресу представників неокласичної школи за їх прагнення до економічного зростання. У сучасному суспільстві дискусія про неприпустимість постійного зростання виробництва стає все більш актуальною.

Чухно А.А. підкреслював, що економіка і господарство, «розглядаються як творчість, є і психологічним феноменом, або, кажучи ще більш визначено, господарство є явищем духовного життя в такій же мірі, як і всі інші сторони людської діяльності...» [19]. І, по суті, цей «психологічний феномен»

розкривається в результаті реалізації підприємницької діяльності, центральне місце в якій займає людина-підприємець, носій потужної перетворювальної сили, один з найбільш інтригуючих і невловимих персонажів у складі дійових осіб на сцені економічного аналізу. Підприємці «давно визнані лідерами в ієрархії, що визначає поведінку фірми, і тим самим несуть важку відповідальність за життєздатність суспільства вільного підприємництва» [178].

Варто зазначити, що класичні економісти не визнавали роль підприємця істотною, віддаючи перевагу технологічному прогресу. А. Сміт вважав, що поділ праці сприяє створенню нових винаходів, тому що працівники, які зосереджені на виконанні вузькоспеціалізованої частини виробничого процесу, з більшою ймовірністю зможуть придумати, як поліпшити свою роботу. Для А. Сміта інновації були результатом людської цікавості. У своїй книзі «Багатство народів» він навіть критикував банки, які надають позики для фінансування «божевільних» проєктів [333]. Про значення технологічного прогресу для економічного розвитку писав і Д. Рікардо. Зокрема, він вказував на такі наслідки прогресу, як безробіття і заміна людської праці машинною. Ж.-Б. Сей більш оптимістично ставився до інновацій і бачив у технологічному розвитку не витіснення людської праці, а заміну одного виду праці іншим, тобто зміну кваліфікації. Він також відзначав вигоди для споживачів, які зможуть користуватися вдосконаленими продуктами [333].

Разом з тим, по інший бік океану, основоположник англо-американської економічної теорії Джон Бейтс Кларк вже наприкінці XIX століття виділив підприємницькі здібності як четвертий фактор виробництва, поряд з капіталом, землею і працею найманих робітників. Примітно, що в моделі Кларка підприємець відокремлюється від капіталіста, оскільки його прибуток, за версією Дж. Кларка, є премією за реалізацію технічного прогресу, яку отримують економічні суб'єкти, що здійснюють вдосконалення техніки і технологій [49]. Без технічного прогресу підприємницький дохід просто дорівнює заробітній платі висококваліфікованого працівника.

Отже, на початку XX століття підприємцю все-таки відводилася роль

значного чинника виробництва, і тим не менше в працях окремих економістів функціонально він продовжував розглядатися як організатор, тобто з часів Сейя і Кантільона помітного прогресу в теоретичному осмисленні підприємництва не відбулося.

Протягом декількох наступних поколінь роль підприємця ігнорувалася. Причина відсутності помітного інтересу до фігури підприємця в основних теоріях економічного зростання полягає в тому, що вони базуються на моделях рівноваги, які передбачають незмінність факторів. Сама така постановка проблеми автоматично виключає підприємця-творця інновацій як значущий фактор економічного зростання [178]. Наприклад, у моделі Кейнса (1936) основні технологічні коефіцієнти, такі як відношення капіталу до продукту, праці до капіталу, не змінюються через негнучкість цін і визначаються нейтральним характером технічного прогресу, тобто таким технічним прогресом, який не впливає на співвідношення ефективності виробничих факторів [46].

Цю традицію порушив Йозеф Шумпетер. Він побудував свою теорію економічного розвитку навколо динамічних компонентів – інноваційних дій підприємця, що порушує сформовану рівновагу. У його теорії з'являється зовсім інший – «шумпетеріанський» – підприємець: «новачок, що пливе проти течії усталеного багатства, прагнучи отримати новий прибуток з можливостей, яких раніше не існувало, і в процесі цього робить споживачів кращими» [231]. Важливий прорив Й. Шумпетера полягає в тому, що він пов'язав інновації з постаттю підприємця: йому «вдалося вдихнути в підприємця життя», поставивши перед ним завдання інновацій як специфічної сфери діяльності, співмірної з їх визнаною важливістю [178].

Завдяки Й. Шумпетеру теорія ендегенного економічного зростання, в рамках якої технічний прогрес визначається поведінкою агентів, впливом інституційного середовища та інших факторів, отримала імпульс для подальшого розвитку. Зокрема, в моделях економічного зростання з'явилася змінна людського капіталу.

Так, наприклад, Р. Нельсон і Е. Фелпс у 1966р. вказували на те, що роль людського капіталу полягає не в збільшенні продуктивності праці при виконанні вже відомих дій, а в поліпшенні умінь працівників реагувати на зміни в економіці, особливо на появу нових технологій [279]. У 1976р. Дж. Кендрік стверджував, що понад 50% капітальних активів США в 1969р. припадало на людський капітал [313]. Пізніше Р. Лукас зазначав, що віддача від накопичення фізичного капіталу може знижуватися, але в реальності цього не відбувається. В результаті відношення доходу до загального капіталу (фізичний капітал + людський капітал) може зберігатися на постійному рівні [315].

Як було зазначено раніше, вплив Й. Шумпетера також знайшов відображення в неокласичних моделях економічного зростання, зокрема, в моделі Р. Солоу, спрямованій на вирішення істотної проблеми, типової для моделей зростання, що не враховували внесок технологій. Попередні моделі передбачали, що обсяг виробництва на душу населення і капіталу на душу населення не зростають при стійкому стані. Це не узгоджується з емпіричними даними, що вказують на той факт, що в довгостроковій перспективі в більшості країн з розвинутою економікою спостерігається зростання змінних на душу населення. Для усунення цього обмеження Р. Солоу вводить в модель змінну, що відображає розвиток технологій [263].

Згідно з Ф. Агьоном і П. Ховіттом (2006), перша версія теорії ендогенного зростання (розширена модель Солоу, що включає людський капітал) не враховувала відмінності між накопиченням капіталу і технічним прогресом. У цій теорії фізичний і людський капітали об'єднані. Накопичення людського капіталу розглядається як накопичення інтелектуального капіталу, яке відбувається при досягненні технічного прогресу. Це явно впливає з висновків роботи Р. Лукаса [244], в якій, як і в роботі Х. Удзави [265], автор виходить з припущення, що людський капітал і технологічні знання – це, по суті, одне й те саме [263].

Друга хвиля теорії ендогенного зростання стала відома як теорія зростання на основі інновацій, згідно з якою інтелектуальний капітал – джерело

технічного прогресу – відрізняється від фізичного капіталу та людського капіталу. Останні накопичуються за рахунок заощаджень і навчання, а інтелектуальний капітал зростає за рахунок інновацій. Однією з версій теорії зростання, заснованої на інноваціях, є шумпетеріанська теорія, яка отримала подальший розвиток у працях Ф. Агьона і П. Ховітта (1992), Ж. М. Гроссмана і Е. Хелпмана (1991). Ранні моделі були випущені Segerstrom, Anant і Dinopoulos (1990) та Corriveau (1991). Шумпетеріанська теорія фокусується на інноваціях, які покращують якість і в процесі «творчого руйнування» роблять попередні продукти застарілими [263].

У 1980-х роках, натхненні ідеями Й. Шумпетера і Ч. Дарвіна, Р. Нельсон і С. Дж. Вінтер висунули теорію еволюційної економіки. В основі їхньої теорії лежить зіставлення процесів, що відбуваються в економіці і в природі. У природі діє закон виживання, згідно з яким виживають найсильніші. Аналогічно, підприємці конкурують один з одним, намагаючись зайняти на ринку більш вигідне положення, а для цього їм необхідно працювати краще за своїх конкурентів, а значить, бути інноваційними [233].

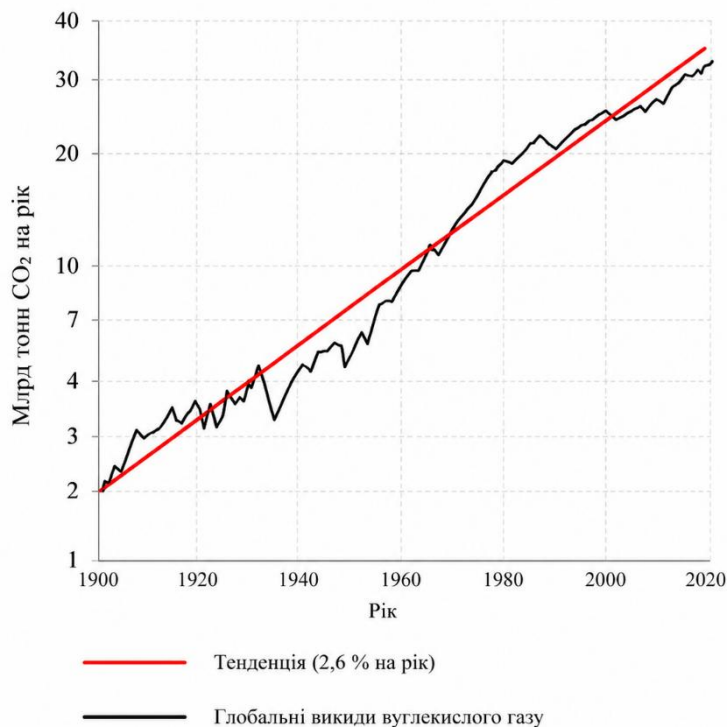
Аж до 1990-х років економісти не виявляли інтересу до підприємців. Все змінилося завдяки концепції «економіки знань», згідно з якою сучасна економіка значною мірою покладається на капітал знань, і саме знання є джерелом усіх новинок на ринку. Приблизно в цей час Пол Ромер продемонстрував, яким чином знання може служити драйвером довгострокового економічного зростання [208]. Якщо щорічне економічне зростання в обсязі декількох відсотків накопичується протягом декількох років, життя людей змінюється. Попередні макроекономічні дослідження виділяли технологічні інновації як основний драйвер економічного зростання, але не пояснювали, як економічні рішення і ринкові умови впливають на створення нових технологій. П. Ромер вирішив цю проблему, продемонструвавши, як економічні сили керують бажанням компаній генерувати нові ідеї та інновації. Його рішення, опубліковане в 1990 р., заклало основи ендогенної теорії економічного зростання. Теорія має концептуальний і прикладний характер,

оскільки пояснює, чим ідеї відрізняються від інших товарів і чому їм потрібні особливі умови на ринку.

У 2018 році П. Ромер і У. Нордхауз були удостоєні Нобелівської премії за внесок у розвиток теорії економічного зростання. Інтегровані оціночні моделі (IAMs) Нордхауза об'єднують модель кліматичних змін і модель економічного зростання в результаті введення в виробничу функцію двох нових змінних – природних ресурсів (ПР) і екологічного збитку (ЕЗ). ПР входять в цю функцію як один з факторів виробництва, поряд з робочою силою і капітальними потужностями. ЕЗ є множником менше одиниці, який зменшує випуск. Таким чином, ЕЗ входить у виробничу функцію аналогічно загальнофакторній продуктивності, тільки остання зростає в міру технічного прогресу, а екологічний збиток, навпаки, зменшує випуск у міру забруднення навколишнього середовища. У моделях IAMs закладено важливий концептуальний зміст, що відображає нагальне питання про коеволюцію проблем глобальної економіки та глобальної екології [283] (рис. 1.15, 1.16).

Глобальні викиди

(млрд тонн CO₂ на рік)

Примітка. CO₂ – вуглекислий газ.

Джерело: побудовано автором на основі даних Global Carbon Project (2023).

Рис. 1.15. Глобальні викиди вуглекислого газу (1900-2010 рр.) [283]

Економічне зростання – це багатоскладовий феномен, який є наслідком безлічі факторів: рівня інновацій, ступеня свободи, механізмів правового регулювання, історичних подій та інших. Комбінації відмінностей в історичному досвіді та в ментальних процесах, спроби пояснення яких є невичерпною темою для багатьох дослідників, зумовлюють конкретні фактори, що впливають на процес економічного зростання та розвитку окремо взятої країни.

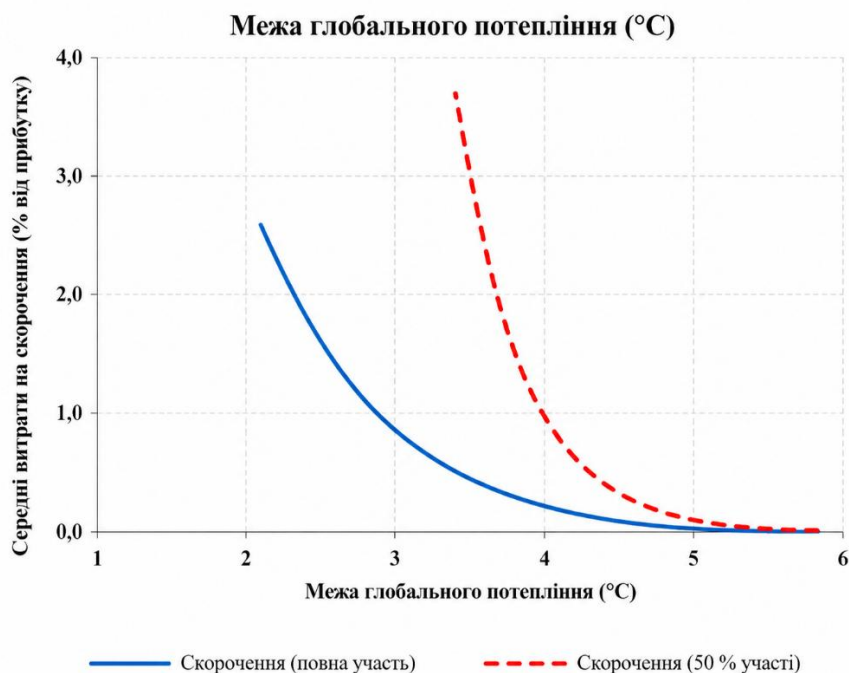

Рис. 1.16. Межа глобальної температури [283]

Питання етичних основ економічної діяльності набуває все більшого значення. Можливо, незабаром настане час розмови про етичний потенціал економіки поряд з технологічним і ресурсним. І якщо екзогенні фактори давно знаходяться в полі зору економістів, то суб'єктивний фактор, як втілення моральних цінностей, тільки зараз отримує свою нішу в економічній науці.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дисертаційної роботи досліджено теоретико-

методологічні засади формування інноваційно-підприємницької інфраструктури в системі регіонального розвитку. Узагальнення наукових підходів дало змогу встановити, що в сучасних умовах структурної трансформації економіки інноваційна інфраструктура виступає не лише допоміжним елементом господарського середовища, а стратегічним чинником активізації підприємництва, підвищення конкурентоспроможності територій та забезпечення довгострокового економічного зростання.

У результаті проведеного дослідження удосконалено модель інноваційної інфраструктури в системі економіки, яка відображає багаторівневу взаємодію суб'єктів інноваційної діяльності, інфраструктурних інститутів, ресурсного забезпечення та механізмів трансформації ресурсів в інноваційні товари, послуги й технології. Запропонована модель дозволяє комплексно розглядати інноваційну інфраструктуру як цілісну систему взаємопов'язаних елементів та обґрунтовувати напрями розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіону з урахуванням специфіки його ресурсного потенціалу й інституційного середовища.

Набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо формування інноваційної інфраструктури регіону шляхом виявлення та систематизації передумов її становлення з позицій економіки розвитку та економіки розміщення. Доведено, що ефективність функціонування інноваційної інфраструктури визначається сукупною дією просторових, інституційних, ресурсних, організаційних та інноваційних чинників, які формують можливості для концентрації підприємницької активності, комерціалізації знань і прискорення модернізаційних процесів у регіональній економіці.

Уточнено уявлення про еволюцію парадигм теорії розміщення продуктивних сил та теорії інновацій шляхом доповнення їх сучасним підходом, заснованим на розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіонів. Обґрунтовано, що за умов зростання значення внутрішніх джерел економічного розвитку саме інноваційна інфраструктура регіонального рівня стає ключовим механізмом технологічного оновлення виробництва, формування нових центрів

економічного зростання та забезпечення технологічного прориву національної економіки.

Таким чином, результати першого розділу підтвердили, що інноваційно-підприємницька інфраструктура є складною багаторівневою системою, розвиток якої потребує не лише теоретичного обґрунтування, а й глибокої аналітичної оцінки її сучасного стану, структурних диспропорцій, ресурсного забезпечення та результативності функціонування на національному і регіональному рівнях.

Сформовані у першому розділі теоретичні положення створюють методологічну основу для переходу до прикладного етапу дослідження, пов'язаного з оцінюванням реального стану інноваційно-підприємницької інфраструктури. З огляду на це подальше дослідження доцільно спрямувати на аналіз тенденцій її розвитку, виявлення ключових проблем функціонування, визначення рівня інституційної та ресурсної забезпеченості, а також оцінювання впливу інфраструктурних чинників на підприємницьку активність і економічну динаміку територій. Саме тому наступний розділ присвячено аналітичній оцінці інноваційно-підприємницької інфраструктури.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНО-ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

2.1. Суб'єкти інноваційної та підприємницької діяльності

У сучасній економіці рівень розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури значною мірою визначається не лише наявністю матеріально-технічної бази чи інституційної підтримки, а насамперед активністю суб'єктів, які формують і реалізують інноваційні процеси. Саме суб'єкти інноваційної та підприємницької діяльності виступають основними носіями економічної ініціативи, генераторами нових ідей, провідниками технологічних змін та каталізаторами структурної модернізації регіональної економіки. Їхня діяльність забезпечує трансформацію наукових знань у прикладні рішення, створення нових ринків, підвищення продуктивності праці та формування доданої вартості.

До складу таких суб'єктів належать підприємства різних форм власності та масштабів діяльності, стартап-компанії, малі й середні інноваційні фірми, великі корпоративні структури, науково-дослідні установи, заклади вищої освіти, інвестори, венчурні фонди, бізнес-інкубатори, технопарки, а також органи державної влади та місцевого самоврядування, які створюють регуляторні умови для розвитку підприємництва й інновацій. Ефективність взаємодії між зазначеними учасниками значною мірою визначає спроможність регіону до формування конкурентоспроможної інноваційної екосистеми.

Особливого значення набуває оцінювання кількісних і якісних параметрів розвитку суб'єктів інноваційної та підприємницької діяльності, оскільки саме вони відображають реальний потенціал території до економічного оновлення, залучення інвестицій та створення нових робочих місць. Аналіз структури суб'єктного середовища дозволяє виявити диспропорції у розвитку окремих секторів, рівень підприємницької активності, інтенсивність інноваційних процесів і наявні бар'єри для розширення бізнес-ініціатив.

З огляду на зазначене, доцільно здійснити аналітичну оцінку суб'єктів інноваційної та підприємницької діяльності як ключового елемента інноваційно-підприємницької інфраструктури, визначити основні тенденції їх розвитку та окреслити проблеми, що стримують формування ефективного підприємницько-інноваційного середовища.

Зміни, що відбулися в ХХІ столітті, такі як посилення економіки азійських країн і підйом нових держав (БРІК), поширення глобалізації та загострення конкуренції, прискорення наукового прогресу і поширення наукоємних видів діяльності, кліматичні та екологічні зміни на планеті, робота над створенням штучного інтелекту і соціальні проблеми (безробіття, міграція тощо), пандемія COVID-19, вплинули на формування сучасної економічної парадигми. Відбувається переоцінка підходів до управління, розвивається теорія підприємництва, що дозволяє по-новому поглянути на процес формування та досягнення цілей діяльності економічних суб'єктів. Теорія підприємництва як самостійна галузь знань розглядає економічну поведінку (сприйняття і уявлення про економічні параметри, раціональне та ірраціональне в економічному мисленні, фактори прийняття рішень), а також закономірності психічного відображення господарських в у відносин (їх когнітивні компоненти).

За словами Головахи Є.І., внаслідок цього люди на якісно новій основі стали впливати на суспільне життя, отримали можливість діяти як самостійна суспільна сила, міць якої значною мірою залежить від рівня і ступеня свідомості, а також творчого потенціалу учасників історичного процесу. Різко зросли вплив окремої людини на вирішення життєвих проблем, і, як наслідок, вона почала демонструвати принципово нові риси поведінки та способу життя [11].

При цьому важливо підкреслити, що зростаючі технологічні можливості становлять значну загрозу, і ця обставина зобов'язує науку визначити межі допустимої підприємницької поведінки, виходячи з фундаментальних людських цінностей.

Невизначеність і ризики стали ознакою постіндустріального суспільства. Адаптація особистості до цих умов вимагає інших, поки що невідомих механізмів. Соціальний конформізм відходить у минуле разом із розквітом, що прийшов на «полуничне покоління», «твікстерів», «фрітерів», «міленіумів» [162, 450], а невизначеність поряд з необхідністю адаптації в умовах, коли межі і норми мейнстріму розмиті, тільки зростає. «Цивілізаційні причини подібних змін пов'язані з соціально-політичними та економічними подіями, що мають настільки радикальний і глобальний характер, що суспільство в цілому і люди зокрема не встигають адекватно на них реагувати. Основні цивілізаційні причини – масштаби (глобалізація), зростання конкуренції та дисипативність сучасного суспільства, нелінійність процесів, що відбуваються в ньому, знеособленість політико-адміністративного механізму управління та низький ступінь контролю за цими процесами з боку широких мас населення, наслідком чого стало зниження передбачуваності соціальних процесів, кризовість свідомості та відчуження людей, що виявляються в політичній, соціокультурній, економічній та духовній соціальних сферах» [11].

Під впливом соціально-філософської концепції постмодернізму саме суспільство як соціальна реальність стало сприйматися як своєрідне «поле можливостей» соціальних суб'єктів для реалізації їх активності [105]. При цьому підкреслюється можливість багатоваріантності таких дій. Власне, ця багатоваріантність в цілому, незаданість вектору соціального розвитку «стверджує пріоритет соціальних суб'єктів як діячів в активному формуванні форм їх соціального буття з урахуванням всього контексту природних і соціальних умов на момент соціальної дії. У центрі уваги, таким чином, опиняється соціальний суб'єкт і форми організації соціальних суб'єктів (спільноти, структури різного типу), які створюються його активністю» [141], а аналітичною одиницею соціального стає «подія як дія суспільного суб'єкта, або соціального агенту, в сенсі діяльного, творчого початку, включеного в складну систему соціальних взаємозв'язків» [105].

Внаслідок таких уявлень у суспільствознавчих науках при дослідженні

суспільних феноменів спостерігається деяке зміщення акценту з соціальних структур на особистість. Це зміщення є досить яскравою ознакою сучасності і добре помітно в економіці. У XX столітті одним з найважливіших факторів економічного зростання стає технологія, а в XXI столітті з цього соціального поняття почала проступати людина, здатна до новаторських звершень, особистість як феномен, що виникає в результаті самодіяльності індивіда у його взаємодії з суспільством. Перетворююча роль особистості, мабуть, ніде не проявляється з такою силою, як у підприємницькій діяльності. І отже, ніде так яскраво не формується потреба в теоретико-методологічних розробках патернів підприємницької поведінки, як у вивченні феномену підприємництва.

Психологія значно збагатила економічну науку, привнісши посилення орієнтації на індивідуальність і особистісну значущість людини в господарській діяльності. Якщо раніше світом правили знеособлені корпорації, то зараз у центрі уваги перебувають особистість та її рольове значення, а управління корпораціями здійснюється конкретними широко відомими людьми, іменованими підприємцями. Корпорація – це лише засіб досягнення мети. При такому зміщенні акцентів людина вже не виступає гвинтиком системи.

Гуманістичний напрямок психології значно виділив серед основних атрибутів особистості спрямованість до майбутнього і свободу реалізації своїх потенцій. Біхевіористська теорія поглибила розуміння впливу навколишнього світу, і в першу чергу соціального середовища на поведінку людини, яка сприймається як рефлекторна реакція на зовнішні стимули.

Діяльнісна теорія особистості отримала найширше поширення у вітчизняній психології, вона трактує діяльність як складну динамічну систему взаємодій суб'єкта з суспільством, у процесі якої формуються властивості особистості, засобом соціалізації тут виступає не рефлекс, а особливий механізм інтеріоризації, завдяки якому відбувається засвоєння суспільно-історичного досвіду. В даний час ці питання досліджуються в найрізноманітніших контекстах. У породженій постмодернізмом доктрині «конструктивізму» соціальна зміна (прогрес) розглядається, за твердженням П.

Штомпки, як результат усвідомлених, цілеспрямованих дій або ненавмисних людських зусиль, а суб'єкт діяльності олюднений і соціалізований [132].

У теорії соціальних реформ робиться акцент на необхідності мобілізації потенціалу суспільства, тобто в плані розвитку ініціативи, підприємливості, компетенції, правової свідомості громадян. Особливого звучання проблема соціальних можливостей особистості набула в сучасних концепціях соціального менеджменту, у теоріях людського і соціального капіталу, які в першому випадку на перше місце ставлять знання, навички і професійні здібності працівника, а в другому – характер відносин між працівниками, способи і культуру їх спілкування, розвиненість міжособистісних комунікацій.

Поява цих теорій викликана принциповими змінами в змісті нового завдання – забезпечити економічне зростання за рахунок збільшення продуктивності, яка, в свою чергу, забезпечується за рахунок впровадження інновацій. Отже, потрібно забезпечити виробництво інновацій. На сьогоднішній день засобом виробництва інновацій є людина. Точніше, її здатність до творчої діяльності.

У даному розділі розглядаються підходи, які застосовуються для аналізу мотивів і цілей основних суб'єктів бізнес-відносин, а також наводиться авторська класифікація таких суб'єктів, покликана доповнити вже існуючі підходи з метою отримання більш реалістичного погляду на сьогоднішню структуру економічних відносин.

У вітчизняній та зарубіжній літературі феномену підприємництва приділяється значна увага, проте уявлення про підприємництво в контексті його істинно креативного значення є спотвореним. Під визначення підприємницької діяльності підпадають багато видів економічної діяльності, які спочатку мають різну проблематику (самозайнятість, малий і сімейний бізнес, стартап, інноваційне та соціальне підприємництво). Наприклад, у статті групи авторів «Підприємництво в умовах невизначеності» [106] під підприємництвом мається на увазі діяльність компаній в цілому, без урахування їх специфіки, розміру та інших параметрів, а в статті, присвяченій підтримці підприємництва

в Україні [12], під підприємництвом розуміється діяльність малих підприємств на регіональному рівні. Подібна термінологічна розбіжність присутня в численних дослідженнях, присвячених різним ознакам, що характеризують бізнес-суб'єкти в тій чи іншій мірі: етнічні [101], гендерні [139], вікові [102].

До найбільш поширених помилок належить сприйняття підприємництва як певного процесу «робити» бізнес, тобто мається на увазі, що підприємець – це практично будь-який суб'єкт, діяльність якого спрямована на отримання економічної вигоди незалежно від цільових установок, її масштабу та характеру. На наш погляд, саме цей фактор став однією з причин виникнення кризи в наукових і освітніх колах щодо досліджень і підготовки програм, здатних розвивати істинно підприємницькі компетенції. Цей висновок підтверджується дослідницькими даними.

Згідно зі звітом Startup Barometer, лише 3% антиініціаторів заснували проєкти після завершення навчання [108] (рис. 2.1).

Джерело: побудовано автором за даними Startup Genome (Global Startup Ecosystem Report, 2023).

Рис. 2.1. Род занять ініціаторів проєктів до заснування поточного проєкту [108]

Називаючи той чи інший вид бізнес-активності підприємницькою

діяльністю, зарубіжні автори йдуть аналогічним шляхом. Наприклад, у дослідженні підприємницького успіху в якості підприємницької активності розглядається діяльність невеликих сільськогосподарських фірм у деяких регіонах Індії [146]. У роботі, присвяченій зв'язку підприємницької поведінки з рівнем тестостерону [468], автори виходять з критеріїв самозайнятості учасників дослідження; у роботі з дослідження особистісних характеристик підприємців [198] в якості досліджуваних виступали засновники та власники компаній і стартапів. А в статті, присвяченій оцінці можливостей прийняття рішень підприємцями [282], до таких віднесли всіх учасників дослідження, які вказали бізнес-діяльність основним джерелом доходу. Вже зараз очевидно, що спостерігається значне дублювання. Деякі автори підкреслили більше однієї характеристики. Одні погляди конкурують, інші доповнюють один одного. Складається загальне враження, що підприємець – це така людина, природу якої важко уловити/зрозуміти/визначити. Проте, коли ми розглядаємо цей список характеристик, нас вражає переважання тих, які визначають підприємця як активного (динамічного) агента, а не пасивного економічного агента. В результаті помилкового ототожнення підприємництва з принципово відмінними від нього видами економічної активності виникають розбіжності в розумінні розглянутого явища, які умовно можна поділити на помилки першого і другого порядку.

Помилка першого порядку (найпоширеніша помилка) – сприйняття підприємництва як процесу «робити» бізнес, тобто під підприємцем мається на увазі практично будь-який суб'єкт, діяльність якого спрямована на отримання економічної вигоди, незалежно від цільових установок, масштабів і характеру. Ймовірно, саме цей аспект призвів до виникнення кризи щодо досліджень і підготовки програм, здатних розвивати істинно підприємницькі компетенції. Плутанина у сприйнятті даного явища сприяла становленню невірної матриці знакових систем, що неминуче спричинило різне, часом протилежне розуміння розглянутого феномену як у контексті соціальної практики та суспільної свідомості, так і в науковому співтоваристві.

Активні учасники ринку (бізнесмени, інвестори, посередники, менеджери, рантьє, власники тощо) і форми їх організації (проекти, стартапи, компанії) – все в сукупності іменується підприємництвом. Очевидно, що кожне з наведених вище понять відповідає своєму призначенню і не відображає того сенсу, який ми вкладаємо в розглянутий феномен. Формування логічної семантики і відповідної концепції осмислення підприємництва в структурі наукових категорій має істотно просунути дослідників у вивченні цього складноскладового феномену.

В якості основних особистісних характеристик, необхідних для реалізації проектів малого підприємництва, виділяються: незалежність, схильність до ризику, вміння брати відповідальність за результати діяльності, підвищена працездатність. У той час як для реалізації високотехнологічної новаторської діяльності необхідні принципово інші характеристики, а саме: здатність до творчого (креативного) мислення, вміння нетривіально дивитися на звичне – дивергентне мислення, розвинене критичне мислення, високий рівень освітньої підготовки в певних галузях знань (наприклад, програмування, робототехніка, хімія тощо), вміння формувати релевантну групу і працювати в команді висококваліфікованих фахівців [57].

На рис. 2.2 представлені найбільш часто використовувані поняття для позначення людей, зайнятих у сфері організації бізнесу.

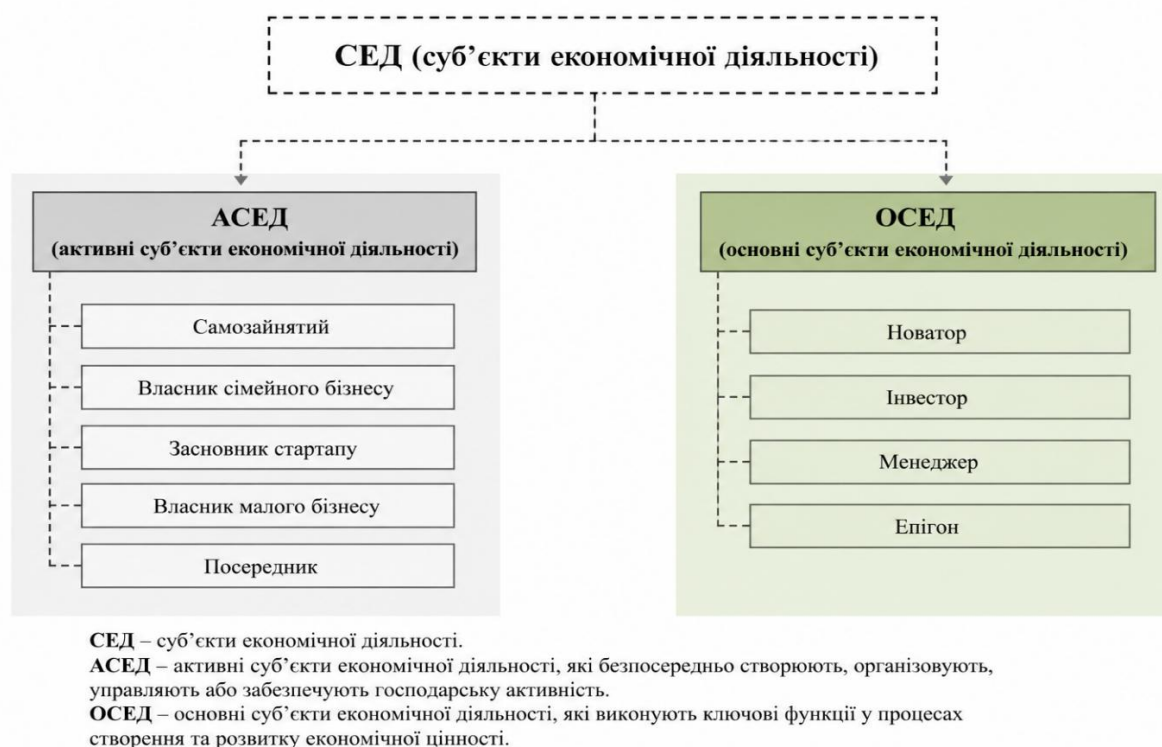

Рис. 2.2. Суб'єкти економічної діяльності [запропоновано автором]

Очевидно, що всі зазначені поняття, незважаючи на їх наочну взаємопов'язаність, все ж повинні розглядатися окремо як з соціальної, так і з наукової точки зору.

Вважається, що підприємець-новатор – це особистість, що володіє талантом, тобто особливою здатністю, яка відрізняється від логічних, лінгвістичних та інших видів обдарованості. Численні спроби сформулювати складові підприємницького таланту поки що не привели до певних результатів, зважаючи на те, що особистість досі залишається найголовнішою загадкою людства. Відповіді лежать у прихованій від очей людини області – у мисленнєвих процесах.

Сьогодні, в епоху активного розвитку когнітивних наук, заклик Сократа «пізнати самого себе» наповнюється новим змістом. Все пильніше вивчаються процеси, що характеризують індивідуальний початок людини, природу її мислення і роботу мозку.

Більшість відомих талантів, таких як музичний, лінгвістичний, логіко-математичний, кінетичний, вивчаються протягом століть психометристами,

фізіологами, дослідниками-експериментаторами, які виявляють основні параметри цих талантів. Однак слід зазначити, що багато досліджень, присвячених феномену підприємницького таланту, схильні вдаватися до гіпертрофування конкретних особистісних рис для подолання багатогранності людської особистості та формування розуміння відмінних рис підприємців. Незважаючи на гостру потребу на інституційному рівні, психометричні характеристики підприємницького таланту розкриті в дослідженнях далеко не в повній мірі.

До основних завдань, які належить вирішити дослідникам у цій галузі, належать такі: пошук доказів наявності підприємницького таланту, виявлення критеріїв його визначення; обґрунтування значущості підтримки та розвитку підприємництва на макроекономічному рівні; розробка методики розвитку підприємницького таланту; дослідження перспектив застосування даних методик для вдосконалення управлінських компетенцій.

Люди досить часто констатують відсутність здібностей до живопису або музичного слуху, але рідко погоджуються визнати існування міфічного, з їхньої точки зору, таланту – містичного підприємницького дару, визнаючи підприємцем кожного «адамсмітовського» пекаря. При цьому думка, що талант є вродженою здатністю, поділяється не всіма вченими. Очевидно, що раннє втручання і цілеспрямоване навчання відіграють важливу роль у формуванні максимального рівня інтелекту людини. Окремо взята людина, орієнтована на успіх, зможе досягти багато чого в тій чи іншій інтелектуальній сфері за умови доступності необхідних засобів для розвитку умінь. І, навпаки, – що проявляється з ще більшою очевидністю, – навіть найталановитіші від народження люди без підтримки оточуючих не можуть себе реалізувати. Так само можливості багато в чому залежать від рівня розвитку культури [224], що передбачає необхідність «забезпечувати і розвивати когнітивну структуру, що живить підприємницьке мислення». Підприємницький потенціал залежить від якості потенційних підприємців і їх кількості [224]. Освітній процес дає додаткові гарантії, що кожна людина використовує всі надані можливості та

свій потенціал для вдосконалення в галузі, яка вважається значущою в рамках даної культури та часу. З іншого боку, Дж. Роберт Мітчел вважає, що «підхід до підприємницької освіти, як до офіційної, так і до неофіційної, є помилковим у глобальному співтоваристві». Проте він погоджується, що «існує взаємозв'язок між освітою та високою продуктивністю» [290]. Отже, для успішного здійснення управлінської діяльності необхідно володіти набором інтелектуальних здібностей, за допомогою яких досягаються поставлені цілі.

Класифікація типів економічних суб'єктів дозволить диференціювати їх функціональну роль у процесі здійснення економічної діяльності, допоможе визначити їх атрибути і створить фундамент для підготовки управлінців-фахівців відповідного рівня, які користуються попитом в даний час. Підприємці-новатори не мають відмінних зовнішніх особливостей, за якими їх можна виділити серед інших бізнесменів, і досягнення комерційного успіху часто вимагає значного часу. Парадокс полягає в тому, що до моменту успішної реалізації активної діяльності новатора в суспільстві, всупереч високій затребуваності новаторів, відсутнє розуміння, що він собою являє.

На наш погляд, Й. Шумпетер залишається неперевершеним у трактуванні та осмисленні цього феномену. Мало кому вдалося внести більшу ясність у це питання. Ніхто з вчених, мабуть, не наблизився так близько до розуміння сутності підприємництва. Всі наступні спроби внести зміни в концепцію, створену Й. Шумпетером, позбавляли її наукової елегантності, створюючи непотрібну плутанину.

Разом з тим, значним досягненням XXI століття в контексті розвитку когнітивних наук стали дослідження внутрішніх характеристик підприємця як індивідуума з позиції психології, спрямовані на виявлення його специфічних характеристик [319]. В результаті цих досліджень виникли такі відомі моделі, як REASEC, META-підхід тощо (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Сучасні моделі характеристик особистості підприємця (помилки другого порядку)

Автор	Модель / ключові характеристики
Тіммонс Дж. [256]	Модель Тіммонса: покладені зобов'язання і рішучість; лідерство; постійний пошук нових можливостей; терпимість до ризику, неясності і невизначеності; креативність; впевненість у собі і здатність адаптуватися; мотивація до переваги
Грей К. [279]	Модель Тіммонса, доповнена таким обов'язковим компонентом, як мотивація
Холланд Дж. Л. [200]	Модель RIASEC: реалістичність (R= realistic), допитливість (I = investigative), креативність (A = artistic), соціальність (S = social), підприємливість (E= enterprising), вміння домовлятися (C = conventional)
Чжан Д., Брунінг Е. [287]	Прагнення до досягнень і визнання + внутрішній локус контролю
Ахметоглу Г. [151]	МЕТА-підхід: чуйність до появи можливостей; креативність; опортунізм; далекоглядність
Шейн С. та ін. [232]	Екстравертність; відкритість до нового досвіду; доброзичливість; свідомість; емоційна стійкість
Сінгх Г. Р., Рахман Х. [236]	Креативність; інноваційність; самовідданість і працьовитість; хороше планування; щирість і відданість; витривалість; індивідуальна винахідливість; самоефективність; вміння приймати ризики; вміння приймати рішення; гнучкість; орієнтація на мету і внутрішній локус контролю
Ехеджі Б. О., Уморен Н. Є. [251]	«Я-концепція»; сприймана управлінська компетентність; стрес на роботі; ділові зобов'язання

продовження табл. 2.1

Ачарья В. та ін. [146]	Самоефективність; локус контролю для обох станів
Булу М. [205]	Успіх; працьовитість; хороша ідея; гроші
Хуей С. та ін. [204]	Самоефективність; локус контролю; прийняття рішень; ставлення до ризику
Нандрам Ш., Самсон К. [277]	Уважність, вміння бачити можливості; переконливість; цілеспрямованість; самовпевненість; креативність; сміливість; надійність; амбіційність; наполегливість; здатність до емпатії; локус контролю
Папзан А. та ін. [289]	Необхідність у досягненні мети; інновації; внутрішній локус контролю; маркетинг; відсутність бюрократії; успіх підприємця
Абдуллах Ф. та ін. [144]	Рух вперед; мислення, орієнтоване на прийняття рішень і досягнення; управління ризиками; наполегливість; встановлення контактів; оптимізм
Десаї В. [244]	Емоційна стабільність; особисті стосунки; увага і тактовність
Ман Т. [247]	Активне експериментування; автентичність; соціальна взаємодія; почуття власності; підтримка
Карабулут Т. [211]	Локус контролю; необхідність досягнень; витривалість до ризику; підприємницька пильність; підприємницькі наміри

Намагаючись виявити ключові особистісні характеристики успішного підприємця, дослідники нерідко звертаються до широко відомої п'ятифакторної моделі, розробленої П. Костою, Р. Макреєм і Г. Кейєм [230], так званій «Великій п'ятірці», яка включає такі компоненти: екстравертність, відкритість

до експериментів, емоційна стійкість, свідомість і відсутність схильності до погоджування.

Вважається, що кожна із зазначених якостей в тій чи іншій мірі характеризує підприємця, проте в рівній мірі вони можуть стосуватися і людей, зайнятих в будь-якому іншому виді діяльності. Наприклад, соціальні норми та міжособистісна взаємодія відіграють ключову роль у прийнятті рішень як підприємцем, так і не підприємцем. Деякі дослідники вважають, що «з точки зору когнітивістики, аспекти підприємницьких характеристик не відрізняються від особистісних» [224], а отже, і з позиції методології науки, дана модель не може розглядатися як достатній і необхідний набір атрибутів феномену підприємництва, що і є «помилкою другого порядку». Інші системи особистісних характеристик можуть бути піддані аналогічній критиці, оскільки варто визнати, що категорія підприємницького інтелекту на сьогоднішній день є недостатньо вивченою. Можливо, це пояснюється відносною «молодістю» самого явища або тим, що рівень розвитку соціо-гуманітарних наук не дозволяє поки що зробити більш фундаментальні висновки в дослідженні даної наукової проблеми. Але, безсумнівно, в майбутньому цю галузь знання чекають значні відкриття.

За останні тридцять років людство дізналося про мозок більше, ніж за всю свою попередню історію. Згідно з теорією множинного інтелекту, запропонованою Говардом Гарднером [28], розум, як і мозок, складається з безлічі моделей/органів/інтелектів, кожен з яких діє за своїми власними правилами і є відносно автономним. В результаті бурхливого розвитку генетики та нейропсихології, вчені, ймовірно, локалізують даний «модуль» – центр, відповідальний за підприємницько-новаторський таланти, – але поки що вирішення цієї проблеми відкладається на майбутнє. Проблема, яку ставить перед наукою сьогоднішній день, – виділення з усіх властивостей атрибутів, властивих саме підприємцю-новатору. Слід зауважити, що під атрибутом ми розуміємо таку властивість, яка є для підприємця невід'ємною, а також фундаментальною, що принципово відрізняє цей феномен від інших явищ,

складаючи основу його функціонування. Необхідно розібратися, який атрибут є необхідним, а який достатнім для того, щоб можна було ідентифікувати конкретну людину як підприємця.

Неважко помітити, що на підставі наведених вище (табл. 2.1) особистісних характеристик не можна зробити однозначний висновок, що ми маємо справу з підприємцем-новатором, оскільки перераховані риси не дають цілісного погляду на явище.

Справитися більш або менш з цією проблемою вдалося тільки Й. Шумпетеру, який розглядав підприємця через креативне руйнування, зачіпаючи тим самим найважливішу категорію, а саме – творчість (у перекладі зустрічається також поняття «креативність»). Креативне начало суб'єкта може виражатися в різному ступені, що обумовлено істотними обмеженнями, що накладаються на нього життєвими обставинами; іноді прояв творчих моментів залишається тільки на рівні віртуальних світів, створених свідомістю індивіда (уявні світи, фантазії). І тим не менше креативність притаманна людській природі. Як зауважила доктор психологічних наук, професор, Титаренко Т.М., саме людина, «з'явившись в безособовому бутті, створила людський світ» [94]. Важливо зрозуміти, які якості забезпечують сам генезис досліджуваного феномену, допомагаючи йому розкритися в рамках творчого акту, що має свій специфічний характер і впливає на соціально-економічну сферу діяльності. Сила цього впливу і зумовлює силу підприємницького таланту.

У результаті господарської діяльності суб'єкта повинен з'явитися продукт, який може розглядатися як результат творчої діяльності. Творчість – це створення «небувалого раніше» і соціально значущого. Це продуктивна діяльність, але не кожна продуктивна діяльність є творчістю. Здача в оренду комерційної нерухомості, виробництво пластикових пляшок вже усталеного зразка, організація роздрібної торгівлі та багато іншого не відносяться до творчої підприємницької діяльності. Це приклади продуктивної господарської діяльності, спрямованої на отримання економічних вигід, але яка не є в жодному разі новаторством. Визначити ступінь інноваційності створеного

продукту, роботи, послуги є одним із завдань, що стоять перед економічним співтовариством. Дослідження показують, що тільки 8% ініціаторів проєктів вважають, що їхній продукт є унікальним. Отже, решта 92% не створили нових благ [108] (рис. 2.3).

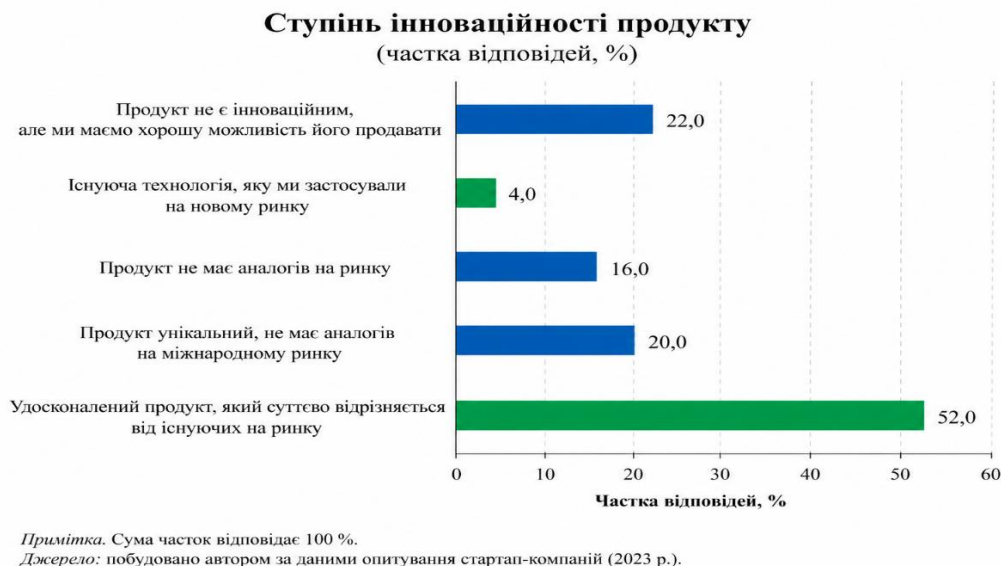

Рис. 2.3. Оцінка ступеня інноваційності продукту ініціаторами проєктів [108]

Творчість – процес, в ході якого створюються якісно нові цінності, або підсумок створення об'єктивно нового. Основним критерієм, що відрізняє підприємницьку творчість від інших видів господарської діяльності, є унікальність її результату [77].

Регіональні інноваційні системи завжди функціонують у певних інституційних, правових, економічних та інфраструктурних умовах. Інноваційні системи регіонів відрізняються значною специфікою у функціональній спрямованості та елементах системи [54].

Інноваційна система створює сприятливі умови для розвитку економіки, підвищення конкурентоспроможності підприємств, за допомогою взаємодії її учасників забезпечується, зокрема, інноваційний розвиток регіонів. В умовах сучасної інтеграції з метою розвитку інноваційних систем виникає необхідність пошуку ефективних способів функціонування [261].

Сьогодні конкурентоспроможність економіки регіону залежить не тільки від самих інновацій, але й від організаційних змін, які є внеском у високі

комерційні результати, а також від ринкових інновацій у просуванні та впровадженні інновацій, що часто обґрунтовує утворення інноваційно-підприємницької інфраструктури в системі регіональної економіки [307].

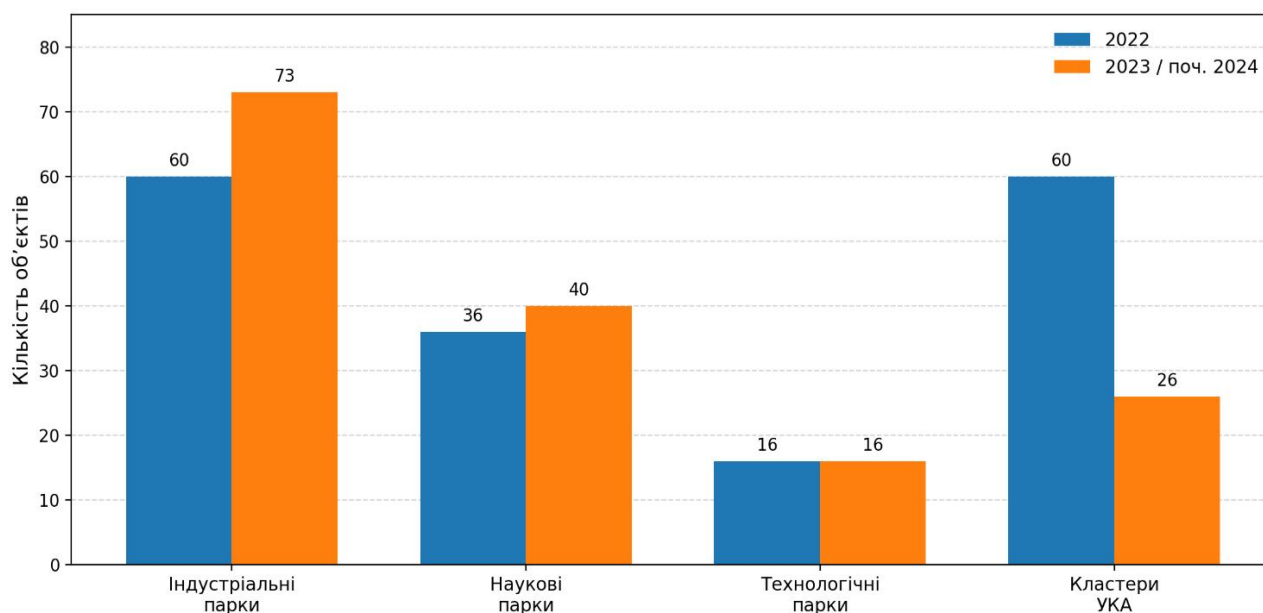
Інфраструктурне забезпечення розвивається в рамках еволюційного процесу, реагуючи на всі перетворення та оновлення економічних систем. Модель інфраструктурного забезпечення регіональної економічної системи знаходиться в безпосередньому взаємозв'язку зі структурними змінами економічних систем, вектор інфраструктурного забезпечення вибирається в процесі створення середовища, що забезпечує конкурентоспроможність [304].

Вибір певних інструментів інноваційної політики повинен бути адаптований до конкретних проблем і цілей інноваційної системи, а також до особливостей адміністративних структур. Реалізація інвестиційної політики залежить від того, наскільки інструменти інноваційної політики визначені, адаптовані і співвіднесені з вирішенням цілей і проблем, що стоять перед інноваційною системою [237].

Одним з інструментів регіональної політики є формування в межах певної території об'єктів інноваційно-підприємницької інфраструктури, спрямованої на вирішення різних завдань прискорення та інтеграції економічних процесів, залучення інвестицій, розвитку територій, виробництва, інноваційної діяльності, вирівнювання соціально-економічного розвитку суб'єктів України тощо.

На рис. 2.4 представлена інформація про кількість об'єктів виробничо-технологічної інфраструктури інноваційної діяльності та кількість регіонів присутності (станом на кінець 2022 року). Однак регіони, які мають право на створення таких зон, на даний час своїм правом не скористалися через відсутність фактичних інструментів реалізації, в першу чергу, фінансових.

**Окремі елементи інноваційної інфраструктури України
у 2022-2023 рр. (кількість об'єктів)**

Примітка: показники узагальнено за відкритими джерелами; для категорій без єдиного державного реєстру дані мають довідковий характер і можуть уточнюватися залежно від методики обліку.

Рис. 2.4. Поширення об'єктів інноваційно-підприємницької інфраструктури в Україні станом на кінець 2022 р. – початок 2023 р. [складено автором]

Дослідники розглядають інноваційно-підприємницьку інфраструктуру як частину комплексного механізму та інструменту управління регіональним розвитком. Ефективність функціонування інфраструктури безпосередньо пов'язана з цілями регіонального розвитку в економічній, соціальній та екологічній сферах [209; 206].

Ряд дослідників розуміють інноваційно-підприємницьку інфраструктуру, представлену особливими правовими режимами ведення економічної діяльності, як «точки зростання», що формуються державою цілеспрямовано при реалізації політики так званого сфокусованого розвитку, яку можна протиставити політиці вирівнювання соціально-економічного стану територій [249].

Інші вчені пов'язують появу і розвиток преференційних режимів з виниклою потребою в конкурентній перевазі територій і боротьбою за ресурси [82]. Окремі правові режими часто розглядаються дослідниками як ефективний

інструмент розвитку також міжнародної інноваційної діяльності [213; 214].

Будь-який адміністративно-правовий режим характеризується, як правило, встановленням основ взаємовідносин суб'єктів, різного роду гарантій: правових, матеріальних, технічних, організаційних, економічних тощо, а також критеріїв відповідальності та механізмів контролю і управління. Розуміння особливостей, структур, характерних рис інноваційно-підприємницької інфраструктури необхідно для проектування об'єктів, запуску їх функціонування, проведення аудиту, оцінки ефективності, своєчасного внесення змін до регіональної політики, що проводиться.

З метою найбільш повного розуміння інноваційної інфраструктури пропонуємо розглянути концепцію інноваційно-підприємницької інфраструктури, яка включає в себе: істотні ознаки (характерні риси), типову структуру, основні етапи і послідовність створення, критерії прийняття рішення про створення, принципи проектування, обмеження (рис. 2.5).

Інноваційна інфраструктура регіону базується найчастіше на галузевій спеціалізації регіону, а також на рівні початкового економічного розвитку.

З метою найбільш повного визначення сутності інструменту регіональної політики, що полягає у встановленні в межах певної території особливого правового режиму ведення економічної діяльності за допомогою створення інноваційної інфраструктури, виділимо основні ознаки (характерні риси) та особливості зазначеного інструменту (рис. 2.6).

Примітка. Інноваційна інфраструктура формується на перетині ключових критеріїв, суттєвих ознак та законодавчих обмежень, а її проєктування базується на визначених принципах.

Джерело: побудовано автором на основі узагальнення наукових підходів.

Рис. 2.5. Концепція інноваційної інфраструктури в регіоні [складено автором]

1. Прив'язка до території.

Всі розглянуті правові режими мають чітку прив'язку до конкретної території. Межі функціонування адміністративно-правового режиму визначаються на законодавчому рівні, закріплюються в нормативно-правових документах, у тому числі угодах про ведення діяльності в межах території, мають прив'язку до території суб'єкта/суб'єктів України або муніципального утворення/муніципальних утворень.

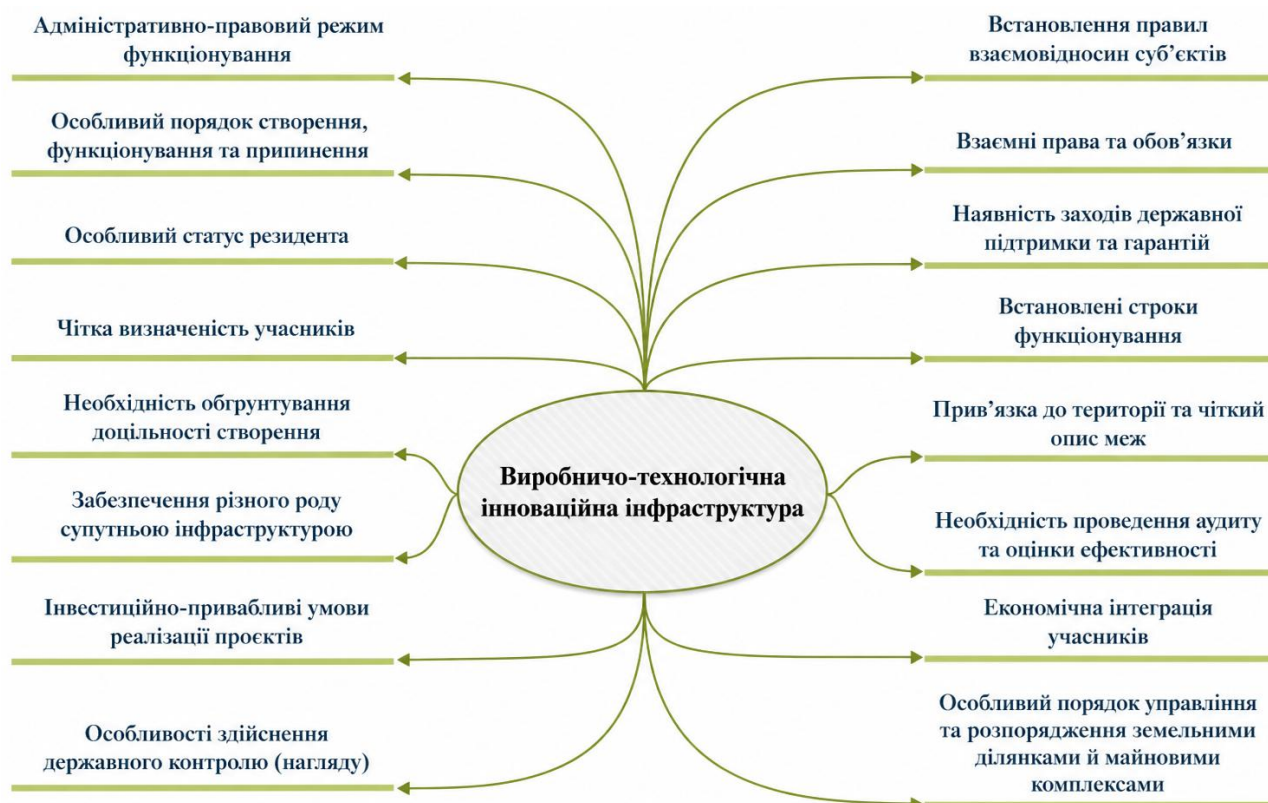

Рис. 2.6. Характеристики інноваційно-підприємницької інфраструктури [складено автором]

Єгорова А.А. зазначає [118], що законодавством не передбачено створення декількох правових режимів в межах однієї і тієї ж території. Дійсно, з метою недопущення дублювання заходів державної підтримки, конфліктів і протиріч у рамках вимог встановлених адміністративно-правових режимів, а також вирішення індивідуальних завдань, поставлених перед тим чи іншим правовим режимом, законодавством встановлені обмеження щодо перетину адміністративно-правових режимів. Наприклад, не допускається створення особливих економічних зон на території муніципального утворення, на якій створена зона територіального розвитку.

Виняток може становити адресна підтримка резидентів території шляхом створення в межах встановленого адміністративно-правового режиму інших форм інноваційної інфраструктури, що виконують спеціалізовані функції, наприклад, підтримки та розвитку конкретних проєктів (бізнес-інкубатори), організації відтворення інноваційних компаній (технопарки) тощо; форми,

нормативно-правове регулювання яких на рівні суб'єкта України дозволяє уникнути дублювання стимулюючих заходів і перетину встановлених вимог.

Встановлюючи подібного роду обмеження, чинне законодавство певною мірою перешкоджає інтеграції, встановленню коопераційних зв'язків з господарськими суб'єктами за межами територій з особливими режимами функціонування і, відповідно, поширенню інновацій.

2. Особливий порядок створення, функціонування, управління та припинення.

Рішення про створення та припинення об'єктів інноваційної інфраструктури можуть прийматися Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, також статус об'єкта інфраструктури може бути встановлений законом або актом профільного органу влади.

Характерною особливістю створення та функціонування об'єктів інноваційної інфраструктури є укладення угод між органами влади різного рівня про створення (управління, функціонування), які покликані врегулювати питання функціонування створюваного об'єкта інноваційної інфраструктури, в тому числі етапи розвитку, показники ефективності, заходи державної підтримки, взаємні права та зобов'язання, питання управління та розпорядження земельними ділянками в межах зони, створення в межах зони об'єктів супутньої інфраструктури тощо. Такі угоди також можуть містити умови про передачу окремих повноважень з управління виконавчому органу державної влади суб'єкта України або керуючій компанії.

Крім того, для такого роду об'єктів інфраструктури характерне укладення угод між органом управління об'єктом і резидентами про здійснення певних видів діяльності в рамках об'єкта інфраструктури. Наприклад, території випереджаючого соціально-економічного розвитку характеризуються укладенням угод про здійснення діяльності з резидентами території, які містять заборону мати філії та представництва за межами об'єкта інфраструктури, а також заборону на заняття іншими видами діяльності, не зазначеними в угоді.

3. Заходи стимулювання та державної підтримки.

Коло застосовуваних заходів державної підтримки резидентів інноваційно-підприємницької інфраструктури досить широке, до них відносяться: різного роду податкові пільги, в тому числі прискорена амортизація, прискорений порядок списання витрат на НДДКР, надання інвестиційних податкових кредитів, можливість застосування особливих митних процедур, пільгові ставки орендної плати за об'єкти нерухомості, що перебувають у державній власності, знижені тарифи страхових внесків, пільгові умови викупу земельних ділянок, будівництво за рахунок коштів бюджетів супутньої інноваційної інфраструктури в галузі енергетики, транспорту, субсидії, інші міжбюджетні трансферти тощо.

Варто також зазначити, що відмінною рисою окремих об'єктів інфраструктури (зокрема, особливих економічних зон) є надання гарантій резидентам від несприятливих змін законодавства України про податки і збори, гарантій стабільності інвестиційних умов.

4. Реалізація інвестиційних проєктів і залучення інвестицій як пріоритет функціонування.

Реалізація різного роду інвестиційних проєктів є одним з найважливіших етапів, що сприяють економічному зростанню та досягненню показників функціонування інноваційно-підприємницької інфраструктури.

Куйбідою В.С. з метою визначення сутності особливого правового режиму функціонування інноваційної економіки на перший план виводиться інвестиційна складова [278]. Суть правового режиму в такому випадку полягає в тому, щоб сприяти резидентам, які ведуть діяльність в межах розглянутої території, реалізовувати різні по масштабу інвестиційні проєкти, тобто вкладати грошові кошти або інше майно в об'єкти підприємницької діяльності з метою отримання прибутку або іншого корисного ефекту [10]. Дійсно, розглянуті форми інноваційної інфраструктури характеризуються наявністю завдань щодо збільшення інвестиційної активності резидентів, встановленими вимогами щодо подання організаціями та індивідуальними підприємцями, які бажають стати резидентами; інвестиційних пропозицій, що містять інформацію

про передбачувані обсяги інвестицій і капітальних вкладень; передбачуваних термінах здійснення даних інвестицій.

Бутко М.К., Вишневський В.П. одним з перспективних напрямків розвитку інноваційної інфраструктури називають аналіз рівня розвитку інвестицій виходячи зі спеціалізації регіону та розширення діяльності учасників тієї чи іншої території за допомогою вибору найбільш інвестиційно-привабливих умов для ведення господарської діяльності [197]. Серед актуальних механізмів, що сприяють підвищенню інвестиційної привабливості регіонів, Сухорукова О.М., Ляшенко В.В. визначили державно-приватне партнерство (ДПП). На думку авторів, саме в межах територій зі сприятливими умовами інвестування (зокрема, територій випереджального розвитку) може бути ефективною практика реалізації великих інфраструктурних проєктів на основі механізму ДПП [144].

Ефективність інвестиційної політики регіону визначається дослідниками як основа сталого економічного розвитку регіону в цілому [160].

5. Встановлені терміни функціонування.

Законодавством встановлені граничні терміни функціонування більшості об'єктів інноваційно-підприємницької інфраструктури. Так, наприклад, зони територіального розвитку створюються на 12 років, особливі економічні зони – на термін 49 років, території випереджаючого соціально-економічного розвитку – на термін 70 років. Встановлені законом терміни функціонування за деяким винятком продовженню не підлягають.

Терміни функціонування ряду інших об'єктів можуть бути обмежені необхідністю підтвердження з певною періодичністю статусу об'єкта інфраструктури на відповідність встановленим до нього вимогам.

6. Визначеність учасників.

Учасниками особливих режимів є:

органи управління, до яких можуть бути віднесені: уповноважений орган виконавчої влади / виконавчий орган державної влади суб'єкта України / виконавчо-розпорядчі органи муніципальних утворень / керуюча компанія /

наглядова рада;

резиденти;

інші органи управління та координації: науково-технічні ради, міжвідомчі комісії з питань присвоєння, підтвердження та припинення статусу об'єкта інфраструктури;

інші органи реалізації проєктів: дочірні товариства керуючих компаній, фонди.

7. Особливий статус резидента.

Статус резидента території з особливим режимом ведення підприємницької діяльності набувається організацією або індивідуальним підприємцем з моменту реєстрації їх як резидента, внесення відповідних записів до реєстру резидентів території, підписання угоди про здійснення діяльності в межах зони відповідно до вимог режиму. Резидент території з особливим режимом визначається, в першу чергу, як інвестор.

8. Особливості управління земельними ділянками, нерухомістю та майновими комплексами.

Законодавством визначені особливі режими землекористування в межах зон з особливими режимами ведення господарської діяльності. Розпорядження земельними ділянками в межах зони віднесено до повноважень органів управління об'єкта інфраструктури. Часто методики визначення ефективності функціонування особливого режиму містять розрахунок показників економічного ефекту землекористування, що враховує показники оптимальності використання території.

Ще однією важливою рисою правових режимів ведення господарської діяльності є високий потенціал інноваційних інтеграційних процесів. Гончаров А.Ю., Сироткина Н.В. відзначають, що розвиток інтеграційних процесів є не тільки каталізатором інноваційного розвитку, але і виступає свого роду індикатором збалансованості та рівня розвитку економічних відносин в системі [103]. Крім того, інтеграційні процеси виступають інструментом формування ідентичності системи промисловості [272], формують систему ресурсного

забезпечення інноваційної діяльності [61], дозволяють підприємствам отримувати інноваційну ренту і монопольний прибуток [231]. Бабкіним А.В. і Мерзлікіною Г.С. у статті [192] розглянуто різні варіанти форм співпраці в інноваційній діяльності, визначено принципи організації інноваційного партнерства.

Розглянемо основні пропозиції та підходи до формування інноваційних інфраструктур у системі регіональної економіки (Додаток 6).

Теоретичне обґрунтування формування локальних інноваційних систем з точки зору теорії самоорганізації наведено на рис. 2.7.

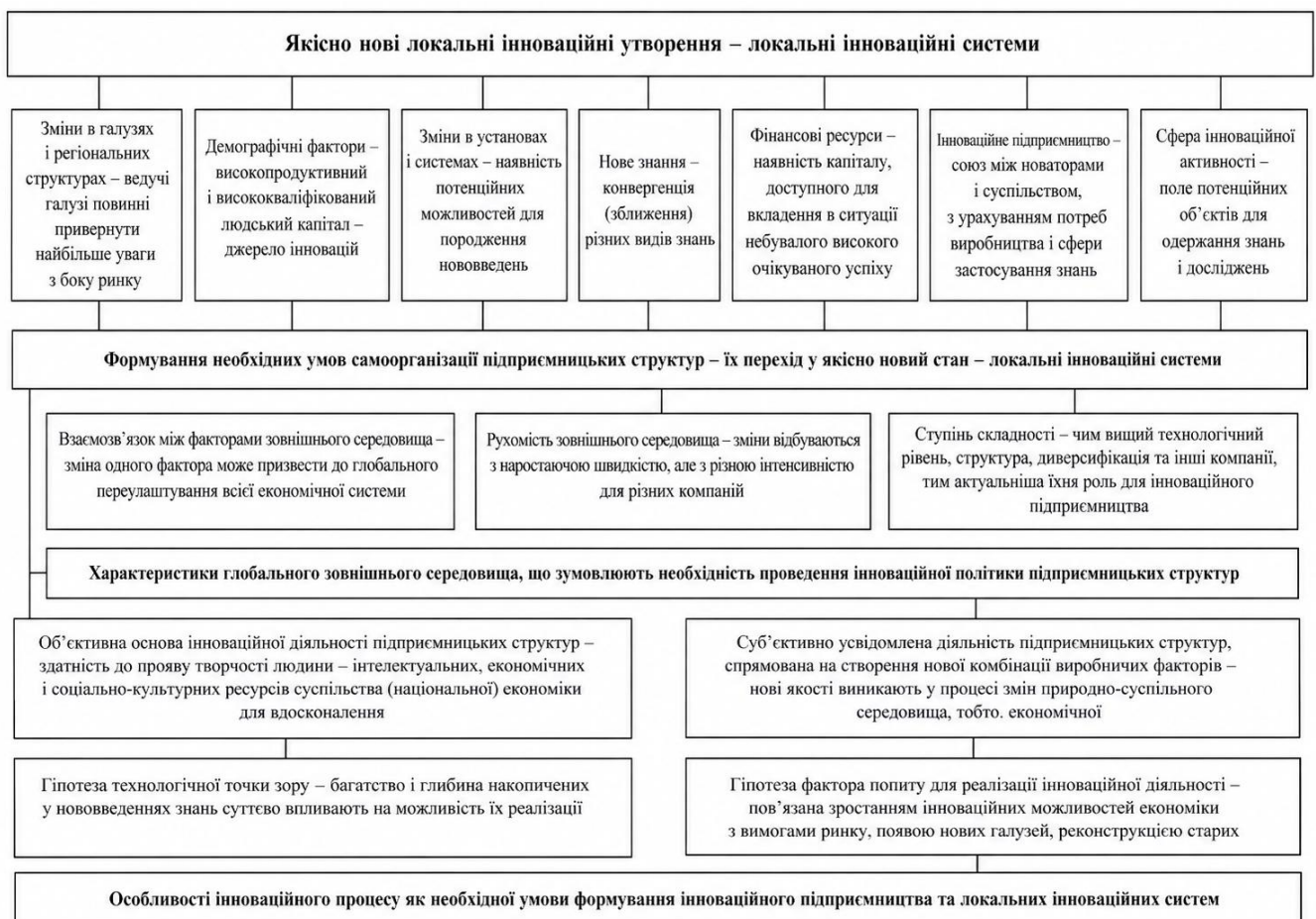

Рис. 2.7. Теоретичне обґрунтування формування локальних інноваційних систем з точки зору теорії самоорганізації [104]

Формування інноваційної інфраструктури регіону, на думку дослідників, завжди базується на аналізі регіону та розробці схеми роботи інноваційної інфраструктури. Алгоритм проєктування інноваційної інфраструктури на

основі 2-х фаз наведено на рис. 2.8.

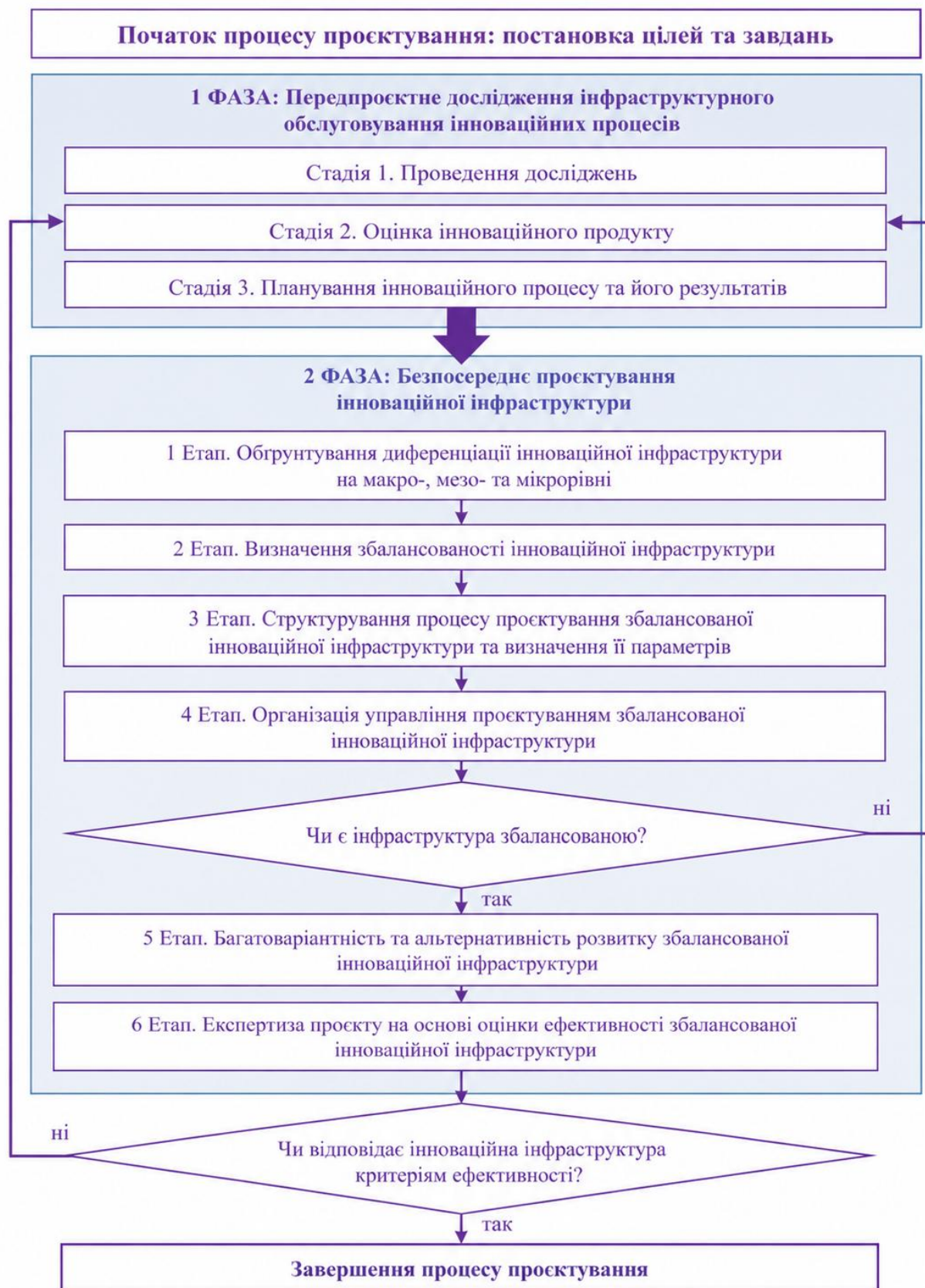

Рис. 2.8. Алгоритм проєктування інноваційної інфраструктури на основі 2-х фаз [складено автором]

Варто зазначити, що питання формування інноваційної інфраструктури в науковому співтоваристві на даний час вивчені недостатньо, не вироблено єдиного підходу до питання проєктування та методології створення інноваційної інфраструктури в регіонах.

За основу при формуванні інноваційних інфраструктур пропонується брати особливості інновацій як бізнес-процесу, проведення діагностики інноваційних проєктів, що потребують ресурсного забезпечення. Окремі дослідники пропонують орієнтуватися на закономірності теорії самоорганізації, системного підходу.

На рис. 2.9 представлена типова структура об'єктів інноваційно-підприємницької інфраструктури.

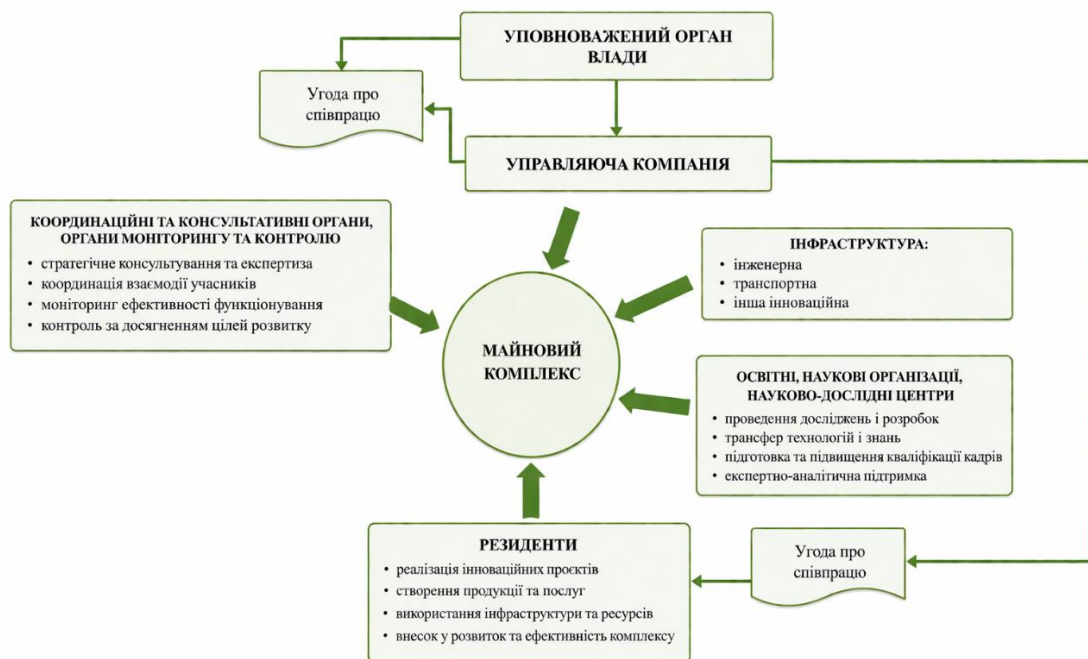

Рис. 2.9. Типова структура інноваційно-підприємницької інфраструктури [складено автором]

Територіальні зони інноваційного розвитку дослідниками пропонується виявляти за принципом наявності сприятливих умов для реалізації інноваційних проєктів.

Проєктування інноваційної інфраструктури підпорядковується в цілому

основним принципам проєктування в теорії організації і вимагає:

- визначення функціоналу об'єкта і цілей;
- структурування процесу;
- врахування потенціалу та специфіки території;
- формування безлічі альтернатив;
- оцінки ефективності та коригування за результатами;
- формування системи взаємодії та ефективних комунікацій;
- швидкої реакції на вимоги зовнішнього середовища.

Розглянемо критерії проєктування основних видів інноваційно-підприємницької інфраструктури, визначені нормативними правовими актами та цілями їх створення (Додаток 7, рис. 2.10).

Рис. 2.10. Критерії прийняття рішення про створення об'єктів інноваційно-підприємницької інфраструктури [складено автором]

На рис. 2.11 представлено процес створення різних видів об'єктів інноваційно-підприємницької інфраструктури.

На рис. 2.12 представлені основні етапи, необхідні для формування об'єкта інноваційно-підприємницької інфраструктури в системі регіональної

ЕКОНОМІКИ.

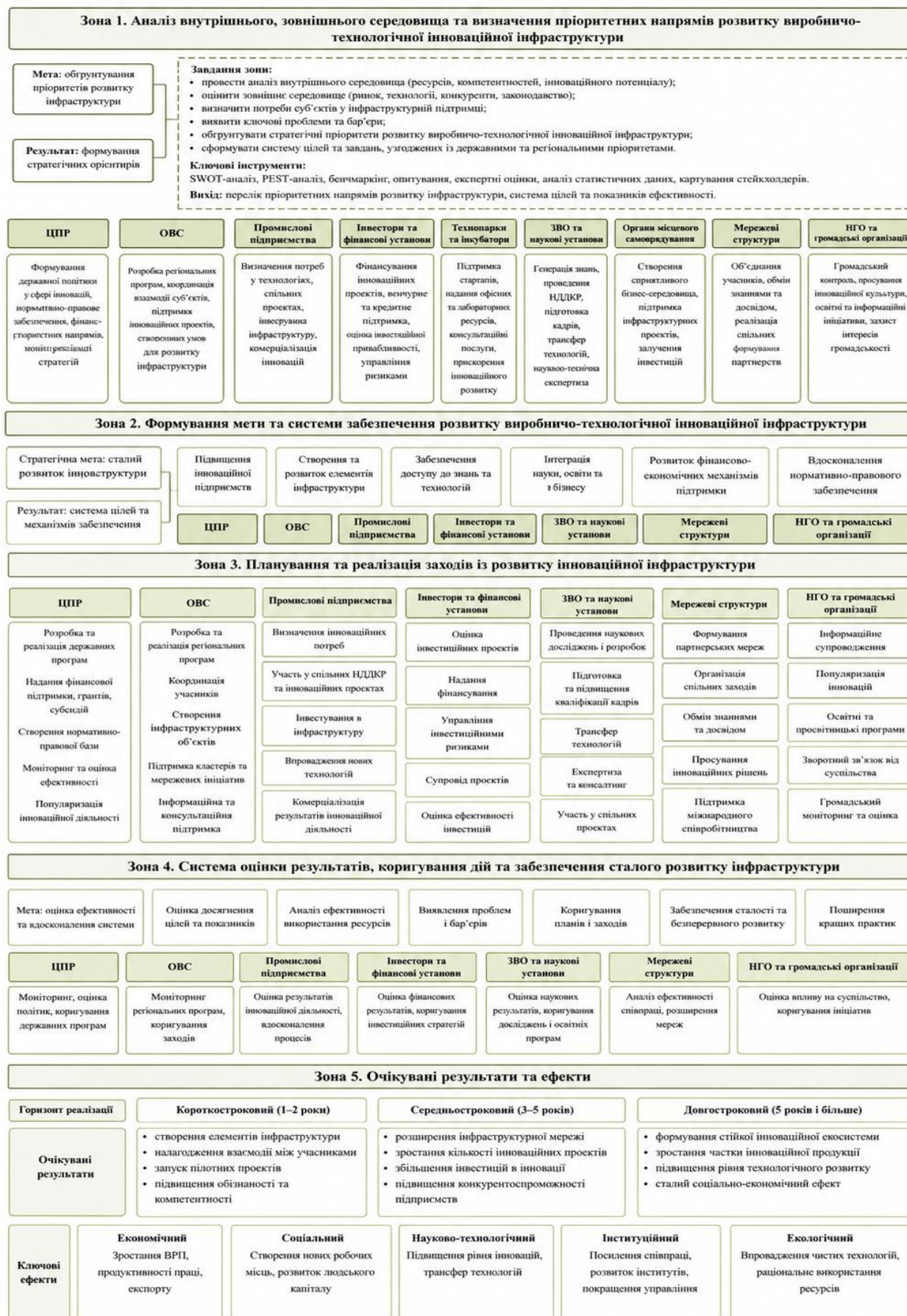

Рис. 2.11. Створення об'єктів інноваційно-підприємницької

інфраструктури [складено автором]

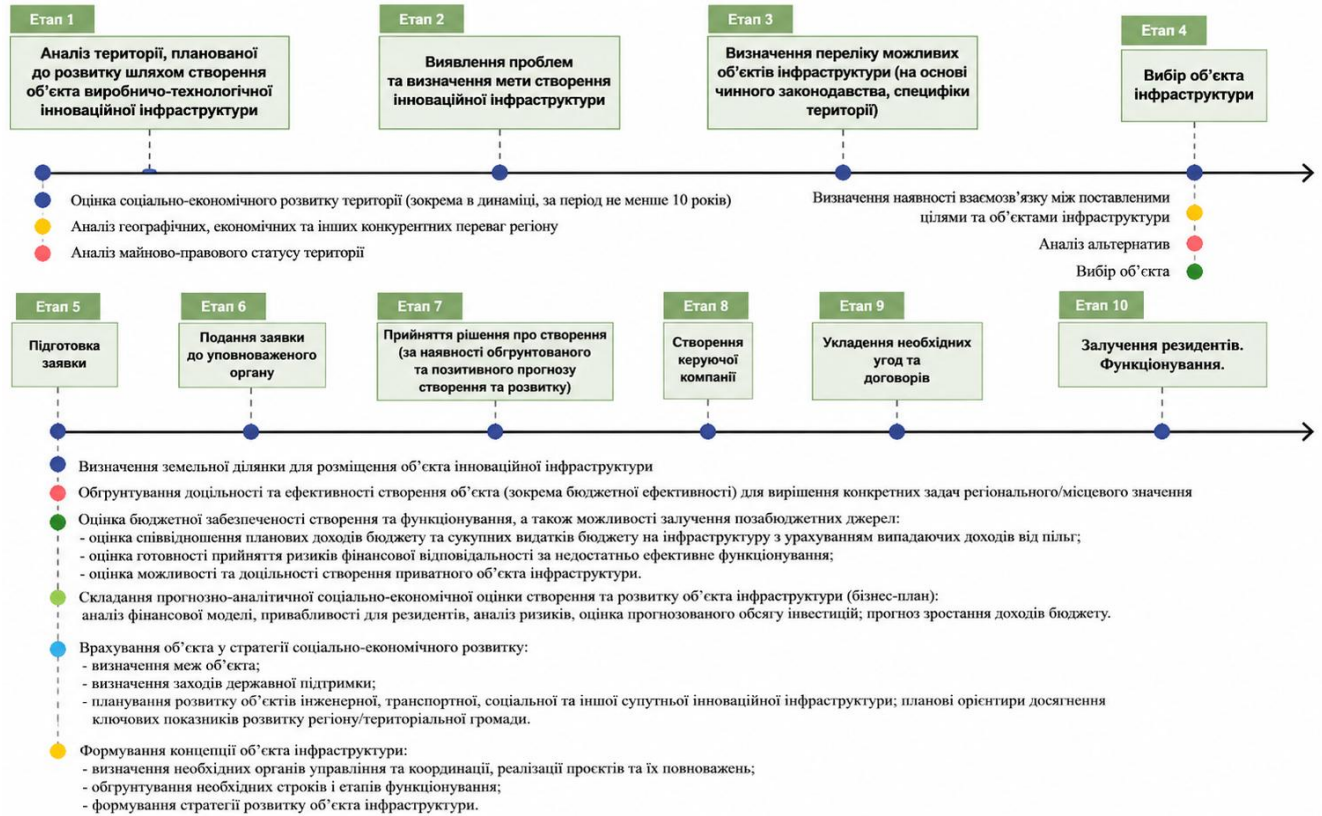

Рис. 2.12. Етапи формування об'єкта інноваційно-підприємницької інфраструктури в системі регіональної економіки [складено автором]

Таким чином, можна виділити деякі принципи проєктування об'єктів інноваційної інфраструктури в системі регіональної економіки (рис. 2.13).

Отже, дотримання принципів проєктування об'єктів інноваційно-підприємницької інфраструктури забезпечує системність, економічну доцільність та результативність їх створення і функціонування. Реалізація таких принципів, як стратегічна орієнтованість, нормативна визначеність, ресурсна збалансованість, територіальна адаптивність, поетапність і альтернативність управлінських рішень, сприяє формуванню ефективних інфраструктурних об'єктів, здатних активізувати інноваційну діяльність, залучати інвестиції та підвищувати конкурентоспроможність регіональної економіки. Водночас комплексне врахування зазначених засад створює передумови для сталого розвитку територій і посилення взаємодії між державою, бізнесом, науковою сферою та суспільством.

Рис. 2.13. Принципи проєктування об'єктів інноваційно-підприємницької інфраструктури [складено автором]

Додаткові обмеження, які необхідно враховувати при створенні інноваційної інфраструктури в регіоні, встановлені законодавством, відображені на рис. 2.14. Варто зазначити, що дані обмеження є індивідуальними для кожного виду інноваційної інфраструктури, більш детальна інформація щодо обмежень наведена в Додатку 7.

ОБМЕЖЕННЯ		по масштабу організації (територія одного або кількох суб'єктів; одного або кількох муніципальних утворень)
		по площі території створюваної інноваційної інфраструктури
		наявність документів територіального планування, містобудівного зонування (в тому числі проекту планування території)
		необхідність врахування у стратегіях соціально-економічного розвитку регіону, просторового розвитку, схемах територіального планування
		неможливість перетину з іншими видами інноваційної інфраструктури
		вимоги до майново-правового статусу земельних ділянок, на яких створюється інноваційна інфраструктура
		спеціальні вимоги для резидентів
		необхідність своєчасного укладення договорів про здійснення діяльності
		необхідність підтвердження статусу інноваційної інфраструктури в установленому порядку
		можливість займатися виключно видами діяльності, зазначеними в угоді, наявність заборони мати філії та представництва резидентами за межами об'єкта інноваційної інфраструктури

Рис. 2.14. Додаткові обмеження при створенні інноваційної інфраструктури в регіоні [складено автором]

Отже, встановлені обмеження щодо створення та функціонування об'єктів інноваційної інфраструктури свідчать про необхідність комплексного врахування територіальних, правових, організаційних і ресурсних чинників у процесі їх проектування та розвитку. Дотримання визначених вимог забезпечує узгодженість інфраструктурних рішень із документами стратегічного і просторового планування, підвищує прозорість діяльності резидентів, мінімізує ризики неефективного використання ресурсів та сприяє раціональному розміщенню інноваційних об'єктів. Водночас системне врахування зазначених обмежень створює передумови для формування стабільного інституційного середовища, підвищення інвестиційної привабливості територій та результативного розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури

регіону.

Отже, проведений аналіз дозволив встановити, що суб'єкти інноваційної та підприємницької діяльності є ключовою складовою інноваційно-підприємницької інфраструктури, оскільки саме вони формують попит на інновації, забезпечують комерціалізацію результатів наукових досліджень, залучають інвестиційні ресурси та створюють нові точки економічного зростання. Дослідження засвідчило, що ефективність розвитку відповідного середовища залежить не лише від кількісного складу учасників, а й від рівня їх взаємодії, доступності інституційної підтримки, наявності сучасної виробничо-технологічної бази, сприятливих регуляторних умов та можливостей масштабування бізнес-ініціатив. Водночас наявні структурні диспропорції, нерівномірність територіального розвитку та обмеженість ресурсного забезпечення зумовлюють потребу в удосконаленні механізмів підтримки підприємництва й інноваційної активності.

Таким чином, характеристика суб'єктного складу інноваційно-підприємницької інфраструктури формує підґрунтя для наступного етапу дослідження, пов'язаного не лише з визначенням їх ролі та функцій, а й з оцінюванням результативності реалізованих проєктів, програм і бізнес-ініціатив. Саме тому подальший аналіз доцільно спрямувати на розгляд методів оцінки ефективності інноваційних і підприємницьких ініціатив, що дозволить обґрунтувати критерії результативності, виявити чинники успіху та визначити напрями підвищення ефективності функціонування інноваційно-підприємницької інфраструктури.

2.2. Методи оцінки ефективності інноваційних і підприємницьких ініціатив

У сучасних умовах розвитку економіки знань та посилення інноваційної спрямованості підприємницької діяльності особливої актуальності набуває оцінювання ефективності інноваційних і підприємницьких ініціатив. Зростання

обсягів інвестицій у стартапи, інноваційні проекти та інфраструктурні об'єкти, а також обмеженість ресурсів зумовлюють необхідність обґрунтованого вибору напрямів їх використання та оцінки отриманих результатів. Саме тому застосування адекватних методів оцінки ефективності виступає важливим інструментом підвищення якості управлінських рішень на рівні підприємств, регіонів і держави.

Особливість інноваційних і підприємницьких ініціатив полягає в їх високій невизначеності, довгостроковому характері результатів та значній залежності від зовнішнього середовища. Це ускладнює використання традиційних підходів до оцінювання, які переважно орієнтовані на короткострокові фінансові показники. У зв'язку з цим виникає потреба у застосуванні комплексних методів, що дозволяють враховувати не лише економічні, а й інноваційні, соціальні, інституційні та стратегічні ефекти реалізації відповідних ініціатив.

У науковій літературі та практиці управління сформовано широкий спектр підходів до оцінки ефективності, серед яких виділяють фінансово-економічні методи, методи багатокритеріального аналізу, експертні та рейтингові оцінки, індексні підходи, а також методи оцінювання інноваційного потенціалу та результативності підприємницької діяльності. Вибір конкретного методу залежить від цілей оцінювання, масштабів ініціативи, доступності інформаційної бази та рівня розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури.

З огляду на зазначене, у даному підрозділі доцільно систематизувати існуючі методи оцінки ефективності інноваційних і підприємницьких ініціатив, визначити їх переваги та обмеження, а також обґрунтувати можливості їх застосування в умовах розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіону.

У державній регіональній економічній політиці спостерігаються тенденції до системного будівництва об'єктів інноваційно-підприємницької інфраструктури. Збільшення кількості об'єктів інфраструктури піднімає

актуальну проблему їх систематизації та оцінки ефективності функціонування.

Проблемною оцінку ефективності об'єктів виробничо-технологічної інфраструктури інноваційної діяльності робить відсутність системи формування офіційної статистичної інформації щодо даних об'єктів інфраструктури. Очевидно, що необхідно на законодавчому рівні забезпечити збір і моніторинг офіційної статистичної інформації про функціонування об'єктів інноваційної інфраструктури на підставі обґрунтованих показників оцінки та моніторингу. В даний час щодо окремих видів інноваційних інфраструктур деяку статистичну інформацію в основному можна знайти завдяки діяльності громадсько-ділових, некомерційних організацій та консалтингових центрів (Українська асоціація індустріальних парків (UAIP), Національна інвестиційна рада України, UkraineInvest, Київська школа економіки (KSE), Центр економічної стратегії (ЦЕС), Державна служба статистики України (Держстат), BRDO (Офіс ефективного регулювання), Ernst & Young Україна, PwC Україна та ін.).

Зони територіального розвитку, особливі економічні зони, наукові міста та території випереджального соціально-економічного розвитку мають затверджені органами державної влади методики оцінки ефективності, тоді як індустріальні парки, технопарки, вільні порти, промислові кластери, інноваційні науково-технічні центри не мають затверджених методик оцінки ефективності (рис. 2.15).

В Україні питання оцінки ефективності територій пріоритетного (випереджального) розвитку не набуло системного практичного впровадження. Незважаючи на наявність окремих нормативно-правових підходів до оцінювання результативності регіонального розвитку та державної регіональної політики, спеціалізована методика оцінки ефективності функціонування територій випереджального розвитку у її класичному розумінні фактично не застосовується. Це зумовлено відсутністю повноцінно сформованих і функціонуючих об'єктів такого типу в сучасній економіці України.

Водночас аналіз практики реалізації державної регіональної політики

свідчить про наявність проблем стратегічного та бюджетного планування при впровадженні окремих інструментів стимулювання розвитку територій. Зокрема, недостатня узгодженість між цілями розвитку, фінансовим забезпеченням і механізмами оцінювання ефективності призводить до обмеженої результативності таких ініціатив та недоотримання потенційних соціально-економічних ефектів.

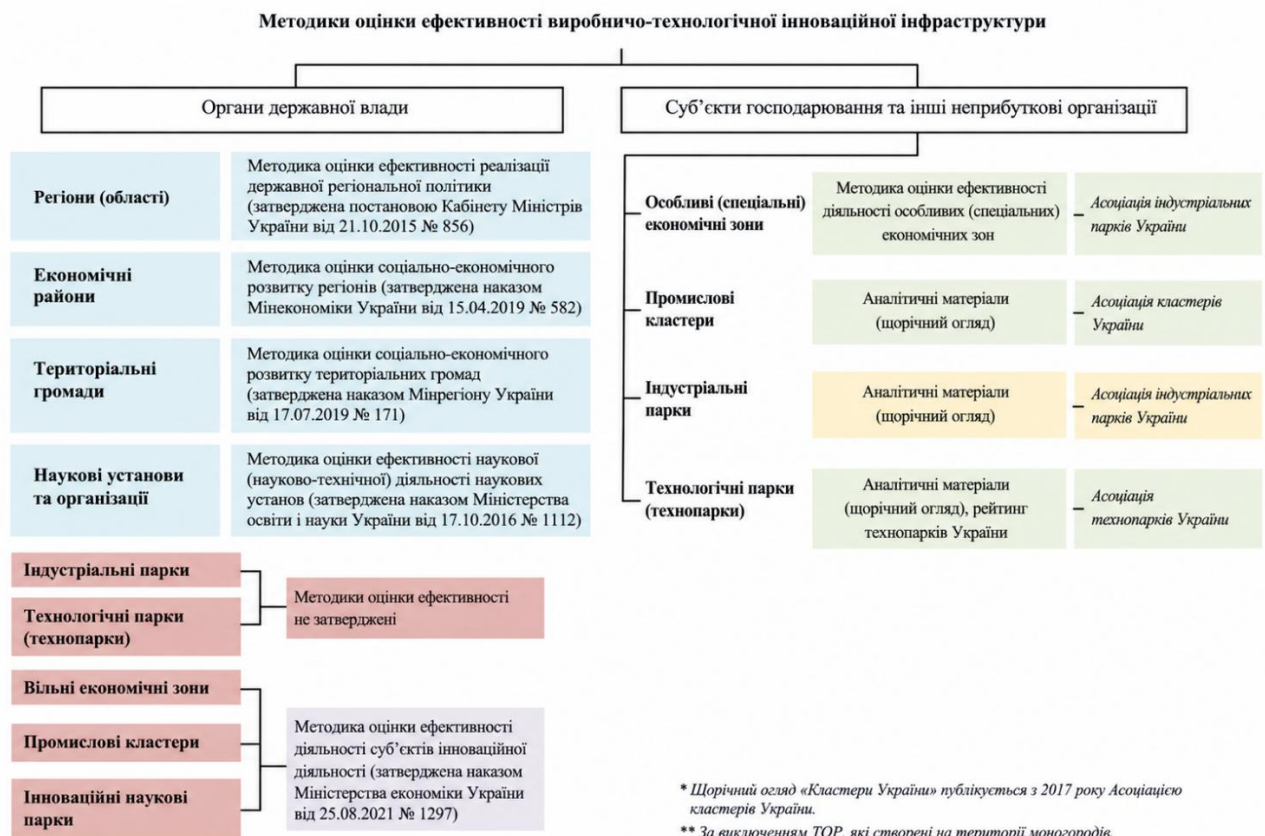

Рис. 2.15. Методики оцінки ефективності інноваційно-підприємницької інфраструктури [складено автором]

Крім того, відсутність єдиного підходу до оцінювання ефективності різних типів інноваційної та інфраструктурної діяльності на територіальному рівні ускладнює порівняння результатів їх функціонування та формування обґрунтованої державної політики у сфері розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури.

У табл. 2.2 представлена затверджена методика оцінки ефективності

особливих економічних зон.

Значення розрахункових показників ефективності та зведеного показника ефективності особливих економічних зон за підсумками оцінки 2022 року представлені на рис. 2.16-2.19.

Таблиця 2.2

Методика оцінки ефективності ОЕЗ [складено автором]

Розрахунковий показник ефективності	Формула
1. Ефективність діяльності резидентів ($E_{рез}$)	$E_{рез} = \frac{\left(\frac{Q_{факт}^{роб\ 2}}{Q_{план}^{роб} \cdot Q_{сер}^{роб} \cdot K_{окуп}} \cdot 100\% \right) + \left(\frac{Q_{факт}^{інв\ 2}}{Q_{план}^{інв} \cdot Q_{сер}^{інв} \cdot K_{окуп}} \cdot 100\% \right) + \left(\frac{Q_{факт}^{вир\ 2}}{Q_{прогноз}^{вир} \cdot Q_{сер}^{вир} \cdot K_{окуп}} \cdot 100\% \right)}{3} \cdot \left(1 - \frac{S_{фб}}{\sum S_{фб}} \right),$ де $Q^{роб}$ – фактичні, планові та середні (за типом ОЕЗ) значення кількості робочих місць, створених в ОЕЗ; $Q^{інв}$ – фактичні, планові та середні (за типом ОЕЗ) значення обсягу інвестицій, здійснених резидентами; $Q^{вир}$ – фактичні, середні (за типом ОЕЗ) та прогнозні значення обсягів виручки від продажу товарів, робіт, послуг за вирахуванням ПДВ, акцизів; $K_{окуп}$ – коефіцієнт окупності ОЕЗ, визначається як відношення різниці між роком проведення оцінки та роком створення ОЕЗ до терміну окупності (термін окупності встановлений постановою Уряду України для кожного типу ОЕЗ); $S_{фб}$ – фактичне значення і сумарне фактичних значень (за типом ОЕЗ) обсягу витрачених коштів бюджету, виділених на створення об'єктів різного роду інфраструктури ОЕЗ.
2. Рентабельність вкладення бюджетних коштів у створення об'єктів інфраструктури (R_6)	$R_6 = \frac{V_{зф}}{V_6 \cdot K} \cdot 100\%$ де $V_{зф}$ – сума фактичних значень: обсяг інвестицій резидентів + обсяг коштів керуючої компанії (КК) від здійснення господарської діяльності, вкладений у створення інфраструктури + обсяг податків, сплачених резидентами та КК до бюджетів за вирахуванням фактично відшкодованого ПДВ + обсяг сплачених резидентами та КУ митних платежів і страхових внесків. V_6 – сума фактичних значень: обсяги витрачених коштів бюджету, бюджету суб'єкта України і місцевих бюджетів, виділених на інфраструктуру + обсяги використовуваних резидентами пільг зі сплати митних платежів, страхових внесків, податкових пільг (в частині, що зараховується до бюджету, і в частині, що зараховується до бюджету суб'єкта України і місцевого бюджету) + обсяг невитрачених грошових коштів, виділених з бюджетів різних рівнів на створення об'єктів інфраструктури. K – коефіцієнти, встановлені: для промислово-виробничих СЕЗ = 2; для техніко-впроваджувальних СЕЗ = 1,3; для портів = 1; для туристично-рекреаційних = 0,5. Якщо $V_6=0$, то $R_6=100\%$.

3. Ефективність діяльності органів управління (E_{ou})	$E_{ou} = \frac{\left(\frac{Q_{факт}^{рез}}{Q_{прогноз}^{рез}} * 100\% \right) + \left(\frac{Q_{факт}^{инф}}{Q_{план}^{инф}} * 100\% \right) + \left(\frac{Q_{факт}^{зем}}{Q_{план}^{зем}} * 100\% \right)}{3}$ $Q^{рез}$ – фактичні та прогнозні значення кількості резидентів (у тому числі, кількість резидентів за участю іноземних інвесторів); $Q^{инф}$ – фактичні та планові значення кількості об'єктів інфраструктури, введених в експлуатацію; $Q^{зем}$ – фактичні та планові значення частки сумарної площі земельних ділянок, наданих резидентам на праві оренди або власності, у загальній корисній площі.
--	--

продовження табл. 2.2

4. Ефективність планування при створенні зони ($E_{план}$)	$E_{план} = \frac{\left(\frac{P_{факт}}{P_{план}} * 100\% \right) + \left(\frac{Д_{факт}}{Д_{план}} * 100\% \right)}{2}, \text{ де}$ $P_{факт}$ – відношення суми фактичних значень обсягу інвестицій, обсягу сплачених митних платежів і податків бюджетів за вирахуванням ПДВ, акцизів до суми фактичних значень обсягу витрачених коштів бюджетів різних рівнів, виділених на будівництво інфраструктури, та залишків невитрачених бюджетних коштів; $P_{план}$ – значення показника рентабельності відповідно до заявки ОЕЗ (накопичений підсумок на кінець року проведення оцінки); $Д_{факт}$ – прибутковість, визначена як відношення фактичного значення обсягу виручки резидентів від продажу товарів, робіт, послуг (за вирахуванням ПДВ, акцизів) до суми фактичних значень обсягу інвестицій, обсягу витрачених коштів бюджетів різних рівнів, виділених на будівництво інфраструктури та залишків невитрачених бюджетних коштів; $Д_{план}$ – прибутковість відповідно до заявки ОЕЗ (накопиченим підсумком на кінець року проведення оцінки).
5. Внесок у досягнення національних цілей розвитку ($E_{ц}$)	$E_{ц} = \frac{\Delta Q_{мсп}^{роб} + \Delta Q_{експ}^{вир} + \Delta Q_{птг}}{3}, \text{ де}$ $\Delta Q_{мсп}^{роб}$ – значення показника приросту робочих місць, створених ІП та суб'єктами МСП; $\Delta Q_{експ}^{вир}$ – значення показника приросту виручки резидентів від експорту несилових, неенергетичних товарів; $\Delta Q_{птг}$ – значення показника приросту продуктивності праці резидентів.
6. Зведений показник ефективності (ЄЕЗ)	Критерії ефективності: ефективне функціонування ЄОЕЗ понад 80%, досить ефективне – від 40 до 80%, неефективне – менше 40%.

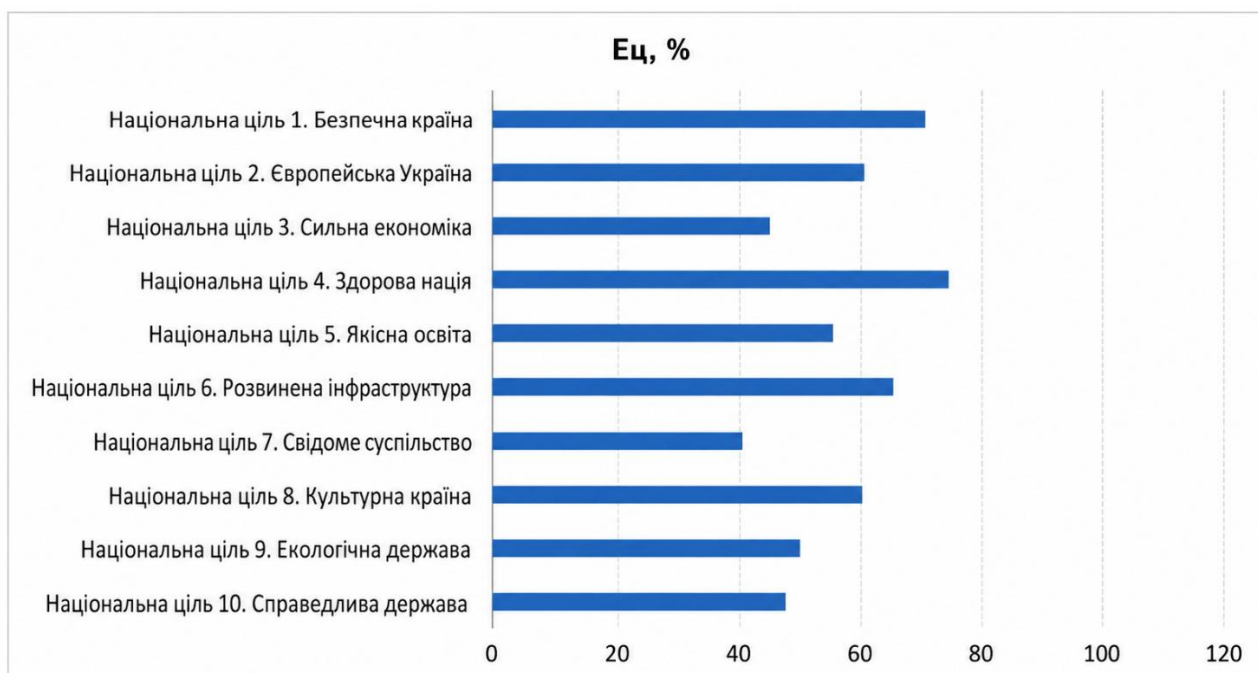

Рис. 2.16. Внесок у досягнення національних цілей [складено автором на основі [254]]

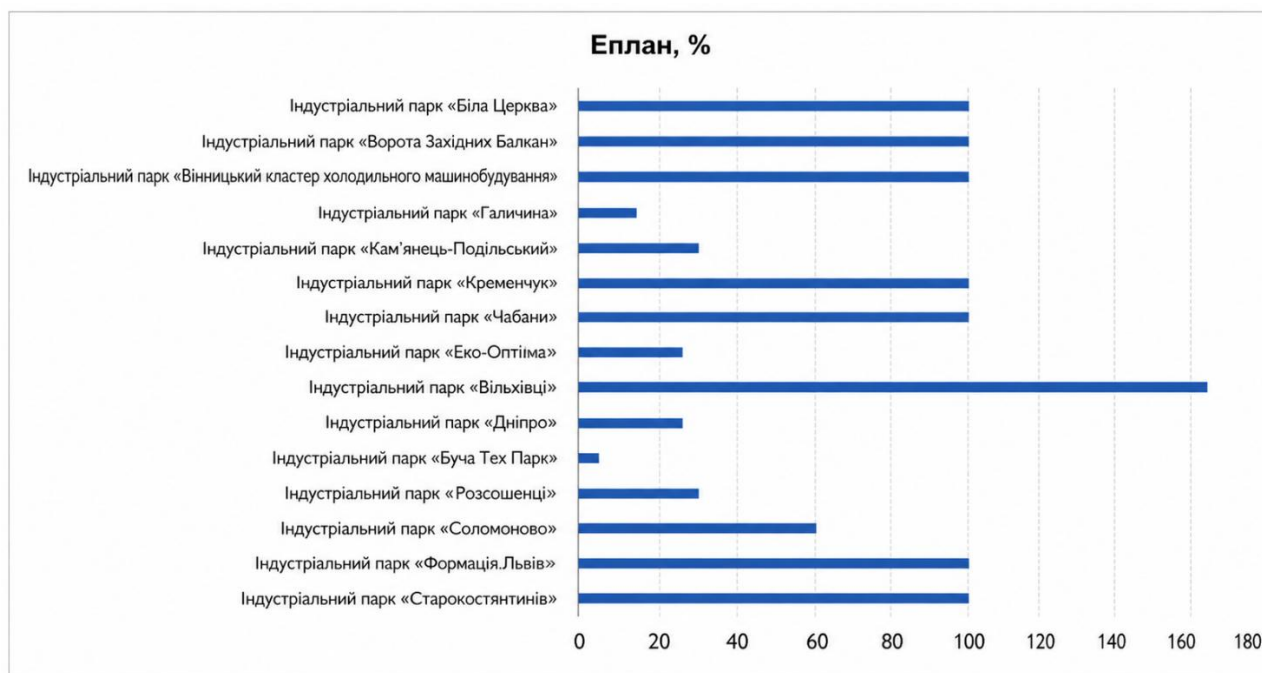

Рис. 2.17. Ефективність планування при створенні ОЕЗ [складено автором на основі [254]]

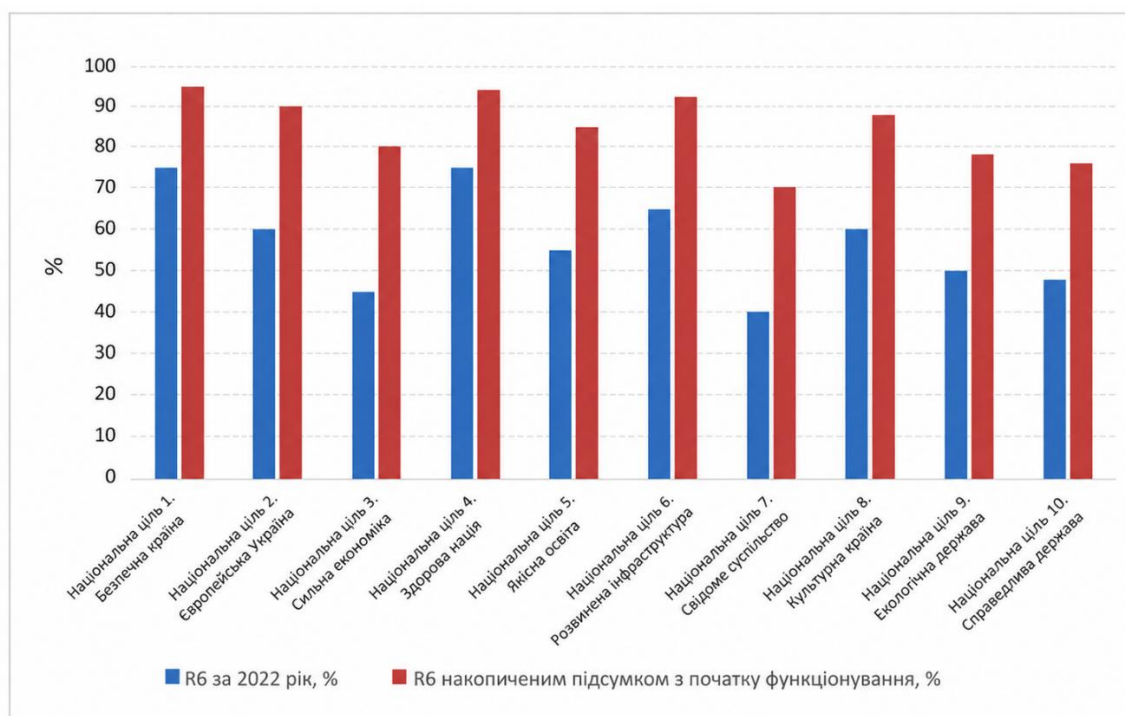

Рис. 2.18. Рентабельність вкладення бюджетних коштів у створення об'єктів інфраструктури, % [складено автором на основі [254]]

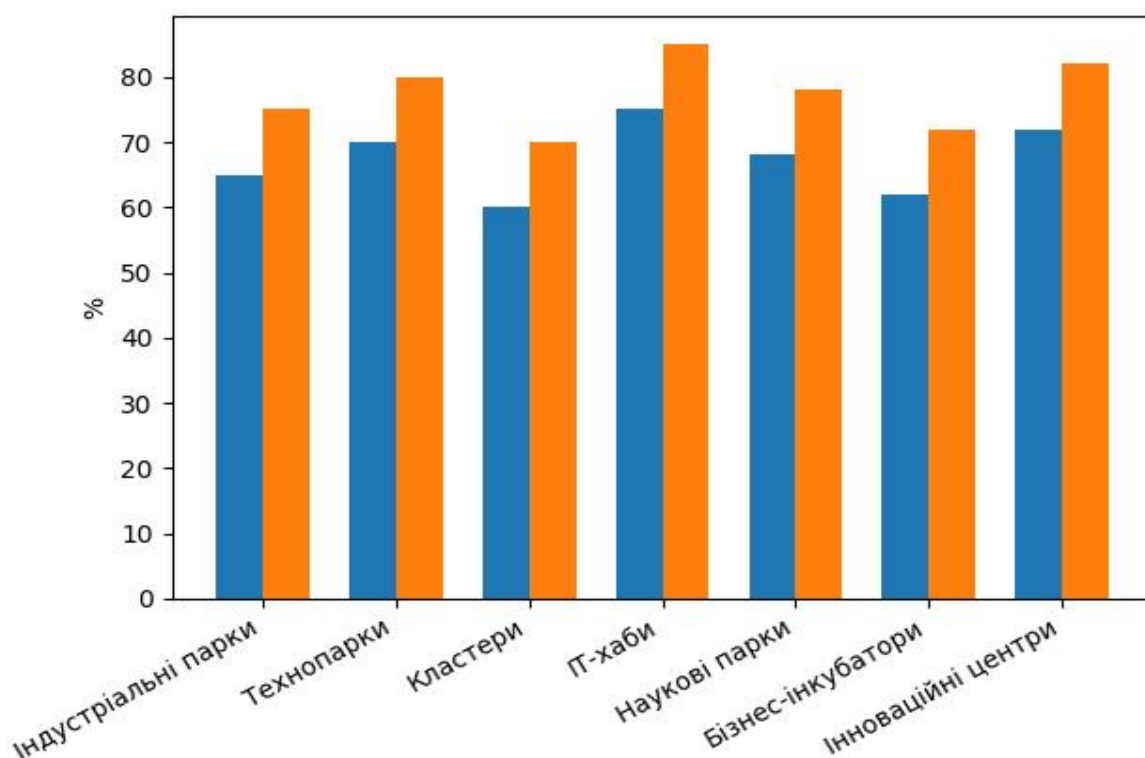

Рис. 2.19. Зведений показник ефективності ОЕЗ [складено автором на основі [254]]

Згідно з методикою, якщо значення розрахункових показників ефективності перевищують 100%, то для розрахунку зведеного показника застосовуються їх значення, рівні 100%. Варто звернути увагу, що більшість розрахункових показників особливих економічних зон перевищують 100%, часто істотно.

На наш погляд, це відбувається через початкове заниження планових показників багатьма особливими економічними зонами, оскільки в розрахункові показники за методикою закладено порівняння фактичних і планових показників ефективності.

Ефективність планування (рис. 2.17) визначається для нових ОЕЗ, створених після набрання чинності постановою Уряду України для ОЕЗ, створених до набрання чинності даного документа, ефективність планування вважається рівною 100%.

Варто зазначити, що для всіх типів ОЕЗ застосовуються однакові показники оцінки ефективності, при цьому методикою не передбачені показники, що відповідають за оцінку результатів діяльності ОЕЗ з точки зору цілей їх створення – розвитку обробних галузей економіки, туризму, високотехнологічних галузей економіки та ін. Разом з тим, відбувається спроба оцінити внесок ОЕЗ у досягнення національних цілей розвитку, при цьому чітко простежити взаємозв'язок структури даного показника з цільовими показниками досягнення національних цілей розвитку України [11] не представляється можливим.

Методикою оцінки ефективності ОЕЗ передбачено механізм повернення коштів з бюджету суб'єкта України до регіонального бюджету в разі, якщо ОЕЗ визнана неефективною або її функціонування є недостатньо ефективним (фінансова відповідальність застосовується за підсумками оцінки ОЕЗ за певні роки їх функціонування).

Таким чином, згідно з методикою, у 2022 році ефективне функціонування (значення зведеного показника ефективності понад 80%) показала 21 ОЕЗ, достатній рівень ефективності – 12 ОЕЗ, неефективними були визнані 5 ОЕЗ.

У IV Національному рейтингу інвестиційної привабливості ОЕЗ України (за підсумками 2023 року) [248] були оцінені 32 ОЕЗ (23 промислово-виробничого типу, 7 – техніко-впроваджувального та 2 портові).

Даний рейтинг оцінює комплексно в першу чергу привабливість таких майданчиків для резидентів з точки зору наявності сприятливих умов для реалізації інвестиційних проєктів. Рейтинг оцінює: інвестиційну привабливість регіону з точки зору забезпеченості трудовими ресурсами, розвитку економічної та інвестиційної діяльності; умови ведення підприємницької діяльності в СЕЗ; забезпеченість СЕЗ інфраструктурою та майновим комплексом; рівень інвестиційної та інноваційної активності резидентів та інформаційну відкритість СЕЗ. Ефективність оцінюється за допомогою розрахунку інтегрального показника за даними факторами.

Рейтинг не оцінює ефективність функціонування ОЕЗ з точки зору рентабельності вкладення бюджетних коштів і наявності ризиків застосування заходів фінансової відповідальності відповідно до чинного законодавства.

Варто зазначити, що деякі ОЕЗ, функціонування яких відповідно до методики, затвердженої Законом України «Про індустріальні парки» № 5018-VI (2012 р.), визнано ефективним, за результатами Національного рейтингу інвестиційної привабливості мають помірний рівень інвестиційної привабливості, що згідно з методологією рейтингу означає, що дані ОЕЗ знаходяться на стадії розвитку та/або потребують поліпшення (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Порівняння результатів оцінки ефективності ОЕЗ, отриманих на підставі методики, затвердженої Законом України «Про індустріальні парки» № 5018-VI (2012 р.), та інвестиційної привабливості на основі Національного рейтингу інвестиційної привабливості ОЕЗ [складено автором]

Індустріальний парк / Регіон	Рівень привабливості (Рейтинг)	Рівень ефективності (Методика)
Біла Церква (Київська обл.)	Високий	Ефективна
UNIT.City (м. Київ)	Високий	Ефективна
LvivTech.City (м. Львів)	Високий	Ефективна
Industrial Park Bila Tserkva 2.0	Високий	Ефективна
Галіція (Львівська обл.)	Високий	Досить ефективна

Подільський (Вінницька обл.)	Досить приваблива	Досить ефективна
EcoTechnoPark (Хмельницька обл.)	Досить приваблива	Досить ефективна
Індустріальний парк «Кривбас» (Дніпропетровська обл.)	Високий	Ефективна
Industrial Park «Суми»	Досить приваблива	Досить ефективна
Industrial Park «Житомир»	Досить приваблива	Досить ефективна
UNIT.City Kharkiv (Харківська обл.)	Високий	Ефективна
Індустріальний парк «Запоріжжя»	Досить приваблива	Досить ефективна
Industrial Park «Долина» (Івано-Франківська обл.)	Помірна	Досить ефективна
Індустріальний парк «Вінниця»	Високий	Ефективна
Industrial Park «Тернопіль»	Помірна	Досить ефективна
Industrial Park «Чернігів»	Помірна	Досить ефективна
Industrial Park «Полтава»	Помірна	Досить ефективна
Industrial Park «Одещина»	Досить приваблива	Досить ефективна
Industrial Park «Херсон»	Помірна	Досить ефективна
Industrial Park «Маріуполь» (пошкоджений війною)	Низький (ризиковий)	Неефективна
Industrial Park «Миколаїв»	Помірна	Досить ефективна
Industrial Park «Краматорськ» (під окупацією)	Низький (ризиковий)	Неефективна
TechnoPark «Innovation Dnipro Hub»	Високий	Ефективна
Industrial Park «Київщина»	Високий	Ефективна
Industrial Park «Карпати» (Закарпатська обл.)	Досить приваблива	Досить ефективна

продовження табл. 2.3

Індустріальний парк «Рівне»	Помірна	Досить ефективна
Industrial Park «Донбас» (під окупацією)	Низький	Неефективна
Industrial Park «Волинь»	Досить приваблива	Досить ефективна
Industrial Park «Поділля» (Хмельницька обл.)	Досить приваблива	Досить ефективна
UNIT.City Lviv (м. Львів)	Високий	Ефективна
UNIT.City Odessa (м. Одеса) (планується)	Високий	В процесі створення
Industrial Park «Індустріальний Хаб Полісся»	Досить приваблива	Досить ефективна
Індустріальний парк «Черкаси»	Досить приваблива	Досить ефективна
Industrial Park «Луцьк»	Досить приваблива	Досить ефективна

Вільна економічна зона «Порто-франко» (Одеса).

Ідея «Порто-франко» має історичні корені ще з XIX століття, коли Одеса була вільним портом Російської імперії (1817–1857 рр.). В незалежній Україні періодично піднімалося питання відновлення цього статусу, особливо у 1990-х і після 2014 року. Однак жодного офіційного закону чи постанови для сучасного «Порто-франко» прийнято не було.

В Україні немає спеціального правового статусу «наукоград», і,

відповідно, відсутня єдина державна система моніторингу та оцінки діяльності науково-виробничих центрів. Розвиток інноваційних територій здійснюється фрагментарно через окремі інструменти – індустріальні парки, наукові парки при університетах, кластери та регіональні інноваційні системи. Оцінювання їх ефективності проводиться переважно через статистичну звітність Держстату, а також у рамках грантових та міжнародних програм, таких як Horizon Europe, без єдиного комплексного підходу. Це створює розпорошеність управління та ускладнює формування цілісної стратегії розвитку науково-технічного потенціалу країни, обмежуючи можливості цільової державної підтримки та довгострокового планування.

Також в Україні немає закону чи нормативного акту, який би визначав єдині критерії оцінки ефективності науково-виробничих комплексів та регіонів. Це призводить до фрагментарності управління: кожне міністерство або установа проводить власну звітність і моніторинг без комплексної інтеграції даних. Як результат, у держави немає чіткої картини щодо рівня розвитку науково-технічного потенціалу регіонів, що ускладнює визначення пріоритетів фінансування, довгострокове стратегічне планування та підтримку наукоємних галузей економіки.

Методика оцінки ефективності технологічних парків (технопарків) законодавством не затверджена, оцінка проводиться в рамках перевірки відповідності технопарку встановленим вимогам при підтвердженні його статусу, а також при визначенні національного рейтингу технопарків України (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Методика визначення національного рейтингу технопарків України в
2020 – 2022 рр. [складено автором]

Суб-індекс рейтингу	Формула
------------------------	---------

1. Інноваційна активність резидентів (S1)	$S_1 = \frac{(\sqrt[s]{\frac{Q_i + s \sqrt{E_i}}{Q_{\text{ср}} + s \sqrt{E_{\text{ср}}}}})}{n} \text{ де}$ Q – частка витрат на НДДКР за 3 роки в загальному обсязі відвантажених товарів, робіт і послуг, %; E – кількість створених або використаних за 3 роки охоронюваних результатів інтелектуальної діяльності на 1 співробітника, од./особа; n – кількість приватних показників за субіндексом; ср. – середнє значення за технопарками, які беруть участь у рейтингу; i – оцінюваний технопарк; s – ступінь трансформації (приймає значення від 2 до 4 залежно від величини коефіцієнта асиметрії, застосовується для згладжування даних і зниження впливу екстремальних значень окремих показників на кінцеві результати). Примітка: Методикою національного рейтингу технопарків України передбачена стандартизація значень показників для забезпечення розрахунку єдиного субіндексу, що враховує безліч різних показників.
2. Економічна діяльність резидентів (S2)	$S_2 = \frac{(\sqrt[s]{\frac{R_i + s \sqrt{T_i} + s \sqrt{L_i} + s \sqrt{I_i} + s \sqrt{V_i} + s \sqrt{U_i} + s \sqrt{M_i}}{R_{\text{ср}} + s \sqrt{T_{\text{ср}}} + s \sqrt{L_{\text{ср}}} + s \sqrt{I_{\text{ср}}} + s \sqrt{V_{\text{ср}}} + s \sqrt{U_{\text{сртип}}} + s \sqrt{M_{\text{ср}}}}})}{n} \text{ де}$ R – відношення обсягу сукупного виторгу резидентів до середньооблікової чисельності співробітників, млн грн./особа; T – обсяг експорту продукції резидентів на 1 працівника, млн грн./особа; L – відношення середньомісячної заробітної плати співробітників резидентів до середньомісячної заробітної плати по суб'єкту України, %; U – обсяг податкових, митних платежів до бюджетів на 1 співробітника, млн грн./особа; I – обсяг інвестицій в основний капітал на 1 співробітника, млн грн./особа; V – обсяг залучених інвестицій (або позикових коштів) на 1 співробітника, млн грн./особа; M – темп зростання виручки резидентів, %; n – кількість приватних показників за суб-індексом; ср. – середнє значення за технопарками, які беруть участь у рейтингу; сртип. – середнє значення за типом технопарків, які беруть участь у рейтингу; s – ступінь трансформації; срс – середнє значення показника за суб'єктом України технопарку; i – оцінюваний технопарк.

продовження табл. 2.4

3. Ефективність діяльності керуючої компанії (S3)	$S_3 = \frac{(\sqrt[s]{\frac{O_i + s \sqrt{P_i} + s \sqrt{D_i} + G_i + s \sqrt{H_i} + s \sqrt{J_i}}{O_{\text{ср}} + s \sqrt{P_{\text{ср}}} + s \sqrt{D_{\text{сртип}}} + G_i + s \sqrt{H_{\text{сртип}}} + s \sqrt{J_{\text{сртип}}}}})}{n} \text{ де}$ O – рівень зайнятості придатних площ (введених в експлуатацію більше 1 року тому); P – обсяг платних послуг на 1 кв. м. площі, млн грн./кв.м.; D – обсяг залучених інвестицій накопиченим підсумком з початку функціонування в розрахунку на 1 кв.м. загальної площі приміщень, які введені в експлуатацію млн грн/кв.м.; G – відношення обсягу зобов'язань керуючої компанії до обсягу власного капіталу (фінансова стійкість), балів; H – частка площ, введених в експлуатацію за останні 3 роки, у загальній площі приміщень, %; J – частка нових резидентів (у році, що передує звітному року) у загальній кількості резидентів, %; n – кількість приватних показників за суб-індексом; ср. – середнє значення по технопарках, які беруть участь у рейтингу; сртип. – середнє значення за типом технопарків, які беруть участь у рейтингу; s – ступінь трансформації; i – оцінюваний технопарк;
---	--

4. Інвестиційна привабливість (S4)	$S_4 = \frac{\left(\frac{s \sqrt{F_i} + s \sqrt{Z_i}}{\sqrt{F_{cp}} + \sqrt{Z_{cp}}} \right) + Y_i + C_i}{2}$ де F – наявність об'єктів інфраструктури колективного користування (так/ні), балів; Z – забезпеченість резидентів послугами, балів; Y – наявність регіональних податкових пільг для резидентів (так/ні), балів; s – ступінь трансформації; i – оцінюваний технопарк; cp. – середнє значення по технопарках, які беруть участь у рейтингу; Наявність – 0,1 бала, відсутність – 0 балів.
5. Інформаційна відкритість та внесок у сталий розвиток (S5)	$S_5 = \frac{A_i}{A_{cp}} + B_i$ де A – інформаційна відкритість, балів; B – наявність інфраструктури та/або програм профорієнтації (так/ні), балів; i – оцінюваний технопарк; cp. – середнє значення по технопарках, які беруть участь у рейтингу; Наявність – 0,1 бала, відсутність – 0 балів.
6. Інтегральний показник рейтингу (I)	$I = S1 + S2 + S3 + S4 + S5$ Визначається підсумовуванням балів субіндексів. Найвищий рівень ефективності – понад 110%; високий рівень ефективності – від 100 до 109%; помірно високий – від 90 до 99%; достатній рівень – від 60 до 89%. *при середньому рівні по Україні, прийнятому рівним 100%.

Варто зазначити, що методика Рейтингу істотно змінювалася в 2022 [256], а також в 2023 [249] році. Очевидно, що це пов'язано з необхідністю вдосконалення методики оцінки ефективності виходячи з поточного рівня розвитку технопарків, а також проведення більш комплексної оцінки діяльності керуючих компаній і резидентів технопарків.

За результатами IX національного рейтингу технопарків [249] 14 технопарків віднесені до найвищого рівня ефективності функціонування, 3 технопарки – до високого рівня ефективності, 2 – до помірно ефективного і 17 технопарків – до достатнього рівня ефективності (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Результати національного рейтингу технопарків України в 2023 році

Технопарк	Категорія	Місто/Регіон	Статус	Примітка/Джерело
UNIT.City	Інноваційний парк	Київ	Діє	Офіційний сайт: unit.city
LvivTech.City	Інноваційний парк	Львів	Діє (B01 введено, B02–B03 будуються)	Офіційний сайт: lviv-tech.city
Innovation District IT Park (Lviv IT Park)	Інноваційний парк	Львів	Будується	Lviv IT Cluster / Invest in Lviv
Science Park "Kyivska Polytechnika"	Науковий парк	Київ	Діє	scipark.kpi.ua; sikorskychalleng

Challenge)				e.com
Науковий парк КНУ ім. Тараса Шевченка	Науковий парк	Київ	Діє	scr.knu.ua
SID City (Науковий парк НУ "Львівська політехніка")	Науковий парк	Львів	Діє	lpnu.ua/news; dev.ua стаття
Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона	Технологічний парк (закон 2000-х)	Київ	Історичний правовий режим; фактичний статус уточнюється	mon.gov.ua перелік технопарків
Інститут монокристалів	Технологічний парк (закон 2000-х)	Харків	Історичний правовий режим; фактичний статус уточнюється	mon.gov.ua перелік технопарків
Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка	Технологічний парк (закон 2000-х)	Київ	Історичний правовий режим; фактичний статус уточнюється	mon.gov.ua перелік технопарків
Яворів	Технологічний парк (закон 2000-х)	Львівська обл.	Історичний правовий режим; фактичний статус уточнюється	mon.gov.ua перелік технопарків
Агротехнопарк	Технологічний парк (закон 2000-х)	Київ	Історичний правовий режим; фактичний статус уточнюється	mon.gov.ua перелік технопарків
Текстиль	Технологічний парк (закон 2000-х)	Херсон	Історичний правовий режим; фактичний статус уточнюється	mon.gov.ua перелік технопарків
Машинобудівні технології	Технологічний парк (закон 2000-х)	Дніпро	Історичний правовий режим; фактичний статус уточнюється	mon.gov.ua перелік технопарків

За інформацією Євразійської економічної Комісії, світовий досвід функціонування технопарків вказує на те, що головним критерієм оцінки ефективності роботи технопарків є створення робочих місць (50% технопарків світу оцінюють свою роботу за кількістю створених робочих місць; 17% – за кількістю створених нових компаній; 16% – за кількістю резидентів технопарку; 6% – за відгуками про діяльність об'єкта інфраструктури в ЗМІ) [257].

На жаль, повної офіційної статистики по технопарках України поки немає. Україна ще не має централізованої системи збору та звітності саме для технопарків на державному рівні. Проблема у тому, що:

1. В Україні лише кілька діючих сучасних технопарків і наукових парків:

UNIT.City (Київ)

LvivTech.City (Львів)

Innovation District IT Park (Львів, будується)

Sikorsky Challenge / Науковий парк КПІ (Київ)

SID City – НУ «Львівська політехніка»

кілька старих об'єктів по закону 2000-х («Патон», «Інститут монокристалів» тощо).

2. Відсутність єдиного державного реєстру

У МОН чи Мінекономіки є лише переліки технопарків, але немає статистики по резидентах, працівниках, площах, доходах, інвестиціях.

3. Дані збирають локально: кожен технопарк публікує інформацію окремо у своїх звітах, наприклад:

UNIT.City звітує про кількість резидентів та залучені інвестиції.

LvivTech.City публікує інформацію про площу та будівельні черги.

Наукові парки університетів іноді публікують звіти, але не завжди уніфіковано.

Динаміка розвитку технопарків в Україні відображає трансформаційні процеси у сфері інноваційної інфраструктури та зміну пріоритетів державної економічної політики. Упродовж останнього десятиліття спостерігається поступове зростання кількості технопарків, що зумовлено посиленням ролі інновацій у забезпеченні конкурентоспроможності економіки, а також активізацією підприємницької діяльності у високотехнологічних секторах. Особливої актуальності розвиток технопарків набув у контексті необхідності модернізації виробничої бази, стимулювання комерціалізації наукових розробок та формування сприятливого середовища для стартапів (рис. 2.20).

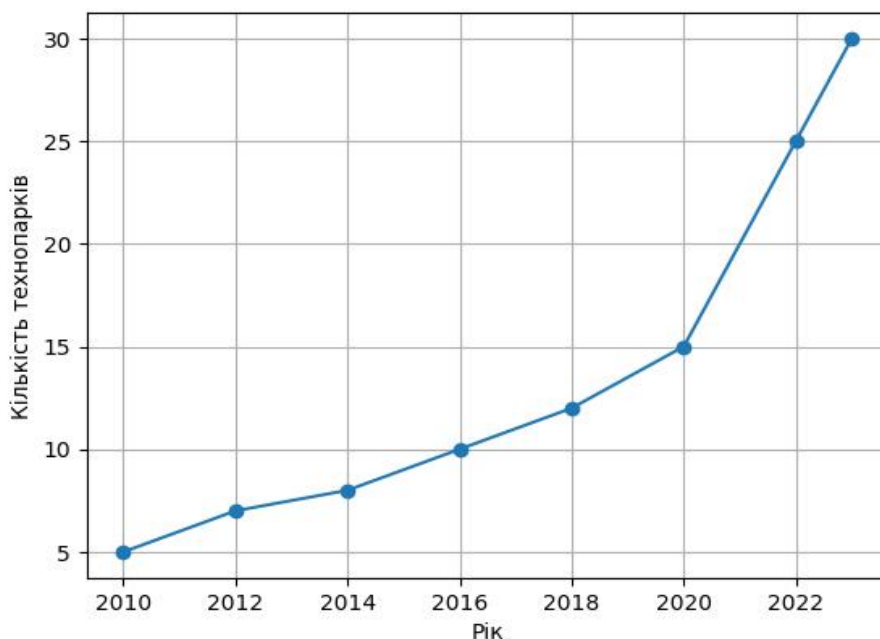

Рис. 2.20. Динаміка розвитку технопарків в Україні [складено автором]

Аналіз представленої динаміки свідчить про наявність стійкої тенденції до зростання кількості технопарків в Україні, що особливо посилилася після 2020 року. Це вказує на активізацію процесів формування інноваційної інфраструктури та зростання уваги до розвитку технологічного підприємництва. Водночас така динаміка потребує подальшого якісного наповнення – підвищення ефективності функціонування технопарків, забезпечення їх ресурсної спроможності та інтеграції у регіональні інноваційні системи. Отже, розвиток технопарків виступає важливим чинником формування інноваційно-підприємницької екосистеми та забезпечення довгострокового економічного зростання.

Схожа тенденція спостерігається за кількістю об'єктів інтелектуальної власності, зареєстрованих резидентами технопарків (рис. 2.21).

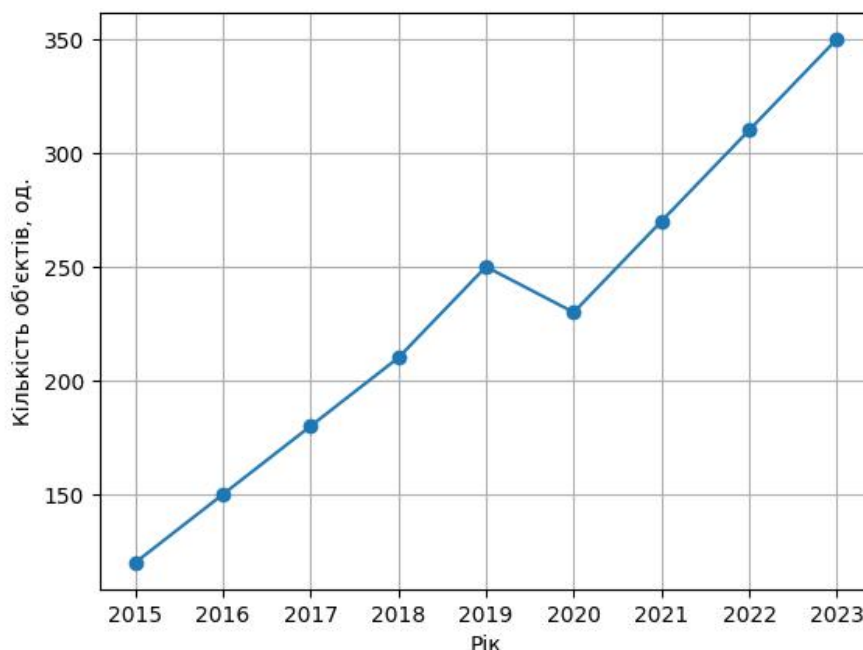

Рис. 2.21. Кількість об'єктів інтелектуальної власності, зареєстрованих резидентами технопарків, од. [складено автором]

Аналіз динаміки кількості об'єктів інтелектуальної власності, зареєстрованих резидентами технопарків, свідчить про загальну тенденцію до їх зростання, що відображає підвищення інноваційної активності та результативності функціонування відповідної інфраструктури. Незважаючи на окремі коливання показника, зокрема у періоди економічної нестабільності, у довгостроковій перспективі простежується позитивна динаміка, що підтверджує здатність технопарків генерувати та комерціалізувати інноваційні розробки. Отже, збільшення кількості зареєстрованих об'єктів інтелектуальної власності виступає важливим індикатором ефективності розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури та її внеску у формування економіки знань.

На основі даних кореляційного аналізу, виконаного за допомогою SPSS, відзначимо такі тенденції у функціонуванні технопарків:

чим більший розмір середнього виторгу на 1 резидента технопарку, тим вищим буде сукупний обсяг податкових відрахувань технопарків;

чим вищий сукупний обсяг випуску імпортозаміщувальної продукції технопарків, тим більша кількість об'єктів інтелектуальної власності,

zareєстрованих резидентами;

чим вище середній обсяг витрат одного резидента на НДДКР, тим більше кількість об'єктів інтелектуальної власності, zareєстрованих резидентами;

чим більший обсяг податкових відрахувань резидентів на 1 грн сукупних бюджетних інвестицій в інфраструктуру, тим більший сукупний обсяг випуску імпортозамінної продукції технопарків.

Обсяг податкових відрахувань резидентів технопарків залежить від значної кількості факторів, вплив чинить не тільки загальна кількість технопарків і резидентів, але і загальна кількість працівників, площа території, обсяги введених в експлуатацію площ, обсяги випуску імпортозамінної продукції; примітно, що зростаючі обсяги інвестицій резидентів призводять до збільшення обсягу їх податкових відрахувань.

Виручка керуючої компанії технопарку також залежить від безлічі факторів, на неї суттєво впливають, звичайно ж, кількість резидентів і загальна кількість працівників резидентів, а також сукупні обсяги податкових відрахувань та інвестицій резидентів, кількість об'єктів НДДКР, zareєстрованих резидентами, а також сукупна виручка резидентів.

Загальна кількість працівників резидентів технопарку обґрунтовується економічним благополуччям і успіхом технопарку і безпосередньо залежить від сукупного виторгу резидентів, обсягу імпортозамінної продукції.

Щодо інноваційно-промислових (індустріальних) парків методика оцінки ефективності не затверджена, аналітичні огляди щодо індустріальних парків України публікує кожен окремо, відповідно до яких аналізу підлягають загальні тренди розвитку галузі парків: кількість резидентів, робочих місць; інвестиції в індустріальних парках (галузеві пріоритети, географія інвестицій тощо).

Модель індустріального парку визначається його структурою, забезпеченістю інженерними мережами, будівельними обмеженнями, розміром земельної ділянки, наявністю готових площ для розміщення, кількістю резидентів, можливих до розміщення. Майданчики типу грінфілд, розташовані на територіях, що раніше не використовувалися для виробничої діяльності, але

забезпечені всіма інженерними комунікаціями, складають більшість індустріальних парків, однак 2020 рік задав тенденцію до реалізації комплексних проєктів (рис. 2.22).

Рис. 2.22. Індустріальні парки за типами майданчиків [складено автором]

Кількість індустріальних парків у України з кожним роком збільшується (рис. 2.23).

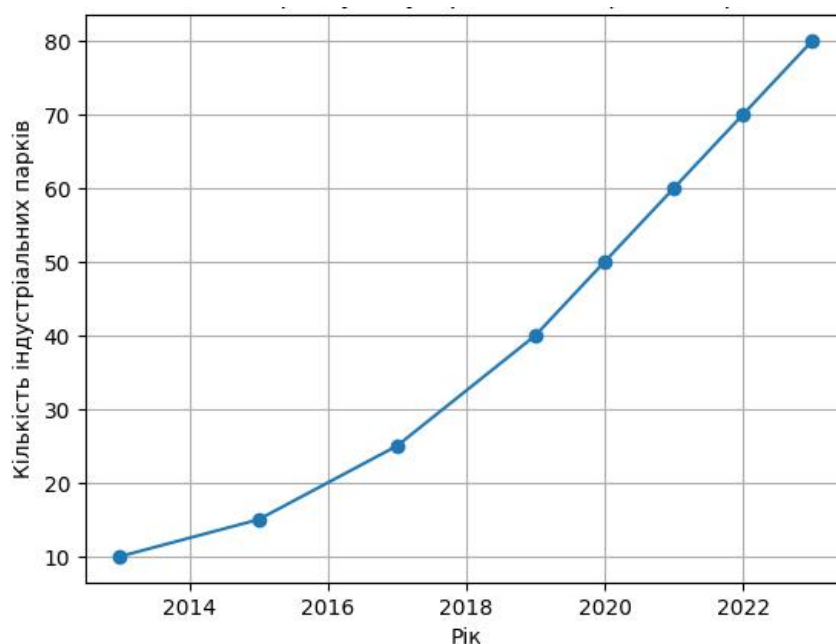

Рис. 2.23. Динаміка росту індустріальних парків в Україні [складено автором]

Актуальна статистична інформація за показниками функціонування промислових кластерів України об'єктивно відсутня. За відсутності заходів державної підтримки промислових кластерів, які були скасовані в 2019 році, частина кластерів фактично перестала функціонувати, і зараз тільки починають «оживати», оскільки заходи підтримки було відновлено.

Оцінки ефективності функціонування промислових кластерів не проводиться, методика оцінки не затверджена, проводиться тільки підтвердження відповідності вимогам.

Щодо інноваційних науково-технічних центрів (ІНТЦ) методика оцінки ефективності також відсутня.

Результати оцінки ефективності податкових витрат на діяльність ІНТЦ станом на 2024 рік не опубліковані.

У літературі, на практиці та у звітах контролюючих органів часто відзначається недостатня ефективність функціонування інноваційно-підприємницької інфраструктури.

Дослідниками відзначається, що в даний час в Україні відсутня комплексна система моніторингу та оцінки функціонування інноваційних інфраструктур.

Розглянемо основні наукові підходи до оцінки ефективності функціонування інноваційної інфраструктури (табл. 2.6).

Аналіз існуючих наукових підходів до оцінки ефективності інноваційної інфраструктури показав, що більшість досліджень оцінюють інноваційну інфраструктуру як підсистему регіональної інноваційної системи в рамках дослідження інноваційного розвитку регіону. До основних принципів оцінки відносять доступність інформації та даних для проведення оцінки, а також комплексний підхід до оцінки (на основі аналізу групи показників/напрямків оцінки).

Комплексність оцінки, яка часто представлена багатофакторними/багатокритеріальними моделями, обумовлена різноманітністю напрямків діяльності об'єкта інфраструктури та різноманітністю видів об'єктів

інфраструктури.

Таблиця 2.6

Основні наукові підходи до оцінки ефективності функціонування
інноваційної інфраструктури [складено автором]

Представники підходу	Об'єкт оцінки	Суть підходу
Федулова Л.І.	Національна інноваційна система та її інститути	Вчена пропонує оцінювати ефективність НІС через систему кількісних та якісних показників, що враховують взаємодію держави, бізнесу та науки. Особлива увага приділяється рівню інтеграції України у світовий інноваційний простір та динаміці змін у науково-технологічному потенціалі.
Семененко О.М.	Інноваційна інфраструктура регіону	Пропонує використовувати багатокритеріальну систему оцінки, що включає показники ресурсного потенціалу, результативності інноваційної діяльності та ефективності управління.
Чеберяко О.В.	Технопарки та бізнес-інкубатори	Пропонує оцінювати діяльність технопарків через кількість створених стартапів, комерціалізацію розробок, фінансову стійкість та здатність інтегруватися у регіональну економіку.
Мельник Л.Л.	Об'єкти інноваційної інфраструктури	Підкреслює важливість урахування не лише економічних показників, а й соціально-екологічних ефектів інноваційних процесів, у тому числі впливу на якість життя населення.
Гречан А.П.	Регіональна інноваційна система	Пропонує оцінювати ефективність на основі трьох груп індикаторів: нормативно-правових, ресурсних та результативних, враховуючи специфіку регіону та наявність інноваційних кластерів.
Дегтярьова І.О.	Інноваційна діяльність регіонів	Розробила підхід, що поєднує статистичні дані та експертні оцінки для визначення ключових напрямів розвитку регіональних інноваційних систем.

Таким чином, дослідники в основному пропонують оцінювати ефективність регіональної інноваційної системи (у розрізі динаміки показників інноваційного розвитку) з урахуванням показників розвитку інноваційної інфраструктури; ефективність безпосередньо об'єктів інфраструктури пропонується оцінювати за різними напрямками їх діяльності, в тому числі, з точки зору привабливості об'єктів для інвесторів.

З урахуванням описаної нами раніше специфіки об'єктів інноваційно-підприємницької інфраструктури видається, що пропоновані підходи не вирішують проблему відсутності єдиного підходу до оцінки ефективності такого

роду об'єктів, а також виявлених нами недоліків функціонування об'єктів інноваційної інфраструктури. Універсальної методики оцінки об'єктів інфраструктури дослідниками та органами державної влади не запропоновано.

Узагальнення існуючих підходів до оцінки ефективності інноваційних і підприємницьких ініціатив дозволило встановити, що сучасний інструментарій оцінювання характеризується значною різноманітністю та відсутністю універсальної методики, здатної повною мірою врахувати специфіку інноваційної діяльності. Традиційні фінансово-економічні методи, орієнтовані на показники прибутковості та окупності, є недостатніми для оцінювання результативності інноваційних процесів, які мають довгостроковий, ризикований і багатовимірний характер.

Доведено доцільність застосування комплексного підходу до оцінювання ефективності, що поєднує фінансові, інноваційні, соціально-економічні та інституційні критерії. Особливого значення набувають інтегральні показники, які дозволяють узагальнити результати функціонування інноваційної інфраструктури та підприємницьких ініціатив, а також забезпечити можливість їх порівняння на різних рівнях управління.

Водночас аналіз практики застосування методик оцінювання в Україні свідчить про наявність низки проблем, зокрема фрагментарність підходів, обмеженість інформаційного забезпечення, недостатню адаптованість методик до умов трансформаційної економіки та слабку інтеграцію результатів оцінювання у процес прийняття управлінських рішень. Це обумовлює необхідність подальшого вдосконалення методичних засад оцінки ефективності з урахуванням особливостей розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури.

Незважаючи на наявність розвиненого методичного інструментарію оцінки ефективності, результати його застосування не завжди відображають реальний стан розвитку інноваційно-підприємницької діяльності. У ряді випадків формальні показники ефективності можуть демонструвати позитивну динаміку за відсутності суттєвих якісних змін у розвитку інноваційної

економіки. Це пов'язано з поширенням явищ формалізації підприємницької активності, імітаційних практик та орієнтації суб'єктів господарювання на досягнення короткострокових кількісних результатів замість формування стійкої інноваційної спроможності.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження проблем розвитку інноваційно-підприємницької діяльності, зокрема явища економічної імітації підприємництва, яке суттєво впливає на ефективність функціонування інноваційної інфраструктури та спотворює результати її оцінювання. Це зумовлює необхідність більш глибокого аналізу відповідних процесів, що і визначає зміст наступного підрозділу.

2.3. Проблеми розвитку та економічна імітація підприємництва

Розвиток інноваційно-підприємницької діяльності в сучасних умовах супроводжується не лише позитивними структурними зрушеннями, але й низкою системних проблем, що стримують формування ефективної інноваційної економіки. Незважаючи на зростання кількості інфраструктурних об'єктів, активізацію підприємницької діяльності та розширення інструментів державної підтримки, рівень реальної інноваційної віддачі часто залишається недостатнім. Це свідчить про наявність дисбалансу між кількісними параметрами розвитку та його якісними характеристиками.

Однією з ключових причин такої ситуації є поширення явищ економічної імітації підприємництва, що проявляється у формальному виконанні вимог інноваційної діяльності без створення реальної доданої вартості. Імітаційні практики можуть набувати різних форм – від декларативного позиціонування підприємств як інноваційних до реалізації проєктів, орієнтованих переважно на отримання державної підтримки без досягнення довгострокових економічних ефектів. У таких умовах відбувається спотворення механізмів функціонування інноваційної інфраструктури та зниження ефективності використання ресурсів.

Крім того, проблеми розвитку інноваційно-підприємницької діяльності в Україні зумовлені інституційними обмеженнями, недостатнім рівнем координації між суб'єктами інноваційної системи, обмеженим доступом до фінансових ресурсів, а також впливом зовнішніх економічних і політичних факторів. Сукупність цих чинників формує середовище, в якому поряд із реальними інноваційними процесами можуть активно розвиватися їх імітаційні форми.

У зв'язку з цим виникає необхідність поглибленого дослідження проблем розвитку інноваційно-підприємницької діяльності, а також сутності, причин і наслідків економічної імітації підприємництва як явища, що суттєво впливає на результативність функціонування інноваційної інфраструктури та ефективність реалізації державної економічної політики.

Розвиток об'єктів інноваційної інфраструктури може бути заснований на принципах інноваційного менеджменту шляхом створення та супроводу системи інноваційного менеджменту.

Створення та супровід систем інноваційного менеджменту описується у відповідних стандартах інноваційного менеджменту [40, 41, 361]. Заходи щодо формування системи інноваційного менеджменту наведено в табл. 2.7.

Оскільки метою впровадження системи інноваційного менеджменту є створення інновацій на постійній основі, стандарти інноваційного менеджменту, на наш погляд, більше підходять для організацій, які безпосередньо займаються створенням інноваційних продуктів і послуг. З урахуванням того, що керуючі компанії об'єктів інноваційної інфраструктури є юридичною особою, яка виконує роботи, пов'язані зі створенням об'єкта інноваційної інфраструктури, його управлінням, наданням послуг резидентам, а також експлуатацією об'єктів інфраструктури та інших об'єктів, що знаходяться на його території, варто припустити, що застосування стандартів інноваційного менеджменту можливе також і щодо об'єктів інноваційної інфраструктури з метою їх розвитку та досягнення цілей створення, з урахуванням необхідності адаптації інноваційних стандартів під особливості об'єктів інноваційної інфраструктури.

Таблиця 2.7

Заходи щодо формування системи інноваційного менеджменту
[систематизовано автором]

Елемент системи інноваційного менеджменту (СІМ)	Основні заходи
1. Контекст об'єкта (організації)	Контекст об'єкту: виявлення зовнішніх і внутрішніх проблем; оцінка меж застосовності та змісту СІМ; аналіз зовнішніх умов, поточних і майбутніх можливостей. Потреби та очікування сторін: визначення зацікавлених сторін у СІМ (зовнішніх і внутрішніх), а також їхніх потреб і очікувань.
2. Лідерство	Бачення та стратегія інновацій: визначення мети впровадження інновацій (бачення); визначення напрямків інноваційної діяльності, постановка амбітних завдань; розробка інноваційної стратегії (плану реалізації бачення). Лідерська позиція вищого керівництва та зобов'язання щодо СІМ. Інноваційна культура: підтримка нових ідей; розвиток комунікацій; терпимість до невдач, необхідність конфлікту. Ролі, відповідальність, повноваження.
3. Планування успіху	Визначення ризиків і можливостей. Оперативне планування.
4. Стимулюючі фактори	Призначення ролей і делегування відповідальності. Визначення та забезпечення ресурсів. Визначення необхідного рівня компетентності. Забезпечення рівня обізнаності та мотивації співробітників. Встановлення зовнішніх і внутрішніх комунікацій, зв'язків. Документування інформації. Стратегічна політика щодо людських ресурсів. Політика управління нематеріальними активами. Політика співпраці та поширення знань.
5. Процес інноваційного менеджменту	Реалізація інноваційного процесу (ідеї-менеджмент ідей-розробка проєктів-захист і використання результатів - виведення на ринок - оцінка і модернізація). Оцінка результатів.
6. Оцінка ефективності СІМ	Визначення індикаторів та критеріїв оцінки: інноваційної стратегії; інноваційного процесу, його результатів тощо.
7. Удосконалення СІМ	Удосконаленню підлягають: застосовність СІМ; відповідність вимогам; ефективність.
8. Методики інноваційного менеджменту	менеджмент стратегічного моніторингу; інноваційне мислення; менеджмент інтелектуальної власності; менеджмент співпраці; менеджмент креативності

Раніше нами було виділено ряд рис і відмінних особливостей, які відрізняють об'єкти інноваційної інфраструктури від інших видів організацій, в тому числі, адміністративно-правовий режим функціонування, особливий порядок створення, функціонування і припинення, особливості здійснення державного контролю, надання заходів державної підтримки, різного роду пільги і преференції та ін.

Розробка системи інноваційного менеджменту для об'єктів інноваційної інфраструктури на основі запропонованих стандартів інноваційного менеджменту, на наш погляд, є самостійним напрямком дослідження і виходить за межі предметної області дисертації, проте є актуальним і перспективним напрямком дослідження в галузі розвитку об'єктів інноваційної інфраструктури.

Ми пропонуємо сформулювати напрямки розвитку об'єктів виробничо-технологічної інфраструктури інноваційної діяльності на основі проведеного нами аналізу методик і підходів до оцінки ефективності об'єктів інноваційно-підприємницької інфраструктури, а також результатів оцінок об'єктів інфраструктури органами державної влади та суспільно-діловими організаціями.

Основні напрямки вдосконалення функціонування виробничо-технологічної інфраструктури інноваційної діяльності представлені на рис. 2.24.

До основних напрямків розвитку об'єктів інноваційно-підприємницької інфраструктури слід віднести наступні:

1. Необхідність нормативно-правового регулювання об'єктів інфраструктури.

- 3 з урахуванням зазначеної раніше специфіки об'єктів інноваційно-підприємницької інфраструктури, які представлені преференційними режимами ведення економічної діяльності, а також неоднозначних результатів їх функціонування, виявлених проблемах, видається доцільним розробка закону, що регламентує порядок формування та функціонування подібного роду об'єктів інфраструктури.

Рис. 2.24. Напрямки вдосконалення функціонування інноваційно-підприємницької інфраструктури в регіоні
[складено автором]

Цей нормативний акт забезпечував би одноманітність понятійного апарату, передбачав консолідовані підходи до цілей створення об'єктів та очікуваних ефектів, обґрунтовував методику оцінки їх ефективності з точки зору досягнення цілей створення та внеску в соціально-економічний розвиток регіону, передбачав відповідальність за неефективне функціонування та своєчасне прийняття рішень щодо об'єктів.

Варто зазначити, що норми права функціонують не самі по собі, а в рамках єдиної системи, на основі якої здійснюється правове регулювання поведінки учасників суспільних відносин [223].

Даний принцип знаходить своє закріплення в статті 8, 9, 19 та 92 Конституції України, які визначають верховенство Конституції та порядок прийняття законів і підзаконних актів.

2. Формування системи моніторингу та збору статистичних даних.

Відсутність на даний час актуальних даних про функціонування більшості об'єктів інфраструктури ускладнює їх оцінку та розвиток. З огляду на специфіку об'єктів як економіко-географічних моделей, доцільно акумулювати дані про об'єкти інфраструктури на платформі геоінформаційних систем. Для реалізації даного напрямку необхідно призначити відповідальні органи державної влади за збір даних, затвердження переліків показників для моніторингу та регламентація його проведення.

3. Поліпшення фінансового стану керуючих компаній.

Раніше було зазначено, що часто фінансовий стан керуючих компаній вимагає уваги через недостатній контроль з боку акціонерів і неоптимізовані витрати на функціонування керуючої компанії та утримання об'єктів, що вводяться в експлуатацію на території об'єкта інноваційної інфраструктури.

4. Посилення контролю за витрачанням бюджетних інвестицій і трансфертів.

Результати оцінок ефективності функціонування розглянутих об'єктів показали недостатній рівень стратегічного та бюджетного планування при їх створенні, оскільки функціонування більшості об'єктів призводить до значної

частки витрат бюджету на створення об'єктів інженерної, транспортної, соціальної та іншої інфраструктури, підтримку проєктів, а також зростання випаданих доходів бюджету бюджетної системи України. Це обумовлює необхідність оцінки рентабельності вкладення бюджетних коштів у створення та функціонування об'єктів інноваційної інфраструктури та обґрунтування обсягів державної підтримки.

5. Розробка та затвердження методик оцінки ефективності.

Встановлено, що стосовно більшої частини об'єктів виробничо-технологічної діяльності відсутні затверджені методики оцінки ефективності їх функціонування. Щодо існуючих методик виділено ряд недоліків, що не дозволяють об'єктивно і всебічно оцінити ефективність функціонування об'єктів інфраструктури. Зокрема, жодна існуюча методика, по суті, не оцінює ефективність об'єкта інфраструктури з точки зору досягнення цілей його створення і впливу функціонування об'єкта інфраструктури на зміни в регіональній економіці.

Видається, що оцінка ефективності об'єктів інноваційно-підприємницької діяльності повинна враховувати описану нами раніше специфіку таких об'єктів і визначати ефективність функціонування як самого об'єкта інноваційної інфраструктури безпосередньо (як суб'єкта господарської діяльності, що характеризується наявністю майнового комплексу, резидентів, ресурсів і керуючої компанії), так і його ефективність з точки зору досягнення цілей створення такого об'єкта інфраструктури та його впливу на соціально-економічний розвиток регіону (рис. 2.25).

В даний час органами державної влади не оцінюється розвиток регіону/регіонів розміщення об'єктів інфраструктури з точки зору впливу функціонування таких об'єктів на рівень соціально-економічного розвитку регіону, зростання показників виробництва, інвестицій, випуску інноваційної продукції, розвитку конкретних галузей економіки та ін. цілей, які визначені в нормативно-правових актах, що регламентують створення об'єктів інноваційно-підприємницької інфраструктури.

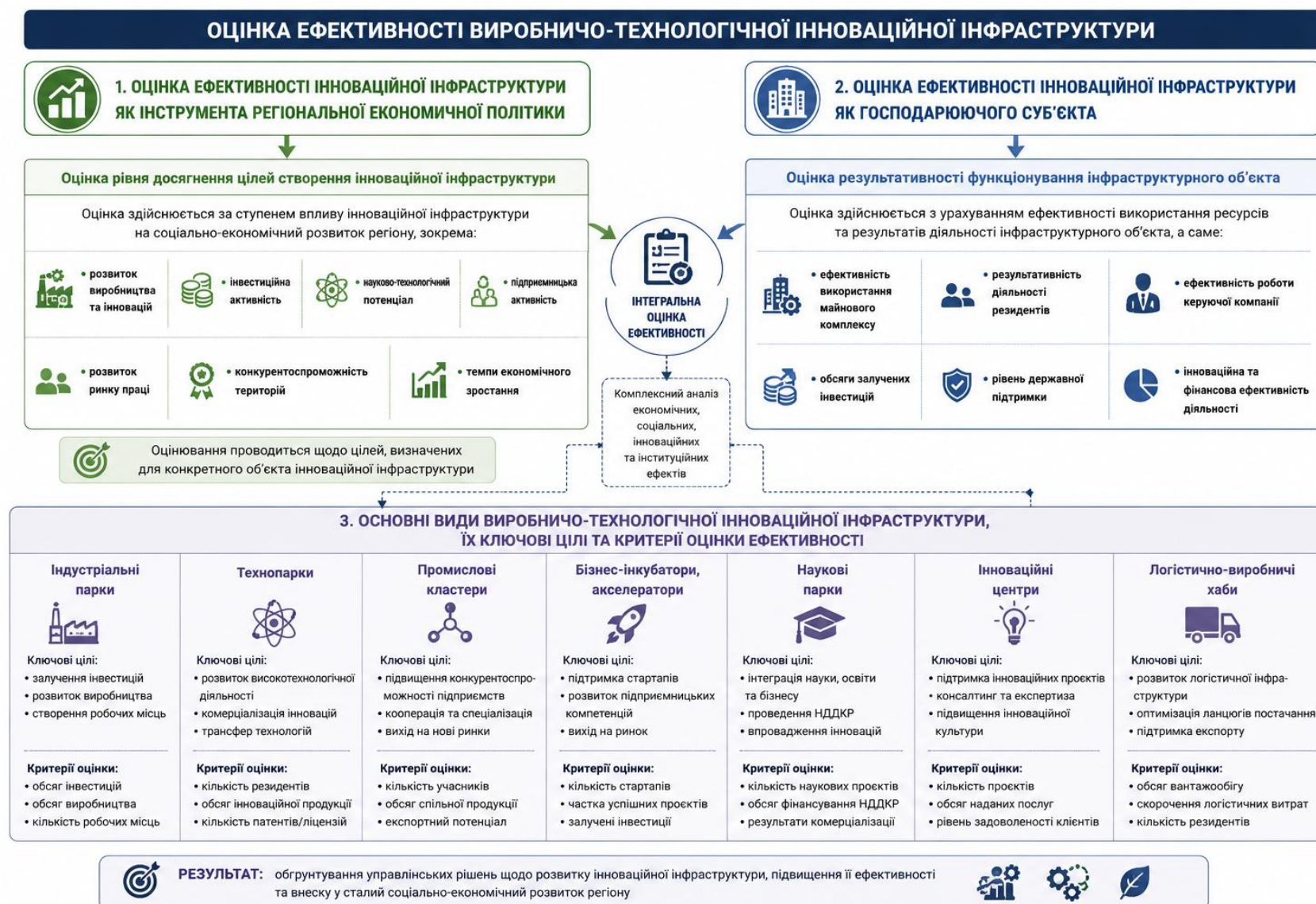

Рис. 2.25. Структура оцінки ефективності інноваційно-підприємницької інфраструктури [складено автором]

Очевидно, що для кожного виду об'єктів буде свій набір показників оцінки складової моделі оцінки ефективності через відмінність цілей створення даних об'єктів інфраструктури.

Такі показники, на наш погляд, повинні бути враховані у державному законі, необхідність розробки якого обґрунтована нами вище, після узгодження і консолідації цілей створення об'єктів інноваційної інфраструктури з актуальними пріоритетами національного розвитку. Ми не плануємо розробляти методику оцінки ефективності об'єктів інноваційної інфраструктури, що враховує вплив функціонування об'єкта інфраструктури на розвиток регіональної економіки з точки зору досягнення цілей створення об'єкта інноваційної інфраструктури, а плануємо сконцентрувати зусилля на методиці оцінки ефективності безпосередньо об'єкта інноваційної інфраструктури як господарюючого суб'єкта.

При цьому показники, які можуть бути використані для оцінки ефективності функціонування безпосередньо об'єкта інфраструктури, будуть приблизно схожими, оскільки раніше ми з'ясували, що типовий об'єкт інноваційної інфраструктури характеризується схожою структурою, режимом функціонування та управління.

Розглянемо феномен підприємницького епігонства та економічної імітації.

Поняття «епігонство» не є компліментарним у таких галузях, як література, мистецтво тощо. Слово «епігонство» походить від грецького *epigonoi* – «народжений після» і позначає схильність до механічного слідування, до наслідування, позбавленої творчої оригінальності діяльності в якійсь інтелектуальній сфері; несамотійне слідування застарілим ідеям, принципам і методам. Однак у бізнесі це поняття набуває зовсім іншого значення [67].

Епігони займають проміжне положення між типами менеджера, інвестора і підприємця [340]. Їм притаманна певна схильність до ризику, для них важлива реалізація ідей, вони хочуть особисто брати участь у процесах управління. Їх принципова відмінність від підприємця полягає в тому, що справжній підприємець, у шуптетеріанському розумінні слова, протистоїть більшості,

ламаючи сформовані стереотипи, тоді як епігони вважають за краще повністю відповідати загальним тенденціям, бажають вкладатися в «стовідсоткову», перевірену на досвіді інших справу.

Оскільки епігонам чуже діяти в умовах повної невизначеності, їм необхідні загальновизнані критерії економічної доцільності. Наприклад, прохідність місця, ставка оренди, віддаленість конкурентів, прогнози аналітиків тощо. Вони ґрунтують правильність своїх рішень на попередньому чужому досвіді. На відміну від менеджера, епігону притаманна схильність до ризику – перевіреного і обґрунтованого, але тим не менш ризику. При цьому епігони впевнені, що ризикують, тому питання тут полягає в ступені ризику. Сам факт розпорядження грошима, включаючи їх розміщення на банківських депозитах, теж є ризикованим рішенням, не кажучи вже про залучення позикових коштів і їх вкладення в так званий реальний сектор економіки. Однак ризик епігона і ризик підприємця, за своєю природою, істотно відрізняються. Підприємець ризикує всім заради реалізації ідеї, в яку вірить. Справжній підприємець (яскравим прикладом якого є Ілон Маск) вдається до згадки фінансових категорій тільки в контексті питань фінансування своїх проєктів, в той час як епігон стурбований навіть не стільки прибутком, скільки його монетизацією. Епігон нерідко характеризується підвищеною самовпевненістю, яка не завжди відповідає рівню його професіоналізму.

Риса, яка притаманна і менеджеру, і епігону, – це прагнення делегувати частину своїх функцій більш професійним людям. Якщо у підприємця процес делегування повноважень викликає негативні психосоматичні реакції, то епігон без особливих зусиль ділить свої завдання з найманими співробітниками. Загальновідомо, наприклад, що Стів Джобс виявляв крайню форму вимогливості та авторитарності при будь-яких спробах втручання в його компетенції з боку колег.

Управлінські здібності епігонів обернено пропорційні їх схильності до ризику. Це можна пояснити тим, що ризик пов'язаний з невизначеністю. У МПП менеджера поєднуються такі характеристики, як системність,

раціональність і до певної міри консервативність. Всі ці риси прямо протилежні авантюризму підприємця. Якщо прийняти, що підприємець і менеджер є крайніми проявами (полюсами) певного набору характеристик, то залежно від того, які якості домінують у конкретному епігоні, його бізнес-поведінка буде тяжіти до одного з цих двох полюсів. Зведена характеристика розглянутих МПП наведена на рис. 2.26.

Рис. 2.26. Основні моделі поведінкових переваг [складено автором]

Епігони, займаючи проміжне положення між підприємцями і менеджерами, не володіють повною мірою їх сильними якостями, проте безсумнівною перевагою при цьому є те, що і їх недоліки також не в повній мірі притаманні епігонам. В результаті цілеспрямованості у підприємців часто розвивається деспотизм, а нездатність до делегування повноважень нерідко

призводить до хаосу і руйнування. У епігонів, як правило, ці риси не приймають таких крайніх форм прояву.

У певному сенсі епігони мають більш вигідний стан на ринку: не володіючи підприємницькою креативністю, вони мають можливість повторити їхні ідеї, зробивши при цьому «роботу над помилками». З урахуванням прояву ними більшої гнучкості в управлінському сенсі, їхній стан нерідко виявляється більш стійким, ніж у підприємця.

Епігонство в бізнесі не слід трактувати як негативне явище. Саме епігонські проєкти складають основу економіки, в тому числі і розвинених країн. Можна сказати, що підприємці (радикальні новатори-одинаки) і епігони (всілякі численні «послідовники») тісно пов'язані між собою і мимоволі працюють у тандемі. Підприємець формує нові потреби ринку, епігон вносить свій вклад, охоче переймаючи, «підхоплюючи», доповнюючи, вдосконалюючи ідеї підприємця і адаптуючи їх під потреби ринку. Не будучи новаторською, його діяльність не позбавлена творчої складової і певною мірою пов'язана з ризиком, дослідженнями та експериментами, вимагає надзвичайних здібностей і фінансових витрат. Епігони не несуть витрат на НДДКР, але готові здійснювати початкові капіталовкладення з метою отримання прибутку.

Значення запропонованого нами поняття «епігонського» підприємництва для економічного розвитку надзвичайно велике. Особливо це стосується амбітних епігонів, для яких властивий не статичний, а динамічний підхід до ведення бізнесу, тобто вони орієнтовані не просто на виживання підприємства та/або збереження частки ринку і рентабельності, а на розширення бізнесу за рахунок адаптації (перевіраних) інноваційних продуктів, обслуговування додаткових груп клієнтів та/або нових ринків, відкриття нових магазинів тощо. Більше того, крім зростання власних компаній, ця група суб'єктів генерує значні зовнішні ефекти для інших фірм і для економіки в цілому, наприклад: зростання конкуренції, що в свою чергу веде до зростання продуктивності та міжнародної конкурентоспроможності даного сектора бізнесу [177]. Крім того, такі суб'єкти відіграють важливу роль у повноцінному становленні нових

галузей.

Таким чином, саме тандем «підприємець – епігон» вносить основний внесок в економічний розвиток. Якщо діяльність перших є необхідною умовою майбутнього економічного зростання і створення робочих місць, то другі фактично реалізують цей потенціал і доводять розпочате до кінця.

При поверхневому розгляді епігон може здатися в бізнесі заурядною, прозаїчною фігурою, але, особливо в країнах, що розвиваються, він володіє впливом і здатний запустити ланцюгову реакцію, яка призведе до кумулятивного процесу економічного зростання. Хоча в короткостроковій перспективі дохід від інновацій отримує той, хто їх впроваджує, в результаті прибуток від інновації розподіляється завдяки епігонам і ефекту творчого руйнування. За рахунок взаємозв'язку між інновацією і творчим руйнуванням інновація створює соціальну мобільність: вона дозволяє новим талантам входити на ринок і витіснити (частково або повністю) діючих гравців.

Слід підкреслити, що в економічному дискурсі особливо відзначається таке явище, як імітація. У працях, присвячених підприємництву, зустрічається не так багато спроб поєднати інновацію з креативністю та імітацією. Проте А. Лоу [243] стверджує, що попередні дослідники вивчали інновації, використовуючи підходи та методології, які не дозволяють розкрити сутність створення інновації. Для опису інновації як соціального процесу А. Лоу використовує термін «креативна імітація». У 1986 році П. Ф. Друкер запропонував використовувати «креативну імітацію» як стратегію, корисну для підприємництва [249].

Витоки предметної дискусії, присвяченої імітації, знаходяться в сфері теорії організації, де порівняно недавно відродився інтерес до праць соціолога Г. Тарда, сучасника Е. Дюркгейма. Праці Г. Тарда довгий час були відомі тільки вузькому колу фахівців.

При порівнянні соціологічних теорій Г. Тарда і Е. Дюркгейма неважко помітити, що в теоріях Дюркгейма головна роль завжди відводиться суспільству, оскільки саме воно формує людину [247]. Г. Тард, навпаки, на

перше місце ставив взаємодію людей (індивідів), оскільки вважав, що суспільство є продуктом цієї взаємодії. І таким чином, він робив акцент на вивченні індивідів. Згідно з Г. Тардом, ця взаємодія індивідів носить імітаційний соціально-комунікаційний характер і є основою розвитку суспільства. Під імітацією він розумів копіювання та повторення одними індивідами поведінки інших практично в усіх сферах взаємодії, що повторюється з покоління в покоління і сприяє збереженню цілісності суспільства. Видається, що подальше, не зовсім коректне трактування його наукової позиції дещо спотворило той моральний аспект, який сьогодні вкладається в «підприємницьку» імітацію.

Іншим важливим поняттям у теорії розвитку суспільства за Г. Тардом є поняття «нововведення» (або «винахід»), яке трактується як процес адаптації до мінливих умов навколишнього середовища. Будь-яке нововведення, що виникає в соціумі, є продуктом творчої діяльності небагатьох обдарованих індивідів. Сформоване нововведення запускає процес імітації і таким чином відбувається поширення нововведення, що є соціальним процесом, який передбачає, що чим більше нововведення відповідає прийнятим раніше ідеям і принципам, тим імовірніше його широке поширення. Інтуїтивне припущення Г. Тарда знайшло підтвердження в пізніших емпіричних дослідженнях. Більш того, він вважав, що і основні соціальні інститути сформувалися саме тому, що звичайні люди не здатні винаходити нове, вони лише наслідують творців-новаторів і використовують їх винаходи.

У своїх працях Г. Тард проводить аналогії між природничими і соціальними науками. Для соціології фундаментальним концептом виступає соціальний індивід. Важливою властивістю для розуміння соціального індивіда є імітація. Людина – перш за все істота, що наслідує. «Наслідування відіграє в суспільстві роль, аналогічну спадковості у фізіологічних організмах» [110]. Якщо людські істоти і дотримуються якогось закону, то це закон імітації.

Ці та інші положення Г. Тарда дозволяють вважати його основоположником теорії дифузії інновацій, або принаймні одним з

основоположників, до числа яких американський соціолог Е. Роджерс відносить і Г. Зиммеля (зиммелевський концепт «чужинця» близький до поняття «інноватора», який одним з перших освоює нововведення, демонструючи таким чином девіантну поведінку щодо норм і правил усталеної соціальної системи), а також британських і німецько-австрійських дифузійоністів початку XX століття (дві антропологічні школи, які схожим чином – на протиположність еволюціонізму – пояснювали соціальні зміни в різних суспільствах як результат поширення культурних нововведень з одного центру) [206], які ввели термін «дифузія» в соціальні науки, запозичивши його з фізики.

С. Джинер вважає, що в теорію масової культури первинний вирішальний внесок зробив Г. Тард [271]. Також цей французький дослідник вважається одним із засновників соціальної психології. Наслідування (імітація) розглядається як основний механізм інституційного ізоморфізму. Американські соціологи, фахівці в області економічної соціології П. Дімаджо і У. Пауелл, переглянувши тезу М. Вебера про «залізну клітку» раціональності при капіталізмі, аргументовано продемонстрували, що в організаціях механізми бюрократизації зміщуються від форм, що визначаються ринковою конкуренцією, до форм, які носять примусовий, імітаційний або нормативний характер [246]. Наслідувальні процеси при змінах в організаціях виникають внаслідок невизначеності як внутрішніх цілей, так і стану зовнішнього середовища. Моделлю для наслідування при цьому служать найбільш успішні організації. В якості пояснення автори наводять «скоріше універсальність імітаційних процесів, ніж існування підтверджених свідчень того, що копіювані моделі підвищують ефективність» [246].

Сама імітація є джерелом винаходів. Це означає, що інновація не є навмисною дією, а, скоріше, спонтанним наслідком імітації.

«Оскільки індивід часто створює інновації несвідомо і, як правило, сама імітативна людина є новатором в тій чи іншій мірі» [110]. Розмірковуючи про зв'язок між імітацією та інновацією, Г. Тард пише: «Імітація є критичним елементом інновації, а не навпаки. Імітація ніколи не може бути точною, вона

завжди містить додаток (надлишок), який дозволяє дії або події відхилитися [від зразка] і ставати винаходом» [110].

Відсутня в дослідженнях, присвячених феномену підприємництва, дискусія навколо ідей Г. Тарда знаходить місце в теорії організації. Наприклад, у своїй роботі К. Салін-Андерсон і Г. Севон пишуть про інновації так [213]: «Ми живемо у світі, де ніщо не є абсолютно новим, в якому не існує істинно оригінальних ідей або дій; проте жодна ідея або дія не є досконалою копією, тому що ідеї переймаються і транслюються в щось таке, що буде відповідати певному контексту. Таким чином, дії, хоча і є результатом імітації, можуть ставати відмінними». У працях Г. Тарда відсутня дискусія щодо підприємництва. Він описує загальні соціальні закони людської поведінки. Безсумнівно, вони стосуються питань теорії підприємництва в тій мірі, в якій підприємництво співвідноситься із загальними соціальними законами.

Імітація означає діяти точно так само, як хтось інший, тому інновація є протилежним імітації поняттям. У цьому і полягає спільне між імітацією та епігонством: їх пов'язує відсутність самостійної ідеї та наслідування образу дії іншого. І в цьому сенсі обидва поняття мають негативну конотацію. Інновація розглядається як щось краще, більш героїчне, ніж імітація, яка, будучи периферійним актом, трактується як прояв слабкості. Сьогодні те, що є новим, насправді, не є радикально новим. Інноваційні ідеї – це результат комбінування нового і старого, про що також пишуть А. Лоу [143] і А. Ван де Вент [266]. Таким чином, дослідники спочатку розглядають імітацію як спосіб поширення інновації, як певну стратегію. Імітація, як наслідок, зводиться до механічного повторення. Чистої імітації у вигляді повторення не існує, стверджують К. Салін-Андерсон і Г. Севон, посилаючись на Г. Тарда. Імітація – це акт індивіда, особистість якого проходить процес трансформації ідентичності. Транслюючи інновацію, індивід поєднує власні ідеї з тим, що побачив у інших, пропускаючи їх через призму своєї особистості. Таким чином, імітація не є ні точною копією, ні чимось абсолютно новим. Вона займає проміжне положення. К. Салін-Андерссон і Г. Севон роблять важливий висновок як результат

спостереження щодо того, що імітація пов'язана з конструюванням ідентичності. Люди наслідують престижні (референтні) групи. У цьому пошуку героїв і проявляється внутрішня сила західної цивілізації. Піддаючи критичному аналізу звичну відмінність, яку роблять між імітацією як копіюванням, з одного боку, та інновацією як новизною, з іншого боку, К. Салін-Андерссон і Г. Севон приходять до висновку, що імітація може бути надзвичайно інноваційною.

Однак на початку 1990-х років тема економічної імітації знову викликала великий інтерес. На відміну від «новатороцентризму» в шумпетаріанській моделі, теорія Дж. Шмітта фокусується на ролі імітації, яку він розуміє як акт передачі та впровадження нової технології. На думку автора цієї теорії, саме імітатори вносять значний внесок в економічне зростання [223]. Цей акцент на імітації мотивований історичним дослідженням У. Баумоля про підприємництво і зростання продуктивності [174, 175].

Для цього вони «імітують існуючі товари або технології або перетворюють новий винахід у придатну для продажу технологічну зміну» [265].

Підкреслюючи цінність такої імітації, У. Баумоль зазначає: «Історія рясніє прикладами значних удосконалень, внесених наслідувачами. Частково ці вдосконалень викликані потребою адаптувати технології до місцевих умов, включаючи відмінності в розмірі ринку, характері споживчих переваг, кліматичних умовах і особливостях доступних додаткових факторів виробництва» [177].

Один з основних висновків, до яких приходять У. Баумоль, полягає в тому, що цей тип підприємництва зробив значний внесок у зростання більшості економік. І хоча історичні дані вказують на важливість імітаційного підприємництва, теоретичні дослідження в галузі економічного зростання, на думку У. Баумоля, недооцінюють важливість імітації. Положення теорії узгоджуються з широко поширеним, інтуїтивним уявленням про те, що підприємництво має велике значення для економічного зростання. Іншими

словами, згідно з моделлю Шмітца, економіки з високою часткою новаторів будуть стійко зростати швидше, ніж з меншою часткою. У. Баумоль вказує, що ступінь поширеності підприємництва позитивно корелює з комунікаційною інфраструктурою країни. Таким чином, в теорії пов'язуються такі змінні, як підприємництво, імітація, комунікаційна інфраструктура і темпи економічного зростання.

Дослідники також підкреслюють особливу роль імітації в технологічному розвитку, поширенні інновацій [277] і міжнародному обміні ідеями [175]. Ця обставина особливо актуальна для країн, що розвиваються. Якщо в розвинених країнах основним двигуном зростання і запорукою життєздатності фірми є радикальні інновації, то країни, що розвиваються, вдаються до копіювання раніше створених інновацій. У країнах з високим рівнем конкуренції і розвинутою економікою, такою як економіка США, існує необхідність безперервного створення нових продуктів і послуг. У країнах з економікою, що розвивається, щоб бути успішним у бізнесі, не завжди потрібно створювати нові технології. Часто достатньо заповнити поки що незадоволену потребу ринку в тому чи іншому раніше створеному продукті. Імітатори виявляються здатними адаптувати нові технології до місцевих умов і перетворити систему, використовуючи обмежені ресурси [284, 285]. У певному сенсі цей підхід може розглядатися як досить ефективний спосіб забезпечення економічного зростання.

У більшості теорій, що стосуються моделей економічного зростання, наприклад у знаменитій праці Д. Ромера [148], акцент робиться на прямому виробництві знань. Фірми в моделі Ромера вирішують, які ресурси спрямувати на створення знань, при цьому вони повністю і безкоштовно поширюють нещодавно розроблені знання серед інших фірм.

Дж. Шміц трактує імітацію як спосіб поширення технології. Виходячи з припущення, що для здійснення імітації повинні виділятися окремі ресурси, він не розглядає імітацію як вид пасивної діяльності. У його моделі підприємці приймають рішення, чи слід імітувати і впроваджувати поточні знання,

враховуючи, що створення нових знань є побічним ефектом процесу, що протікає у форматі навчання на практиці. Він пише, що є достатньо галузевих знань [223]. Ті, хто вирішує стати підприємцями, наслідують ці знання. У процесі впровадження вже наявної в галузі технології підприємці поповнюють існуючий запас галузевих знань шляхом навчання на практиці. Знання є ресурсом у спільній власності, і ніхто не отримує віддачу від створення нових знань. Винагорода підприємця повністю складається з результату діяльності з імітації та впровадження існуючих технологій. Проте в процесі навчання підприємці створюють нові знання в результаті навчання через впровадження або навчання через імітацію.

Однією з причин інтересу до вивчення ролі імітації в процесі економічного зростання став той факт, що стандартні моделі економічного зростання, орієнтовані на безпосереднє виробництво знань, не дозволяють з'ясувати показники зростання ряду країн. Наприклад, У. Баумоль [175] дає в історичному ракурсі опису економіки, в яких були зроблені важливі винаходи, але стійкого економічного зростання не відбулося. Незважаючи на те, що в цих країнах здійснювалося безпосереднє виробництво «знань», занадто мало зусиль для імітації та реалізації цих ідей було докладено. Часто перешкодою був суспільний устрій цих країн. Одним з найпереконливіших прикладів є економіка Стародавнього Китаю, яка дала людству такі важливі винаходи, як порох, папір, компас, паперові гроші; але при цьому найпрестижнішим і найприбутковішим заняттям була робота вченого-чиновника, а комерційна діяльність засуджувалася. Чого не скажеш про сучасну динаміку зростання імітацій у сучасному Китаї та Гонконзі [260] (рис. 2.27).

На основі своїх досліджень, присвячених вивченню економічного зростання в XIX і XX століттях, американський економіст зі спеціалізацією в галузі історії технологій Н. Розенберг дійшов висновку, що важливим джерелом феноменального зростання в цей період був процес «технологічної конвергенції» [210]. Під технологічною конвергенцією він мав на увазі той факт, що індустріалізація характеризувалася введенням порівняно невеликої

кількості широко схожих виробничих процесів у багатьох галузях промисловості. Новий метод, розроблений в одній галузі як результат цієї конвергенції, легко модифікується для використання в інших галузях.

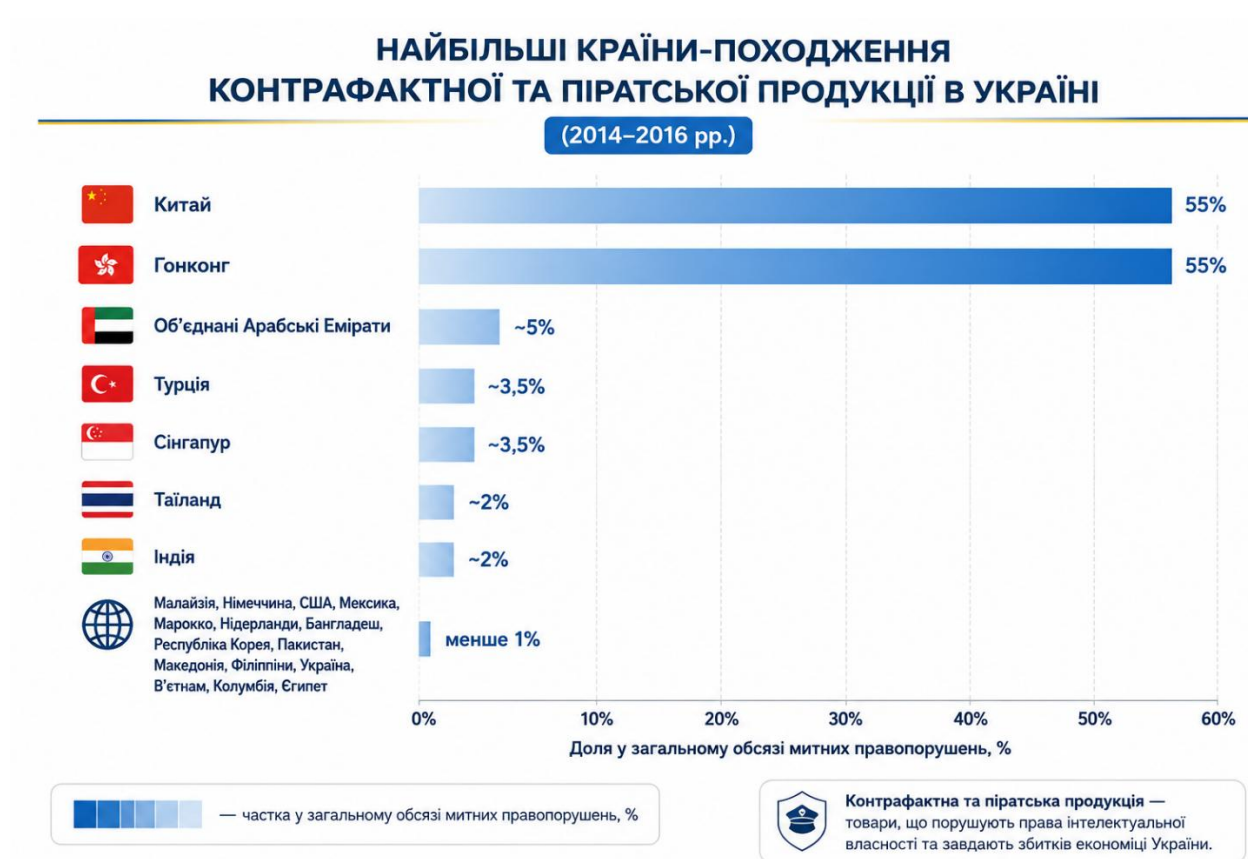

Рис. 2.27. Найбільші країни походження контрафактної продукції (2014–2016рр.) [160]

Н. Розенберг наводить численні приклади таких міжгалузевих ефектів у XIX столітті. На його думку, це явище залишається значущим і для XX століття [211]. Як приклад наведемо хімічну промисловість, яка розробляє синтетичні волокна, що використовуються в текстильній промисловості, а також мастильні матеріали та покриття, що застосовуються в електротехнічній промисловості. Таким чином, стає очевидним, що продуктивність у розробці нових продуктів може залежати від інноваційних зусиль в інших галузях. Іншими словами, зовнішні ефекти відіграють критичну роль у накопиченні знань. Спроби їх

виміряти підтверджують і висновки Н. Розенберга [283]. У статті Адама Б. Джаффе показується, що продуктивність НДДКР фірм збільшується за рахунок НДДКР «технологічних сусідів». Нові знання, отримані в результаті наслідувальної діяльності підприємців у певній галузі, поширюються на технологічно близькі до них галузі. Масштаб поширення залежить від кількості людей, які вирішили стати підприємцями, і від ступеня технологічної конвергенції, тобто «схожості» технологій. Вплив вторинних ефектів на інші галузі полягає в підвищенні продуктивності праці підприємців у створенні знань у цих галузях і, в кінцевому підсумку, у збільшенні темпів зростання на душу населення. Параметр індексації технологічної конвергенції також може бути витлумачений як міра інфраструктури комунікації. Отже, існує прямий зв'язок між ступенем комунікаційної інфраструктури економіки та темпами економічного зростання.

У більшості теорій ендогенного зростання центральне місце відводиться прямому виробництву знань. Вважається, що в даний час значення економічної імітації залишається недооціненим. Проте, незважаючи на те, що інновації та імітація тісно пов'язані між собою, в західних країнах увага, як правило, була зосереджена, в першу чергу, на інноваціях, що нівелювало цінність імітації. Наслідування часто розглядалося нарівні з копіюванням і йому приписувалися виключно негативні конотації, тим самим формувалася ієрархія цінностей, в якій інновації були благодотворним процесом, тоді як імітація/копіювання вважалася паразитичним процесом, оскільки використовує інвестиції інших людей, з чого, нібито, випливає, що необхідно запобігати впровадженню патентів в економічні системи [149, 182].

В даний час відбувається розворот у бік імітації, і в опублікованих роботах все частіше можна зустріти позитивні відгуки про неї. Наприклад, доктор філософії, професор Колумбійського університету, фахівець в області управління персоналом і менеджменту Овед Шенкар у своїй книзі «Імітатори: як компанії запозичують і переробляють чужі ідеї» в якості основного завдання висуває створення позитивного іміджу імітації: «Мета цієї книги — змінити

сформоване уявлення про імітацію як про ганебне заняття на задвірках бізнесу і показати її ключову роль як у стратегічному, так і в операційному плані. Прочитавши цю книгу, ви не тільки зрозумієте цінність імітації, але й дізнаєтеся про пов'язані з нею витрати та ризики. Ви зможете використовувати запропоновану концепцію для визначення і розвитку здібностей до імітації та реалізації її потенціалу» [129].

Автори вказують, що «вирішальний теоретичний удар по зневажливому ставленню до значення імітації, як відомо, завдав у 1970-ті рр. XX ст. Ізраель М. Кірцнер, найавторитетніший із сучасних представників неоавстрійської школи. У знаменитій праці «Конкуренція і підприємництво» він представив, ймовірно, найжорсткішу і водночас найбільш конструктивну критику класичних поглядів Йозефа Шумпетера на підприємництво [52]. Але Кірцнер вклав зовсім інший зміст у поняття підприємця. Його підприємець нагадує мисливську собаку, який бігає в пошуках ринкових можливостей. Специфічна якість «кірцнерівського» підприємця «полягає в його здатності сприймати і освоювати можливості отримання прибутку» [47]. У цьому трактуванні підприємець не має жодних відмінних рис. Він втратив здатність творити. Він більше не є джерелом розвитку. І. Кірцнер називає такого підприємця «чистим», оскільки він знаходить можливості продати щось за вищою ціною, ніж та, за яку він придбав. З цього положення випливає, що, по суті, будь-яка людина є потенційним підприємцем, оскільки «чисто підприємницька роль не передбачає такого щастя, як наявність цінних активів» [47]. Це, дійсно, інший персонаж, який має дуже мало спільного з «шумпетаріанським» новатором, керованим великими ідеями. І. Кірцнер значно ускладнив концепцію підприємництва. Від «чистого» підприємця до «роббінсіанського» і «мізесівського», йому довелося ввести підприємницький елемент, в результаті чого він дійшов висновку, що «підприємництво полягає не в тому, щоб схопити вільну 10-доларову банкноту, яку хтось вже виявив лежачою в чийсь руці, а в тому, щоб усвідомити, що вона знаходиться в чийсь руці і її можна схопити» [47]. І. Кірцнер і Л. Мізес практично ставлять знак рівності між підприємцем і спекулянтом, що істотно

суперечить концепції Й. Шумпетера про роль підприємництва і не дозволяє виділити підприємницьку діяльність з усіх інших видів економічної діяльності. «Зрозуміло, що робінсіанській економічно раціональній діяльності я протиставив саме акцентовану Мізесом людську діяльність. Отже, моє ототожнення підприємницького елемента, який за визначенням виключається з економічно раціональної діяльності, з людською діяльністю, просто повторює твердження Мізеса, що підприємницька функція – діяльність, представлена зі спекулятивної сторони – притаманна будь-якій діяльності» [261]. Крім того, І.Кірцнер також ототожнює процес креативного руйнування і конкуренцію, що суперечить самій діалектичній логіці, яка розкриває процес економічного розвитку і так віртуозно продемонстрована Й. Шумпетером. Конкуренція – це необхідна умова для розвитку підприємництва, стимул появи цього особливого виду діяльності, ядром якої є творча складова. Саме конкуренція стимулює такий стан економіки, який змушує учасників ринку здійснювати прориви, тим самим викликаючи порушення ринкової рівноваги і запускаючи процес руйнування існуючого стану. Тому підприємництво – це не те саме, що конкуренція. Воно є наслідком конкурентної боротьби. Отже, конкуренція є необхідною умовою для інноваційної діяльності. Це багато в чому пояснює високий ступінь концентрації інноваційних проєктів у країнах, для яких характерна висока конкуренція, насамперед у США. Саме ця країна протягом багатьох років є Меккою підприємництва. «Відкриття нових ринків, внутрішніх і зовнішніх, та розвиток економічної організації від ремісничої майстерні і фабрики до таких концернів, як «U.S. Steel», ілюструє все той же процес економічної мутації, який безперервно революціонізує економічну структуру зсередини, руйнуючи стару структуру і створюючи нову. Цей процес творчого руйнування є самою суттю капіталізму» [135].

Важко знайти принципову відмінність концепції І. Кірцнера від шумпетеріанської, оскільки, зрештою, він визнає, що «підприємницька діяльність – це діяльність лідерів – новаторів і першопрохідців; вона різко контрастує з діяльністю сонму «послідовників», які йдуть слідами підприємців.

У той час як саме лідери тимчасово створюють прибутки, руйнуючи стан рівноваги, штовхаючи економіку до більш високого рівня економічного добробуту, саме маса наслідувачів знову приводить економіку в стан спокою на новому рівні рівноваги. Їхня активність, що відновлює рівномірний кругообіг, не є підприємницькою; вони нічим не примітні люди, які, навчившись наслідувати лідерів, впадають то в одну, то в іншу рутину з нульовим прибутком. Капіталістичний розвиток для Шумпетера складається з раптових припливів підприємницької, інноваційної енергії, яка постійно заглушається наслідувачами і рутинерами» [47]. Слід ще раз зазначити, що І. Кірцнер приділяє увагу імітаторам і підкреслює їх помітну роль у макроекономіці. Саме в цьому питанні він бачить відмінність своїх поглядів від поглядів Й. Шумпетера. «Для нас підприємництво проявляє себе в короткострокових рухах, точно так само, як і в довгострокових еволюційних змінах, і демонструється наслідувачами (які взялися за справу, щоб використовувати можливості, що відкрилися в результаті діяльності новаторів) точно так само, як і самими новаторами. Для нас підприємництво припиняється тільки тоді, коли наслідувальна діяльність вичавлює всі прибуткові можливості. Процес, за допомогою якого ціни, що перевищують рівноважні, збиваються до рівноважного рівня, ми вважаємо підприємницьким процесом: він вимагає підприємницької пильності до реалій ситуації, щоб привести їх у відповідність з справжніми прагненнями (або швидше, з відносним недоліком прагнення) потенційних покупців. Фактично, саме до цих короткострокових ринкових процесів, що є причиною всюдисущого виру, який прагне до стану ринкової рівноваги, ми і хотіли привернути увагу нашим акцентом на підприємстві. Ці короткострокові процеси, будучи виткані з наслідувальної активності послідовників, які накидаються на «запас прибутку і обсяг виробництва існуючих фірм», для Шумпетера не служать прикладом прояву підприємництва. Підприємництво зарезервоване за блискучими, обдарованими багатою уявою, відважними, винахідливими новаторами. Для нас підприємництво реалізується скрізь, де учасники ринку усвідомлюють, що, зробивши щось, трохи відмінне

від того, що робиться в даний час, можна більш точно передбачити наявні можливості» [47]. Таким чином, І. Кірцнер акцентує роль наслідувачів і тим самим вносить свій внесок у розвиток теорії підприємництва.

Отже, поява «наслідувачів» та їхня роль у процесі економічного розвитку дала поштовх розвитку теми імітаторства з тією різницею, що якщо Й. Шумпетер та І. Кірцнер бачили в наслідувачах «нічим не примітних людей», то сучасні дослідники відводять їм почесне місце, заявляючи про їхню виняткову роль в економіці. Так, наприклад, зображуючи імітацію як рідкісну і складну стратегічну здатність, яку необхідно ретельно розвивати і вміло застосовувати, О. Шенкар стверджує, що імітація не тільки важлива для виживання і процвітання бізнесу, як і інновація, але і життєво необхідна для ефективної реалізації інновації як такої [129]. Видається, що таке помітне підвищення ролі імітаторів свідчить про кризу в розвитку теорії підприємництва. Наслідування, дійсно, притаманне людській природі в найрізноманітніших сферах взаємодії. Традиційно наслідування передбачає негативний моральний аспект. Піднесення ролі імітаторів видається таким же дивним, як і прославлення всіх інших наслідувачів. У світовій культурі протягом багатьох років обговорюється проблема Моцарта і Сальєрі, яка, в контексті сьогоденних тенденцій, наводить на думку, що «підприємницькі» Сальєрі – це більш правильна позиція, з точки зору сучасної «економічної» моральності. Безсумнівно, застосування запозичених ідей з урахуванням досвіду чужих помилок може виявитися більш виграною стратегією, але існує ряд і інших ефективних стратегій, які є аморальними. В основу позитивно спрямованого процесу не може бути покладено виключно наслідування. Імітація – це шлях екзогенного розвитку, тобто несправжнього, певного що може бути досягнуте лише ззовні, навколишнім середовищем. Справжнє економічне процвітання може бути результатом лише ендогенного розвитку, оскільки справжній розвиток відбувається лише за рахунок джерела, яке знаходиться всередині суб'єкта економічної активності. Це положення обґрунтовано теорією діалектики і підтверджується як соціальною практикою, так і динамікою буття в цілому.

Воно багато в чому пояснює ті економічні парадокси, які спостерігаються в країнах, що розвиваються, де, незважаючи на помітні темпи економічного зростання, якісних соціальних перетворень не відбувається. На наш погляд, не можна досягти загального блага, маючи погану мотивацію: використання чужої підприємницької ідеї з метою отримання прибутку – це негідний мотив. Він не повинен постулюватися в рамках економічної науки. Деякі вітчизняні вчені бачать великі перспективи в «напрямку розробки методики оцінки привабливості стартапів, що використовують практику імітації» [133]. Цю ж ідею можна зустріти і у зарубіжних авторів, незважаючи на те, що робіт в області теорії підприємництва, в яких були б зроблені спроби поєднати інновацію з креативністю та імітацією, зовсім небагато. Одним з таких дослідників є А. Лоу (1995р.): він стверджує, що попередні дослідження вивчали інновації, використовуючи підходи і методології, які не дозволяли розкрити сутність того, що ж насправді люди роблять, коли вони створюють інновації [243]. І з цим можна погодитися. Імітація – акт периферійний, прояв слабкості. Інновація зазвичай розглядалася як щось краще, більш героїчне, ніж імітація. Імітація, як наслідок, зводиться до механічного повторення [187]. Імітувати означає наслідувати, тобто повторювати, копіювати, відтворювати. Це поширена модель соціальної поведінки, яка описує стійке загальноприйняту поведінку.

Предметною областю теорії підприємництва є саме позитивна девіантна поведінка підприємців-новаторів, здатних до творчої економічної діяльності. Тому імітація як «механічне повторення» і соціальне явище, властиве масам з моменту появи людини як біологічного виду, не може виступати об'єктом наукового інтересу, оскільки це в рівній мірі означало б, що в рамках теорії підприємництва було зроблено відкриття геліоцентризму. Мається на увазі, що факт визнання економічного наслідування жодним чином не дає наукового приросту. І те, що будь-яку наслідувальна діяльність, спрямовану на отримання прибутку, назвали імітацією, не робить її філософським каменем, що перетворює все наслідування на золоті копальні.

Видається, що, незважаючи на те, що І. Кірцнер, а потім і інші дослідники привернули увагу до ролі імітаційної поведінки для макроекономічної рівноваги, це жодним чином не применшує значення творчого елементу перетворюючої діяльності підприємця. Саме в цей бік необхідно спрямовувати увагу наукової спільноти. Інноваціям присвячено 4675 статей, а імітації – всього 97 (пропорція приблизно 50:1). Як видно, імітація залишається для сучасної науки багато в чому непізнаним феноменом» [52]. Цей феномен притаманний людству майже з початку його існування. Важко уявити, що можна написати в 97 працях про питання копіювання чужих ідей. Ймовірно, саме цим пояснюється такий низький інтерес з боку наукової спільноти до цієї теми. Видається, що економічне наслідування, яке часто межує з крадіжкою чужої інтелектуальної праці, представляє більший інтерес для правозахисників. Різновид цієї проблеми отримав назву ефект безбілетника (фрірайдера) і є потужним стримуючим фактором розвитку інновацій.

Мотив в економічній діяльності має принципове значення. У цілі даної роботи не входить дослідження проблеми використання чужої інтелектуальної праці. Центральною темою теорії підприємництва є здатність до економічної діяльності, що містить творчий елемент. Творча реалізація комерційної діяльності як динамічний процес фізіологічного та психологічного плану, що керує поведінкою економічного суб'єкта, визначає його спрямованість, створює стійку організаційну активність. І з цієї точки зору, цей процес не має нічого спільного з імітацією. Навіть якщо результат цієї активності не має високого ступеня антиідейності. Епігон – також послідовник чужої ідеї. І в цьому сенсі у нього є багато спільного з імітатором. Але принципова відмінність між ними полягає в тому, що епігон є послідовником. Підприємницький епігон – це продовжувач тенденції в «економічному мистецтві». Він переконаний, що вносить елемент новизни, він творить. У нього немає спрямованої установки на наслідування, на привласнення чужої праці. Ця різниця має принципове значення для розвитку економіки. Від мотивації діяльності – опрідмеченої потреби – залежить, яким змістом наповнена індивідуальна свідомість, бо

таким же змістом наповнюється і сама діяльність, і її результат. У імітаторів ця потреба виражається в прагненні копіювати і привласнювати чужий зразок, а у «економічних» епігонів – слідувати обраному напрямку, тенденції в економіці. Епігон реалізує себе, займаючи певне місце в обраному напрямку, розвиваючи і підтримуючи його, в чому і виражається його «самість». Таким чином, він дає новаторській ідеї подальший розвиток, вносячи свій креативний додатковий продукт. На відміну від епігонів, у яких мотивацією виступає потреба продовжувати певний культурний алгоритм економічної діяльності, поведінка «економічних імітаторів» аморальна за своєю природою. У епігона відсутня установка на привласнення результату чужої праці, оскільки він концентрує зусилля на розвитку обраного напрямку, вносячи свій інтелектуальний внесок у загальну інноваційну справу.

Для прояснення суті розглянутих явищ, слід зазначити, що імітація – це знеособлене явище, яке отримало таке широке поширення в результаті розвитку «масовості» як продукту глобалізації, що можна назвати ознакою сучасної цивілізації. Саме в силу цього, імітація стала макроекономічним поняттям. У той час як епігонство як поняття відноситься до інструментального апарату теорії підприємництва. Ми переконані, що дослідження феномену економічного епігонства з метою розвитку творчого елементу у суб'єктів економічної діяльності є перспективним напрямком теорії підприємництва.

Висновки до розділу 2

У другому розділі здійснено комплексний аналіз функціонування інноваційно-підприємницької інфраструктури та особливостей її розвитку в системі регіональної економіки. Дослідження дозволило встановити, що ефективність функціонування інноваційно-підприємницької інфраструктури значною мірою визначається рівнем узгодженості інституційних, економічних, організаційних та інноваційних механізмів її розвитку.

У процесі дослідження удосконалено концептуальний підхід до

формування інноваційно-підприємницької інфраструктури в системі регіональної економіки, який ґрунтується на комплексному поєднанні структурно-функціонального визначення її сутності, типової структури інфраструктурного об'єкта, етапів створення, принципів проектування, критеріїв прийняття рішень та законодавчих обмежень. Запропонований підхід дозволяє підвищити обґрунтованість управлінських рішень щодо розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіонів та забезпечити більш системний характер її формування.

Доведено, що існуючі методики оцінки ефективності інноваційної інфраструктури не забезпечують комплексного врахування впливу інноваційних процесів на регіональний розвиток та підприємницьку активність. У зв'язку з цим набули подальшого розвитку методичні підходи до оцінки ефективності інноваційно-підприємницької інфраструктури, які базуються на поєднанні інституційних, економічних та інноваційних параметрів функціонування інфраструктурних об'єктів. Це дозволяє комплексно оцінювати їх результативність, визначати рівень впливу на розвиток підприємницької діяльності та підвищувати якість прийняття управлінських рішень у сфері регіональної економічної політики.

Окрему увагу приділено проблемам розвитку інноваційного підприємництва в умовах поширення імітаційних практик. Уточнено теоретичні положення щодо економічної імітації шляхом розмежування понять «економічна імітація» та «підприємницьке епігонство». Обґрунтовано, що підприємницьке епігонство слід розглядати не як механічне копіювання, а як форму творчої адаптації та розвитку інноваційних ідей, що сприяє поширенню інновацій та економічному розвитку. Введення категорії «підприємницьких епігонів» до інструментарію теорії підприємництва дозволило по-новому інтерпретувати роль наслідування у сучасній економічній системі та обґрунтувати перспективність державної підтримки підприємницького епігонства як напряду стимулювання інноваційної активності.

Проведене дослідження підтвердило, що ефективний розвиток

інноваційно-підприємницької інфраструктури потребує не лише удосконалення механізмів її створення та оцінювання, але й формування цілісної системи управління, здатної забезпечити координацію взаємодії між державою, бізнесом, науково-освітнім середовищем та інституціями розвитку.

Результати проведеного аналізу свідчать про необхідність переходу від дослідження окремих елементів інноваційно-підприємницької інфраструктури до формування цілісної концептуальної моделі її розвитку та функціонування. Виявлені проблеми інституційного забезпечення, оцінки ефективності, координації взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності та поширення імітаційних практик обумовлюють потребу у вдосконаленні управлінських механізмів розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури на регіональному рівні.

У сучасних умовах трансформації економіки особливої актуальності набуває розроблення концептуальних моделей управління, орієнтованих на забезпечення збалансованого розвитку інноваційної інфраструктури, підвищення її адаптивності, результативності та інтегрованості у систему регіонального економічного розвитку. Це зумовлює необхідність дослідження механізмів управління інноваційно-підприємницькою інфраструктурою, формування відповідних моделей її розвитку та визначення інструментів реалізації ефективної державної і регіональної політики, що і становить предмет наступного розділу дисертаційного дослідження.

РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА УПРАВЛІНСЬКІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНО- ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

3.1. Моделювання оцінки ефективності функціонування інноваційно-підприємницької інфраструктури

У сучасних умовах трансформації економіки та посилення ролі інноваційних чинників розвитку особливого значення набуває формування ефективних механізмів оцінки функціонування інноваційно-підприємницької інфраструктури. Зростання масштабів державної підтримки інноваційної діяльності, активізація процесів цифровізації та необхідність забезпечення конкурентоспроможності регіональних економічних систем зумовлюють потребу у вдосконаленні підходів до оцінювання результативності інфраструктурних об'єктів та їх впливу на соціально-економічний розвиток.

Традиційні методики оцінки ефективності, що ґрунтуються переважно на фінансово-економічних показниках, не дозволяють повною мірою врахувати багатокомпонентний характер інноваційно-підприємницької інфраструктури. Її функціонування супроводжується складними взаємозв'язками між суб'єктами підприємництва, інституціями розвитку, органами державного управління, науково-освітнім середовищем та інвесторами. У зв'язку з цим виникає необхідність формування комплексних моделей оцінки, здатних інтегрувати економічні, інноваційні, інституційні та соціальні параметри функціонування інфраструктури.

Особливої актуальності проблема моделювання оцінки ефективності набуває в умовах обмеженості ресурсного забезпечення та необхідності підвищення результативності управлінських рішень щодо розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіонів. Використання моделей оцінювання дозволяє не лише визначати рівень ефективності функціонування окремих інфраструктурних об'єктів, а й прогнозувати наслідки реалізації

управлінських рішень, оцінювати їх вплив на розвиток підприємницької діяльності та формувати обґрунтовані напрями державної й регіональної політики.

Крім того, моделювання оцінки ефективності створює передумови для підвищення прозорості процесів управління інноваційною інфраструктурою, забезпечення цільового використання ресурсів та мінімізації ризиків формалізації інноваційної діяльності. Це особливо важливо в умовах поширення імітаційних практик у підприємницькому середовищі, коли формальні кількісні показники не завжди відображають реальну результативність інноваційних процесів.

У зв'язку з цим у підрозділі особливу увагу приділено дослідженню теоретико-методичних засад моделювання оцінки ефективності функціонування інноваційно-підприємницької інфраструктури, формуванню системи показників оцінювання та визначенню підходів до комплексної оцінки результативності її розвитку в системі регіональної економіки.

У даному розділі ми представляємо розроблену методику скорингової оцінки проєктів, рекомендовану до застосування як на початковому етапі, так і в процесі розробки та реалізації новаторської ідеї. Запропонована мультифакторна методика MDP дозволяє оцінювати проєкти з урахуванням індивідуальних цілей об'єктів інноваційної інфраструктури (далі – ОІІ), є гнучким інструментом аналізу потенціалу проєктів і являє собою систему якісних і кількісних показників з урахуванням моделі поведінкових переваг основних суб'єктів економічної діяльності.

Як було розглянуто раніше, інноваційна діяльність займає центральне місце в полі обговорення економічних питань і є гострою темою як для розвинених країн, так і для країн, що розвиваються. Поняття інновацій ототожнюється з підприємницькою діяльністю, а отже, безпосередньо залежить від рівня підприємницької активності в економіці. Уряди багатьох країн сприяють розвитку системи заходів на науково-освітньому рівні та в рамках прямої підтримки з боку держави в особі профільних організацій.

ОП відіграють ключову роль у розвитку рівня підприємницьких ініціатив та економіки регіонів в цілому. Створення акселераторів, технопарків та бізнес-інкубаторів є надзвичайно капіталомістким проектом. З огляду на те, що такі проекти характеризуються високою концентрацією ресурсів, велике значення набуває питання оцінки ефективності створюваних технопарків і бізнес-інкубаторів [97, 286].

Ключова проблема відбору проектів в ОП полягає у відсутності надійних даних, оскільки бізнес-план кандидатів часто спирається на надмірно оптимістичні показники.

Так, у роботі Д. Берча, одного з авторитетних дослідників у галузі підприємництва, піднімається питання про те, куди йдуть мільярди доларів американських платників податків, які витрачаються на підтримку нежиттєздатних проектів, адже тільки 2–4% з них мають помітний вплив на економіку країни. Згідно з його дослідженнями, ця категорія підприємств, за якими закріпився термін «газелі», відноситься до динамічних компаній, що швидко розвиваються [188, 189].

У 2006 році Організація економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD) опублікувала стандартизоване визначення «газелей»: «Всі підприємства із середньорічним темпом зростання зайнятості понад 20% за будь-якими трьома роками поспіль, з десятима або більше співробітниками в перший проаналізований рік» [99]. Д. Берч відносить до категорії «газелей» фірми, що відповідають наступному критерію: підприємство повинно мати щорічне збільшення виручки не менше ніж на 20% протягом певного періоду. Передбачається, що «газелями» є тільки молоді підприємства, що існують менше п'яти років.

Однак кількісні критерії значущих економічних суб'єктів жодним чином не дають нам розуміння, що являють собою ініціатори подібних проектів. Будучи особливим видом економічної діяльності, підприємництво передбачає наявність відповідної здатності, а саме – підприємницької креативності, яка виступає чи не вирішальним фактором успіху проектів, що ставить під сумнів

спроби сучасного суспільства вплинути на процес розвитку підприємств, оскільки лише незначна кількість проєктів має потенціал розвитку, а ефективність заходів державної та іншої підтримки щодо інноваційних проєктів викликає низку питань.

В основу більшості методик відбору проєктів покладені традиційні, з позиції фінансового аналізу, методи і формальні критерії, в той час як рентабельність і планування – це не координати підприємницької креативності. На етапі розробки ідеї питання її фінансування є вторинним. Спочатку – ідея, потім – фінансове обґрунтування. Варто зазначити, що у фінансовому менеджменті ця тема є однією з найцікавіших. Новаторська ідея має властивість винятковості. Вона не порівнянна ні з чим. Все базується на вірі в суспільну затребуваність продукту, в який втілиться ця ідея. Як показує практика, більшість проєктів стають невдалими через неправильне уявлення про потенційну зацікавленість ринку у виробленому продукті.

Деякі вчені та практики підкреслюють, що фінансовий капітал, знання, досвід управління бізнесом [201, 257] та фінансування впливають на підприємницький успіх; проте психологічні ресурси також є важливими для підприємця на етапі старту та забезпечення успіху підприємства [220, 275]. По суті, психологічні ресурси мають таке ж першорядне значення, як і фінансові. Наприклад, характер підприємця впливає на підприємницькі рішення та поведінку [231], що в кінцевому підсумку впливає на успіх підприємства. Розуміння впливу особистості на відносини між стартовим капіталом та успіхом підприємця може мати велике значення для підтримки підприємництва.

У дослідженні з вивчення інтерактивного впливу факторів особистості «Великої п'ятірки» і стартового капіталу на підприємницький успіх ініціаторів проєктів автори показують, що тільки екстраверсія має істотний стримуючий вплив на відносини між стартовим капіталом і підприємницьким успіхом [170]. Традиційний фінансовий аналіз не застосовується до подібного роду питань. Нагадаємо, що ні С. Джобс, ні І. Маск не керувалися ні прибутковістю, ні

рентабельністю. Це не їхня система координат.

До недавнього часу збитки компанії Tesla зростали від періоду до періоду. У пристойного фінансиста та інвестора структура її пасивів викликала вкрай незадовільні оцінки. С. Джобс також запам'ятався неувагою до фінансової складової своїх проєктів. Він був поглинений ідеєю краси. І увійшов у світову економічну історію як «геній підприємницької краси».

Система оцінки критеріїв відбору підприємницьких проєктів вимагає якісно нових методик. «Кількісний бар'єр» часто виступає стримуючим фактором розвитку підприємницьких ініціатив. Представлене дослідження присвячене питанню розробки та впровадження методів якісної оцінки перспективних проєктів і є одним з етапів вивчення даної проблематики.

Дослідження, присвячені методам і моделям оцінки ефективності бізнес-інкубаторів (далі – БІ), численні. Однак досі не існує єдиної методології або переліку критеріїв для проведення такої оцінки [255, 258].

Підходи до оцінки БІ змінювалися паралельно з розвитком самих установ. Якщо БІ першого покоління (1980–1990рр.) представляли собою лише майданчики (приміщення) для роботи, то інкубатори другого покоління (1991–2000рр.) почали пропонувати навчання та тренінги своїм резидентам [201, 261]. Нарешті, інкубатори сучасного формату – це майданчики, основною конкурентною перевагою яких є розширений перелік пропонованих послуг, насамперед нетворкінгу [258].

Деякі автори скептично ставляться до самої ідеї створення єдиного підходу до оцінки ефективності БІ, вважаючи, що різні інкубатори успішні по-різному і визначити єдину формулу розрахунку успішності для бізнес-інкубаторів різного типу – нездійсненне завдання [255]. З іншого боку, результати аналізу низки досліджень, присвячених розробці підходів до оцінки БІ, показують, що можна виділити кілька критеріїв, які використовуються регулярно і є загальновизнаними факторами успішності функціонування БІ [255, 258]. Важливо відзначити, що цей набір показників включає і параметри ефективності роботи самого інкубатора (кількість резидентів, кількість

оброблюваних за рік заявок, площа інкубатора, кількість заходів, що проводяться за рік), і параметри, що відносяться до проєктів-резидентів БІ (коефіцієнт «виживаності» резидентів, тривалість перебування в інкубаторі, кількість робочих місць, створених резидентом). Таким чином, ефективність діяльності БІ оцінюється в тому числі через призму успішності проєктів резидентів. Отже, організації, що надають підтримку проєктам, повинні бути зацікавлені в їх успішному розвитку як ніхто інший. Тому високоякісний відбір потенційних резидентів є не тільки важливим практичним завданням, але й теоретичним.

У міжнародній практиці суворий відбір заявок бізнес-інкубатором розглядається як один із факторів успіху, оскільки суворість підходу прямо пропорційна якості проєктів, які отримують статус резидентів. Наприклад, середній європейський інноваційний центр у 2012 році конвертував 263 заявки в 28 учасників акселераційної програми: іншими словами, тільки 9% заявок успішно пройшли відбір. Аналогічний показник для українських інкубаторів – 37% (974 заявки були конвертовані в 363 учасника). При цьому на загальному тлі виділяється кілька найбільш успішних інкубаторів, показник конверсії яких близький до європейського і становить 11% [93]. Іншими словами, українські інкубатори лояльно підходять до відбору заявок. Українські дослідники вже звертали увагу на цю проблему, відзначаючи, що основний недолік застосовуваних на сьогоднішній день методик оцінки проєктів полягає в тому, що в інкубатор можуть потрапити проєкти, які мають завідомо низькі шанси на комерціалізацію [37, 142]. З плином років підходи, що застосовуються інкубаторами для відбору заявок, не змінюються. Якість бізнес-плану, як і раніше, є основним критерієм оцінки проєкту. Опис вимог, що пред'являються до бізнес-плану, в свою чергу, досить розмитий і несе в собі мало конкретики.

Українській підхід до вирішення проблеми вдосконалення методики відбору проєктів орієнтується на зміну процедури відбору [127]. Наприклад, пропонується ввести квотування за ступенем готовності проєктів: 60% – квоти на проєкти на стадії «ідея», 30% – на проєкти на стадії «робочий прототип»,

10% – на проєкти на стадії «перші продажі» [37, 142]. Разом з тим існує величезна кількість моделей для оцінки та ранжування інноваційних проєктів у рамках вже функціонуючих компаній. Підходи до структури такої оцінки різняться, і серед них можна виділити кілька типів: фінансові, мультифакторні (multi-criteria), порівняльні (для зіставлення декількох проєктів), оцінка проєктного портфоліо [182, 234].

При відборі інноваційних проєктів фінансові показники успішності проєкту, як правило, виступають в якості ключового критерію, проте такий підхід ігнорує важливі аспекти діяльності компанії, такі як розвиток продукту, новизна, стратегія, вибудовування довгострокових відносин з клієнтами. У контексті поліпшення методики відбору проєктів у Бі та інших ОП розширення переліку критеріїв оцінки інноваційних проєктів видається особливо важливим, оскільки при відборі проєктів в ОП основна проблема полягає у відсутності надійних даних, так як бізнес-план кандидатів часто будується виходячи з надмірно оптимістичних показників.

На процес розвитку проєкту вплив чинять як зовнішні, так і внутрішні фактори. Питання співвідношення цих факторів для підприємництва є, мабуть, центральним, що пов'язано з незмінним зростанням інтересу до когнітивних досліджень. Для теорії підприємництва ендегенний фактор має вирішальне значення, тому аналіз особистісного фактора – особистісних характеристик ініціатора проєкту – є визначальним для оцінки проєктів. Іншими словами, бізнес-план може і не бути ідеальним, його помилки будуть компенсовані особистими якостями підприємця.

Розвиваючи цю ідею, деякі дослідники дотримуються тези про те, що успішність інноваційного проєкту не в останню чергу обумовлена особистісними якостями підприємця. Наприклад, М. Чаварелла з колегами проаналізували кореляцію між особистістю підприємця і довгостроковою виживаністю проєкту, а також загальним терміном життя компанії. Під виживаністю малася на увазі потенційна здатність проєкту залишатися «на плаву» протягом як мінімум восьми років. Для вимірювання особистісних

якостей підприємця автори дослідження застосували п'ятифакторну модель оцінки особистості, що включає такі показники, як екстраверсія, емоційна стабільність, привітність, свідомість, відкритість до експериментів. У результаті вдалося встановити наявність кореляції між свідомістю підприємця і виживаністю проєкту в довгостроковій перспективі. Решта особистісних параметрів або негативно впливали на показник виживаності, або не мали на нього істотного впливу [221].

Як показали пізніші дослідження, в практиці Бі з'явилася тенденція уважніше придивлятися не тільки до проєктів, але і до їх ініціаторів. На основі аналізу критеріїв відбору проєктів у 16 шведських інкубаторах, А. Бергек і К. Норрман виділили два підходи до оцінки заявок: один був орієнтований на оцінку ідеї проєкту, інший – на оцінку самого підприємця, його професійних і особистісних характеристик (*idea-focused selection approach* і *entrepreneur-focused approach*) [183]. Безсумнівною перевагою описаних підходів до відбору заявок є те, що вони дозволяють отримати не тільки кількісні, але й якісні характеристики проєкту, враховуючи існуючий ступінь невизначеності щодо успішності його реалізації [282]. На сучасному етапі застосування мультифакторної оцінки в практиці відбору проєктів, що претендують на статус резидента в Бі, обмежене через відсутність готового інструменту, який дозволив би автоматично, на основі вивірених індикаторів, будувати інтегральну оцінку перспективних проєктів. Спроби розробити такий інструмент вже почали з'являтися. Наприклад, С. Вулунг зі співавторами запропонували модель, що включає оцінку сильних технічних сторін інноваційного проєкту та індивідуальних характеристик кандидата (підприємця) [283].

Проте, як показав аналіз існуючої практики, при оцінці проєктів переважно використовуються моделі, що спираються на формальні критерії, в основному, фінансові показники, в той час як на початковому етапі розвитку проєкту першорядне значення має особистість ініціатора.

Основною метою розробки вищезазначеної моделі оцінки проєктів є

створення системи релевантних якісних критеріїв, яка дозволила б визначити атрибути та елементи інноваційності в підприємницьких проєктах, а також обґрунтувати значимість їх застосування для підтримки та розвитку новаторських проєктів.

Виходячи з мети даного дослідження в якості його завдань ми розглядали розробку і впровадження системи якісних критеріїв оцінки проєктів; її апробацію в діючих інкубаторах; порівняння ефективності використовуваних БІ методик, побудованих на кількісних критеріях, з методикою скорингової оцінки MDP (Management of Developing Projects – управління проєктами, що розвиваються).

Розроблена з метою підвищення ефективності оцінки, підтримки та стимулювання бізнес-діяльності учасників інноваційної інфраструктури, методика MDP є універсальним інструментом, спрямованим на розвиток інвестиційно-інноваційних проєктів [242].

Дана методика являє собою систему кількісних і якісних оцінок потенціалу проєктів, що дозволяє розглядати підприємницьку ідею з позиції як економічної ефективності на основі фінансових показників, так і когнітивних наук, тобто з урахуванням персональних особливостей ініціаторів проєктів, і їх відповідності найбільш перспективним, з точки зору розвитку інноваційної діяльності, моделям поведінкових переваг (далі – МПП). Під моделлю поведінкових переваг розуміється сукупність інтегральних характеристик/критеріїв, а також набір ключових компетенцій, що описують якість поведінки основного суб'єкта економічної діяльності в процесі її реалізації. Це своєрідна еталонна модель поведінкових проявів, що дозволяють йому досягати результату та бути ефективним у цьому виді діяльності. З метою проведення якісного аналізу представлені в моделі компетенції були піддані ідеалізації, що дозволило найбільш ефективно досліджувати реальні об'єкти та процеси. Спрощення, досягнуті за допомогою ідеалізації, дозволили розвинути запропоновані теоретичні положення. Методика MDP є важливою складовою методології управління проєктами, що розвиваються, і призначена для

первинної оцінки учасників БІ та інших ОП, а також їх подальшого моніторингу.

Методика MDP складається з 4 блоків: «МПП», «Комбінаторика», «Суспільна значущість» та «Економічна ефективність» (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Методика MDP [запропоновано автором]

Блок «МПП» дозволяє виявити домінантну МПП, а також ступінь вираженості периферійних МПП по відношенню до основної моделі («Новатор», «Епігон», «Менеджер», «Інвестор»).

У блоці «Комбінаторика» проект класифікується за ступенем новизни і співвідноситься з наступними групами: продукти/послуги, технології, матеріали, ринок збуту, маркетинг. Тут же оцінюється ступінь антиідейності (тобто вказівка на існуючий об'єкт, в якості якого можуть виступати наявні технології, послуги, предмети матеріального і нематеріального виробництва тощо, що служать прототипом антиоб'єкту).

Блок «Суспільна значущість» дає можливість оцінити перспективність галузі та суспільну користь (тобто ту соціальну проблему, вирішенню якої сприяє реалізація проєкту).

У методику MDP також включений традиційний для всіх систем оцінки блок «Економічна ефективність», що передбачає оцінку зміни кількості зайнятих співробітників і зміну обсягу виручки за певний період (наприклад, рік), а також показники ROE і прибутку. Критерії оцінок даного блоку можуть бути істотно доповнені в залежності від цілей і ступеня деталізації аналізу проєктів; оцінкам також можуть бути присвоєні відповідні фінансові показники в залежності від завдань відбіркового етапу (наприклад, окремі види рентабельності, EBITDA, норми маржинальності тощо). Адаптивність MDP дозволяє більш гнучко підходити до процедури відбору і дає можливість оцінити проєкт як на самому початковому рівні, так і на наступних етапах розвитку бізнесу.

Кількісні компоненти оцінки представлені в модулі «Економічна ефективність», якісні компоненти – в модулях «МПП», «Комбінаторика» і «Суспільна значущість». Розглянемо представлену концепцію більш детально.

МПП. Класифікація МПП економічних суб'єктів дозволяє диференціювати їх функціональну роль у процесі реалізації проєктів, визначити атрибути ОСЕД, виділити найбільш пріоритетні проєкти тощо.

У процесі розробки MDP в якості методу наукового дослідження ми використовували ідеалізацію, тобто риси, що мають відношення до прояву основних специфічних властивостей МПП, були гіпертрофовані з метою виявлення їх дистингтивних особливостей. Як і будь-який вид обдарованості, підприємницький талант зустрічається рідко, а його екстраординарний прояв представлений поодинокими випадками. Раніше вже зазначалося, що в сфері економіки частіше за інших МПП зустрічаються епігони: вони складають її основу. Переважна більшість діючих підприємств ініційовані епігонами. Тому саме ця категорія ОСЕД має для економіки першорядне значення. Чим яскравіший підприємницький талант епігона, тим більша ймовірність

включення креативної конкурентоспроможної складової його діяльності. Отже, виявлення якісних характеристик кожного з представлених МПП дозволить конкретизувати елемент творчої складової, що має важливе значення для сучасних економічних відносин.

Комбінаторика. Блок «Комбінаторика», побудований відповідно до РМАі моделі, дозволяє ранжувати проєкти за типом інновацій та оцінювати значення новизни ідеї проєкту.

Модель РМАі служить фундаментом для розробки значущості новаторського задуму, на базі якої можливе подальше формування системи критеріїв масштабності та корисності потенційної реалізації підприємницької творчості. Категорія антиідейності ламає звичні уявлення про підприємницьку діяльність. Креативне руйнування, що характеризує інноваційну складову проєкту, представлено у вигляді процесу пошуку антиідеї [62].

При розробці моделі використано класифікацію, що виділяє 5 видів інновацій:

нове благо – виготовлення нового блага або створення блага нової якості;

нова технологія – впровадження нового, тобто ще практично невідомого в даній галузі промисловості, методу (способу) виробництва, в основі якого не обов'язково лежить нове наукове відкриття і який може полягати також у новому способі комерційного використання відповідного початку;

новий ринок збуту – освоєння нового ринку збуту, тобто такого, на якому досі дана галузь промисловості ще не була представлена, незалежно від того, чи існував цей ринок раніше чи ні;

нові матеріали – отримання нового джерела сировини або напівфабрикатів, незалежно від того, чи існувало це джерело раніше, чи просто не бралось до уваги, чи вважалось недоступним, чи його тільки належало створити;

новий маркетинг – креативні рішення в галузі маркетингу та збуту. Дана класифікація відповідає логіці визначення інновацій, викладеній в Керівництві Осло [99].

Економічна ефективність. Економічна ефективність розкривається в моделі через такі економічні показники:

відносна динаміка чисельності – приріст чисельності співробітників є одним з найважливіших маркерів проєкту, що сигналізують про зростання компанії. Абсолютні величини будуть менш показовими, оскільки мають галузеву та інші специфіки;

відносна динаміка виручки – на етапі розвитку проєкту виручка є найбільш об'єктивним критерієм розвитку проєкту в порівнянні з прибутком через різні причини. Наприклад, наочність розрахунку виручки не можна порівняти з прибутком. Прибуток може бути відсутнім протягом значного періоду часу. Практика сучасного розвитку проєктів істотно відрізняється від традиційної. Прибуток перестає бути необхідною умовою успішності проєкту. Зростання проєкту відбувається за рахунок збільшення вартості долевих інструментів, не маючи при цьому економічного обґрунтування з позиції прибутку і класичного фінансового аналізу. Зростаючий збиток більше не розглядається як виключно негативний факт, оскільки він є типовим для початкового етапу розвитку проєкту. З огляду на вищевикладене, коефіцієнтам ROE і ROI присвоєно найменшу вагу, оскільки вони безпосередньо корелюють з прибутком, відсутність якого не означає, що проєкт не має комерційного потенціалу.

Суспільна значимість. Рівень значимості оцінюється з позиції суспільної користі. В результаті реалізації ідеї існуюче благо руйнується, запускаючи тим самим процес економічного розвитку. Ми виходимо з того, що нове благо несе в собі користь.

Розробка анкети. Для реалізації завдань дослідження і збору емпіричних даних у повній відповідності з описаною вище методикою MDP нами розроблена анкета, що включає твердження і питання і дозволяє на підставі відповідей респондентів отримати дані по кожному з блоків моделі.

Ключовими для визначення МПП є такі особистісні риси, як систематичність, готовність до ризику, спосіб прийняття рішень, ставлення до

помилки, бізнес-мотиви та бізнес-орієнтація, які представлені в анкеті блоком питань «МПП економічного суб'єкта – ініціатора проєкту».

Додатковими характеристиками, що підтверджують, що керівник належить до тієї чи іншої МПП, виступають: оцінка респондентом перспективності проєкту, ступінь унікальності (тобто наявність/відсутність конкурентів), антиідейність (ступінь новизни продукту/послуги), схильність до ризику і творчості, тип реалізації проєкту і життєва установка (більш загальні плани на майбутнє, не завжди пов'язані з реалізованим проєктом).

Підсумковий показник за блоком «Комбінаторика» визначається за відповідями на питання відповідного розділу анкети, де респонденти оцінюють свій продукт за кожним з параметрів (нове благо, нові технології тощо) за шкалою від 1 до 7, де 1 – мінімальна вираженість параметра, а 7 – максимальна.

Подібним чином відбувається процес оцінювання і в блоці «Суспільна значущість» проєкту.

Показники блоку «Економічна ефективність» також фіксуються (за наявності таких) у відповідних полях анкети.

З метою виявлення деяких закономірностей при описі «портрета» ОСЕД в анкету включені питання, що уточнюють стать, вік і освіту респондента, які в рамках даної моделі не розглядаються як істотні параметри при визначенні МПП респондента.

Розроблена методика інтегрального аналізу інноваційних проєктів на основі моделі поведінкових уподобань дозволила розширити можливості оцінювання інноваційно-проєктної діяльності за рахунок поєднання кількісних та якісних параметрів аналізу. Запропонований підхід забезпечує врахування не лише економічних результатів реалізації проєктів, але й особливостей поведінкових моделей суб'єктів підприємництва, рівня інноваційності, суспільної значущості та стратегічної спрямованості проєктних рішень. Це створює передумови для підвищення обґрунтованості процесу відбору інноваційних проєктів та ефективності управління ними в системі інноваційно-підприємницької інфраструктури.

Водночас сучасні умови розвитку інноваційної економіки потребують не лише комплексної оцінки змістовних характеристик проєктів, а й постійного контролю результативності їх реалізації, дотримання часових параметрів, ефективності використання ресурсів та досягнення запланованих результатів. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває інтеграція поведінкових моделей оцінювання з інструментами управління проєктною ефективністю, що дозволяє забезпечити більш високий рівень адаптивності та точності управлінських рішень.

3.2. Інтеграція моделі EVM та MDP для оцінки проєктів

У сучасних умовах розвитку інноваційної економіки ефективне управління інноваційними проєктами потребує застосування комплексних підходів до оцінювання, здатних враховувати як економічні результати реалізації проєктів, так і поведінкові, організаційні та стратегічні аспекти їх функціонування. Ускладнення інноваційних процесів, зростання рівня невизначеності та посилення конкуренції у сфері технологічного підприємництва обумовлюють необхідність інтеграції різних методологічних підходів до оцінки ефективності проєктної діяльності.

Одним із найбільш поширених інструментів контролю реалізації проєктів є модель Earned Value Management (EVM), яка дозволяє здійснювати оцінювання ефективності виконання проєкту на основі аналізу взаємозв'язку між вартістю, термінами та фактичними результатами виконання робіт. Використання EVM забезпечує можливість своєчасного виявлення відхилень від запланованих параметрів проєкту, оцінювання рівня ресурсної ефективності та прогнозування результативності реалізації проєктних рішень.

Водночас традиційна модель EVM орієнтована переважно на кількісні параметри оцінювання і недостатньо враховує якісні характеристики інноваційних проєктів, зокрема рівень їх інноваційності, поведінкові особливості суб'єктів підприємництва, суспільну значущість та стратегічну

відповідність цілям розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури. У зв'язку з цим виникає необхідність інтеграції EVM із моделлю MDP, яка базується на врахуванні поведінкових уподобань та комплексній оцінці інноваційних проєктів.

Поєднання моделей EVM та MDP дозволяє сформувати більш універсальний підхід до оцінювання інноваційних проєктів, який забезпечує синтез фінансово-економічних, часових, поведінкових та інноваційних параметрів аналізу. Така інтеграція створює можливість не лише оцінювати поточну ефективність реалізації проєктів, але й визначати їх стратегічну перспективність, рівень адаптивності до змін зовнішнього середовища та потенціал впливу на розвиток інноваційно-підприємницької інфраструктури.

Особливої актуальності інтеграція моделей EVM та MDP набуває в умовах обмеженості ресурсів та необхідності підвищення ефективності державної підтримки інноваційної діяльності. Використання комплексної моделі оцінювання сприяє підвищенню обґрунтованості управлінських рішень, удосконаленню механізмів відбору інноваційних проєктів та забезпеченню більш результативного функціонування інноваційно-підприємницької інфраструктури в системі регіональної економіки.

Поняття «віталізм» спочатку розвивалося як вчення про якісну відмінність живої природи від неживої, про принципову незнищенність життєвих процесів до сил і законів неорганічного світу, про наявність в живих тілах особливих факторів, відсутніх в неживих. Розрізняють філософський віталізм, близький до об'єктивного ідеалізму (Платон, Шеллінг, Бергсон), і природничо-науковий віталізм. Останній протистоїть механіцизму, згідно з яким життєві процеси без залишку розкладаються на сили і фактори неживої природи. Віталізм виходить з таких основних принципів: доцільність, нерозчлененість і «немашинність» розвитку і поведінки живих систем. Елементи цієї теорії присутні вже у Аристотеля [159], який вчив, що однією з перших причин буття кожної речі є «ентелехія», тобто енергія, що витрачається на заздалегідь задану мету її буття. Послідовними віталістами були багато

натуралісти (В. Гарвей, Г. Е. Шталь, К. Ф. Вольф, К. Лінней, Ж. Бюффон, Г. Р. Тревіранус, К. Бер), які заклали основи біології як самостійної науки, що ставить своїм завданням розкрити власні закони життя, які не зводяться до законів, що визначають явища неорганічного світу. У працях ранніх віталістів спроби конкретизації принципу, що керує життєвими проявами, звелися до постулювання існування надфізичних, «оживляючих» матерію трансцендентних «сил», таких як «*vis vitalis*» (життєва сила). Такого роду постулати не допускали експериментальної перевірки і не сприяли розвитку біологічної науки.

З середини XIX століття віталізм поступається своїми позиціями альтернативній світоглядній позиції в біології – механіцизму. Згідно з останнім, всі біологічні явища можуть бути зведені до законів фізики і хімії, а сама біологія є прикладним розділом цих наук. Механіцизм повністю відкидає телеологію, а доцільні властивості живих організмів пояснює результатом природного відбору. Цей підхід, що домінує в біології і в даний час, заснований на розчленуванні біологічних систем на окремі складові, виявленні їх структур і аналізі біологічних функцій як причинно-наслідкових ланцюжків, в ході яких структурні елементи переходять з одного більш-менш стійкого стану в інший. Він виявився надзвичайно плідним для з'ясування деталей механізмів, що реалізують різноманітні біологічні функції [83]. Однак механіцизм не дає відповіді на основне питання біології: яка природа біологічного формоутворення як процесу реалізації спадкових задатків у часі та просторі?

Наприкінці XIX століття віталізм віродився у формі неовіталізму, або практичного віталізму. В його основу лягли відкриті віталістом Г. Дрішем основні принципи ембріонального розвитку: «доля частини є функція її положення в цілому» і «принцип еквіфінальності», відповідно до якого розвиток може приводити до однакових кінцевих біоформ, незважаючи на різкі відхилення від його нормального ходу. Як наслідок, властивості цілісної живої системи не зведені до суми властивостей її частин, живе «ціле» має власні специфічні властивості, що зникають при його розчленуванні. Такий погляд на

живі системи дозволив поставити питання про природу цілісності живих систем, про закони взаємодії та взаємовпливу частин і цілого. У пошуках відповіді на це питання виникли нові системи постулатів (холізм, органіцизм, системність), були сформульовані нові теорії, доступні експериментальній перевірці, зокрема, різні варіанти теорії специфічних біологічних (когерентних) полів (А. Г. Гурвич, П. Вейсс, Р. Шелдрей, Ф. А. Попп). Холістичний і системний світогляд послужив основою для розробки принципів теоретичної біології (Е. Бауер, К. Уоддінгтон, Л. фон Берталанфі), сучасних теорій самоорганізації (М. Ейген), а також біосферної концепції (В. І. Вернадський, Дж. Лявлок) [83]. У концепції вітальності бачиться великий методологічний потенціал для розвитку теорії підприємництва, оскільки органіцизм, холізм і системність є тими принципами, які можуть пов'язати в цьому науковому напрямку раціональне і ірраціональне начала.

За характеристикою Дж. Дафіна, віталізм – це розум, свобода волі на противагу детермінізму; але це також і детермінізм, інтуїція, телеологія; це визнання моральної душі, яка впливає на фізичне існування; це холізм або монізм, критика картезіанського дуалізму; це аристотелівська, або дрішанська, ентелехія; це протилежність механізму, матеріалізму та екзистенціалізму; він одночасно схвалений і спростований дарвінівською революцією; це біоелектрика; він споріднений з гравітацією; це протилежність науковій зарозумілості; це наукова єресь [250].

Говорячи про віталізм з позиції сучасного наукового знання і враховуючи неоднозначність цього феномену, видається важливим розглянути його етимологічне і семантичне навантаження.

Слово «віталізм» походить від латинського *vita* («життя»), яке, в свою чергу, є похідним від латинського дієслова *vivere* («жити»), утвореного від стародавнього кореня *gwei* («жити»). У західноєвропейських мовах, зокрема в англійській, на початку XVII століття у слова *vital* з'являється додаткове семантичне навантаження – «необхідний» або «важливий». Поняття «життєздатність» (*vital capacity*) з'являється приблизно в 1852 році [274].

Як філософський концепт віталізм (vitalism) має два значення:

1) вчення про те, що функції живого організму обумовлені життєвим принципом, відмінним від фізико-хімічних сил (перше вживання в даному значенні датується 1822 роком);

2) вчення про те, що життєві процеси не можна пояснити тільки законами фізики і хімії, і що життя в деякій мірі самовизначається [273].

Існує поширена думка про наукову неспроможність віталізму як вчення. Наведемо кілька висловлювань: «Віра у віталізм за останні п'ятдесят років стала настільки сумнівною, що жоден біолог, який живе сьогодні, не захоче бути класифікованим як віталіст. Проте відгомони віталістичного мислення можна знайти в роботах Алістера Харді, Сьюелла Райта і Чарльза Берча, які, здається, вірять в якийсь нематеріальний принцип в організмах» [252]; «Можливо, нам слід відмовитися від слова «віталізм», враховуючи його неоднозначність» [280].

Деякі дослідники стверджують, що теоретичне уявлення про «життєву силу» було відкинуто вченими в 1840-х роках [248]; у наукових працях часто зустрічається вживання розглянутого феномену в його негативному значенні [234], зокрема, як ярлика, що позначає відсутність інтелектуальної строгості [280].

Концепціям віталізму протиставляються альтернативні теорії та наукові підходи, наприклад емерджентність [154, 199, 254].

«Нові розробки у фізиці, біології, психології та міждисциплінарних галузях, таких як когнітивна наука, штучне життя і вивчення нелінійних динамічних систем, значною мірою зосередилися на високорівневій «колективній поведінці» складних систем, про які часто кажуть, що вони дійсно виникають, і термін [емерджентність] все частіше використовується для характеристики таких систем» [254].

Незважаючи на цю обставину, віталізм є дивно стійкою, хоча і нерівномірною традицією мислення в біологічних [272], медичних, соціальних [245], гуманітарних науках і філософії [242, 262, 280]. У фізіології та ембріології [219, 272] знайшлися аргументи на користь трансцендентного

принципу життя, що лежить в основі організмів. Більш того, концепція самоорганізації (аутопоезису), що займає чільне місце в теорії біологічних і соціологічних систем, теоретично тісно пов'язана з віталізмом [251].

В даний час концепція віталізму, як і раніше, не спростована емпіричними дослідженнями [248]. Вчені та філософи продовжували досить активно звертатися до цієї концепції аж до другої половини ХХ століття, у зв'язку з іншими класичними концепціями, такими як механіцизм і редукціонізм, емерджентність, штучний інтелект, теорія інформації та кібернетика [216, 298, 299, 147, 195, 254].

Говорячи про віталізм з точки зору економічного дискурсу, слід розглянути систему «природної свободи» А. Сміта, розроблену ним з урахуванням специфіки людської природи, яка є метафізичною умовою виникнення і існування суспільства. Згідно з цією концепцією, людина, не порушуючи законів справедливості, вільно дотримується особистих інтересів, конкурує своєю працею і капіталом з працею і капіталом іншої особи або класу. Відповідно, твердження А. Сміта про те, що економіка, як і тіло, є найкращим хранителем власного здоров'я, що її слід залишити з мінімальним втручанням, проводить віддалену паралель цієї галузі економіки з медичними та фізіологічними теоріями [288]. Крім цього, А. Сміт характеризує економіку як «вітальне тіло» (vitalist body) в буквальному сенсі. Він пояснює свою систему «природної свободи», запозичуючи з сучасної йому фізіологічної науки такі терміни, як «невідомий принцип збереження» (unknown principle of preservation), «невідомий принцип тваринного світу» (unknown principle of animal life).

У міру розвитку наук про живу природу (біології, біохімії, імунології, генетики, фізіології, екології тощо) і зі зміною методів наукового пізнання, що зміщуються від спостережень до прикладної та технологічної сфер, віталізм знову виходить на перший план, як і кожного разу, коли виникає питання про межі між живою і неживою природою. На відміну від матеріалізму, віталістичні підходи «не обов'язково стверджують, що кожна особливість світу є життєво важливою», скоріше, ці категорії є «інклюзивними» і «використовуються для

позначення елементів, що мають передбачувані необхідні вітальні властивості» [184]. Таким чином, віталізм завжди знаходиться на межі думки; «звернення до даного терміна може нагадати нам про наше невігластво або скептицизм» [384]. Фактично, віталізм номінально має на увазі прийняття невідомого як центрального чинника життя. З позиції віталізму і відоме завжди знаходиться в русі. Існуюче знання складається лише з незначних деталей, і вся його важливість не розкрита [205]. Більш того, саме його значення з часом змінилося і еволюціонувало. Таким чином, віталізм має власну життєздатність [211].

У своїй праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» (An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations) [237] А. Сміт створює теорію на основі метафор, концептів і структур, властивих філософському дискурсу того часу, вибудовуючи зв'язок між економічною думкою і новими фізіологічними теоріями сучасників [288]. «Оскільки держава є не більше ніж об'єднанням індивідів, впливає висновок, що будь-яка перевага, яка має для них індивідуальну цінність, відповідно, буде привносити цю цінність і в колективне тіло [державу]» [284].

Слід зауважити, що ідея віталізму як «метатеоретичного концепту» заслуговує на розгляд, але при цьому не варто забувати, що даний феномен не просто багатий, а переповнений комплексом своїх значень.

Початок XX століття можна назвати «віталістичним моментом» у зв'язку з актуалізацією теми віталізму в медичних, біологічних, філософських і культурних дискусіях [284]. Наприклад, Ж. Кангілем обґрунтовано підкреслював необхідність розуміння і збереження віталізму як значущої інтелектуальної та етичної вимоги [280]. Віталізм завжди мав сильний вплив на наукову уяву, вибудовуючи зв'язки і проводячи межі між «духовним і матеріальним, цифровим і аналоговим, редукціонізмом і холізмом, порядком і хаосом, інертністю і одухотвореністю, стримуючим і звільняючим, мертвим і живим, закритим і відкритим, стабільним і динамічним, структурованим і спонтанним, старим і новим» [284].

Для теорії підприємництва концепція віталізму має важливе значення,

метафорично передаючи ті зв'язки і способи комунікації між елементами моделі підприємницької вітальності, які можуть розглядатися не тільки через призму традиційного раціонального підходу, прийнятого в економічній науці, але і в термінах енергії і сил, що складають те неявне знання, з яким науці ще належить розібратися, і яке зберігає в собі таємниці ірраціонального. Таким чином, концепція віталізму виступає методологічною основою, здатною об'єднати в єдину логічну лінію доктрини, запропоновані О.О. Богдановим (Малиновським), С.А. Подолінським і членами Римського клубу, Й. Шумпетером, П. Друкером, М. Полані, Дж. Міллером, Н. Хомським, А. Маслоу та багатьма іншими видатними дослідниками, без яких неможливий розвиток теорії підприємництва в сьогоденні, оскільки ці концепції дають потужний імпульс розкриття перетворювальної сили підприємницької діяльності, енергія якої безпосередньо залежить від того, наскільки якісно відбувається процес дифузії всіх елементів, закладених у модель підприємницької вітальності.

На наш погляд, жодна галузь економічної науки не стикається з ірраціональним у тій мірі, як теорія підприємництва. Від інших видів економічної діяльності підприємництво відрізняється за рахунок творчої складової, яка виступає його принциповою відмінністю. А творчість – це сфера ірраціонального, перед якою класична економічна наука безсила, оскільки ірраціональне традиційно не було предметною областю економіки. З легкої руки Адама Сміта, вся ця наука будувалася на припущенні про те, що людина егоїстична і раціональна. Через століття довелося визнати, що людина, незважаючи на регулярний прояв егоїзму, схильна демонструвати ірраціональну поведінку не менше, ніж раціональну. І завдяки працям Д. Канемана та А. Тверські, важливість ірраціонального для економіки більше не викликає сумнівів.

Визнання ірраціональних мотивів споживчої поведінки стало значним досягненням науки XXI століття. Здається, що наступний очікуваний прорив полягатиме в тому, що ірраціональне займе своє місце в системі знань про поведінку людини і послужить важливою відправною точкою в розвитку

методології підприємницьких компетенцій.

Наука про економічну діяльність давно вийшла за межі економіки як такої. Українські вчені все частіше розглядають організації як самоорганізовані системи, що функціонують більшою мірою за законами живих організмів [9], ніж соціально-економічних. Такі поняття як «організація, що навчає сама себе» «автопозиційні організації», «організація як жива система», «ДНК організації» [10] вказують на те, що поступово відбувається одушевлення бізнес-структур. Здається, що це найбільш ймовірний шлях розвитку науки про підприємництво, оскільки сукупність нескінченних емпіричних даних, присвячених цій темі, не дозволяє сформулювати закони не тільки еволюції, але і причини виникнення цього феномену.

Будь-яка органічна система є індивідуальною. Концепція вітальності в підприємстві передбачає розкриття творчого потенціалу підприємця, тому особливо важливо розглядати цю категорію стосовно новаторської діяльності. Найближчою за значенням до цього поняття є категорія творчості, яка, в свою чергу, є однією з найважливіших не тільки для філософії, але і для історії культури в цілому. Творчість – це той вічний двигун, який дозволяє культурі і науці досягати нових висот. В українській мові, стосовно підприємницької діяльності, творчість і креативність нерідко розглядаються як синонімічні поняття, що багато в чому визначає і пояснює сучасний метадискурс щодо цієї проблематики. Необхідно зазначити, що в даний час «креатив (креативність) вже не сприймається як варваризм: про освоєність слова креатив в українській мові свідчить велика кількість дериватів у повсякденному та професійному дискурсі – можливо, навіть більша, ніж тих, що відносяться до творчості» [3].

«Потреба в креативних людях, на думку К. Роджерса, обумовлена ситуацією в сучасному світі, пов'язаною зі збільшенням наукових відкриттів і винаходів. Пасивна і культурно обмежена людина виявляється не в змозі впоратися з потоком питань і проблем, що ставляться їй навколишнім світом. Платою за відсутність творчого початку є дезадаптація людини» [140].

Істотний вплив процесів глобалізації, розвитку інформаційних і

комунікаційних технологій на людську діяльність призводить до широкого використання концептів креативності та творчості і розширення їх діапазону. Креативність і творчість визначаються як виключно важливі категорії, як ключові фактори когнітивного та емоційного розвитку особистості.

Проблематика креативності є однією з найбільш складних і неоднозначних областей психологічного дослідження. Дослідження даного феномену, як у вітчизняній, так і в зарубіжній психологічній науці, характеризуються багатоаспектністю досліджуваних явищ, різноманітністю підходів і визначень предмета. Проблема творчості та творчих здібностей людини вивчається в багатьох галузях гуманітарного знання. Однак досі залишається відкритим ряд питань, що стосуються природи, структури та змісту цього поняття.

У західноєвропейській літературі та мовній практиці більш поширеним є термін «креативність» (від англ. *creativity*); цей термін знаходиться у фокусі робіт Т. Амабайла, Ф. Беррона, Р. Вайсберга, Г. Гарднера, М. Генрі, Д. Гілфорда, Е. Де Боно, Т. Любарта, М. Мамфорда, А. Маслоу, У. Рассела, Д. Рензулі, А.Ротенберга, Р. Стернберга, Е. Торренса, Е. Фромма, К. Хаусмана, Г. Уоллеса та інших), визначається як здатність створювати, винаходити і розробляти щось, виходячи зі свого потенціалу і неупередженості, для виявлення ситуацій, які не піддаються контролю і нерозрізнимі в нормальному способі мислення.

В українській літературі частіше зустрічається термін «творчість». Аналіз досліджень Г.С. Костюка, В.О. Моляко, Т.В. Кудрявцевої та інших показує, що «у загальноприйнятому значенні творчість – умовний термін, що позначає психічний (духовний) акт, який проявляється у втіленні, відтворенні або поєднанні даних у нашій свідомості у відносно новій формі; у сфері абстрактного мислення, художньої та практичної діяльності воно сприймається як «творча діяльність, що породжує щось якісно нове, чого раніше не було» [26], як «механізм розвитку».

У цьому розділі представлена модель підприємницької вітальності, в якій

сталий розвиток новаторської діяльності, що супроводжується процесом креативного руйнування, показано у вигляді функції зі змінними, що виступають джерелами виникнення підприємницької вітальності.

Модель підприємницької життєздатності

$$E = f(E1, E2, E3, K1, K2), \quad (3.1)$$

де E1 – економіка як система знань про закономірності поведінки ринків, а також управління системами господарюючих суб'єктів, тобто це сукупність окремих економічних дисциплін, що дозволяють господарюючому суб'єкту здійснювати найбільш ефективну поведінку, спрямовану на досягнення поставлених цілей: маркетинг, економічна статистика, фінансовий менеджмент, економіка праці тощо;

E2 – етика як галузь соціально-філософського пізнання, в рамках якої вивчається мораль, що виражає особливу сферу допустимої підприємницької поведінки з точки зору сучасної наукової парадигми регулювання відносин і пов'язаних з нею цінностей та ідеалів належного;

E3 – естетика як особлива сфера соціально-філософського пізнання, яка може стати джерелом виразних форм, що реалізуються в процесі підприємницької діяльності, яка вбирає і акумулює специфіку економічної дійсності соціально-історичної конкретики. Завдання естетичної змінної полягає в трансформації спочатку неутілітарного споглядального і творчого ставлення людини до дійсності в активне і перетворююче, засноване на естетичних ідеалах;

K1 – креативність, категорія, що розуміється як здатність вносити новаторські зміни і має центральне значення, оскільки є тим базовим поняттям, змістовним ядром, без якого побудова теорії підприємництва видається неможливою;

K2 – когнівістика, категорія, що аналізує явища і встановлює характеристики певних способів обробки інформації, пов'язаних з підприємницькими когнітивними структурами і процесами.

Після вторгнення шумпетаріанського руйнівника в економічну теорію знадобилося ще багато часу, перш ніж в економічному аналізі почала застосовуватися концепція підприємця. Для засновника Гарвардського дослідницького центру з підприємницької історії А. Коула, колеги Й. Шумпетера, який вважав останнього «справжнім новатором» (the real innovator), було абсолютно очевидно, що роль підприємця тепер повинна бути вбудована в економічну теорію, якщо економісти збираються стати «реалістами» у своїх дослідженнях економічного світу [226].

Традиційний неокласичний економічний аналіз зосереджений на рівновазі та ігнорує значення підприємницької діяльності для економіки. Теоретичні дослідження в галузі підприємництва були залишені психологам-біхевіористам.

«Адже без підприємця в економічному житті нічого не відбувається. Фактори виробництва не об'єднуються чарівним чином, щоб утворити економічні підприємства. Цю економічну послугу виконує підприємець. Таким чином, існуючі теорії фірми і ринків є неповними. Економіка більше не буде просто дослідженням абстрактного світу без людей, інститутів, технологічних змін або часу» [303]. Цей момент став для історії економіки поворотним. Однак минуло ще чимало років, перш ніж наукова спільнота почала придивлятися до особистості підприємця. Першими проявили інтерес до цього питання представники соціології та психології [217]. Американський психолог Девід Макклелланд був одним із перших, хто представив емпіричні дослідження в галузі підприємництва, засновані на теорії поведінкової науки. Д. Макклелланда, перш за все, цікавила мотивація людини. У своїй новаторській роботі «Суспільство досягнення» (The Achieving Society) він зробив спробу виділити певні психологічні фактори і продемонструвати, спираючись на кількісні методи, які фактори зазвичай важливі для економічного розвитку,

зосередивши увагу на ролі підприємця. На той момент йому вдалося підняти дуже важливе питання: чому одні суспільства більш динамічні і здатні до розвитку, а інші ні? Цінність цього питання полягає в тому, що, на відміну від макроекономістів, він розгорнув його в бік підприємця, а точніше тих когнітивних процесів, які його характеризують. Д. Макклелланд задається питанням: «Що мають на увазі теоретики (економісти, соціологи та ін.), кажучи, що хтось, залучений у будь-який вид бізнесу або економічного підприємства, поводить як «підприємець» або «підприємницьким способом»? [313].

Для Макклеланда передумова полягала в тому, що норми і цінності, які переважають у будь-якому суспільстві, особливо щодо задоволення потреби в досягненнях, мають життєво важливе значення для розвитку цього суспільства. Він дійшов висновку, що для економічно розвинених країн характерна більша увага до інституційних норм і відкритості по відношенню до інших людей та їхніх цінностей, а також до спілкування між людьми. Саме в цьому контексті підприємці – люди з високою потребою в досягненнях – були визнані важливою рушійною силою розвитку [229].

Минули роки, перш ніж в рамках теорії підприємництва накопичився достатній обсяг емпіричних даних. Не можна сказати, що в розумінні феномену підприємництва спостерігаються значні прориви, але інтерес до особливостей особистості новатора і процесів сприйняття та переробки ним інформації неухильно зростає. Можливо, ми знаходимося на порозі значущих наукових узагальнень в області теорії підприємництва, а може бути, наука ще не дозріла для відповіді на головне питання: яким чином влаштоване мислення? Але неймовірний інтерес до цієї теми з боку наукової спільноти відкриває великі перспективи для теорії підприємництва, беручи до уваги, що «майданчиком» для всіх галузей науки, що вивчають розумові процеси, є когнітивістика.

Когнітивістика, або когнітивна наука (від лат. *cognitio* – пізнання), – це науковий напрям, що об'єднує теорію пізнання, когнітивну психологію, нейрофізіологію, когнітивну лінгвістику, невербальну комунікацію і теорію штучного інтелекту. А теорія підприємництва повинна об'єднати етику,

естетику, економіку та креативність. Методологічним фундаментом цього «наукового розмаїття» виступає когнітивістика, яка за своєю природою є міждисциплінарною (рис. 3.2).

Когнітивна наука виникла як відповідь біхевіоризму, у спробі знайти новий підхід до розуміння «будови» людської свідомості. Крім безпосередньо психології, біля витоків опинилися відразу кілька наукових дисциплін: штучний інтелект (Джон Маккарті), лінгвістика (Ноам Хомський), а також філософія (Джеррі А. Фодор). На піку розвитку кібернетики і появи перших комп'ютерів ідея аналогії людського розуму і обчислювальної машини почала набирати силу і багато в чому сприяла формуванню когнітивістики як наукового напрямку. Розвиток технологій і поява досліджень, натхненних методологією когнітивістики в сфері економіки та бізнесу, стали відправною точкою для вивчення підприємницьких когнітивних здібностей. Процеси соціального пізнання, яким приділяється найбільша увага в рамках підприємництва, – це когнітивні спотворення та евристика, а також принципи атрибуції.

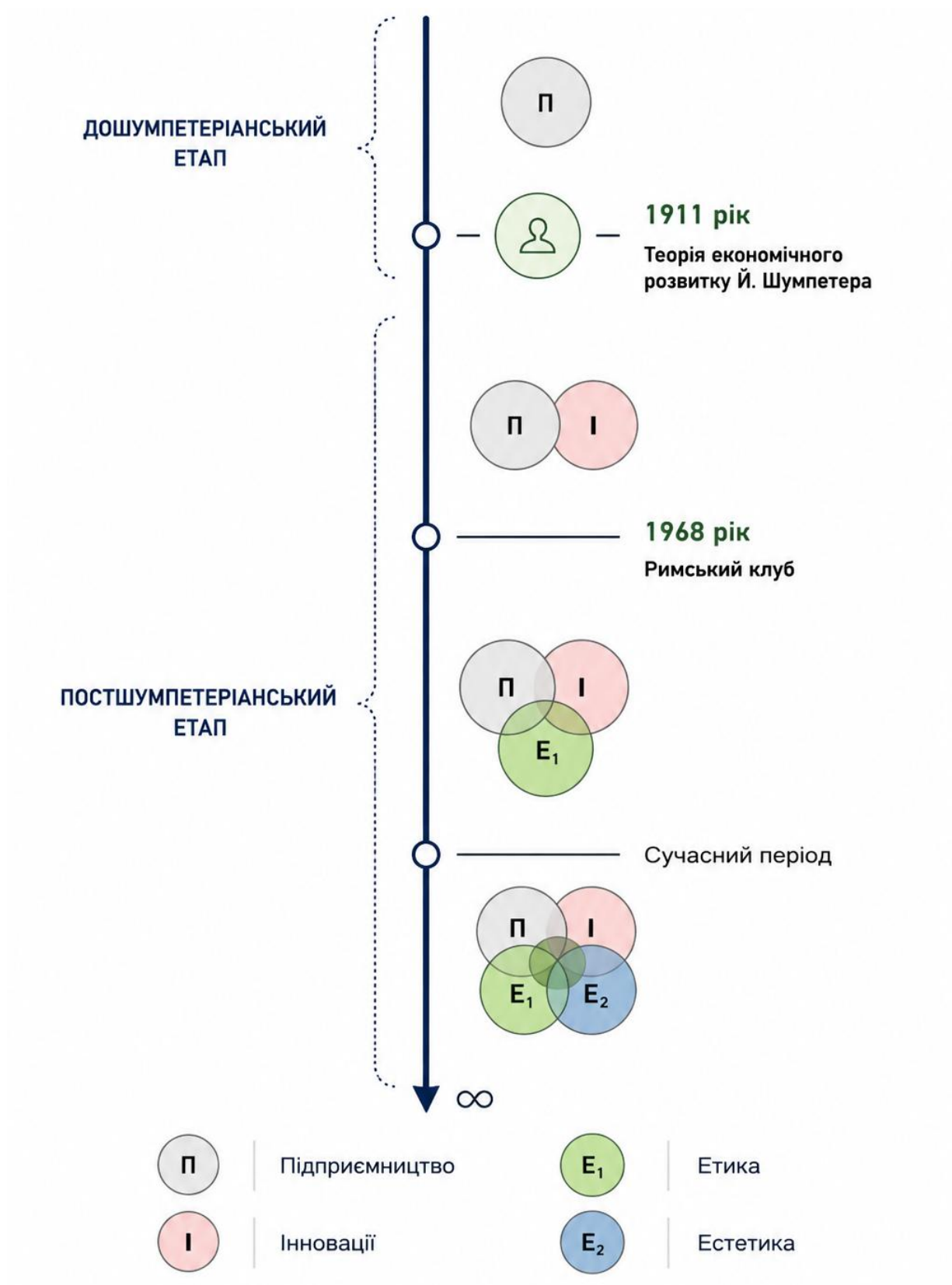

Рис. 3.2. Поетапна еволюція теорії підприємництва [складено автором]

У літературі з соціальної психології «атрибуція» відноситься до когнітивних процесів, за допомогою яких люди пояснюють свою поведінку, дії

інших і події в світі. Основа теорії атрибуції була закладена в роботі «Психологія міжособистісних відносин» (The psychology of interpersonal relations) Ф. Хайдера [297], який стверджував, що поведінка є функцією як особистості, так і зовнішнього середовища.

Дослідження когнітивних процесів підприємців «мають теоретичний і практичний потенціал» [287], і вважається, що когнітивні процеси стали систематичною теоретичною основою для пояснення факторів, що впливають на підприємницькі наміри та поведінку [114, 169, 218, 276]. Когнітивний підхід до досліджень підприємництва ґрунтується на припущенні, що «підприємці здатні розвивати унікальне розуміння інформації та обробляти (перетворювати, зберігати, відновлювати та використовувати) її інакше, ніж непідприємці» [218].

У той час як більш ранні підходи до підприємницького пізнання були зосереджені на психологічних процесах, що лежать в основі поведінки [233], область розширилася за рахунок евристичної логіки [235], процесів сприйняття [266] і врахування досвіду [268].

Крім того, багато дослідників вважають, що кожна фаза процесу підприємництва вимагає певних когнітивних якостей [276]. Пізнання – це психічні процеси і моделі, за рахунок яких людина збирає, організовує і застосовує інформацію, і вони розвиваються в результаті взаємодії з іншими людьми і навколишнім середовищем [269]. Ряд дослідників приходить до висновку, що пізнання (когнітивні процеси) – це організовані знання і думки, які значною мірою визначають поведінку, особливо в складних ситуаціях, наприклад, таких як створення нового підприємства [197, 202, 268]. Більш того, рішення про вибір підприємницької кар'єри є усвідомленою і спланованою поведінкою. Лише деякі дослідники дали концептуальне визначення пізнання в контексті підприємництва [281].

Незважаючи на критичний вплив пізнання на підприємницькі наміри та поведінку, не існує точних емпіричних даних про взаємозв'язок пізнання і підприємницького наміру [269]. Попередні роботи в даній сфері були зосереджені на обмеженій кількості досліджень когнітивних змінних

підприємництва [281] і певних фаз процесів підприємництва [214, 295, 317].

Вивчення когнітивних процесів стає важливим підходом до розуміння результатів підприємницької діяльності [171, 172, 269, 270]. Ці процеси розглядаються як «структури знань, які використовуються для проведення оцінок, суджень або рішень, включаючи оцінку можливостей, створення і зростання підприємства» [271]. Фахівці в галузі когнітивістики погоджуються, що аналіз відмінних особливостей способу мислення підприємців зможе вирішити багато проблем, що мають ключове значення для розглянутого феномену [171, 172]. Дослідження Р. Мітчелла та його колег зосереджено на питанні: «Як думають підприємці?» Вони стверджують, що вирішення цього питання дозволить просунутися в цій галузі, спрямовуючи «дослідження інноваційної енергії» для більш широкого поширення в середовищі наукової спільноти [207, 271]. Успішні теорії та дослідження, присвячені вивченню пізнання та когнітивних процесів, повинні враховувати принципи людської волі [271].

В останні десятиліття для пояснення суті підприємницької діяльності все частіше застосовуються різні техніки когнітивної нейробиології, а саме: електроенцефалограма (EEG) [285], функціональна магніторезонансна томографія (fMRI) [230], окулографія (eye tracking), магнітоенцефалографія (MEG), транскраніальна стимуляція постійним струмом (tDCS) [291], психогальванічний рефлекс (Galvanic Skin Response) [221, 271].

Очікується, що майбутні дослідження в цій сфері не тільки розширять індивідуальне та комбіноване застосування вже відомих електрофізіологічних методик, таких як електроенцефалограма, функціональна магнітно-резонансна томографія та магнітоенцефалографія, але й представлять новітні методи (наприклад, декодування сигналів нейронного зворотного зв'язку) з опорою на експеримент і біхевіористські свідчення.

За останнє десятиліття когнітивістика в рамках теорії підприємництва намітила важливу перспективу для розуміння рішень і поведінки підприємців. Існуючі теорії підприємництва [217, 218, 226, 231] припускають, що способи,

якими підприємці сприймають і інтерпретують навколишнє середовище, мають вирішальне значення. Берон підкреслює важливість когнітивної перспективи у вирішенні життєво важливих питань підприємництва [171].

Багато дослідників у галузі підприємницького пізнання погоджуються, що аналіз відмінних рис способу мислення підприємців зможе вирішити багато проблем, що мають центральне значення для розглянутого феномену [171, 172]. Пізнання стає важливим підходом до інтерпретації результатів підприємницької діяльності [171, 172, 269, 270] і розуміється як «структури знань, які використовуються для проведення оцінок, суджень або рішень, включаючи оцінку можливостей, створення і зростання підприємства» [271].

Методи, що розширюють концептуальні підходи до підприємницького пізнання, являють собою рух до консолідації даної області і вихід за її межі для більш широкого дослідницького співтовариства. Обговорюючи методологічну доцільність технологій когнітивного картування з центральними дослідницькими питаннями у сфері підприємницького пізнання, є надія, що ця область буде розвиватися як методично, так і концептуально.

Когнітивні стилі пов'язані з формою, а не зі змістом пізнавальної діяльності, і були визначені як індивідуальні відмінності в тому, як ми сприймаємо, думаємо, вирішуємо проблеми, вчимося і ставимося до інших [281], а також як індивідуальні характеристики і сформований підхід до організації та обробки інформації і досвіду [252]. Було висловлено припущення, що їх вплив поширюється майже на всі види людської діяльності, пов'язані з пізнанням, включаючи соціальне та міжособистісне функціонування [259].

Когнітивістика може створити нові способи концептуалізації та вимірювання важливих аспектів прийняття рішень, але слід враховувати важливу роль якісних методів дослідження, таких як глибинні інтерв'ю, методики спостережень, дослідження саморефлексивних дій [238] тощо. Якщо така характеристика, як орієнтованість на бачення можливостей, відноситься до ядра області «підприємництво» [247], то звідки тоді бере початок розуміння можливостей? Розуміння когнітивних підприємницьких процесів необхідне для

осмислення самої суті підприємництва, того, як воно виникає і розвивається. Це особливо вірно, якщо ми хочемо перейти від описових спостережень до вивчення, заснованого на теорії. Дослідження в області підприємницького пізнання пропонують повернутися підприємця назад до витоків підприємницької діяльності. Роботи К. У. Аллінсона з колегами [155] показали, що когнітивістика здатна зробити важливий внесок у вивчення підприємництва і що когнітивний стиль, зокрема, може стати критерієм виявлення потенційно успішних підприємців.

Таким чином, модель підприємницької вітальності об'єднала в собі всі важливі компоненти, що зумовлюють розвиток підприємництва майбутнього. Деякі з них давно знайомі людству, а деякі залишаються досі непізнаними. Вони дають можливість по-новому поглянути на розвиток теорії підприємництва і створити з неї нову науку загальної гуманістичної справи, яка дозволить перетворити економічну діяльність зі сфери матеріального виробництва на натхненну діяльність з перетворювальною силою, спрямованою на благо людства.

У більшості ситуацій прийняття рішень об'єктивна функція цієї моделі не є обмеженою: скоріше область, на яку робиться розкид змінних, пов'язаних з рішенням, намічена серією обмежень. Ці обмеження мають різноплановий характер: технологічні, кон'юнктурні, політичні, законодавчі тощо. Але вимоги естетичної форми дозволяють формувати потенційно новий ринок і кидати виклик актуальній ситуації.

Загальний економічний закон зростання потреб відображає внутрішньо необхідні, істотні та постійні взаємозв'язки між виробництвом і споживанням, потребами та існуючими можливостями їх задоволення. Згідно з цим законом, безперервний розвиток потреб є рушійною силою економічного і духовного прогресу людства, що, в свою чергу, стимулює виникнення все нових і нових потреб. Таким чином, потреби і виробництво знаходяться в суперечливій залежності взаємовпливу і взаємозумовленості. Потреби породжують стимули до виробництва. Виробництво задовольняє існуючі і породжує нові потреби.

Вирішальний вплив людської діяльності та виробництва на формування потреб підкреслював А. Маршалл. «Кожен новий крок вперед, – зазначав вчений, – слід вважати результатом того, що розвиток нових видів діяльності породжує нові потреби, а не того, що нові потреби викликають до життя нові види діяльності» [72]. У ХХІ столітті цей новий крок до формування естетичних потреб повинен бути зроблений за допомогою застосування якісно іншого підходу до підприємницької діяльності. Формування принципово нового розуміння сутності підприємництва зумовлює інший алгоритм інноваційно-проектної діяльності з іншим розумінням її морального наповнення.

Складний механізм взаємодії між потребами і виробництвом забезпечує безперервність суспільного відтворення, а неухильно зростаюча конкуренція веде до необхідного підвищення складності підприємницьких проєктів, як з позиції технологічної (сюди також відносяться всі фактори, пов'язані з раціональною сферою пізнання, такі як наукоємність, менеджмент тощо), так і з позиції етико-естетичних критеріїв, що відносяться до сфер ірраціонального, які залежать від рівня морального та культурного виховання підприємця як основного агента економічних змін.

Особливості прояву економічного закону зростання потреб в сучасних умовах пов'язані з гуманізацією соціально-економічного розвитку як визначальною ознакою формування постіндустріального суспільства – сучасної цивілізації. І ці особливості не можуть більше ігноруватися ні сучасною наукою, ні представниками економічного співтовариства. Удосконалення структури потреб відображає процес розвитку людської особистості і сприяє переходу:

від домінування матеріальних до пріоритетного розвитку духовних потреб, пов'язаних з творчістю, пізнанням, самовдосконаленням;

від масового виробництва і споживання до індивідуалізації потреб і засобів їх задоволення;

від прагнення до безперервного нарощування обсягів споживання до розумного самообмеження;

від мінімізації матеріальної структури споживання до переважання в ній

культурного змісту послуг.

Постійний процес розвитку людської особистості, людська фантазія, конкуренція виробників і сучасні комунікації стимулюють безперервний розвиток і збільшення різноманітності потреб [125]. Однак прагнення задовольнити зростаючі потреби нашоюхується не тільки на відносну обмеженість ресурсів, а й на посилення відчуженості людини, втрату значення моральних цінностей. Вирішення суперечності породжує проблему вибору між ненаситністю і безмежністю потреб, з одного боку, і обмеженістю матеріальних, що складають основу життєдіяльності потреб, з іншого, породжує проблему вибору, тим самим визначаючи мету підприємницької діяльності (рис. 3.3).

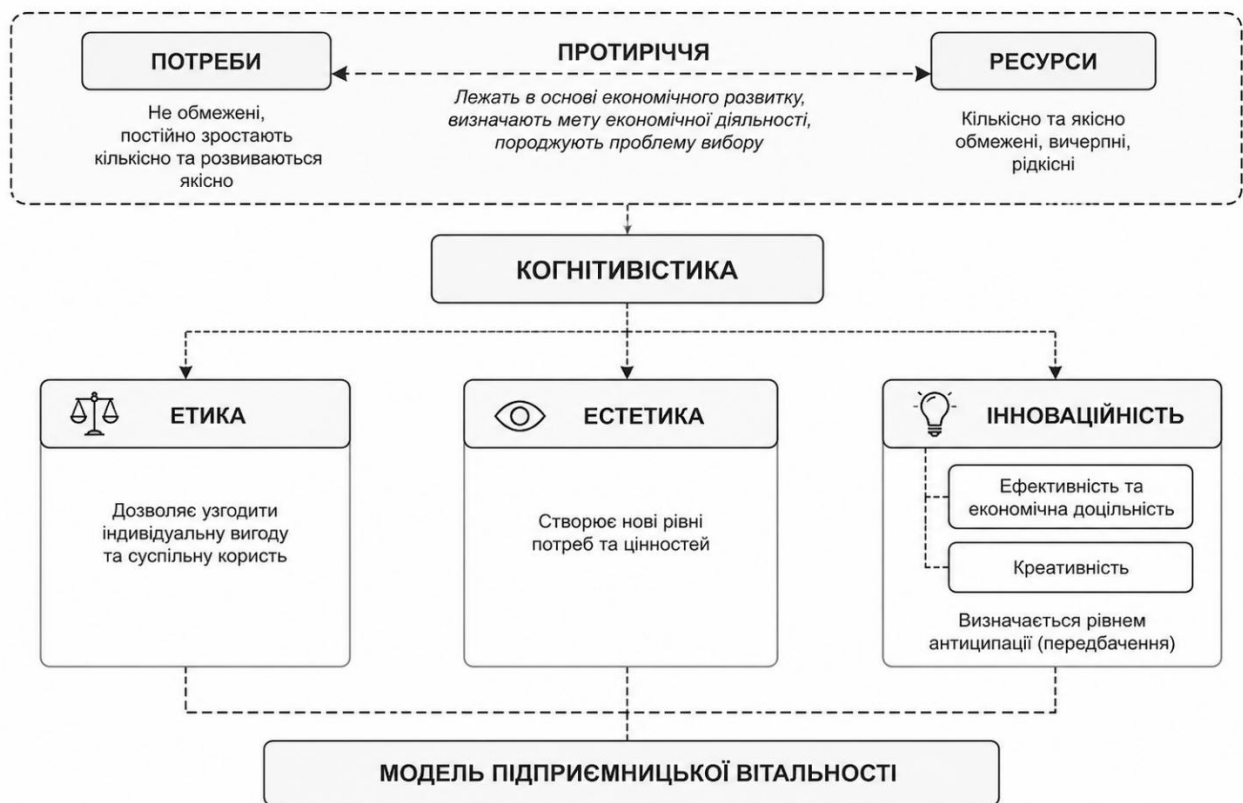

Рис. 3.3. Модель підприємницької вітальності [запропоновано автором]

Змінні складові моделі можуть бути задані проектною командою або особою, яка приймає рішення, з метою максимізації об'єктивної функції, яку можна конкретизувати, перш за все, як кількість і призначення «підприємницьких» продуктів, запланованих до створення за певний період часу. В рамках моделі «чистої» креативності, Д. Тросбі запропонував підхід,

який передбачає, що для простоти узагальнень слід визначити фактори рішення з точки зору часу, витраченого на різноманітність вирішення завдань. Цей підхід передбачає, що одиниця робочого часу дає на виході певну кількість культурної цінності; оптимізована кількість разів виступає сукупною цінністю, отриманою з різних джерел. Однак точне визначення цих відносин навіть у концептуальному плані може бути ускладненим. Мабуть, варто виходити із загального формулювання, в якому культурна цінність визначається як деяка (зростаюча) функція від витраченого робочого часу. Однак дане припущення, згідно з яким виробництво культурної цінності може бути виражено у вигляді функції від робочого часу, витраченого творцем, є досить неоднозначним з огляду на саму природу акту творчості. Різниця між рівнем обдарованості, технікою виконання, масштабом твору не дозволяє в повній мірі застосувати часовий фактор як критерій продуктивності. Разом з тим у співвідношенні з витраченим часом і виробленою суспільно-культурною цінністю пропонованого підприємцями (епігонами з розвиненою підприємницькою функцією) продукту, відмінності між підприємцями в даній побудові можуть слугувати мірою відмінності в креативному підприємницькому таланті приблизно так само, як у мікроекономічному аналізі витрат-випуску продукції вимірюються відмінності в продуктивності. Подібна концептуалізація креативності вже не суперечить теоріям творчого процесу, що вимагають спонтанного мислення і швидкої реакції на інтелектуальні стимули [114]. Запропонована модель підприємницької вітальності відображає парадигму творчості за умови рівних можливостей, які в цілому створюються в системі організацій інноваційної інфраструктури.

При розгляді похідної функції креативності залежно від двох змінних – прибутковості і рівень антидіяльності, має сенс виділити в ній дві стадії створення підприємницького продукту [66]:

максимізація антиідейної цінності – на даному етапі передбачається концентрація уваги на створенні творчого елемента;

формування потенційної прибутковості – на цій стадії передбачається

розгляд ряду змінних, від яких залежить прийняття рішення про економічну доцільність реалізації ідеї.

Обмеження, що накладається необхідністю отримання доходу (комерційної реалізації продукту підприємницької креативності), може вплинути на виробництво «продукту» низкою способів: наприклад, за допомогою переорієнтації уваги в бік форм продукту, що мають більший попит. В рамках даного підходу доцільно розглядати творчий елемент формування комерційної ідеї як процес необхідної оптимізації, коли ідейний натхненник інноваційного проекту виступає в якості «раціонального максимізатора» індивідуальної корисності в залежності від внутрішніх і зовнішніх обмежень. Саме такий підхід пропонується використовувати в моделі підприємницької життєздатності, розширюючи його шляхом включення економічних змінних.

Повертаючись до поняття «антіідейність», необхідно ще раз підкреслити, що воно апріорі включає в свій зміст сукупність культурних і суспільно значущих характеристик підприємницької ідеї. Культура виступає в якості фундаментальної причини розвитку феномену підприємництва, оскільки саме культурою визначається формування ендогенного фактора – особистості економічно активного суб'єкта ринку. Культура – це система цінностей, уподобань, мотивів, стимулів. Саме рівень культури зумовлює економічний розвиток країни. Існує безліч інтерпретацій поняття «культура». Зокрема, культура – це набір правил, які приписують людині певну поведінку з властивими їй переживаннями і думками, чинячи на неї, тим самим, управлінський вплив. Німецький представник філософії життя Освальд Шпенглер викладав погляд на культуру як на безліч самостійних організмів (різних народів), які проходять власний еволюційний цикл, що триває кілька сотень років, і, вмираючи, перероджуються в свою протилежність – цивілізацію. О. Шпенглер протиставляє цивілізацію культурі як етап розвитку, що її замінює, на якому творчий потенціал окремої особистості не затребуваний і панує мертвий, нелюдський техніцизм. В умовах глобалізації вчені розглядають основні методологічні підходи до дослідження культури, питання її сутності,

класифікації, діалектику співвідношення понять культури і цивілізації через призму категорій «загальне», «особливе» і «одиничне». Вмирання будь-якої культури, будь то єгипетська або «фаустівська» (тобто західна культура XII–XVIII ст.), характеризується переходом від культури до цивілізації. Звідси ключове в концепції Шпенглера протиставлення «того, що знаходиться в процесі становлення (культура) – того, що стало (цивілізація)».

Будь-яка культура, вичерпуючи свої внутрішні творчі можливості, вмирає і переходить у фазу цивілізації («цивілізація», за Шпенглером, є кризовим результатом, завершенням будь-якої культури), для якої властиві атеїзм і матеріалізм, агресивна експансія назовні, радикальний революціонізм, сцієнтизм і техніцизм, а також урбанізація («у світовому місті немає народу, а є маса»). Морфологія культури, представлена О. Шпенглером, повідомила західному світу, що той нестримно «хилиться до занепаду». На переконання О. Шпенглера, раціоналістична цивілізація означає деградацію вищих духовних цінностей культури, приреченої на загибель [131].

Здається, що подальший розвиток підприємницької культури можливий за умови усунення цього протиставлення, тобто коли творчий потенціал особистості буде вписаний в систему суспільного виробництва. Тільки такий розвиток підприємництва дозволить гармонізувати індивідуальні творчі потреби, максимізацію економічної вигоди і техногенну міць людини.

Необхідність зазначеної гармонізації в справі подальшого розвитку підприємництва пов'язана також з діалогічністю суб'єктів господарської діяльності. На умови незнищенності діалогу до монологу звертав увагу відомий філософ В.С. Біблер. Культура розумілася ним як діалог, якщо допускала замикання двох полюсів: «полюси діалогічності людської свідомості (М.М. Бахтін: «Свідомість є там, де є дві свідомості») і полюса діалогічності мислення, логіки (логіка є там, де є діалог логік, діалог умов)» [15]. Дійсно, для діалогу недостатньо просто володіти свідомістю, необхідно ще мати бажання проникнути в логіку іншого суб'єкта. Рівень розвиненої підприємницької культури зумовлюється здатністю до діалогу між основними учасниками ринку.

Перш за все, між підприємцем і споживачем його ідеї. У певному сенсі під креативністю слід розуміти рівень розвитку емпатичного сприйняття майбутньої дійсності. Майбутньої, тому що все, що задумано, може бути реалізовано тільки в майбутньому. А дійсності, тому що саме актуальною реальністю можуть бути створені потреби майбутнього. З цього випливає, що здатність проникнення в іншу свідомість є найважливішою компетенцією «підприємницько-розвиненої» людини [30].

Свідомість визначається «сьогоднішнім» буттям. Концепція культури розглядається у вигляді «спілкування різних форм розуміння (різних форм утворення понять) різних історичних типів цього розуміння» [160], оскільки «суб'єкт, що творить культуру, і суб'єкт, що розуміє її з боку, стоять ніби за стінами культури, осмислюючи її логічно як можливість у точках, де її ще немає або вже немає» [17].

Формування підприємницького типу мислення відбувається паралельно і у взаємозв'язку з усіма іншими елементами культури. Якщо культура більшою мірою орієнтована на розвиток сутнісних сил особистості, тобто на спосіб прояву фізичних і духовних сил людини, то підприємницький тип мислення пов'язується суспільством, скоріше, з «масовою» свідомістю. Дану різницю добре ілюструє наступний приклад. «Великі міста можуть бути цивілізованими, але не мати культури. У містах для величезних мас людей весь світ сконцентрований на екрані телевізора, планшета. Вже сьогодні можна стверджувати, що з'явився новий тип людини – *homo videns* (людина, що дивиться), для якої те, що вона бачить на екрані, є єдиною реальністю в глобалізованому світі. Все частіше сучасний індивід поводить себе не як *homo sapiens* (людина розумна), а як *homo suggere* (людина навіювана), якій легко навіяти все, що завгодно. Цьому сприяє культурна індустрія, яка створила карикатурний образ людини як виду. Йдеться про те, що цінність кожної окремої людини бачиться лише в тому, що вона здатна підмінити собою будь-яку іншу: вона не більше ніж одна з представників собі подібних у сучасну епоху. Навіть як особистість людина являє собою повне ніщо: незамінних не

буває — ось що доходить до неї, коли з часом вона перестає бути такою, як усі в цьому світі. Насправді тривожні симптоми сучасного процесу глобалізації проявляються в тенденції, що життя на Землі, людина і людство поступово перестають бути унікальними явищами в безмежному мегасвіті» [2].

Здається, що сьогодні, як ніколи, протиставлення матеріальної та духовної культури має першорядне значення. У сучасному світі класифікація культури на матеріальну, духовну та соціальну є особливо актуальною. Одна з причин полягає в специфіці глобалізованого світу, яка виражається в тому, що люди стали продуктом декількох цивілізацій, здатних виробляти і наслідувати, експортувати та імпортувати, але при цьому не завжди готових до ведення конструктивного діалогу в контексті соціальної культури. Цей фактор, безсумнівно, впливає і на підприємницьку культуру. Протиставлення цивілізації і культури як такої відображає ту ж кризу, яку ми спостерігаємо в розвитку підприємницької діяльності. Це протиставлення виражається в потребі до розвитку підприємницької творчості, як особливого виду духовної діяльності, і матеріальних, спрощених, якщо не сказати примітивних, ідей отримання економічних вигід будь-якими доступними способами. «Постшумпетаріанське» неухильно зміщується в бік спрощеного розуміння підприємницької функції, забуваючи про високі ідеали творчого руйнування. Отримання економічних вигід не є метою, а, скоріше, засобом. Засобом реалізації високої ідеї, здатної принести людству благо. Чим вищий ідеал, тим вищий потенціал задуму. Тим вищим виявиться рівень інвестиційної привабливості. Тільки такий порядок міркувань видається можливим для успішного розвитку підприємницького мислення. І складові цієї суми не можна міняти місцями, оскільки сума вийде іншою. За відсутності підприємницької культури як найважливішої складової культури суспільства не залишається нічого іншого, як стукати в двері нескінченних інвесторів в надії на створення, по суті, мильної бульбашки, в яку на практиці перетворюється переважна більшість стартапів. І яскравим тому підтвердженням є визначення стартапу як «компанії з короткою історією операційної діяльності» [107]. Поняття

закріпилося в мові в 1990-ті роки і набуло широкого поширення під час виникнення економічної бульбашки доткомів.

У такому контексті підприємництво як особливий вид духовної творчої діяльності, спрямованої на отримання економічної вигоди, не може розвиватися. Оскільки імпульси для такого розвитку відсутні. Жоден феномен суспільства не розвивається за відсутності загальнолюдських гуманістичних цінностей. Навіть війна завжди має високодуховну підоснову. Тому формування підприємництва на основі загальнокультурних цінностей має найважливіше методологічне значення для якісного розвитку цього феномену. Ми пропонуємо розуміти підприємницьку культуру як соціальну комунікацію, яка розкривається через категорії творчості (нехай і особливого виду), суспільної користі та економічної вигоди.

Все різноманіття підприємницьких ідей, в принципі, зводиться до єдиної конструкції. Особливість наукового методу пізнання цього феномену полягає не тільки в інтуїтивних прозріннях, але і в особливому виді комунікації, покликаному донести до індивідуума нові форми відображення предметів матеріальної культури, спрямовані на розвиток цивілізації. Завданням підприємництва XXI століття бачиться зближення культури і цивілізації, що становить єдиний можливий шлях розвитку людства. Якщо припустити, що хоча б 10% всіх прогнозів про наближення катастрофи збудуться, то у людства просто немає іншого виходу, як знайти баланс між економічним зростанням і збереженням гуманістичних основ буття. Відповідальність за цю комунікацію і пошук балансу повинні нести, перш за все, учасники підприємницької спільноти, як найбільш сильні і впливові представники активно діючих суб'єктів. Але ця відповідальність не має нічого спільного з юридичними обмеженнями. Вона повинна мати внутрішні мотиви і ґрунтуватися на моральних та естетичних обмеженнях, що характеризують вільну духовну особистість, здатну до творчих звершень. «Свобода є загальною основою творчого процесу, необхідність же визначає рамки цього процесу і настільки зумовлює свободу, направляє її шлях» [21].

Ідеї, запропоновані Й. Шумпетером, майже відразу вийшли за межі економічної науки. Проте протягом багатьох років творчий акт розглядався як переважно екзогенний, що виникає в результаті процесів, недоступних або таких, що не входять в поле зору економічної теорії. Однак будь-який розгляд взаємозв'язку між економікою і духовною культурою був би неповним, якщо при цьому не приділити уваги джерелам культурного виробництва, тобто самому творчому процесу. «Якщо творча праця в мистецтві та культурі в результаті дає і економічну, і культурну цінність, то, мабуть, як культурні, так і економічні процеси впливають на формування і вираження творчих ідей. Чи є ці процеси паралельними, так що і економічна, і культурна цінність формуються окремо, або ж процес створення цінності може бути зрозумілий як єдиний феномен?» [114].

На даний момент не існує чіткого визначення підприємницької творчості, а також критеріїв, що відрізняють її від інших видів творчості. Розглянутий феномен розкривається в рамках творчого акту, що має свій специфічний характер і впливає на соціально-економічну сферу діяльності. Сила впливу цього впливу визначає силу підприємницького таланту.

Підсумком господарської діяльності суб'єкта повинен бути продукт, який може розглядатися як результат творчої діяльності. Творчість – це створення чогось, чого раніше не було і що є соціально значущим. Це продуктивна діяльність, але не кожна продуктивна діяльність є творчістю. Творчість – це процес, в ході якого створюються якісно нові цінності, або підсумок створення об'єктивно нового. Основний критерій, що відрізняє підприємницьку творчість від інших видів господарської діяльності, – унікальність її результату [76].

Категорія творчості нерозривно пов'язана з руйнуванням. Творення через руйнування об'єктів матеріального світу, що раніше існували в тій сфері, в якій здійснюється створення нових об'єктів, і становить творчий процес, який, у свою чергу, запускає механізм еволюційного розвитку відповідно до діалектичної логіки. Розуміння підприємницької діяльності як процесу, спрямованого на руйнування, відповідає закону діалектичного заперечення і

робить його бездоганим з точки зору наукової логіки. Ми можемо констатувати, що підприємницька діяльність полягає у вирішенні суперечності між створенням нового і руйнуванням старого. Таким чином, зміст діалектичної суперечності є тією відмітною особливістю, яка характеризує підприємництво і відрізняє його від усіх інших видів діяльності, незважаючи на те, що в силу обставин, що склалися, називається однаково. Отже, суб'єкт, який ініціює такий вид діяльності, і буде тим самим настільки значущим для економіки підприємцем-новатором.

У XX столітті закінчилося формування суспільної потреби в підприємницькій діяльності, у XXI столітті ця потреба в силу наростання технологічної сили соціального суб'єкта зростає і стала найбільш значущою в контексті глобалізації. У найближчому майбутньому слід очікувати зростання попиту на підприємницьку креативність і компетенції, отже, поставлені питання щодо розвитку підприємництва вимагають наукового вирішення.

Чим більше ми займаємося дослідженням феномену творчості, тим очевиднішим стає його зв'язок з красою. Ми бачимо широкі перспективи застосування естетичних критеріїв у розвитку підприємницьких ідей та їх комерційної успішності. Як це не парадоксально, підприємництву значно ближче поняття «краса», ніж «бухгалтерський облік». Дослідження в області феномену творчості неминуче вказують на те, що будь-яка творча діяльність відштовхується у своєму витoku від розвиненого естетичного почуття.

Так, наприклад, у своїй роботі з дослідження математичної творчості Ж. Адамар пише: «...Зрозуміло, що жодне важливе відкриття або винахід не може відбуватися без бажання його зробити. Але разом з Пуанкаре ми говоримо про дещо інший предмет, про втручання почуття краси, яке відіграє роль незамінного посередника при відкритті. Отже, ми дійшли подвійного висновку: винахід – це вибір; цим вибором владно керує почуття наукової краси. Без достатньо розвиненого естетичного почуття ніхто ніколи не буде великим творцем у математиці» [139].

Немов розвиваючи думку А. Пуанкаре, у розділі, присвяченому творчості,

А. Маслоу пише, що якщо ми хочемо просуватися в актуалізації своїх потенціалів, то освіта повинна органічно включати в свій зміст художньо-естетичні цілі: «Якщо розглядати його (мистецтво) як прикрасу і ставитися до нього споживацьки, як це зараз прийнято, ми підійдемо до нього досить серйозно і будемо працювати над ним досить наполегливо, і, якщо воно виявиться тим, чим, як припускають деякі з нас, воно може бути, – тоді, можливо, ми почнемо одного разу вчити арифметиці, читання і письму в цій парадигмі. Ось чому я цікавлюся освітою за допомогою мистецтва: воно видається мені прикладом правильної освіти» [78].

Здається, що без розвиненого почуття прекрасного неможливі жодні значні досягнення не тільки в математиці, але й у підприємницько-інноваційній сфері. З цього випливає, що краса є необхідною умовою для створення витонченої підприємницької ідеї. Можливо, некрасиві підприємницькі рішення можуть прийматися не відповідно до критеріїв краси і, тим не менш, служити ґрунтом для розвитку шуканих ідей. Однак при цьому передбачається, що саме судження про «некрасивість» подібних рішень виносяться на основі розвиненого естетичного почуття.

Розвиток творчого мислення, в тому числі в такій зовні не пов'язаній з мистецтвом сфері, як економіка, вимагає відмови від «диктату об'єктивності», настільки характерного для оцінки економічної діяльності. Для розвитку підприємницької креативності варто відкинути такі традиційні критерії, як ефективність, економічність, рентабельність. Потрібно відмовитися від сформованих стереотипів «правильних» і «неправильних» суджень і замінити їх на більш релевантні розвитку творчих початків відповідно до естетичних критеріїв людської діяльності. На сучасному етапі життєво важливо усвідомлювати, що регламентація підприємницької діяльності не може обмежуватися тільки правовими заборонами та обмеженнями і потребує розширення кругозору щодо її критеріїв і детермінант.

М.В. Попович зазначав, що практично кожна сфера суспільного життя може стати джерелом естетики, яка вбирає і концентрує специфіку будь-якої

соціально-історичної конкретики [79]. Розвиток естетичних засад підприємницької діяльності дозволить поглянути на комерційну діяльність з позиції найвищих ідеалів людства – з позиції краси. У цій думці полягає активний розвиток етичних обмежень економічної діяльності в парадигмі глобального еволюціонізму.

Естетичні засади підприємницької діяльності – це духовна основа сучасної економіки, на базі якої може розвиватися креативність, біофілія та етика бізнес-спільноти. Краса підприємницької діяльності – ось що бачиться джерелом економічного розвитку [58]. Що може бути ефективнішим для людей, ніж естетика економічної діяльності в рамках етичних обмежень, що впливають з почуття прекрасного? Людство надто захопилося ідеєю прибутку, забуваючи, що люди потребують краси. Бажання володіти красою є найпотужнішим споживчим стимулом. Економічні науки повинні сприяти або безпосередньому досягненню того чи іншого ступеня краси, або залученню людини до духовних, зокрема, філософсько-релігійних цінностей. Виконати це своє призначення вони можуть одним із двох способів: або шляхом прямого емоційно-естетичного впливу на суб'єкт сприйняття, або за допомогою своєї знаково-символічної функції. Вивчення способів емоційно-естетичного впливу призводить до необхідності розробки знакової теорії краси в підприємницькій діяльності, з одного боку, а з іншого – до досліджень в області естетичного сприйняття споживачів, тобто до створення двох концепцій у системі ринкових відносин. Таким чином, вона покликана виступати як елемент економічного виховання, нехай як тимчасовий етап, але все ж гостро необхідний для розвитку нового менталітету креативного класу активних організаторів сучасної економіки.

Безсумнівно, що відмова від «диктату об'єктивності» спричиняє проблему суб'єктивного характеру оціночних суджень про прекрасне. В.І. Лісовий, відзначаючи суб'єктивний характер смаку як судження про прекрасне, вирішує цю суперечність, заявляючи, що потворність є неможливістю побачити прекрасне. Він також вперше розуміє мистецтво як творчість, тобто

виробництво самобутніх форм, що не мають аналогів у природі [73]. А чи не це є суть новаторського підприємництва?

За останні двадцять років Нобелівську премію з економіки двічі присуджували фактично за досягнення в галузі економічної психології. Це означає, що економіка отримує новий імпульс для подальшого розвитку за рахунок дослідження суб'єктивного фактору, який традиційно знаходиться в сфері компетенції соціально-гуманітарних наук, а також підтверджує те, що ми живемо в період становлення нової наукової парадигми. І чому б естетиці не зайняти, хоча б на час, своє місце в системі економічного знання? А категорії краси не виступити одним з критеріїв комерційної істини?

Підприємництво, схоже, переживає зараз кризу ідей і не може більше розвиватися, орієнтуючись виключно на матеріальні цілі в оточенні океану інформаційних потоків, знецінених до рівня суб'єктивних емоційних реакцій. Слід визнати можливість застосування певних емоцій (а краса ідеї ґрунтується на емоційній складовій), і, якщо це вдасться, підприємництво не тільки «саморозвиватиметься», але й своїм прикладом підведе базу під систему нової економічної культури, частиною якої воно є.

Як приклад такого підходу можна навести науку. Розвиваючи цю думку, М. Полані писав: «Теорія наукового методу, що намагається пояснити формування наукового методу за допомогою будь-якої чисто об'єктивної і формальної процедури, приречені на невдачу. Будь-який процес дослідження, некерований інтелектуальними емоціями, неминуче потоне в тривіальностях. Для того, щоб наше бачення реальності, на яке відгукується наше почуття наукової краси, могло стати раціональним і цікавим для дослідження, воно повинно підказати нам певну категорію питань... По суті, не маючи шкали значущості та переконливості, заснованої на певному баченні дійсності, не можна відкрити нічого цінного для науки; і тільки наше розуміння наукової краси, що відповідає свідченню наших почуттів, може викликати в нас це бачення» [90].

Підприємництво XXI століття відрізняється від підприємництва в

попередні століття. Сьогодні недостатньо бути сміливим. Сьогодні потрібно бути наукоємним. Тому економіка як ніколи близька до природничих наук. Більше того, у відповідь на економічні потреби наука самоствердилася не тільки як безпосередня продуктивна, але і як універсальна соціальна перетворююча сила. Наука і підприємництво виступають джерелами для саморозвитку один одного.

Нам видається, що підприємництво, засноване на такому баченні дійсності, яке виходить з усвідомлення значущості почуття краси та розуміння почуття краси підприємництва, ця сфера економічної діяльності отримує новий імпульс для свого розвитку та якісно нову парадигму. Така інтерпретація ціннісної сторони підприємництва отримає більш стійке обґрунтування, якщо ми уявимо його як сумарний результат трьох взаємодоповнюючих факторів:

- етико-естетична відповідність;
- релевантність для даної системи ринку;
- суспільна значущість.

Всі три фактори повинні працювати узгоджено, і недостатню вираженість одного з них слід компенсувати високим виконанням інших.

Перший критерій вимагає теоретичної та практичної розробки. Основне завдання вбачається в суспільному заохоченні «красивих» підприємницьких ідей, які гармонізують отримання економічних вигід з високим естетичним виконанням у широкому його розумінні, що включає розвиток теорії мистецтва в цілому. Сам факт отримання економічної вигоди ще не робить його цінним у запропонованій концепції розуміння підприємницької творчості.

Слід зауважити, що різниця між економічною та суспільною значущістю нерідко є наслідком не унікальності продукту, а його комунікативного значення. Наприклад, масовий комерційний успіх айпаду зумовлений талановитим маркетингом, тоді як масштабна реалізація айфонів мала інший значущий ефект, про що згадувалося вище.

Релевантність передбачає відповідність ідеї культурологічним, географічним, економічним, політичним сферам життєдіяльності суспільства.

Пригадується приклад великого П. Друкера про ескімосів і холодильники. Він закликав не продавати ескімосам холодильники, якщо їх передбачають використовувати тільки з метою збереження продуктів від перезаморожування.

Розробка системи критеріїв релевантності ідеї основним культурним компонентам життя має великі перспективи і представляє науковий та освітній інтерес, який вимагає застосування трансдисциплінарного підходу і може розглядатися як одна з найважливіших сфер знань в рамках розвитку теорії підприємництва.

Ідея необхідності безперервного економічного розвитку підводить нас до думки, що нібито найвищим благом є матеріальне благополуччя.

«Зростання матеріальних потреб і їх задоволення є істинно прогресивним лише остільки, оскільки воно звільняє дух, одухотворює людину, а не тому, що воно посилює сферу чуттєвості, сприяє зниженню духовного життя. Певною мірою це зростання потреб і економічний прогрес є необхідною передумовою духовного розвитку, іноді пробудження особистості. Але зростання моральних і чуттєвих потреб може відставати один від одного і відокремлюватися один від одного. У такому випадку рафінування чуттєвості, яке не збуджує, а пригнічує діяльність духу, є своєрідною моральною хворобою, моральною убогістю, що походить вже від багатства, а не від бідності. Цю двосторонність економічного прогресу іноді забувають економісти, коли, захоплюючись своєю спеціальною точкою зору, ототожнюють її з загальнолюдською або загальнокультурною» [22]. Ми стали нагадувати єгипетських володарів, які вірили, що все матеріальне можна забрати в потойбічний світ. Для нашого часу характерні стійкі погляди на це питання. Вони надають морального забарвлення прагненню до популярності і багатства, а коли до цього додається ще й наукове обґрунтування, воно представляється як вище і остаточне призначення людини. Прагнення до загальності, характерне для цієї тенденції, не залишає місця для справжньої свободи творчості, оскільки будь-яка культурна діяльність виявляється підпорядкованою завданню досягнення економічного добробуту. Але загострення боротьби за цей добробут призвело до необхідної появи

принципово нових ідей, інших джерел розвитку, які вже не можна так просто оцінити за допомогою економічної доцільності. На горизонті залишається так мало місця, що єдиним можливим виходом для продовження боротьби залишається прагнення вгору, у безмежні простори краси та етики підприємницької творчості. Тим самим економічна наука набуває нової самостійної цінності.

Модель підприємницької життєздатності можна розширити до роботи поза сферою новаторської діяльності. Якщо в цій моделі об'єктивна функція – це синергія економічної, етичної та естетичної цінності (елемент новаторства виражається за допомогою значення антиідейності, яке варіюється від 0 до 7), тоді неважко буде розширити створення цінності підприємницької ідеї та включити в неї реалізацію поза інноваційною сферою економічної діяльності. У такому формулюванні економічний суб'єкт може вибрати, чи виробляти йому продукти новаторської діяльності в істинному сенсі, що створюють одночасно етико-естетичну та економічну цінність, або ж продукти, що створюють тільки економічну цінність.

Таким чином, результати підприємницької праці можуть інтерпретуватися як провідник подвійного ринку. Становлення новаторської думки, що виникає зі складного поєднання креативних процесів, є рушійною силою у виробництві ідей; її технічна реалізація залежить від рівня наукоємності та технологічної оснащеності. В результаті реалізації подібні ідеї отримують економічну цінність через ринковий обмін, а також суспільно-культурну «ціну» за допомогою визнання і прийняття «ідейності», яку вони містять. Формування зазначених складових загальної цінності дає надію на певний прогрес, оскільки змушує творця подивитися на задум дещо ширше, ніж у випадках, коли єдина цінність визначається економічним мотивом.

Отже, підприємництво XXI століття зазнає змін. Воно повинно розвиватися шляхом пошуку нових можливостей, дотримуючись певних етичних обмежень, і спрямовуватися при цьому вгору до нових творчих звершень в рамках підприємницької естетики. У цьому і полягає те нове,

ignoramus et ignorabimus, таємниці якого належить розгадати сучасній науці.

Відповідно до завдань дослідження, ми обмежилися тими видами об'єктів інноваційної інфраструктури, в яких проходить конкурсний відбір резидентів. До таких об'єктів відносяться БІ, технопарки, а також центри та фонди підтримки інновацій.

Методологічні обмеження. На даний момент в Україні не існує єдиного реєстру або іншої бази даних, що містить повний перелік всіх діючих БІ та технопарків. Для оцінки загальної чисельності різних видів інноваційних програм, включаючи інкубатори, акселератори, технопарки, фонди підтримки інновацій тощо, використовувалася інформація з різних джерел.

В цілому слід зазначити, що відсутність офіційної статистики інноваційних стартапів обмежує бачення всієї екосистеми в цілому. Нестача дослідницьких звітів, проблеми підрахунку стартапів у технологічних областях, даних експертів і звітів, що не дозволяє зробити наближені достовірних висновків не тільки якісних, але і кількісних змінах структури українських інноваційних проєктів

За даними електронного видання Expert [42], інноваційна інфраструктура м. Києва представлена наступними типами об'єктів: БІ, технопарк, наукове місто, нанотехнологічний центр, центр колективного користування, інжиніринговий центр, центр прототипування та центр трансферу технологій, інноваційно-технологічний центр. Таким чином, інноваційна інфраструктура м. Києва і області включає 10 об'єктів, у складі яких 3 технопарків, що складає 63% від загального числа в Україні.

Таким чином, за результатами розсилки запрошень, телефонних дзвінків і особистих зустрічей з керівниками цих організацій, була досягнута домовленість про проведення апробації методики MDP в рамках оцінки інноваційних проєктів з БІ «Київська Політехніка» та Центром розвитку технологічних проєктів і підприємництва «UNIT.City (Київ)».

Створений у 2008 році БІ «Київська Політехніка» надає проєктам необхідну для подальшого зростання підтримку. Серед основних видів його

діяльності – оцінка та експертиза бізнес-ідей і проєктів.

Центр «UNIT.City» запущений в роботу в 2011 році з метою надання сприяння технологічним підприємцям у перетворенні інноваційної ідеї в діючий виробничий бізнес, що має потенціал створення нових робочих місць і сприяє збільшенню потоку бюджетних надходжень. Свою місію Центр «UNIT.City» бачить у формуванні в суспільстві духу технологічного підприємництва, що дозволяє створювати нові проривні продукти і технології.

Виходячи із заявлених цілей вищезазначених інкубаторів, впливає, що основним завданням їх діяльності є підтримка та розвиток інноваційно-підприємницьких проєктів.

Апробація методики MDP проведена в січні-квітні 2021 року. Емпірична частина дослідження була розділена на два етапи.

1 етап (якісний аналіз): інтерв'ювання успішних «еталонних» представників (еталонних респондентів) кожної з чотирьох МПП з подальшим якісним аналізом результатів інтерв'ювання та зіставленням їх з теоретичною моделлю. Для інтерв'ювання еталонних респондентів (далі – ЕР) були запрошені власники успішних компаній з яскраво вираженими рисами певного бізнес-типу економічної поведінки (на підставі специфіки здійснюваних проєктів, особистих висловлювань, виступів, інтерв'ю в ЗМІ, аудіо- та відеовиступів в мережі Інтернет). Відбір ЕР здійснювався з опорою на апріорні знання про бізнес-діяльність учасників дослідження, а також на підтверджену інформацію про тривалий успішний характер їх діяльності, отриману з відкритих джерел і в процесі комунікації. Всього в дослідженні взяли участь 4 ЕР, по одному на кожен бізнес-тип економічної поведінки. В якості еталонів були обрані ініціатори чотирьох компаній, діяльність яких відповідала опису властивостей, характерних для МПП основних суб'єктів економічної діяльності «Епігон», «Новатор», «Менеджер» і «Інвестор». Можливі варіанти результатів експертизи: відсутність розбіжностей характеристик поведінки еталонних респондентів і характеристик МПП (тобто повний збіг), часткова розбіжність, наявність значної кількості розбіжностей (неточності або варіанти), повністю

протилежна поведінка. Розбіжність визначалася як сума абсолютних розбіжностей між значеннями модельних відповідей і відповідей ЕР для кожного пріоритету: А, АВ і АВС (табл. 3.1):

$$\begin{aligned} D_A &= \sum_{i=1}^3 |x_i - y_i| \\ D_{AB} &= \sum_{i=1}^6 |x_i - y_i| \\ D_{ABC} &= \sum_{i=1}^{13} |x_i - y_i| \end{aligned} \quad (3.2)$$

де: D_A – показник розбіжності для мотиваційної моделі;

D_{AB} – показник розбіжності для поведінкової моделі;

D_{ABC} – показник розбіжності для повної моделі;

x_i – значення відповіді відповідного ЕР за кожною змінною i ;

y_i – відповідне модельне значення відповіді за кожною змінною i .

Розбіжність у відносних показниках визначалася за формулою

$$R_k = \frac{D_k}{Z_k} 100\% \quad (3.3)$$

де: R_k – відносний показник збігу для $k = A, AB, ABC$;

D_k – показник розбіжності в абсолютних значеннях;

Z_k – сумарна максимальна різниця серед можливих варіантів відповідей за кожною змінною i . Отже, схожість, S_k , визначалася як величина, протилежна R_k .

Найбільш важливим аспектом визнається мотив реалізації діяльності, а також фактори, що впливають на процес цілепокладання суб'єкта.

Для здійснення процедури інтерпретації було відібрано три категорії результату (табл. 3.1):

пріоритет А – характеристики, що описують мотиваційні особливості,

включаючи «Готовність до ризику в бізнесі», «Бізнес-мотиви» та «Бізнес-орієнтація»;

пріоритети А і В – характеристики, що описують поведінкові особливості, включаючи мотиваційні особливості, а також «Систематичність», «Ставлення до помилок» і «Прийняття рішень»;

пріоритети А, В і С – характеристики, що описують повну модель поведінкових переваг, включаючи мотиваційні та поведінкові особливості, а також «Перспективність», «Ступінь унікальності проєкту», «Антиідейність», «Схильність до ризику», «Схильність до творчості», «Тип реалізації проєкту» та «Життєву установку».

Таблиця 3.1

Характеристики, включені в аналіз МПП чотирьох типів економічної поведінки [запропоновано автором]

Пріоритет	Змінні
А	Готовність до ризику в бізнесі
А	Бізнес-мотиви
А	Бізнес-орієнтація
В	Систематичність
В	Ставлення до помилок
В	Прийняття рішень
С	Перспективність
С	Ступінь унікальності проєкту
С	Антиідейність
С	Схильність до ризику
С	Схильність до творчості
С	Тип реалізації проєкту
С	Життєва установка

2 етап (кількісний аналіз): анкетування групи ініціаторів/засновників проєктів, які претендують на одну з чотирьох МПП, і наступний за цим кількісний аналіз з метою визначення ступеня відповідності реальної поведінки респондентів заявленому в теоретичній моделі. До вибірки другого етапу емпіричного дослідження увійшли 46 ініціаторів проєктів (фактично в дослідженні взяли участь всі активні діючі резиденти БІ «Київська Політехніка» і Центру «UNIT.City») – представників основних суб'єктів

економічної діяльності, які гіпотетично демонструють одну з чотирьох МПП. Відповідно до правил та обмежень формування вибірки [264, 284], що включають такі ключові аспекти, як дотримання репрезентативності вибірки, рандомізації відбору та оцінки потужності критеріїв, були відібрані представники вузькоспеціалізованої гомогенної групи бізнесменів, які подавали заявки на фінансування власних бізнес-проектів у Бі. Оскільки застосування кластерного аналізу не вимагає обов'язкового розрахунку потужності критерію, перевага при формуванні вибірки віддавалася збереженню репрезентативності та дотриманню правила випадкового відбору. У зв'язку з цим до вибірки дослідження увійшли учасники конкурсного туру Бі «Київська Політехніка і UNIT.City», які пройшли відбір на програму акселерації.

Кількісний аналіз результатів анкетування респондентів полягає в їх класифікації з розбиттям на кластери, гіпотетично відповідні чотирьом МПП (Data clustering). В якості методу класифікації обрано кластеризацію k-середніми (k-means clustering); формула розрахунку відстаней - евклідова відстань:

$$d_j = \sqrt{\sum_{i=1}^{13} (x_i - y_i)^2}, \quad (3.4)$$

де: x_i – значення відповіді резидента Бі за кожною змінною i ;

y_i – модельне значення відповіді за кожною змінною i .

Даний варіант кластерного аналізу оптимально підходить для знаходження шуканих кластерів і групування респондентів за набором з декількох емпіричних змінних. Незважаючи на те, що виміряні характеристики представлені в досить малопотужних номінальних шкалах, вважається можливим проведення процедури класифікації. Для підвищення точності всі номінальні шкали мають подібну розмірність і не вимагають додаткових перетворень. Крім того, самі шкали відображають векторний характер переходу між категоріями, що дозволяє зберегти логіку інтерпретації результатів аналізу.

На думку фахівців, в подібних умовах дані процедури цілком виправдані [31, 81, 246].

З метою оцінки однорідності отриманих в результаті класифікації емпіричних груп респондентів була проведена перевірка їх відмінностей за такими характеристиками, як вік, рівень освіти, підприємницький досвід. В якості методів перевірки застосовані однофакторний дисперсійний аналіз, аналіз таблиць сполучуваності.

Усі процедури кількісного аналізу проводилися за допомогою професійного статистичного пакета обробки даних IBM SPSS Statistics.

Повна вибірка становить 87 ініціаторів проєктів: 4 «еталонних» респондента, 46 резидентів БІ та 37 учасників дослідження, які не є резидентами БІ, оскільки не пройшли відбірковий тур у БІ. Разом з тим вони взяли участь в апробації методики MDP: їхні проєкти були проаналізовані на предмет відповідності критеріям, що показують, що проєкт визнається перспективним з точки зору розвитку. Такі стартапи не увійшли до фінального скорингу, оскільки вони не були відібрані БІ, і подальше спостереження за цими проєктами видається складним. Одним з формальних критеріїв відхилення заявки є наявність будь-якої непогашеної заборгованості. Однак з позиції підприємницького потенціалу, цей критерій не може розглядатися як істотний.

Всі учасники – повнолітні респонденти (середній вік – $33,24 \pm 1,01$ рік); 43 чоловіки, 3 жінки; із середньою або вищою освітою (11 і 35 осіб відповідно), з освітою, що відповідає підприємницькій діяльності, або іншої спрямованості (32 і 14 осіб відповідно). Кількість респондентів – 46 осіб – є достатньою, навіть з урахуванням вимог можливого проведення подальшого аналізу: 4 гіпотетичні групи, по 10–15 учасників у кожній, перекривають вимогу для проведення розрахунків за основними статистичними критеріями про необхідність наявності не менше 5 випадків в одній групі.

Оцінка ступеня відповідності характеристик поведінки еталонних респондентів МПП. Для перевірки гіпотези про відповідність теоретичної МПП

одному з чотирьох варіантів цільової економічної активності емпіричні результати інтерв'ювання ЕР зазначених чотирьох рольових моделей були піддані експертизі.

Зіставлення результатів дозволяє говорити про високий ступінь збігу рівня вираженості кожної з 13 відібраних модельних характеристик з рівнем вираженості цих характеристик у кожного з чотирьох ЕР (S_k) (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Аналіз схожості характеристик ЕР у порівнянні з моделлю [запропоновано автором]

На рис. 3.4. наведено міру схожості між емпіричними значеннями характеристик еталону та модельними характеристиками. Причому чим вище значення (наближається до 100), тим сильніше виражена схожість; чим ближче значення результату до величини, що дорівнює 50, тим слабкіше виражена схожість відповідей еталонів із модельними. Близькість значень до величини, що дорівнює нулю, вказує на наявність зворотних тенденцій у порівнянні МПП та поведінкових уподобань ЕР. Більш детальна інформація представлена на рис. 3.5-3.7.

В цілому видно, що відмінності між характеристиками присутні, але для моделі «Інвестор» і «Новатор» вони не є яскраво вираженими. Можна стверджувати, що поведінкові переваги ЕР зазначених типів повністю збігаються з теоретичною моделлю.

Рис. 3.5. Аналіз схожості характеристик ЕР у порівнянні з повною моделлю [запропоновано автором]

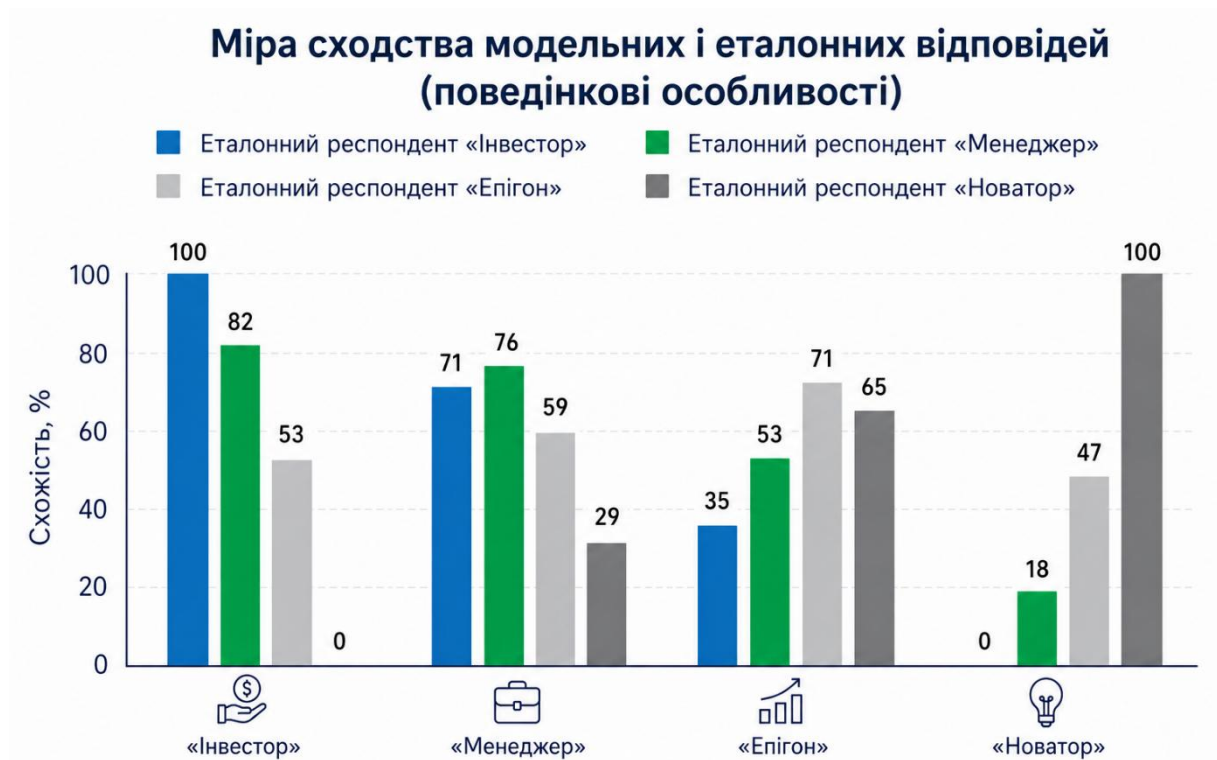

Рис. 3.6. Аналіз схожості характеристик ЕР у порівнянні з моделлю за поведінковими особливостями [запропоновано автором]

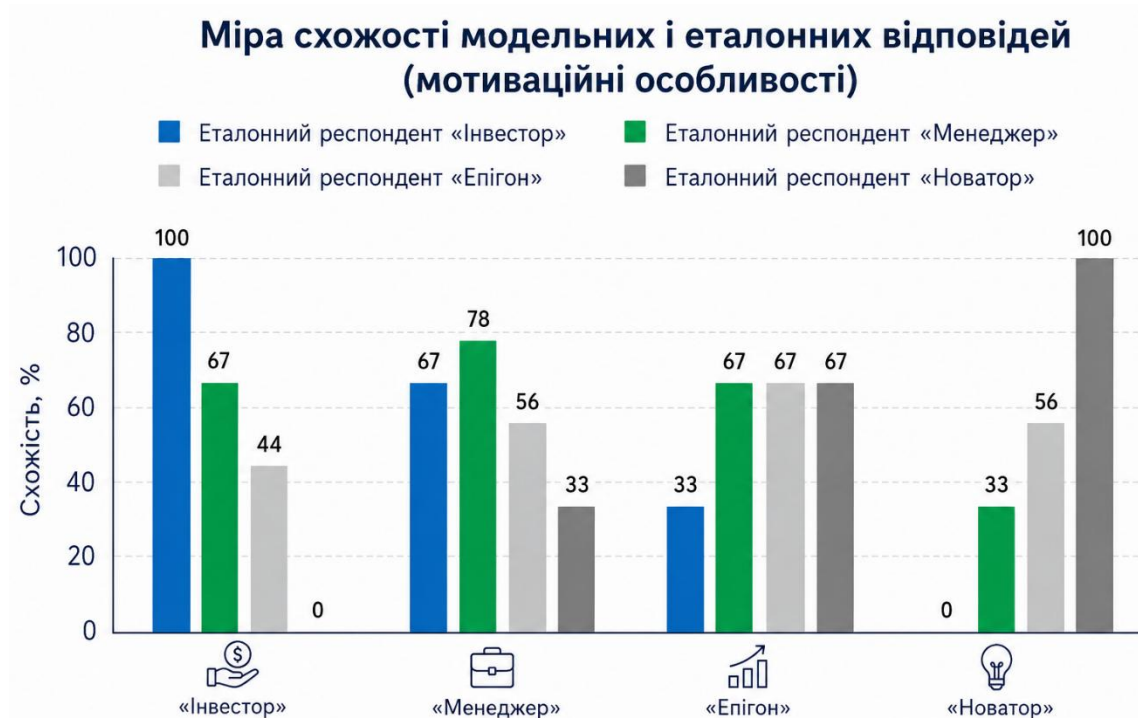

Рис. 3.7. Аналіз схожості характеристик ЕР у порівнянні з моделлю за мотиваційними особливостями [запропоновано автором]

Причини деяких відхилень від спостережуваних поведінкових переваг ЕР від МПП можуть бути обумовлені наступними факторами: більш універсальний характер прояву переваг за МПП «Менеджер» і «Епігон»; більша поширеність (і, відповідно, більша неточність розуміння цих моделей респондентами); помилкові уявлення і неточності у відповідях на питання в момент проведення інтерв'ю; змішаний характер поведінкових стратегій деяких ЕР. На користь останньої версії свідчить той факт, що у відповідях окремих ЕР виражена схожість щодо відразу декількох МПП.

Більш детальну інформацію про відмінності за кожною з розглянутих поведінкових характеристик можна знайти в представлених нижче табл. 3.2-3.5.

Аналіз даних, наведених у табл. 3.2, дозволяє говорити про практично повну ідентичність в оцінках поведінкових переваг з боку ЕР типу «Інвестор» щодо модельних, теоретично спрогнозованих значень. Відповідь ЕР відрізняється тільки за характеристикою «Схильність до ризику».

Таблиця 3.2

Порівняльний аналіз поведінкових характеристик для МПП «Інвестор» та еталонного емпіричного представника цієї моделі [запропоновано автором]

Змінні	МПП «Інвестор»	ЕР «Інвестор»
Готовність до ризику в бізнесі	1	1
Бізнес-мотиви	1	1
Бізнес-орієнтація	1	1
Систематичність	1	1
Ставлення до помилок	1	1
Прийняття рішень	1	1
Перспективність	1	1
Ступінь унікальності проєкту	1	1
Антиідейність	1	1
Схильність до ризику	1	0
Схильність до творчості	0	0
Тип реалізації проєкту	1 або 2	1
Життєва установка	1	1

Для типу «Новатор» за поведінковими уподобаннями виявлено незначно більшу кількість відмінностей (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Порівняльний аналіз поведінкових характеристик для МПП «Новатор» та еталонного емпіричного представника цієї моделі [запропоновано автором]

Змінні	МПП «Новатор»	ЕР «Новатор»
Готовність до ризику в бізнесі	4	4
Бізнес-мотиви	4	4
Бізнес-орієнтація	4	4
Систематичність	3	3
Ставлення до помилок	4	4
Прийняття рішень	4	4
Перспективність	4	4
Ступінь унікальності проєкту	0	0
Антиідейність	3	3
Схильність до ризику	1	0
Схильність до творчості	1	1
Тип реалізації проєкту	1	2
Життєва установка	4	4

Між модельними характеристиками та реальними відповідями ЕР для типу «Епігон» можна спостерігати дещо більшу кількість відмінностей (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Порівняльний аналіз поведінкових характеристик для МПП «Епігон» та еталонного емпіричного представника цієї моделі [запропоновано автором]

Змінні	МПП «Епігон»	ЕР «Епігон»
Готовність до ризику в бізнесі	3	4
Бізнес-мотиви	3	1
Бізнес-орієнтація	3	3
Систематичність	2	2
Ставлення до помилок	3	1
Прийняття рішень	3	3
Перспективність	3	3
Ступінь унікальності проєкту	1	1
Антиідейність	2	2
Схильність до ризику	1	1
Схильність до творчості	1	0
Тип реалізації проєкту	1 або 2	2
Життєва установка	3	3

Відмінності між спрогнозованими теоретичними значеннями поведінкових характеристик для МПП «Менеджер» і реальними відповідями

ЕР представлені в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Порівняльний аналіз поведінкових характеристик для МПП «Менеджер» та еталонного емпіричного представника цієї моделі [запропоновано автором]

Змінні	МПП «Менеджер»	ЕР «Менеджер»
Готовність до ризику в бізнесі	2	3
Бізнес-мотиви	2	1
Бізнес-орієнтація	2	2
Систематичність	1	1
Ставлення до помилок	2	1
Прийняття рішень	2	1
Перспективність	2	1
Ступінь епігонства проекту	1	1
Антиідейність	1	1
Схильність до ризику	0	1
Схильність до творчості	0	0
Тип реалізації проекту	2	2
Життєва установка	2	2

Виходячи з результатів, представлених у табл. 3.5, стає очевидним, що за рядом поведінкових характеристик існують розбіжності між значеннями теоретичної моделі та значеннями, виведеними на основі відповідей ЕР.

Підводячи проміжний підсумок, ми приходимо до таких висновків.

1. Аналіз відповідей ЕР підтверджує, з урахуванням деяких обмежень, працездатність моделі.
2. МПП «Інвестор» і «Новатор» повністю підтверджуються на відповідність теоретичної моделі. Відповіді ЕР для МПП «Епігон» і «Менеджер» мають меншу схожість з моделлю, але не суперечать їй.

Вищеописані проміжні висновки цілком очікувані і можуть бути пояснені наступним чином.

1. Повний збіг з теоретичною моделлю за всіма ключовими характеристиками зустрічається досить рідко, тут доречніше говорити про ступінь вираженості однієї з пріоритетних МПП.
2. ЕР могли бути не повністю відвертими у своїх відповідях щодо поведінкових уподобань (суб'єктивний фактор).
3. В силу поширеності та універсальності МПП «Епігон» і «Менеджер»

розпізнавання їх «ідеального» виду серед ЕР ускладнюється. Проте, нам видається можливим зробити висновок про ступінь вираженості тієї чи іншої МПП.

Класифікація та оцінка відповідності поведінкових переваг респондентів БІ МПП. Для перевірки гіпотези про відповідність теоретичної МПП за одним із чотирьох варіантів цільової економічної активності емпіричним результатам анкетування резидентів БІ, які претендують на одну з чотирьох МПП, була проведена процедура кластеризації даних респондентів. Опис отриманих кластерів представлений на наведених нижче рис. 3.8-3.11.

На діаграмі (рис. 3.8) представлено результат класифікації всіх респондентів, які взяли участь у дослідженні: виділено чотири групи, кожна з яких описує одну з МПП – «Інвестор», «Новатор», «Менеджер» або «Епігон». Кластер 2, що відповідає МПП «Менеджер», є найчисленнішим.

Рис. 3.8. Обсяг емпіричних кластерів за чотирма МПП [складено автором]

Рис. 3.9-3.11 ілюструють деякі особливості емпіричної вибірки, класифікованої за чотирма МПП.

Рис. 3.9. Середній вік респондентів, що належать до різних за МПП емпіричних кластерів [складено автором]

Зокрема, респонденти з різних кластерів практично не відрізняються між собою за віком. Статистична перевірка за допомогою дисперсійного аналізу підтвердила недостовірність відмінностей середнього віку респондентів з групи «Інвестор» від середнього віку респондентів з інших груп.

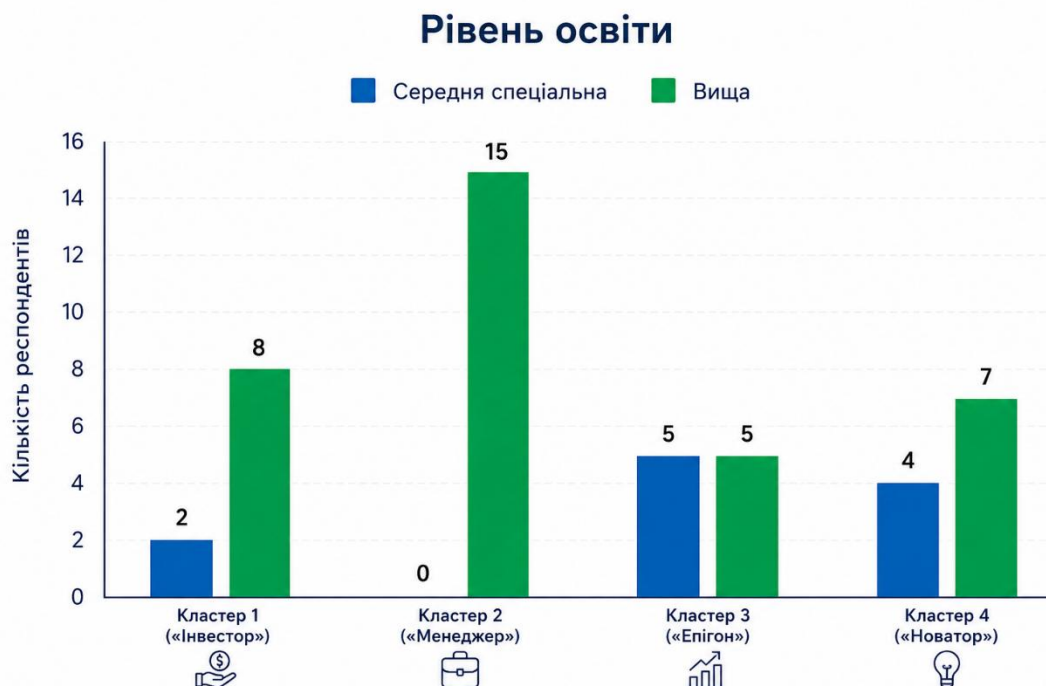

Рис. 3.10. Рівень освіти респондентів, що належать до різних за МПП емпіричних кластерів [складено автором]

За рівнем освіти респонденти з різними поведінковими уподобаннями розподілені також досить рівномірно. Незважаючи на видимі відмінності в рівні освіти в кластері 3 («Епігон»), статистична перевірка за допомогою критерію Хі-квадрат Пірсона (Pearson Chi-square) не виявила їх достовірність у порівнянні з іншими кластерами: у кожному кластері спостерігається тенденція до переважання респондентів з вищою освітою (за винятком, як уже було згадано, кластера «Епігон»).

Аналогічну відмінність у відповідності освіти респондентів їхній бізнес-діяльності (кластер 3 «Епігон») ми спостерігаємо і в даному випадку. Проте можна зробити висновок, що в цілому у всіх кластерах отримана респондентами освіта відповідає їхній діяльності.

Рис. 3.11. Відповідність освіти респондентів їхній бізнес-діяльності [складено автором]

Оцінка відповідності поведінкових переваг респондентів модельним характеристикам. Перевірка гіпотези про відповідність теоретичної МПП одного з чотирьох варіантів цільової економічної активності емпіричним результатам анкетування резидентів БІ, які претендують на один з чотирьох

варіантів МПП, дозволяє нам спостерігати досить цікаві результати, які представлені нижче (рис. 3.12–3.15).

Рис. 3.12. Аналіз схожості емпіричних характеристик респондентів Бі в порівнянні з теоретичною моделлю [складено автором]

На рис. 3.12 представлена кількісна оцінка ступеня подібності між реальними емпіричними даними і теоретичною МПП, розрахована на основі умовної величини відстані між реальними (отриманими емпіричним шляхом за допомогою кластерного аналізу) і модельними цифровими значеннями для кожної поведінкової характеристики. Потім зазначені відстані підсумовувалися, а отримані суми зіставлялися між собою, що дозволяло визначити, яка з чотирьох МПП більшою чи меншою мірою схожа на теоретичну модель.

Видно, що максимальні відмінності між кількісними оцінками поведінкових переваг спостерігаються для МПП «Інвестор» і «Новатор», а мінімальні – для МПП «Епігон» і «Менеджер». Можливо, це пов'язано з тим, що більшості респондентів поведінкові моделі «Епігон» і «Менеджер» в цілому більш зрозумілі, доступні і досить легкі в освоєнні на практиці. У той час такі моделі, як «Новатор» і «Інвестор», вимагають прояву специфічних здібностей і володіння досить великим обсягом спеціалізованих знань і компетенцій.

На рис. 3.13-3.15 представлена більш детальна інформація про схожість між реальними відповідями респондентів і модельними характеристиками.

Рис. 3.13. Зіставлення відповідей респондентів БІ повної теоретичної моделі [складено автором]

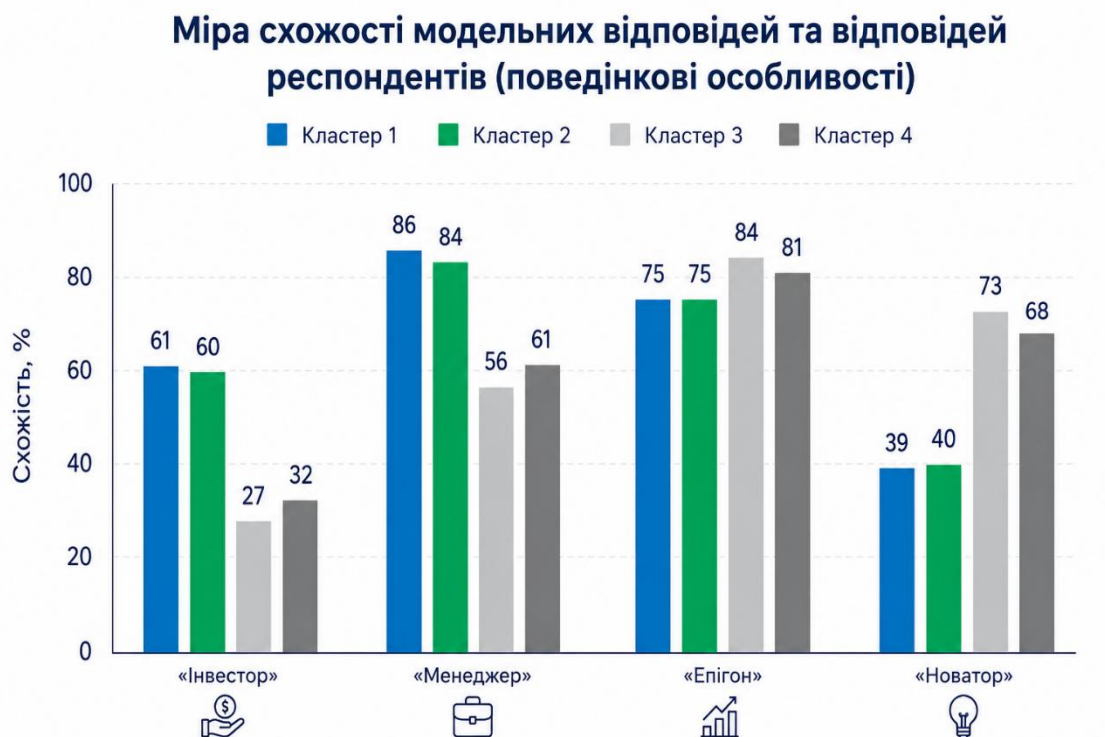

Рис. 3.14. Зіставлення відповідей респондентів БІ з моделлю (за поведінковими уподобаннями) [складено автором]

Міра схожості модельних відповідей та відповідей респондентів (мотиваційні особливості)

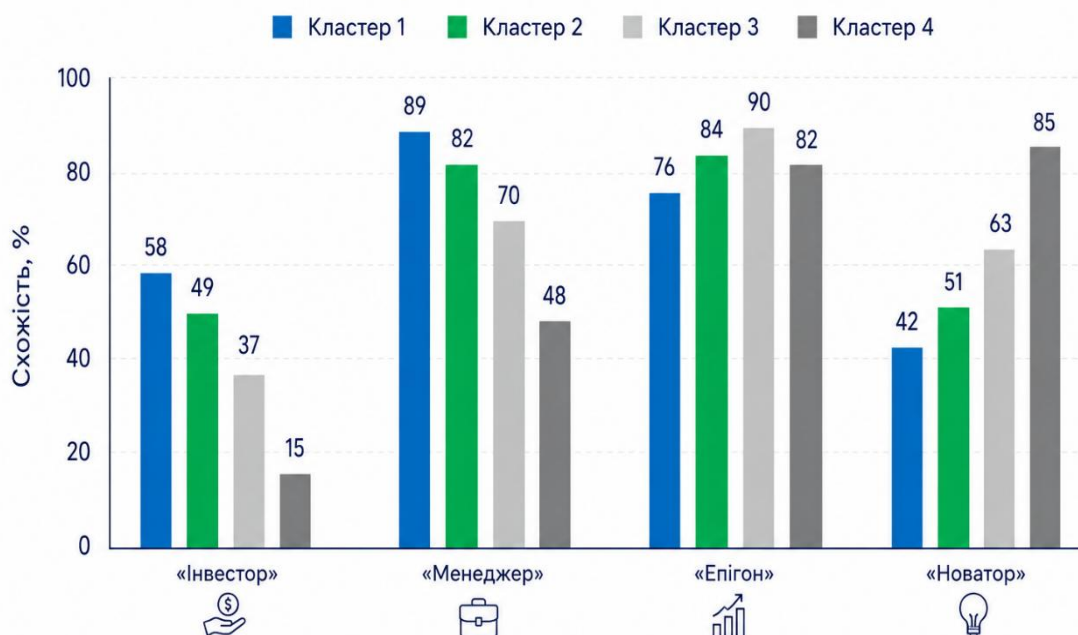

Рис. 3.15. Зіставлення відповідей респондентів Бі з моделлю (за мотиваційними особливостями) [складено автором]

Неважко помітити наявність значних відмінностей між модельними характеристиками та результатами емпіричних досліджень резидентів Бі для МПП «Інвестор» і «Новатор», тоді як для моделей «Епігон» і «Менеджер» ці відмінності менш виражені.

Результати порівняльного аналізу МПП типового представника кожного з чотирьох варіантів економічної поведінки (у вигляді центру сформованого кластера) представлені в табл. 3.6-3.9.

Таблиця 3.6

Результати порівняння поведінкових характеристик МПП «Епігон» і типового представника цієї моделі [складено автором]

Змінні	МПП «Епігон»	Кластер 3
Готовність до ризику в бізнесі	3	3,30
Бізнес-мотиви	3	2,5
Бізнес-орієнтація	3	2,80
Систематичність	2	2,00
Ставлення до помилок	3	3,90
Прийняття рішень	3	3,90
Перспективність	3	3,30
Ступінь унікальності проєкту	1	1

Антиідейність	2	1,60
Схильність до ризику	1	0,40
Схильність до творчості	1	0,20
Тип реалізації проєкту	1 або 2	1,5
Життєва установка	3	3

Найбільша збіжність модельних характеристик і реальних поведінкових уподобань демонструють респонденти з кластера 3 («Епігон») (табл. 3.6). Усереднені показники для цього кластера значною мірою вкладаються в значення, запропоновані теоретичною моделлю.

Аналогічним чином, значення кластера 2 («Менеджер») також досить близькі до передбачених у теорії (табл. 3.7).

Поведінкові переваги представників кластерів 4 і 1 («Новатор» і «Інвестор» відповідно) демонструють найменшу відповідність модельним характеристикам (табл. 3.8-3.9).

Таблиця 3.7

Результати порівняння поведінкових характеристик МПП «Менеджер» і типового представника цієї моделі [складено автором]

Змінні	МПП «Менеджер»	Кластер 2
Готовність до ризику в бізнесі	2	2,13
Бізнес-мотиви	2	2,9
Бізнес-орієнтація	2	2,53
Систематичність	1	1,60
Ставлення до помилок	2	2
Прийняття рішень	2	1,53
Перспективність	2	3,40
Ступінь унікальності проєкту	1	1
Антиідейність	1	1,73
Схильність до ризику	0	0,27
Схильність до творчості	0	0
Тип реалізації проєкту	2	1,73
Життєва установка	2	3,07

Таблиця 3.8

Результати порівняння поведінкових характеристик МПП «Новатор» і типового представника цієї моделі [складено автором]

Змінні	МПП «Новатор»	Кластер 4
Готовність до ризику в бізнесі	4	3,55
Бізнес-мотиви	4	3,64
Бізнес-орієнтація	4	3,45
Систематичність	3	1,73
Ставлення до помилок	4	3,27
Прийняття рішень	4	2,00
Перспективність	4	3,73
Ступінь унікальності проєкту	0	0,91
Антиідейність	3	2,09
Схильність до ризику	1	0,64
Схильність до творчості	1	0,18
Тип реалізації проєкту	1	1,64
Життєва установка	4	3,64

На підставі матеріалів, представлених у табл. 3.8-3.9, на наш погляд, можна зробити висновок про те, що резидентам БІ не властиві моделі поведінкових переваг, характерні для МПП «Новатор» і «Інвестор» в їх «ідеальному» вигляді, оскільки відповіді респондентів досить сильно розходяться з моделлю.

Таблиця 3.9

Результати порівняння поведінкових характеристик МПП «Інвестор» і типового представника цієї моделі [складено автором]

Змінні	МПП «Інвестор»	Кластер 1
Готовність до ризику в бізнесі	1	1,9
Бізнес-мотиви	1	2,3
Бізнес-орієнтація	1	2,60
Систематичність	1	1,30
Ставлення до помилок	1	2,8
Прийняття рішень	1	1,80
Перспективність	1	2,10
Ступінь унікальності проєкту	1	0,90
Антиідейність	1	1,40
Схильність до ризику	1	0,10
Схильність до творчості	0	0
Тип реалізації проєкту	1 або 2	2
Життєва установка	1	1,90

Виходячи з результатів аналізу відповідей ініціаторів/засновників проєктів, а також їх класифікації за емпіричними групами (кластерами), нам

видається можливим зробити наступні висновки.

1. Дослідження показало, що резиденти БІ найчастіше демонструють відповідність МПП «Епігон». Цей висновок справедливий для всіх учасників дослідження і знаходить підтвердження у відповідях респондентів усіх кластерів. Можна стверджувати, що для бізнесменів, представлених у вибірці, МПП «Епігон» є найбільш поширеною. Слід зазначити, що такі резиденти вибирають проекти з мінімальною інноваційною складовою, тобто такі, що передбачають мінімальні ризики. Випускники та студенти, які навчаються за програмами економічного профілю, як правило, пробують себе в «роботі за фахом», подаючи заявки в БІ в якості ініціаторів проектів у тандемі з автором ідеї або її розробником.

2. Другою за поширеністю в нашій вибірці стала МПП «Менеджер». Її висока частота пояснюється прагненням респондентів спробувати себе в приватній бізнес-діяльності. При цьому учасники, які проходять відбір на різні програми підтримки та акселерації, повинні підтвердити на даному етапі життєздатність та економічну ефективність своїх проектів, на що інкубатори звертають увагу в першу чергу.

3. Серед респондентів практично не зустрічаються резиденти БІ, що відповідають МПП «Новатор». Це пояснюється тим, що МПП «Новатор» передбачає характерну девіантну підприємницьку поведінку: проекти таких підприємців можуть здатися масовому споживачеві неординарними, як через свою новизну, так і через відсутність вираженої суспільної потреби з боку ринку (приклад: до моменту поширення мережі Інтернет у людей не існувало гострої потреби в «світовій павутині», в той час як на сьогоднішній день, це є однією з домінуючих потреб представника молодого покоління). Навіть якщо припустити, що заявка з подібним проектом пройде первинний відбір на програму акселерації, в рамках наступного відбіркового туру ініціатору буде необхідно обґрунтувати прогнозовані фінансові показники, що на практиці видається малоймовірним, тому, швидше за все, йому буде відмовлено в підтримці.

4. МПП «Інвестор» в принципі не властива резидентам БІ. Як правило, подібну модель поведінки демонструють бізнесмени, які мають багатий практичний досвід у сфері інвестування, у яких відсутня необхідність вдаватися до послуг ОП.

Розроблений алгоритм визначення МПП є гнучким і дозволяє побачити вираженість тієї чи іншої МПП (табл. 3.10).

За кожною зі змінних фіксувалися і визначалися результати відповідно до використовуваного алгоритму розрахунків. Аналіз підсумкових значень показує, що чим менше значення результату, тим яскравіше вираженість МПП. Розроблений алгоритм дає можливість визначити не тільки превалюючу МПП, але також ступінь вираженості у респондента периферійних МПП по відношенню до основної.

Таким чином, на підставі отриманих відповідей проєкт оцінюється з позиції особистісних характеристик ініціаторів/засновників, що враховується в моделі MDP шляхом присвоєння відповідного коефіцієнта кожній МПП.

Таблиця 3.10

Алгоритм визначення МПП [складено автором]

Змінні:	Відповіді респондента:
Готовність до ризику в бізнесі	4
Бізнес-мотиви	4
Бізнес-орієнтація	3
Систематичність	3
Ставлення до помилок	4
Прийняття рішень	2
Перспективність	3
Ступінь унікальності проєкту	1
Антиідейність	3
Схильність до ризику	2
Схильність до творчості	2
Тип реалізації проєкту	2
Життєва установка	3
Схожість з моделлю	Підсумкове значення
ІНВЕСТОР	21
МЕНЕДЖЕР	13
ЕПІГОН	6
НОВАТОР	11

Підрахунок балів за блоками «Комбінаторика», «Суспільна значущість» та «Економічна ефективність» також відбувається з урахуванням коефіцієнтів за кожним із показників (нове благо, нова технологія тощо). Результати розподілу проектів за категоріями блоку «Комбінаторика» представлені нижче (рис. 3.16).

Розподіл пріоритетів за напрямками розвитку

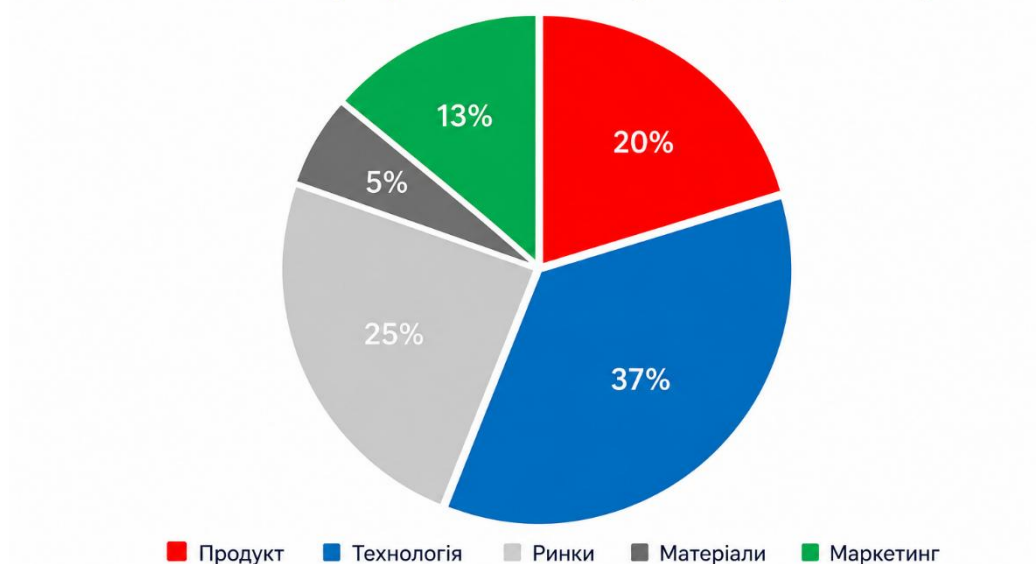

Рис. 3.16. Розподіл проектів за категоріями блоку «Комбінаторика» [складено автором]

Для більшості проектів можна позначити «лінію тренду» – взаємозв'язок економічної ефективності та суспільної значущості проекту. 11 стартапам із 46 вдалося досягти значних економічних показників, і тільки у 5 із них спостерігається високий рівень суспільної значущості, що впливає на результат підсумкової оцінки (рис. 3.17).

Рис. 3.17. Оціночний коридор розподілу респондентів [складено автором]

Рис. 3.18. Підсумковий розподіл респондентів згідно з інтегральною оцінкою [складено автором]

Як показує підсумковий розподіл за результатами скорингу MDP (рис. 3.18), стартапи 7, 10, 25, 29, 36 набрали найбільшу кількість балів і характеризуються високим потенціалом з точки зору розвитку.

Згідно з даними анкетування, 12 із 13 зазначених проєктів були ініційовані «Епігонами» і є потенційно цікавими з точки зору подальшого

навчання та підготовки до підприємницької діяльності.

У зв'язку зі зростанням попиту на підприємницькі ідеї з інноваційною складовою почали активно розвиватися організації, що надають всебічну підтримку ініціаторам проєктів. Дана підтримка здійснюється на конкурсній основі. Статистичні дані свідчать про високу затребуваність подібних організацій з боку господарюючих суб'єктів. Через ОП в рік проходить понад 1000 заявок, які претендують на статус резидента. Конкурс в ОП іноді досягає 50 і більше проєктів на одне місце [5]. Незважаючи на значні ресурси, що спрямовуються на підтримку інноваційної діяльності в різних країнах, і жорсткий відбір, конверсія успішних стартапів залишається на рівні 1-3% (рис. 3.19).

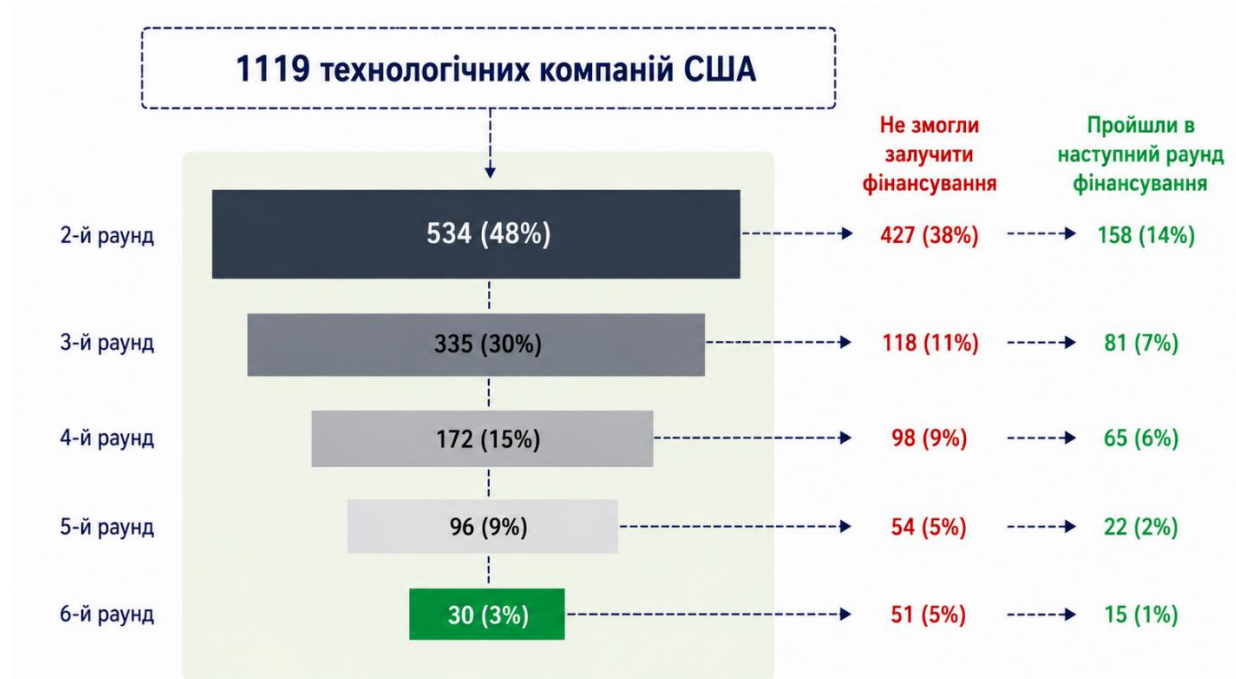

Рисунок 39 – Результати раундів фінансування технологічних компаній США

Рис. 3.19. Конверсія технологічних стартапів у США [470]

В даний час по всьому світу спостерігається різке збільшення числа акселераторів (одного з видів ОП), яке злетіло з 194 у 2012 році до 2191 у 2019 році [5]. Одну з причин, що пояснюють цю тенденцію, ми пов'язуємо з традиційною системою відбору, що застосовується ОП. Існуючі системи відбору проєктів в БІ, акселераторах тощо в більшості випадків зосереджені на

оцінці найбільш задовільних економічних показників. Новизна проєкту розглядається, в основному, з точки зору технологічних удосконалень. Відсутня практика використання міжнародних норм, стандартів, розроблених відповідно до екологічних обмежень, а також оцінки, що характеризує особистість ініціаторів проєктів.

Одним з нововведень MDP є блок, присвячений визначенню МПП ініціатора проєкту, відповідно до розробленої класифікації, представленої вище («Новатор», «Епігон», «Інвестор», «Менеджер»). Теоретична модель пройшла апробацію і довела свою життєздатність, що стало одним з результатів першого етапу дослідження – анкетування «еталонних» підприємців. Емпіричні дані показали майже повну відповідність моделям «Новатор» і «Інвестор», і в деякій мірі великі розбіжності з моделями «Менеджер» і «Епігон», що не є критичним для даного дослідження і пояснюється універсальністю характеристик, властивих МПП «Менеджер» і «Епігон».

В ході другого етапу дослідження було опитано 46 резидентів діючих бізнес-інкубаторів України. Узагальнені результати показали наступний розподіл респондентів за МПП: 10 учасників анкетування були віднесені до кластера 1 («Інвестор»), 15 – до кластера 2 («Менеджер»), 10 – до кластера 3 («Епігон»), 11 – до кластера 4 («Новатор»). При цьому необхідно відзначити, що найбільша міра схожості модельних відповідей і відповідей респондентів виявлена в кластерах «Епігон» і «Менеджер». Найменший ступінь відповідності реальних і модельних відповідей показали респонденти з кластерів «Інвестор» і «Новатор». У даному випадку ми можемо лише умовно виділити ці групи. Правильніше буде сказати, що більшість тих, хто увійшов до кластера «Новатор», – це, по суті, «Епігони», а переважна частина «Інвесторів» – це «Менеджери», схильні періодично проявляти риси, властиві МПП «Інвестор». Дані результати є цілком очікуваними, наочно демонструють недоліки сучасних методів оцінки проєктів в українських ОП, які орієнтовані, в першу чергу, на проєкти, що передбачають мінімальні ризики і максимально швидко віддачу на вкладений капітал. Слід зазначити, що МПП «Інвестор» в

принципі не є властивою для бізнес-інкубаторів з вищезазначених причин.

Таким чином, розроблений алгоритм дозволяє визначити домінантну МПП респондента, якій в рамках методики MDP присвоюється відповідна питома вага на основі розрахунку коефіцієнтів для кожної з чотирьох МПП, що буде впливати на підсумковий розподіл.

Подальший аналіз за розділом «Комбінаторика» показав, що інноваційна складова проєктів більшою мірою пов'язана з виробництвом нових технологій (37%), виходом на нові ринки (25%), а також виробництвом нового продукту (20%) і меншою мірою – з нововведеннями в галузі маркетингу (11%) і виробництва нових матеріалів (5%). Буде справедливим зазначити, що в даному випадку мова йде про різний ступінь представленості нововведень: від зовсім незначних до патентів. Однак лише 8 резидентів інноваційних БІ з 46 вважають, що за допомогою реалізації своєї бізнес-ідеї вони виробляють кардинально новий продукт (3 респонденти) або технологію (5 респондентів).

Блок «Суспільна значущість» дозволяє виділити бізнес-ідеї, спрямовані на вирішення соціально значущих питань, і в сукупності з іншими показниками визначити ступінь антиідейності проєктів, проте високого балу за цими показниками змогла досягти невелика кількість проєктів: 6 за показником «Суспільна користь» і жодного за показником «Антиідейність». Ці результати є цілком очікуваними і підкреслюють загальну орієнтованість більшості ОП на проєкти з передбачуваним результатом, з одного боку, і з іншого – відсутністю дійсно новаторських ідей.

Проведене дослідження показало переваги використання методики MDP при оцінці проєктів у порівнянні з нині існуючими алгоритмами, дозволивши врахувати ті характеристики і параметри, які раніше не аналізувалися і/або не сприймалися як істотні, проте є визначальними з позиції новаторського підприємництва. MDP дозволяє змістити фокус існуючих методик оцінки з економічних показників на новаторську складову проєкту.

3.3. Розробка рекомендацій щодо удосконалення управління інноваційно-підприємницькою інфраструктурою

Сучасний етап розвитку регіональної економіки характеризується зростанням ролі інноваційно-підприємницької інфраструктури як ключового елемента забезпечення конкурентоспроможності територій, активізації інноваційної діяльності та стимулювання технологічного розвитку. Водночас ефективність функціонування інноваційної інфраструктури значною мірою залежить не лише від обсягів фінансових ресурсів чи рівня технологічного забезпечення, а й від якості управлінських механізмів, здатності адаптуватися до змін зовнішнього середовища та забезпечувати координацію взаємодії між державою, бізнесом, науковою сферою та інститутами громадянського суспільства.

Результати проведеного дослідження свідчать про наявність низки системних проблем у сфері управління інноваційно-підприємницькою інфраструктурою, серед яких недостатня узгодженість стратегічних цілей розвитку, фрагментарність нормативно-правового забезпечення, обмеженість механізмів моніторингу ефективності, низький рівень інтеграції інноваційних суб'єктів та недостатня адаптивність існуючих моделей управління до сучасних викликів цифрової та технологічної трансформації економіки.

Особливої актуальності проблема удосконалення управління набуває в умовах необхідності забезпечення технологічного прориву та відновлення економіки України, коли інноваційно-підприємницька інфраструктура повинна виконувати не лише функцію підтримки підприємництва, але й виступати каталізатором структурної модернізації регіональної економіки, розвитку високотехнологічних виробництв, комерціалізації результатів наукових досліджень та залучення інвестицій.

У цьому контексті виникає потреба у формуванні комплексних рекомендацій щодо удосконалення управління інноваційно-підприємницькою інфраструктурою, які б враховували результати проведеного моделювання,

особливості поведінкових моделей суб'єктів підприємництва, сучасні тенденції розвитку інноваційної економіки та необхідність підвищення результативності функціонування інфраструктурних об'єктів.

Вчені розглянули питання впливу інноваційних інфраструктур на конкурентоспроможність економіки регіону [233], однак поява на сучасному етапі великої кількості видів інноваційних інфраструктур формує конкуренцію і боротьбу за резидентів та інвестиції між цими інноваційними інфраструктурами, це відбувається, зокрема, на тлі розмиття принципів відмінностей між об'єктами інноваційно-підприємницької інфраструктури.

До переваг методу DEA належить можливість визначити цільові значення ресурсів і результатів по кожному технопарку, ефективність функціонування якого була визначена як недостатня, що дозволяє досягти технічної ефективності.

Підвищення ефективності функціонування об'єктів інноваційно-підприємницької інфраструктури та забезпечення їх конкурентоспроможності серед об'єктів одного виду може бути забезпечено за рахунок підвищення їх технічної ефективності.

Проектування точки неефективного об'єкта на межу ефективності ґрунтується на базовому положенні методології DEA, згідно з яким якщо існують економічні одиниці, що випускають певну кількість продукту з обмеженої кількості факторів, то і неефективна економічна одиниця здатна використовувати таку ж кількість факторів виробництва для випуску такої ж кількості продукції.

Розглянемо на прикладі Львівського інноваційного центру (табл. 3.11), технічна ефективність якого становить 0,8.

Таблиця 3.11

Цільові значення показників, що відповідають за результат [складено автором]

Показники	Значення факт	Прогнозовані значення DEA	Різниця
Сукупний обсяг податкових і митних відрахувань	497	626	129

резидентів, млн грн			
Сукупний дохід резидентів, млн грн	2777	5362	2585
Кількість об'єктів інтелектуальної власності, зареєстрованих резидентами, од.	23	29	6
Середній обсяг виручки керуючої компанії, млн грн	52	66	14
Обсяг експорту продукції резидентів технопарку	49	796	747

Для того, щоб технопарк ««Lviv IT Cluster»» досяг технічної ефективності, необхідно істотно збільшити показники економічної діяльності резидентів технопарку, зокрема обсяг сукупного виторгу резидентів технопарку та обсяг експорту продукції. Кількість результатів інтелектуальної власності необхідно збільшити всього на 6 од., обсяг виручки керуючої компанії необхідно збільшити на 14 млн. грн., сукупний обсяг відрахувань до бюджетів – на 129 млн. грн.

Дані рекомендації можуть стати орієнтиром для прийняття управлінських рішень керуючою компанією технопарку, спрямованих на досягнення цільових значень показників з метою забезпечення технічної ефективності, яка, в свою чергу, дозволить збільшити рівень привабливості для резидентів серед об'єктів інноваційної інфраструктури одного виду.

Таким чином, формування конкурентоспроможності об'єктів виробничо-технологічної інфраструктури інноваційної діяльності можливе за допомогою забезпечення їх технічної ефективності серед об'єктів інфраструктури даного виду (рис. 3.20).

Відповідно до проведеного аналізу можна встановити, що на ефективність функціонування об'єктів інноваційної інфраструктури можна впливати як з боку органів державної влади (які беруть участь у фінансуванні будівництва об'єктів інженерної, транспортної та іншої інфраструктури, надають пільги за допомогою нормативно-правового регулювання тощо), так і з боку самого об'єкта інноваційної інфраструктури за допомогою керуючої компанії, яка забезпечує залучення і розміщення резидентів на території об'єкта інфраструктури, управління майновим комплексом, надання різного роду послуг резидентам, спрямованих на збільшення результатів інноваційної та

економічної діяльності.

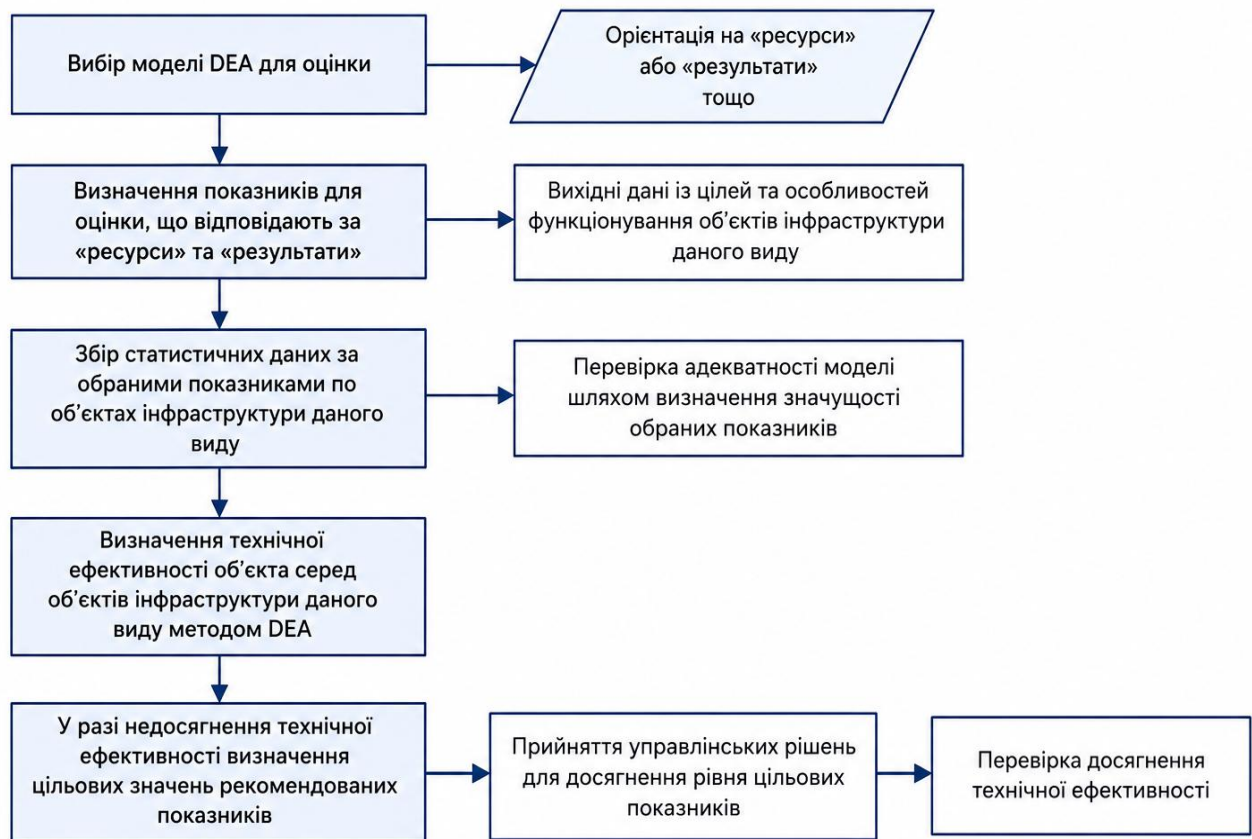

Рис. 3.20. Формування конкурентоспроможності об'єктів виробничо-технологічної інфраструктури інноваційної діяльності одного виду за допомогою забезпечення технічної ефективності [складено автором]

Розглянемо методичну модель розвитку об'єктів інноваційної інфраструктури з метою підвищення ефективності їх функціонування (рис. 3.21).

Представлена модель відображає раніше встановлені нами зв'язки між змінними і сприяє підвищенню ефективності функціонування об'єктів інфраструктури на основі використання їх ключових ресурсів.

Розглянемо докладніше і сформулюємо методичні рекомендації для реалізації основних напрямків розвитку об'єктів інноваційної інфраструктури органами їх управління (керуючою компанією, уповноваженими органами державної влади).

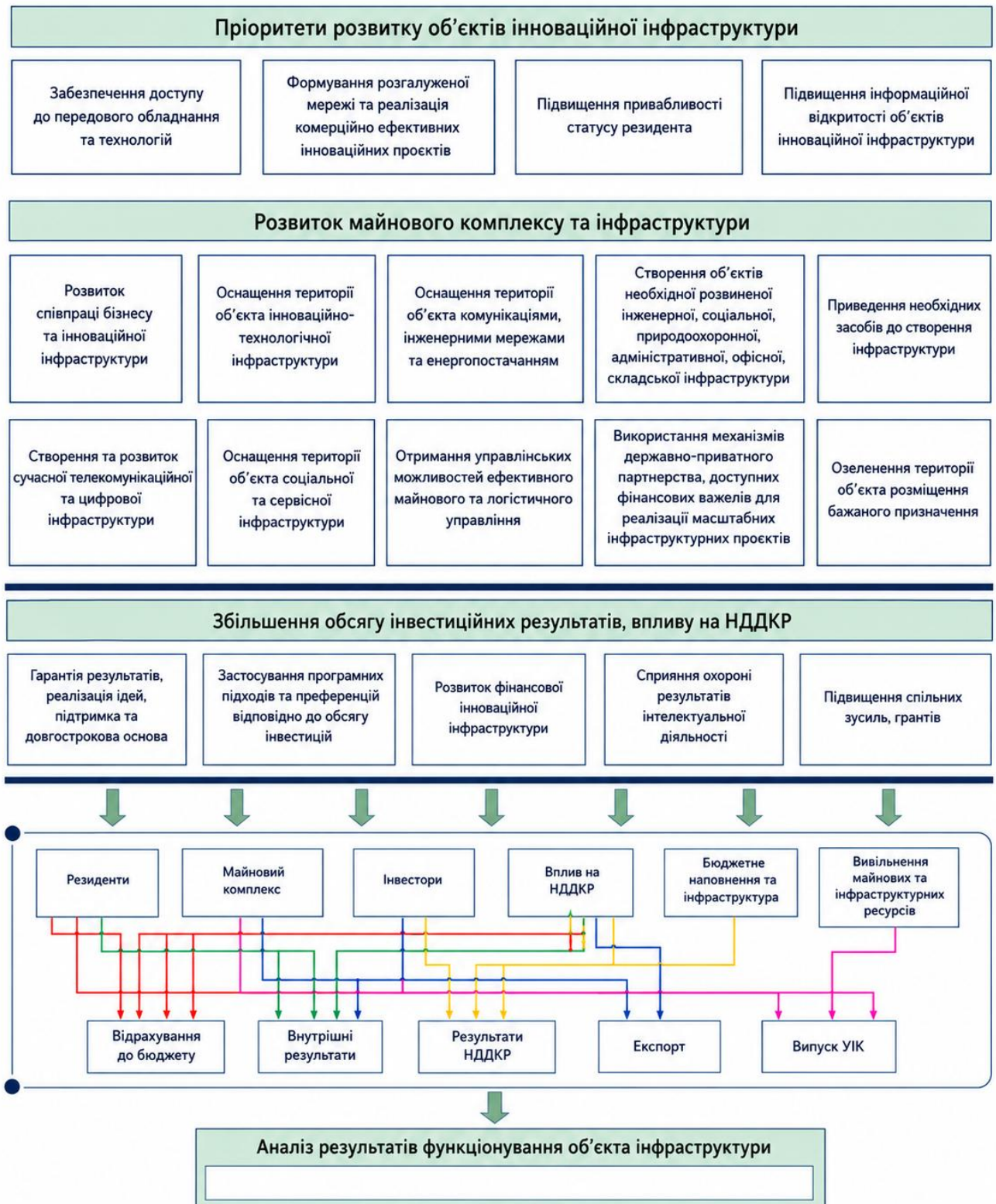

Рис. 3.21. Модель розвитку інноваційної інфраструктури з метою підвищення ефективності її функціонування за допомогою використання ключових ресурсів [складено автором]

Заходи, спрямовані на залучення резидентів в об'єкти інноваційно-підприємницької інфраструктури.

1. Забезпечення доступу до передового обладнання та технологій.

Привабливість для резидентів об'єкта інноваційної інфраструктури в першу чергу забезпечується за рахунок можливості використання дорогих інноваційних приладів, обладнання, сучасної телекомунікаційної та цифрової техніки, необхідних для використання на час проведення досліджень і розробок.

Таким чином, завдання керуючої компанії об'єкта інноваційної інфраструктури для залучення резидентів полягають у необхідності:

забезпечення доступу резидентів до високоякісної, передової інженерної та іншої технічної інфраструктури, необхідної для організації виробничого процесу (на вигідних умовах);

забезпечення доступу до сучасної телекомунікаційної та цифрової інфраструктури;

забезпечення стабільності умов діяльності резидентів;

розвитку видів послуг, що надаються резидентам, створення привілейованих умов для резидентів.

2. Формування позитивного досвіду з розробки та реалізації комерційно ефективних інноваційних проєктів з метою залучення промислових та інноваційних компаній в якості резидентів.

3. Підвищення привабливості статусу резидента шляхом надання різного роду пільг (податкових, митних, майнових). Можливо розглянути питання про звільнення від окремих платежів строком на 3 роки або надати додаткові пільги з боку керуючої компанії, крім тих, що визначені законодавством для даного виду об'єктів інноваційної інфраструктури.

4. Підвищення інформаційної відкритості об'єктів інноваційної інфраструктури.

Необхідно створити та розвивати геоінформаційні системи, що містять вичерпну інформацію про проєктовані та функціонуючі об'єкти інноваційної інфраструктури.

Вважається також, що залученню резидентів сприятимуть проведення різних конференцій, конкурсів для нерезидентів, реклама, конгресно-виставкова діяльність, реалізація освітніх програм тощо.

Заходи, спрямовані на розвиток майнового комплексу та інфраструктури об'єктів інноваційно-підприємницької інфраструктури.

1. Розвиток видів супутньої інноваційної інфраструктури, представленої в об'єкті інноваційно-підприємницької інфраструктури з метою надання резидентам повного комплексу послуг (інжинірингові центри, спінаути, центри колективного користування, центри кластерного розвитку, центри прототипування, бізнес-інкубатори, акселератори тощо), розвиток консалтингової інноваційної інфраструктури (організації, що надають послуги з проблем інтелектуальної власності, стандартизації, ліцензування тощо).

2. Максимальне оснащення території об'єкта інженерною, в тому числі, об'єктами житлово-комунального господарства, транспортною інфраструктурою, енергоносіями, а також об'єктами нерухомості різного призначення (технічні, виробничі, адміністративні, офісні, складські).

3. Оснащення території об'єкта соціальною, сервісною інфраструктурою.

4. Оснащення території об'єкта приміщеннями житлового призначення.

5. Використання механізмів державно-приватного партнерства, контрактів життєвого циклу для реалізації великих інфраструктурних проєктів, бюджетних інфраструктурних кредитів.

6. Отримання керуючими компаніями державного майна в довірче управління.

7. Збільшення % зайнятості площ об'єкта інноваційної інфраструктури, оптимізація витрат на утримання майнового комплексу.

8. Підвищення рентабельності вкладення бюджетних коштів в інфраструктуру об'єктів інноваційної інфраструктури шляхом залучення більшого обсягу інвестицій на 1 грн бюджетних інвестицій.

9. Забезпечення випуску продукції з високою часткою доданої

вартості шляхом об'єднання проєктів у технологічні ланцюжки.

10. Залучення зовнішніх інвесторів до створення інфраструктури шляхом підвищення привабливості роботи з резидентами об'єктів інфраструктури (зниження логістичних витрат на отримання товару від виробника, відсутність митних бар'єрів при роботі з резидентами та ін.).

Інвесторами можуть виступати великі компанії, зацікавлені в придбанні якісної інноваційної продукції резидентів об'єктів інфраструктури. У такому випадку пошук інвесторів буде завданням керуючої компанії, яка може проводити активну роботу в інформаційному полі: представлення продукції резидентів, пошук довгострокових каналів збуту продукції, просування переваг продуктів, вироблених на території об'єкта інноваційної інфраструктури.

Великі резиденти також можуть брати участь у фінансуванні створення інфраструктури, їх витрати за рішенням керуючої компанії можуть бути частково компенсовані наданням додаткових пільг і послуг.

Заходи, спрямовані на збільшення обсягу інвестицій резидентів об'єктів інноваційно-підприємницької інфраструктури на придбання і створення основних засобів, на нове будівництво і реконструкцію (розширення, модернізацію) тощо.

1. Надання гарантій щодо збереження умов розміщення резидентам, які розміщують своє виробництво на довгостроковій основі на території об'єкта інфраструктури.

2. Застосування прогресивної шкали пільг і преференцій залежно від обсягу інвестицій.

3. Розвиток фінансової інноваційної інфраструктури, в тому числі різних фондів: венчурних, страхових, бюджетних, інвестиційних; залучення лізингових компаній, банківських та інших кредитних організацій, бізнес-ангелів та інших інститутів розвитку, що фінансують проєкти.

Заходи, спрямовані на збільшення інвестицій у НДДКР.

1. Сприяння охороні результатів інтелектуальної діяльності шляхом співфінансування витрат резидентів за підтримку патенту в силі, а також

надання сприяння в забезпеченні охорони результатів НДДКР за межами України в країнах за вибором правовласника (юридична допомога та співфінансування витрат).

2. Розвиток механізмів венчурного фінансування перспективних інноваційних проєктів і виробництв, у тому числі на умовах співфінансування проєктів керуючою компанією.

3. Залучення субсидій (на відшкодування частини витрат на НДДКР, частини витрат на сплату відсотків за кредитами тощо), грантів.

Таким чином, представлена модель спрямована на розвиток об'єктів інноваційної інфраструктури шляхом здійснення заходів щодо формування та використання основних ресурсів об'єктів інноваційної інфраструктури, до яких ми віднесли: резидентів, майновий комплекс об'єкта інноваційної інфраструктури, інвестиції та вкладення в НДДКР, вкладення бюджетних і позабюджетних коштів у створення та розвиток інженерної, транспортної, соціальної та іншої інфраструктури таких об'єктів. Вважається, що реалізація запропонованої моделі дозволить забезпечити об'єкти інноваційної інфраструктури необхідними ресурсами з метою збільшення результатів їх функціонування.

Отже, нами було обґрунтовано напрями удосконалення управління інноваційно-підприємницькою інфраструктурою з урахуванням сучасних умов технологічної трансформації економіки та необхідності підвищення результативності функціонування інфраструктурних об'єктів. Встановлено, що ефективний розвиток інноваційної інфраструктури потребує комплексного поєднання організаційних, фінансових, інформаційних та інституційних механізмів управління, орієнтованих на забезпечення взаємодії між державою, бізнесом, науковою сферою та інвесторами.

У результаті проведеного дослідження сформовано рекомендації щодо підвищення ефективності функціонування інноваційно-підприємницької інфраструктури, які передбачають удосконалення механізмів підтримки резидентів, розвиток майнової, цифрової та фінансової інфраструктури,

розширення інструментів державно-приватного партнерства, активізацію інвестиційної діяльності та посилення підтримки науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт. Запропоновані підходи дозволяють підвищити рівень інноваційної активності, забезпечити ефективніше використання ресурсів та створити передумови для сталого розвитку регіональної економіки.

Практична реалізація запропонованих рекомендацій сприятиме формуванню конкурентоспроможного інноваційного середовища, підвищенню інвестиційної привабливості регіонів, розвитку високотехнологічного підприємництва та зміцненню економічної стійкості України в умовах сучасних викликів.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі дослідження розроблено концептуальні та прикладні підходи до моделювання ефективності функціонування інноваційно-підприємницької інфраструктури, а також обґрунтовано управлінські механізми її розвитку в умовах сучасних трансформаційних процесів економіки. Основну увагу приділено формуванню методичного інструментарію оцінювання інноваційних проєктів, інтеграції моделей поведінкового аналізу та економічної ефективності, а також розробці рекомендацій щодо підвищення результативності функціонування інноваційної інфраструктури регіону.

У результаті дослідження удосконалено методику інтегрального аналізу інноваційних проєктів на основі моделі поведінкових уподобань, яка, на відміну від існуючих підходів, передбачає пріоритетне врахування якісних характеристик інноваційних проєктів поряд із традиційними кількісними критеріями оцінювання. Запропонований підхід дозволяє більш комплексно враховувати особливості поведінкових моделей суб'єктів підприємництва, мотиваційні характеристики учасників інноваційного процесу та специфіку реалізації інноваційних проєктів. Це сприяє підвищенню обґрунтованості вибору найбільш перспективних проєктів для підприємств інноваційно-

підприємницької інфраструктури з урахуванням їх індивідуальних цілей, ресурсних можливостей та стратегічних орієнтирів розвитку.

У межах розділу також здійснено інтеграцію моделей оцінювання ефективності інноваційних проєктів, що дозволило поєднати інструменти поведінкового аналізу із підходами економічного моделювання та сформуванню комплексну систему підтримки управлінських рішень. Запропоновані методичні положення забезпечують можливість оцінювання інноваційних проєктів не лише з позицій економічної доцільності, а й з урахуванням їх суспільної значущості, інноваційного потенціалу та поведінкових особливостей учасників інноваційно-підприємницької діяльності.

Набули подальшого розвитку рекомендації щодо розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіону, які, на відміну від існуючих підходів, базуються на врахуванні результатів моделювання ефективності її функціонування та орієнтовані на забезпечення технологічного прориву, підвищення результативності інноваційної діяльності та посилення конкурентоспроможності регіональної економіки. Обґрунтовано напрями удосконалення управління інноваційно-підприємницькою інфраструктурою, які передбачають розвиток інвестиційних механізмів, підтримку інноваційного підприємництва, удосконалення інституційного середовища, розширення інструментів державно-приватного партнерства та активізацію взаємодії між державою, бізнесом і науковою сферою.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання запропонованих моделей, методичних підходів та рекомендацій органами державної влади, регіонального управління, керівниками інноваційних структур та суб'єктами підприємницької діяльності для підвищення ефективності функціонування інноваційно-підприємницької інфраструктури, забезпечення результативної реалізації інноваційних проєктів та формування умов для сталого інноваційного розвитку регіональної економіки.

ВИСНОВКИ

Поступове формування залежності економічного розвитку від інституційних умов, посилення ролі інвестицій і нових технологій в прискоренні економічного розвитку призвели до формування інноваційної економіки на основі формування і розвитку національних і регіональних інноваційних систем, де значний розвиток і поширення отримали різні об'єкти інноваційної інфраструктури.

У результаті дослідження удосконалено модель інноваційної інфраструктури в системі економіки, яка, на відміну від існуючих підходів, відображає багаторівневу взаємодію суб'єктів інноваційної діяльності, інфраструктурних інститутів, ресурсного забезпечення та механізмів трансформації ресурсів в інноваційні товари, послуги і технології. Запропонована модель дозволяє комплексно розглядати інноваційну інфраструктуру як системоутворюючий чинник економічного розвитку та обґрунтовувати стратегічні напрями формування інноваційно-підприємницької інфраструктури регіону. Доведено, що результативність функціонування інноваційної системи значною мірою залежить від рівня координації між її структурними елементами, достатності ресурсного забезпечення та ефективності комерціалізації інноваційних результатів.

Також в роботі набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо формування інноваційної інфраструктури регіону шляхом виявлення та систематизації передумов її становлення з позицій економіки розвитку та економіки розміщення. Встановлено, що розвиток інноваційної інфраструктури визначається сукупною дією просторових, інституційних, ресурсних, виробничих та інноваційних чинників, взаємодія яких формує передумови для підвищення конкурентоспроможності територій, активізації підприємницької діяльності та забезпечення сталого економічного зростання регіону.

В роботі удосконалено уявлення про еволюцію парадигм теорії розміщення продуктивних сил та теорії інновацій шляхом доповнення їх

сучасним підходом, заснованим на розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіонів. Доведено, що в сучасних умовах структурних трансформацій економіки саме розвиток регіональної інноваційної інфраструктури виступає важливим чинником технологічного оновлення виробництва, активізації внутрішнього потенціалу територій, формування нових точок економічного зростання та зміцнення національної конкурентоспроможності.

Автором в дисертації удосконалено концептуальний підхід до формування інноваційно-підприємницької інфраструктури в системі регіональної економіки, який базується на комплексному врахуванні її структурних, функціональних, організаційних та нормативно-правових характеристик. На відміну від існуючих підходів, запропонований підхід поєднує уточнення сутності інноваційно-підприємницької інфраструктури регіону, визначення типової структури інфраструктурного об'єкта, етапів створення, принципів проектування, критеріїв прийняття рішень та встановлених законодавством обмежень. Це дозволяє формувати більш ефективні механізми розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури, раціонально використовувати ресурсний потенціал територій та посилювати конкурентоспроможність регіональної економіки.

У роботі визначено напрями вдосконалення регулювання процесів формування та розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіонів, а також розвинено методичні підходи до оцінки її ефективності. Запропонований підхід дозволяє забезпечити комплексне врахування економічних, інституційних та інноваційних чинників функціонування інфраструктури, що сприяє підвищенню обґрунтованості управлінських рішень та ефективності регіональної економічної політики.

Також в дисертаційному дослідженні уточнено сутність економічної імітації та підприємницького епігонства в системі сучасної підприємницької діяльності. Обґрунтовано доцільність розмежування імітаційних практик, спрямованих на незаконне копіювання результатів інтелектуальної праці, та

підприємницького епігонства як форми творчої адаптації й удосконалення інноваційних ідей. Введення категорії «підприємницьких епігонів» дозволило розширити теоретичний інструментарій дослідження підприємництва та визначити підприємницьке епігонство як перспективний напрям державної підтримки інноваційної діяльності.

В дисертації удосконалено методику інтегрального аналізу інноваційних проєктів на основі моделі поведінкових уподобань, яка забезпечує комплексне оцінювання результативності інноваційно-проєктної діяльності. На відміну від традиційних підходів, запропонована методика передбачає поєднання кількісних та якісних параметрів оцінювання, що дозволяє враховувати не лише економічні результати реалізації проєктів, але й їх стратегічну значущість, інноваційний потенціал, рівень адаптивності та відповідність індивідуальним цілям суб'єктів інноваційної інфраструктури. Розроблений методичний підхід сприяє підвищенню ефективності процесу відбору та управління інноваційними проєктами, забезпечує більш обґрунтоване прийняття управлінських рішень і може бути використаний у практиці функціонування підприємств інноваційно-підприємницької інфраструктури. Практична апробація методики підтвердила її прикладну цінність та можливість застосування для оцінки перспективності інноваційних проєктів у системі регіонального розвитку.

У результаті дослідження розроблено практичні рекомендації щодо розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіону, спрямовані на підвищення ефективності її функціонування в умовах необхідності технологічного оновлення економіки. На відміну від традиційних підходів, запропоновані рекомендації ґрунтуються на результатах моделювання ефективності функціонування інноваційної інфраструктури та враховують вплив інституційних, економічних і організаційних чинників на процеси регіонального розвитку. Їх реалізація дозволяє підвищити рівень координації між суб'єктами інноваційної діяльності, забезпечити більш ефективне використання ресурсного потенціалу територій, активізувати інноваційне підприємництво та створити передумови для досягнення технологічного

прориву регіональної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. №254/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Алимов О., Ємченко В. Промисловий потенціал України: напрями ефективного розвитку. Економічний часопис-XXI. 2003. № 6. С. 41-46.
3. Амоша А., Вишневський В., Збаразская Л. Промышленная политика Украины: концептуальные ориентиры на среднесрочную перспективу. Экономика Украины. 2009. № 11. С. 4-14.
4. Амоша О. І., Кабанов А. І., Стариченко Л. Л. Державна підтримка вугільної промисловості України у світлі правил СОТ та ЄС. Уголь Украины. 2010. №1. С. 5-10.
5. Андрійчук В. Г. Менеджмент: прийняття рішень: навч. посіб. / В. Г. Андрійчук, Х. Бауер. К.: КНЕУ, 1998. 316 с.
6. Андрушків Б., Мельник Л., Погайдак О. Шляхи підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства (дослідницькі аспекти). Формування ринкової економіки в Україні. Львів: Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2012. Вип. 27. С. 3-7.
7. Аничин В. Л. Измерение производственных возможностей сельскохозяйственных предприятий. Харьков: Харьковский ГАУ им. В.В. Докучаева, 1998. 113 с.
8. Антоненко К. В. Механізм індивідуалізованого управління персоналом міжнародного підприємства : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Нац. авіац. ун-т. Київ, 2005. 21 с.
9. Антонюк Л. Л, Сазик В.І. Виробнича конкурентоспроможність регіонів України. Актуальні проблеми економіки. 2011. № 5(119). С. 149-161.
10. Афанасьєва Л., Лисак Н. До визначення однорідності регіонів України за рівнем економічного розвитку та галузевою структурою економіки. Економіст. 2003. № 2. С. 30-32.

11. Бабенко Г. В. Інституційно-організаційні основи запобігання ресурсно- екологічним кризам. Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сб. науч. тр. Донецк: ДонНУ, 2012. Т.1. 463 с.
12. Балабанов Г. Опыт стран Западной Европы в области региональной политики и возможности его использования в Украине. Регион: проблемы и перспективы. 1998. № 1. С. 69-72.
13. Балацкий О. Ф. Теоретические проблемы оценки экономического потенциала региона, компании, предприятия. Вісник Сумського державного університету. 2004. № 9 (68). С. 84-95.
14. Барановський О. І. Сутність і різновиди фінансових криз. Фінанси України. 2009. № 5. С. 3-20.
15. Бачевський Б. Є., Заблудська І. В., Решетняк О.О. Потенціал і розвиток підприємства: навч. посіб. К.: ЦУЛ, 2009. 400 с.
16. Баюра Д. О. Конвергенція систем корпоративного управління в умовах глобалізації. Фінанси України. 2008. № 2. С. 26-35.
17. Белорус О. Г., Мацейко Ю.М. Глобальное устойчивое развитие: монография. К. : КНЕУ, 2006. 488 с.
18. Бірюк С. О., Бірюк О. С. Глобальна модифікація чинників експортоорієнтованого розвитку підприємств хімічної галузі. Проблеми економіки. 2012. № 3. С. 3-7.
19. Божкова В. В., Малюта І. А., Трудова М. Є. Удосконалення методологічних засад управління стійким організаційним розвитком підприємств в контексті глобалізаційних трансформацій. Ефективна економіка. 2019. №11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2019/14.pdf
20. Божкова В. В., Горета Л. В. Використання матричного інструментарію у стратегічному маркетинговому плануванні діяльності вітчизняних промислових підприємств. Фаховий збірник наукових праць Національного авіаційного університету «Проблеми системного підходу в економіці». Київ: Національний авіаційний університет, 2018. Вип. 4 (66). С.

27-33.

21. Боковець В. В., Мазуренко Р. П., Свічкарь Ю. І. Особливості управління інноваційною діяльністю сучасними підприємствами. Економіка та суспільство. 2018. Випуск № 18. С. 280-286 URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/18_ukr/39.pdf.
22. Боковець В. В. Шляхи підвищення інноваційної активності сучасних підприємств. Науковий, виробничо-практичний журнал: Регіональна бізнес- економіка та управління. Вінниця: ВФЕУ. 2019. Вип.4(64). С.12-19. URL: file:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp/Rbetu_2013_3_10.pdf.
23. Боковець В. В. Теоретичні засади визначення функцій корпоративного управління. Регіональна бізнес-економіка та управління. 2015. №3(47). С.16-23.
24. Боронос В. Г. Дослідження сутності фінансового потенціалу території. Економіка и управление. 2012. № 4. С. 77-85.
25. Брегеда А. Ю. Основи політології: навч. посіб.: вид. 2-ге, перероб. і доп. К.: КНЕУ, 2000. 312 с.
26. Бубенко П. Т. Регіональні аспекти інноваційного розвитку: монографія. Харків: НТУ «ХПІ», 2002. 316 с.
27. Бузько І. Р., Вартанова О. В., Голубенко Г. О Стратегічне управління інвестиціями та інноваційна діяльність підприємства: монографія. Луганськ : вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2002. 176 с.
28. Бурлака В. Пріоритети інноваційного розвитку в українській економіці. Діловий вісник. 2010. № 12 (199). URL: <http://www.ucci.org.ua/synopsis/dv/2010/dv1012131.ua.html>.
29. Бутко М. П. Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці. К.: Знання України, 2005. 276 с.
30. Василенко В. О., Шматько В. Г. Інноваційний менеджмент : навч. посіб.: вид. 3-тє, вип. та доп. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 440 с.
31. Варналій З. С., Гармашова О. П. Конкурентоспроможність національної економіки: проблеми та пріоритети інноваційного забезпечення.

К.: Знання України, 2013. 387 с.

32. Верба В. А., Новиков І. В. Методичні рекомендації з оцінки інноваційного потенціалу підприємства. Проблеми науки. 2003. № 3. С. 23-30.

33. Вишневський В. Промислова політика: теоретичний аспект. Економіка України. 2012. №2. С. 4-15.

34. Войт С. М., Холод С. Б. Інтелектуалізація соціально-економічних процесів: інтелектуальний капітал. Технологический аудит и резервы производства. 2016. –№ 4(6). С. 55-60.

35. Воронкова А. Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация: монография. Луганск: ВНУ им. В. Даля, 2000. 315 с.

36. Вяткіна Т. Г. Умови та чинники стратегічного управління ресурсним потенціалом сільськогосподарських підприємств. Агросвіт. 2013. № 17. С. 3-8.

37. Гавва В. Н., Божко Е. А. Потенціал підприємства: формування та оцінювання: навч. посіб. К.: ЦНЛ, 2004. 224 с.

38. Ганзюк С. М., Караканов В. В. Динамічний моніторинг інвестиційного клімату України. Молодий вчений. 2016. № 1(1). С. 43-47.

39. Гарафонова О. І. Стратегія здійснення змін: теоретичні та методичні підходи щодо її визначення. Стратегія економічного розвитку України. 2015. № 37. С. 63-72.

40. Гарматій Н. М. Удосконалення управління процесами реалізації інвестиційних проєктів (на прикладі підприємств системи телекомунікацій) : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.04 / Терноп. нац. техн. ун-т ім. І. Пулюя. Т., 2012. 22 с.

41. Геєць В. Структура економіки і структурна політика її стабілізації. Економіка України. 1995. №4. С. 15-29.

42. Герасимова Е. Всеми доступными средствами. УКРРУДПРОМ. URL: http://www.ukrrudprom.ua/analytics/Vsemi_dostupnimi_sredstvami.html).

43. Гетьман О. О., Шаповал В. М. Економічна діагностика: навч. посіб.

К.: ЦНЛ, 2007. 307 с.

44. Головкова Л. С. Особливості формування та розвитку корпоративних структур в економіці України. Держава та регіони. Сер.: економіка та підприємництво. 2009. № 7. С. 60-68.

45. Гончаров Ю. В. Промислова політика України: проблеми і перспективи. К.: Наук. думка, 1999. 233 с.

46. Гринько Т. В., Кошевий М. М. Інноваційний розвиток: характерні риси та проблеми. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: зб. наук. праць Приазовського державного технічного університету. Вип. 2. Т. 1. Маріуполь: ДЗВО "ПДТУ", 2013. С. 94–101.

47. Гринько Т. В., Єфімова С. А. Теоретичні засади управління інноваційним потенціалом промислового підприємств. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія: Економіка. 2013. № 3(63). С. 75-83.

48. Гринько Т. В., Єфімова С.А. Формування системи управління інноваційним потенціалом підприємства: теоретичний аспект. Сучасні технології управління розвитком підприємств України: механізми, реалії, перспективи : [колективна монографія]; за заг. ред. Т. В. Гринько Дніпропетровськ: Біла К.О., 2016. С. 23–32.

49. Губерная Г. К. Рынок и необходимость государственного управления. Донецк: Норд-Пресс, 2012. 140 с.

50. Гусаков В. Г. Анализ решений измерения и использования производственного потенциала. Производственный потенциал, оценка, направления и эффективность его использования в хозяйственном механизме АПК: тезисы доклада науч.-метод. конф. (Харьков, 8-9 дек. 1988 г.). Харьков: 1988. С. 97-101.

51. Гуткевич С. А. Инвестиционная привлекательность аграрного сектора экономики : моногр. К. : Изд-во Европ. ун-та, 2003. 251 с.

52. Гуткевич С. О. Дослідження факторів інвестування. Актуальні питання економіки : теорія і практика. Вип. 1 / Гол. ред. д.е.н. В. Є. Новицький.

К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2007. С. 5-8.

53. Г'юм Д. Трактат про людську природу: Спроба запровадження експериментального методу міркувань про об'єкти моралі. К.: Всесвіт, 2003. 552 с.

54. Давыскиба Е. В. Экономический потенциал региона: методика и опыт оценки. Коммунальное хозяйство городов: науч.- техн. сб. К.: Техніка, 2003. Вып. 50. С. 152-157.

55. Данилишин Б. М., Дорогунцов С. І., Міщенко В. С. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. К.: РВПС України НАН України, 1999. 257 с.

56. Данилишин Б. А., Чижова В. А. Научно-инновационное обеспечение устойчивого экономического развития Украины. Экономика Украины. 2004. № 3 (500). С. 4-11.

57. Данько М. С. Оцінка законодавства України з питань стимулювання інноваційної діяльності. Проблеми науки: міжгалуз. наук.-техн. журн. Київ ЦНТЕІ. Київ, 2007 С. 35-43.

58. Дачій О. І. Ефективність інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук : спец. 08.02.02 «Економіка та управління науково-технічним прогресом» / К., 2005. 39 с.

59. Денисюк В. І. Інноваційна активність національної економіки: вдосконалення методології, показники промислових підприємств, державна підтримка. Економіст. 2005. № 8 (226). С. 45-49.

60. Державна підтримка та перспективи інноваційного розвитку і структурних перетворень вугільної промисловості України: монографія. О. І. Амоша, А. І. Кабанов, Л. Л. Стариченко та ін. НАН України. Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2009. 326 с.

61. Державне управління: словн.-довід. / уклад.: В.Д. Бакуменко (кер. творчого кол., Д.О. Безносенко, І.М. Варзар, В.М. Князєв та ін. / за заг. ред. В.М. Князєва, В.Д. Бакуменка. К.: УАДУ, 2002. 228 с.

62. Джаин И. О. Оценка трудового потенциала: монография. Сумы: ИТД «Университетская книга», 2002. 250 с.
63. Довідка щодо стану інституційного забезпечення інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні. Міністерство економічного розвитку і торгівлі. Департамент інвестиційної та інноваційної діяльності. Журнал инновационной палаты Украины. 2009. URL: <http://nanoinnovation.livejournal.com/1072.html>.
64. Долішний М. Мошенець О. Ринкові механізми регіонального управління. Регіональна економіка. 2001. №1. С. 7-17.
65. Дубенецкий Я. Н. Активная промышленная политика: безотлагательная необходимость. Проблемы прогнозирования. 2003. №1. С. 6-7.
66. Економіка і організація інноваційної діяльності : підруч. / О. І. Волков, М. П. Денисенко, А. П. Гречан та ін.; за ред. О. І. Волкова. К. : ВД «Професіонал», 2004. 960 с.
67. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. акад. НАН України В.М. Геєця. К.: Ін-т екон. прогнозів.; Фенікс, 2003. 1008 с.
68. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи / Я.А. Жаліло, О.С. Бабанін, Я.В. Белінська та ін.; за заг. ред. Я.А. Жаліла. К.: НІСД, 2009. 142 с.
69. Економічний потенціал України. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. С. 48-70.
70. Економічний словник-довідник / за ред. С.В. Мочерного. К.: Феміна, 1995. 368 с.
71. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування промислової політики: монографія. К.: НІСД, 2009. 336 с.
72. Жорова Є. Р. Оптимізація фінансової структури капіталу

підприємства. Бізнес Інформ. 2014. № 4. С. 330-334.

73. Жулавський А. Ю., Лапін Е. В. Систематизація і класифікація показників управління виробничим потенціалом регіону. Вісник СумДУ. Серія Економіка. 2008. №2. С. 15-23.

74. Заблудська І. В., Дроботенко С. П. Моніторинг та оцінка реалізації стратегії економічного та соціального розвитку регіону: монографія. Луганск: Ноулідж, 2012. 157 с.

75. Засадко В. Перспективи функціонування спеціальних економічних зон в Україні в умовах створення зони вільної торгівлі з ЄС. Львів: Регіональний філіал НІСД. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/March08/10.htm>.

76. Збарський В. К. Економічний потенціал регіону в умовах становлення малих підприємств. Економіка АПК. 2005. №11. С. 99-105.

77. Згуровський М. З. Аналіз сталого розвитку глобальний і регіональний контекст: монографія / М. З. Згуровський; Міжнар. рада з науки (ICSU) [та ін.]. К.: НТУУ «КПІ», 2010. Ч. 2: Україна в індикаторах сталого розвитку. 359 с.

78. Зеленый О. А. Активизация инвестиционных и инновационных процессов. Меркурий. 2010. № 7. С. 43-45.

79. Инновации и развитие. URL: <http://center-yf.ru/data/stat/innovacii-i-razvitiie.php>

80. Іванов В. Л. Методи зниження економічного ризику. Управління проектами та розвиток виробництва. 2011. № 4. С. 119-124.

81. Ігнат'єва І. А. Методологічні основи стратегічного управління підприємством : Автореф. дис... д-ра екон. наук / Нац. ун-т харч. технологій. К., 2006. 38 с.

82. Ігнат'єва І. А. Корпоративне управління : підручник / І. А. Ігнат'єва, О. І. Гарафонов; Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. К., 2010. 312 с.

83. Ігнат'єва І. А. Менеджмент організації малого та середнього бізнесу : підручник / І. А. Ігнат'єва, О. М. Паливода, Р. В. Янковой. К. : КНУТД, 2012. 242 с.

84. Ілляшенко С. М. Економічний ризик: навч. посіб. 2-е вид., доп. і перероб. К.: ЦНЛ, 2004. 220 с.
85. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи: [навч. посіб.] Суми : ВТД «Університетська книга», 2003. 278 с.
86. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. І. Федулової. К. : «Основа», 2005. 552 с.
87. Інститути та інструменти розвитку територій. На шляху до європейських принципів / С. Романюк, В. Рубцов, М. Лендзел ті ін.; за ред. С. Максименка. К.: Київський центр Ін-ту Схід-Захід. Міленіум, 2001. 244 с.
88. Ішук С. О. Промисловий потенціал промислових підприємств: проблеми формування і розвитку: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2006. 278 с.
89. Йохна М. А., Стадник В. В. Економіка і організація інноваційної діяльності: навч. посіб. К. : Видавничий центр «Академія», 2005. 400 с.
90. Капитализация и регулирование хозяйственной деятельности предприятий базовых отраслей промышленности: институциональный аспект: монография / И. П. Булеев, Н. Е. Брюховецкая, С. В. Богачев и др.; НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. Донецк, 2010. 553 с.
91. Карпенко А. В. Формування інноваційного потенціалу. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: зб. наук. праць. Мариуполь: ПДТУ, 2012. Вип. 1, Т. 1. С. 42-46.
92. Каховська О. В. Соціальність результату функціонування суб'єктів економіки. Проблеми економіки. 2012. № 3. С. 25-29.
93. Керецман В. Регіональний розвиток як предмет державного регулювання. Вісник НАДУ: Регіональне управління та місцеве самоврядування. 2003. № 4. С. 397-401.
94. Киндзерский Ю. Экономическое развитие и трансформация промышленной политики в мире: уроки для Украины. Экономика Украины.

2010. № 5. С. 4-15; № 6. С. 14-22.

95. Кіндзерський Ю. Державна контрактна система в моделі держави підприємця: засади формування в Україні. Економіст. 2011. №9. С. 8-13.

96. Кіндзерський Ю. Особливості розвитку світової промисловості та їх вплив на формування екзогенних обмежень для виробництва в Україні. Економіст. 2011. №12. С. 9-13.

97. Кіндзерський Ю. Проблеми розвитку промисловості та розбудови ефективної промислової політики в Україні. Економіст. 2012. № 8. С. 15-22; № 10. С. 33-40.

98. Кіндзерський Ю. В. Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи структурно-інноваційних трансформацій. К.: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2007. 408 с.

99. Клименко Ю. Л. Взаємозв'язок державної, регіональної та промислової політики. 2011. URL:: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvamu_upravl/2011_3/44.pdf.

100. Ключ Ю. І. Історичні передумови сучасного стану корпоративного управління в Україні. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2015. № 4(221) С. 93-99.

101. Ключ Ю. І. Застосування "карти корпоративного управління інноваціями" у формуванні стратегії ефективного розвитку суб'єктів господарювання. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2015. Т. 20. Вип. 3. С. 124-128.

102. Ключ Ю. І., Івченко Є.А., Івченко Ю.А. Аналіз інституційних факторів підвищення економічної безпеки інноваційної діяльності. Науково-виробничий журнал «Бізнес-Навігатор. №2 (58). 2020. С. 35-41.

103. Кноглер М., Секарев О. Ринкова реформа і регіональна політика. Економіка України. 1995. № 1. С. 64-71.

104. Князевич А. О. Ринок інновацій у складі інноваційної інфраструктури країни. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2015. № 3. С. 129-139.

105. Князь С. В., Новицький В. А., Князь О. В. Аналіз та оцінювання факторів, що впливають на ефективність контролювання та регулювання інноваційного розвитку підприємства. Вісник НУ «Львівська політехніка». Зб. наук. праць. № 554. Львів, 2006. С. 169-176.
106. Ковальская Л. С. Подходы к изучению потенциала региона. Вісник Хмельницького національного університету. 2009. №3 Т. 2. С. 143-148.
107. Ковальська Л. Л. Оцінка промислового потенціалу регіону та удосконалення механізму його нарощення. Львів: Ін-т регіон. дослідж. НАН України, 2003. 21 с.
108. Коваленко Л. О. Фінансове забезпечення інноваційної моделі економічного розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2008. № 7. С. 13-15.
109. Козаченко Г. В. Малий бізнес: стійкість та компенсаторні можливості: монографія / Козаченко Г. В., Воронкова А. Е., Медяник В. Ю., Назаров В. В. К. : Лібра, 2003. 328 с.
110. Колесников О. М. Удосконалення механізму створення спеціальних економічних зон в Україні. Комунальне господарство міст: наук.-тех. зб. Серія: економічні науки. К.: Техніка, 2006. Вип. 73. С. 89-98.
111. Кондрашов О. М. Державна промислова політика як ефективний інструмент державного впливу на розвиток промисловості. 2007. URL: www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2007-2/doc/2/04.pdf.
112. Копылов В. А., Хлапенев Л. Е., Бортников А. А. , Ивашин Ю. В., Кожушкин С. Г., Ивашин В. М. Реструктуризация угольной промышленности и ее социально-экологические последствия. Уголь Украины. 2010. № 10. С. 3-10.
113. Коренєв Е. Н., Бандилко О. С. Корпоративна сталість: від функціональної до стратегічної імплементації. Управління проєктами та розвиток виробництва. 2014. № 1. С. 99-107.
114. Король В. С. Промислова політика як найважливіший чинник стійкого розвитку України та посилення міжрегіональних зв'язків. Економічний аналіз. 2009. Вип. 4. С. 42-45.
115. Корпорация в системе общественного производства: монография /

Л. И. Дмитриченко, Т. С. Чунихина, Л. А. Дмитриченко, А. Н. Химченко. Донец. нац. ун-т. Донецк : Схід. вид. дім, 2010. 184 с.

116. Космидайло І. В. Проблеми інноваційного розвитку в Україні та шляхи їх вирішення. Актуальні проблеми економіки. 2007. №2 (68). С. 20-27.

117. Костенко Я. О. Особливості реалізації інноваційної моделі розвитку України. Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. Випуск 202: В 4 т. Т. IV. Дніпропетровськ : ДНУ, 2005. С. 929-935.

118. Крайник О. Промислова політика як основа регіонального економічного розвитку. Регіональна економіка. № 2. 2001. С. 36-41.

119. Крайник О. П. Аналіз та перспективи розвитку підприємств промислового комплексу регіону. Соціально-економічні дослідження в перехідний період: зб. наук, праць. Львів: ІРД НАН України, 2007. Вип. 31. С. 29- 36.

120. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посіб. К.: ЦНЛ, 2005. 352 с.

121. Кривошея-Гулько І. О. Економічна ефективність виробництва зерна як об'єкт управління в сільськогосподарських підприємствах. Вісник аграрної науки. 2012. № 5. С. 82-84.

122. Крюкова І. О. Напрями здійснення фінансових інновацій на підприємствах. Економіка: реалії часу. 2013. № 2. С. 144-149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrch_2013_2_21

123. Кубах А. И., Давыскиба Е. В. Методика и расчет показателей эффективности исследования экономического потенциала региона. Продуктивність. 2003. №3. С. 14-17.

124. Кузьменко В. П., Кузнецова Л. И. Свободные экономические зоны: мифы и реальность. Экономика предприятия. 1999. № 2-3. С. 24-34. URL: http://tourlib.net/statti_others/Kuzmenko.htm.

125. Кузнецова И. С. Инновационные системы: суть, структура и проблемы развития. Интернет-журнал «Інновації в Києві». URL: www.innovation.com.ua. 2006. № 1. С. 12-15.

126. Курінний О. В., Волошко Н. О. Проблеми оцінки ефективності управління корпоративними правами в акціонерних товариствах. Проблеми економіки. 2013. № 3. С. 208-213.

127. Лапин Е. В. Оценка экономического потенциала предприятия: монография / Е. В. Лапин. Сумы: ИТД «Университетская книга», 2004. 360 с.

128. Левченко О. П., Міщенко І. В. Етапи формування стратегії корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) підприємства. Економіка транспортного комплексу. 2015. Вип. 25. С. 36-49.

129. Лендшел М. Спеціальні інститути розвитку територій: європейський досвід. Інститути та інструменти розвитку територій на шляху до європейських принципів. К.: Міленіум, 2001. С. 67-148.

130. Лукинов И., Онищенко А., Пасхавер Б. Аграрный потенциал: исчисление и использование. Вопросы экономики. 1988. №1. С. 12-21.

131. Лукінов І. Інвестиційна політика в стабільному економічному розвитку. Економіка України. 1999. № 10. С. 4-9.

132. Луцків О. М. Структурна модернізація промисловості: пріоритети та напрями реалізації. Управління розвитком. 2011. №4. С. 162-164.

133. Мазур Е. П., Смирнова Г. А., Титова М. Н. Инновационные риски в деятельности предприятия. Инновации. 2001. № 4-5. С. 121-129.

134. Макаренко І.О. Сучасні складові державної промислової політики України . Державне управління: удосконалення та розвиток: Електронне наук. фах. видання. 2011. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=113>.

135. Макаров М. О. Особливості реалізації інноваційної політики на регіональному рівні. Інвестиції: практика та досвід. 2009. № 7. С. 12-14.

136. Македон В. В. Інституційні основи становлення та розвитку національної моделі корпоративного управління. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2016. Вип. 3. С. 48-52.

137. Макроэкономика: социально ориентированный подход: учеб. пособие / Э. А. Лутохина, В. В. Козловский, В. П. Бусько и др. ; под ред. Э.А

Лутохиной. Мн.: Тесей, 2003. 319 с.

138. Максимов В. В. Економічний потенціал регіону (аналіз, оцінка та використання): монографія. Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2002. 346 с.

139. Максимчук М. В. Моделювання інституційної взаємодії державних та регіональних органів влади при модернізації промислового потенціалу регіону. Економічні науки. Серія: регіональна економіка. Луцьк: ЛНТУ, 2012. Вип. 9(35) ч. 1. С. 294-303.

140. Манаєнко І. М. Складові інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку підприємств електроенергетики. Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". 2015. № 12. С. 434-441.

141. Мартюшева Л. С., Калишенко В. О. Інноваційний потенціал підприємства як об'єкт економічного дослідження. Фінанси України. 2012. № 10. С. 61-65.

142. Маховский А. В., Блинов С. А. Метод выявления сомнительных операций на базе математического анализа. Деньги и кредит. 2009. № 10. С. 42-45.

143. Методологічні засади розробки стратегій регіонального розвитку / С. А. Романюк, Н. М. Внукова, Л. О. Лимонова, В. І. Лямець. Харків: ХДЕУ, 2001. 320 с.

144. Міжнародний менеджмент : навч. посіб. / В. С. Білозубенко, О. В. Озаріна, А. А. Семенов ; за заг. проф. О. Б. Чернеги. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 592 с.

145. Минцберг Г. Стратегический процесс / Г. Минцберг, Дж. Б. Куинн, С. Гошал; пер. с англ. под ред. Ю.Н. Каптуревского. СПб: Питер, 2001. 688 с.

146. Мишко О. А. Теоретичні підходи до забезпечення інноваційного розвитку регіонів. Економічні науки. Серія : Регіональна економіка. 2013. Вип. 10. С. 125-132.

147. Мошек Г. Є. Менеджмент : навч. посіб. / Г. Є. Мошок, Ю. В. Поканевич, А. С. Соломко, А. В. Семенчук ; заг. ред. Мошека Г. Є. К. : Кондор,

2009. 392 с.

148. Музиченко А. С. Інвестиційна діяльність в Україні. К.: Кондор, 2009. 406 с.

149. Мущинська Н. Ю. Впровадження оцінки рівня тінізації економіки на регіональному рівні. Коммунальное хозяйство городов: науч.-техн. сб. К.: Техніка, 2006. Вып. 70. С. 6165. (Серия «Экономические науки»). URL: <http://eprints.ksame.kharkov.ua/1292/>.

150. Наврузов Ю. Регіональна політика в Україні: проблеми, принципи, перспективи. Управління сучасним містом. 2001. № 1-3(1). С. 41-50.

151. Назарова Г. В. Організаційні структури управління корпораціями. Х. : ХДЕУ, 2004. 407 с.

152. Найда А. В. Проблеми організації управлінського обліку у сільськогосподарських підприємствах. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. 2014. Вип. 5. С. 160-163.

153. Національна економіка: підруч. / за ред. П. В. Круша. К.: Каравела, 2008. 416 с.

154. Нємцов В.Д., Довгань Л.Є. Стратегічний менеджмент: навч. посіб. К.: ТОВ "УБПК "ЕксОб", 2002. 560 с.

155. Никифоров А. С. Стратегічні аспекти формування інноваційної моделі розвитку промисловості України. Формування ринкової економіки : Міжвід. наук. зб. Вип. 14. К. : КНЕУ, 2013. С. 9-20.

156. Огаренко Ю. Проблеми вугільної промисловості України та викиди парникових газів від видобутку й споживання вугілля: доповідь / Ю. Огаренко; за редакцією: О. Пасюка та І. Ставчук. К.: Екологічний центр України, 2010. URL: <http://climategroup.org.ua/wp-content/uploads/2007/07/problems-ugleproma.pdf>.

157. Озерська Г. В. Інтелектуально-виробнича система в процесах інноваційного розвитку залізничного транспорту. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2013. Вип. 44. С. 168-171.

158. Омеляненко В. А. Інноваційний компонент сталого розвитку: безпековий аспект. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки". 2020. №10. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-10-6411>
159. Омеляненко В. А., Ковтун Г. І. Аналіз інноваційної політики в контексті сталого розвитку України. Причорноморські економічні студії. 2020. № 58. С.56–61. URL: http://bses.in.ua/journals/2020/58_1_2020/11.pdf
160. Основи економічної теорії: політехнічний аспект: підруч. / за ред. Г. Н. Климка та В. П. Нестеренка. К.: Вища школа, 1997. 743 с.
161. Осыка А. П. Инновационный потенциал: понятие и особенности функционирования. Вісник СНУ ім. В. Даля. 2004. № 10 (80). ч. 2. С. 142-147.
162. Отенко В. І. Особливості інноваційного розвитку машинобудівних підприємств України. Проблеми економіки. 2013. № 4. С. 34–39.
163. Офіційний сайт державного комітету статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
164. Офіційний сайт Луганської обласної державної адміністрації. URL: <http://www.lugastat.lg.ua/statinform.htm>.
165. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі. URL:: <http://www.me.gov.ua>.
166. Офіційний сайт Міністерства промислової політики України. URL:: <http://industry.kmu.gov.ua/control/uk/index>.
167. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України. URL: <http://www.niss.gov.ua>.
168. Офіційний сайт Урядового порталу. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/annboxnews?box_id=244277705.
169. Павлов К. В. Управление экономикой на основе учета воспроизводственных диспропорций. Вісник Академії економічних наук України. 2004. № 1(5). С. 65-67.
170. Павловський М. А. Стратегія розвитку суспільства: Україна і світ (Економіка, політологія, соціологія) / М. А. Павловський. К.: Техніка, 2001. 309

с.

171. Пекна Г.Б . Загрози національній економічній безпеці в умовах відкритої економіки. Вчені записки Ун-ту екон. і права «Крок» : зб. наук. праць. К.: Ун-т екон. і права «Крок». 2008. С. 138-145.
172. Пелихов Е. Ф. Экономическая эффективность инноваций : научное издание. Народ. укр. акад. Х. : НУА, 2015. 559 с.
173. Пельтек Л.В. Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми: монографія. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. 268 с.
174. Перру Ф. Экономическое пространство: теория и приложения / Ф. Перру; пер. с англ. А. П. Горюнова // Пространственная экономика. 2007. № 2. С. 77-93.
175. Петрикiва О. С., Гулько Д. В. Теоретичні підходи до визначення поняття «конкурентні переваги регіону». Проблеми економіки. 2012. № 4. С. 107- 114.
176. Петрина М. Базові умови створення інноваційної моделі розвитку економіки України. Економіка України. 2006. №8. С. 35 47.
177. Підгрушний Г. П. Особливості впливу промислового виробництва на регіональний розвиток. Україна: географічні проблеми сталого розвитку: зб. наук. пр.; у 4 т. / ред. кол.: П. Г. Шищенко (відп. ред.) та ін. К.: Обрії, 2004. Т. 2. С. 201-202.
178. Полтерович В. М. Стратегии модернизации, институты и коалиции. Вопросы экономики. 2008. №4. С. 4-24.
179. Поповкін В. А. Регіонально-цілісний підхід в економіці. К.: Наук. думка, 1993. 220 с.
180. Пороховський О. А. Економічна криза як рубіж сучасного світового і національного розвитку. Економічна теорія. 2009. №1. С. 5-13.
181. Портер М. Конкуренция / М. Портер: пер. с англ. М.: Вильяме, 2000. 495 с.
182. Потенциал конкурентоспособности промышленности регионов

Украины / Л. Червова, Л. Кузьменко, М. Дубинина, С. Кацура, В. Ляшенко // Общество и экономика. 2006. №2. С. 113-135.

183. Пресняков В. Ю. Инновационные системы: опыт и перспективы для стран организации Черноморского экономического сотрудничества. Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. Сб. научн. трудов. № 22 Донецк, 2005. С. 43-47.

184. Проблемы комплексного развития территории / И. А. Горленко, Л. Г. Руденко, Г. В. Балабанов и др.; отв. ред-ры: И. А. Горленко и др. К.: Наук. думка, 1994. 293 с.

185. Проблеми та пріоритети формування інноваційної моделі розвитку економіки України / Жаліло Я. А., Архієреєв С. І., Базиліук Я. Б. К. : НІСД, 2006. 120 с.

186. Рамазанов С. К., Велігура А. В., Івановська М. В. Інформаційна підтримка життєвого циклу технічних об'єктів залізничного транспорту. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2015. № 1. С. 194-199.

187. Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України / за ред. С. Максименка. К.: Логос, 2000. 171 с.

188. Регіональна політика: методологія, методи, практика / редкол.: від. ред. акад. НАН України М. І. Долішній; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Львів, 2001. 700 с.

189. Реструктуризація промисловості України у процесі посткризового відновлення: аналітична доповідь / О. В. Собкевич, А. І. Сухоруков, В. Г. Савенко та ін. ; за ред. Я. А. Жаліла. К.: НІСД, 2011. 54 с.

190. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку. Ефективна економіка. 2011. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_12_60.

191. Різник Н. С. Стратегії протидії втечі капіталу з національної економіки. Економічні науки. Серія : Облік і фінанси. 2014. Вип. 11(1). С. 206-

214.

192. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: підруч. / С. І. Дорогунцов, Т. А. Заяць, Ю. І. Пітюренко та ін.; за загл. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України С. І. Дорогунцова. К.: КНЕУ, 2005. 988 с.

193. Розміщення продуктивних сил України: підруч. / В. В. Ковалевський, О. Л. Михайлюк, В. Ф. Семенов та ін. ; за ред. В. В. Ковалевського. К.: Знання, 1998. 546 с.

194. Рубцов В. Інструментальне забезпечення регіональної політики. Інститути та інструменти розвитку територій. На шляху до європейських принципів. К.: Київський центр Ін-ту Схід-Захід. Міленіум, 2001. С. 41-64.

195. Савельева Т. М. Формирование и функционирование корпоративных структур в экономике региона: дис... канд. экон. наук: 08.10.01 / НАН Украины, Ин-т экон.-прав. исслед. Донецк, 2002. 203 с.

196. Свободные экономические зоны: мировая практика. Новости WOC. 2012. URL: <http://woc-org.com/news-view-2574.html>.

197. Сенчагов В. Мировой финансовый кризис и пути преодоления его последствий. Проблемы теории и практики управления. 2008. № 12. С. 3-10.

198. Сергеев С. С. Производственные мощности и производственный потенциал сельскохозяйственных предприятий. Вестник сельскохозяйственной науки. 1985. №4. С. 14-19.

199. Симоненко В. К. Регионы Украины: проблемы развития / В. К. Симоненко; отв. ред. И.И. Лукинов. К.: Наук. думка, 1997. 263 с.

200. Скитьова Г. С. Управління стратегічним портфелем проєктів холдингової компанії: комплексний підхід. Ефективна економіка. 2012. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_9_66.

201. Скопенко Н. С., Тюха І. В. Формування та функціонування інтегрованих об'єднань в олійно-жировій галузі України. Економіка харчової промисловості. 2010. № 3. С. 5-13.

202. Солоха Д. В. Інноваційний розвиток як запорука забезпечення економічного зростання. Актуальні проблеми економіки. 2006. № 2. С. 52-59.

203. Стадник В. В., Йохна М. А. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. К. : Академвидав, 2006. 464 с.
204. Стадник В. В., Петрицька О. С. Складові та чинники формування потенціалу розвитку малого підприємства. Актуальні проблеми економіки. 2006. №12. С. 124-129.
205. Стариченко Л. Л., Цыкарева В. В., Череватский Д. Ю. Экономический механизм взаимодействия государственной шахты и частной фирмы при совместной разработке месторождения. Економічний вісник Донбасу. 2009. №1. С. 11-13.
206. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність у Луганській області». Головне управління статистики у Луганській області. Луганськ, 2009. 98 с.
207. Стеців Л. П. Шляхи підвищення конкурентоспроможності регіону на основі активізації інноваційної діяльності. Наукові записки [Української академії друкарства]. 2011. № 2. С. 91-97.
208. Стеченко Д. М. Інноваційні форми регіонального розвитку : навч. посіб. К. : Вища шк., 2002. 254 с.
209. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: навч. посіб. К.: Вікар. 2001. 377 с.
210. Столярчук Я. М. Глобальні асиметрії економічного розвитку: монографія. К.: КНЕУ, 2009. 302 с.
211. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін.; К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. 416 с.
212. Тищенко А. Н. Конкурентоспособность территорий как основа региональных стратегий. Конкурентоспособность: проблемы науки та практики»: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2010. С. 132-148.
213. Торговля энергоресурсами. Правила ВТО, применимые по Договору к Энергетической Хартии. Секретариат Энергетической Хартии. Брюссель, 2001. 89 с. URL: http://esco-ecosys.narod.ru/2006_1/art110.pdf.

214. Трансформація структури господарства України: регіональний аспект / за ред. Г. В. Балабанова, В. П. Нагірної, О. М. Нижник. К.: Міленіум, 2003. 404с.
215. Третяк В. В., Воробйова Н. В. Домінанти регіональної інноваційної політики: монографія. Луганськ: Ноулідж, 2011. 163 с.
216. Трушина Г. С., Щипачев М. С. Значение угольной промышленности в развитии мировой энергетики. Уголь. 2011. №10. С. 40-42.
217. Українська радянська енциклопедія / за ред. М. Бажана. 2-ге вид. К.: Гол. редакція УРЕ, 1974-1985. 12 томів.
218. Управління потенціалом підприємства. навч. посіб. / І. З. Должанський, Т. О. Загорна, О. О. Удалих, І. М. Герасименко, В. М. Ращупкіна. К.: ЦНЛ, 2006. 362 с.
219. Управління розвитком регіону: навч. посіб. / Т. Л. Миронова, О. П. Добровольська, А. Ф. Процай, С. Ю. Колодій. К.: ЦНЛ, 2006. 328 с.
220. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посіб. / О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк. К.: КНЕУ, 2003. 316 с.
221. Федулова Л. І. Інноваційний вектор розвитку промисловості України. Економіка України. 2013. №4. С. 15-23.
222. Федулова Л. І. Концептуальні засади державної регіональної промислової політики в умовах інноваційного розвитку. Стратегічні пріоритети. 2008. № 1 (6). С. 112-119.
223. Федулова Л. І. Методологічні підходи до оцінки технологічного рівня промислового виробництва. Наука та інновації. 2008. Т.4, №4. С. 65-84.
224. Федулова Л. І. Інноваційна економіка : підруч. / Л. І. Федулова. К. : Либідь, 2006. 480 с.
225. Фроленкова Н. А., Кожушко Л. Ф., Рокочинський А. М. Еколого-економічне оцінювання в управлінні меліоративними проектами: монографія. Рівне : НУВНП, 2007. 257 с.
226. Хаустов В. К. Трансфер технологій в інноваційних процесах України та Білорусі. Економіка і прогнозування. 2012. № 2. С. 24-34.

227. Хэй Д. Теория организации промышленности: учебник / Д. Хэй, Д. Моррис; пер. с англ. под ред. А.Г. Слущкого; в 2 т. СПб.: Экономическая школа, 2009. Т. 2. 592 с.

228. Циглик І., Бибик Р. Промисловий потенціал в системі підприємництва. Економіка. Фінанси. Право. 2004. №1. С. 5-13.

229. Цигилик І. І. Економіка і організація інноваційної діяльності : навч. посіб. / І. І. Цигилик, С. О. Кропельницька, О. І. Мозоль, І. Г. Ткачук. К. : «Центр навчальної літератури», 2004. 128 с.

230. Черников Д. Эффективность использования производственного потенциала и конечные народнохозяйственные результаты. Экономические науки. 1981. №10. С. 89-97.

231. Чмир О. С., Пила В. І. Спеціальні (вільні) економічні зони: теорія та практика. К.: КДТЕУ, 1998. 327 с.

232. Чорнобай О. Світова фінансова криза: сутність, причини виникнення та її вплив на економіку України. 2009. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/evu/2009_13/Chornobay.pdf.

233. Чумаченко М. Г. Економічний аналіз: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2001. 540 с.

234. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки: навч. посіб. К.: Знання, 2006. 435 с.

235. Шевченко О. Нормативно-правове забезпечення регіонального розвитку в Україні. Аналітичні записки щодо проблем і подій суспільного розвитку: сайт Нац. ін-ту стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/november08/3.htm>.

236. Шелегда Б., Савченко М., Савченко І. Економічний потенціал регіону: закони формування і методи оцінки. Схід. 2003. № 5 (54). С. 25-29.

237. Шиян В. И., Олейник А. В. Интегральные показатели эффективного использования ресурсного потенциала сельскохозяйственных предприятий. Харьков: ХСХИ, 1989. 40 с.

238. Шкрабак І. В., Ахунзянов О. В. Методичний підхід до оцінки

впливу характеристик НІС на розвиток малого підприємництва. Молодий вчений. 2016. - № 5. С. 200-203.

239. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер; предисл. В.С. Автономова. М.: ЭКСМО, 2007. 864 с.

240. Шумська С. С. Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки. Фінанси України. 2007. №15. С. 55-64.

241. Щелкунов В. І. Промисловий потенціал України. Стратегія формування та використання. К.: Наук. думка, 1999. 238 с.

242. Экономический потенциал региона: анализ, оценка, диагностика: монография / А. Н. Тищенко, Н. А. Кизим, А. И. Кубах, Е. В. Давыскибы. Харьков: ИД «ИНЖЕК», 2005. 176 с.

243. Экономический словарь. URL: <http://abc.informbureau.com/>.

244. Юрса М. Я. Публічне розміщення акцій на міжнародних фондових біржах як інструмент зовнішнього корпоративного фінансування. Наукові праці НДФІ. 2010. Вип. 1. С. 91-97.

245. Юхименко В. В. Процессный подход к формированию стратегии инновационного развития предприятий. Бізнес Інформ. 2013. № 12. С. 254-258.

246. Яковлєв А. І. Методика визначення ефективності інвестицій, інновацій, господарських рішень в сучасних умовах. Х. : Бізнес-інформ, 2011. 55с.

247. Якубовский Н., Новицкий В., Киндзерский Ю. Концептуальные основы стратегии развития промышленности Украины на период до 2017 года. Экономика Украины. 2007. №11. С. 4-20.

248. Якубовский Н. Промышленная политика: проблемы и перспективы модернизации. Экономика Украины. 2010. № 8. С. 21-29.

249. Якубовський М. Внутрішній ринок як дзеркало проблем української промисловості. Економіка України. 2012. №8. С. 4-15.

250. Якубовський М. Промислова політика: проблеми та перспективи модернізації. Економіка України. 2010. №8. С. 21-29.

251. Якуша Г.Б. Промышленность Украинской ССР. К.: Техніка, 1989. 216 с.
252. Abdi H., Williams L. J. Principal component analysis //Wiley interdisciplinary reviews: computational statistics. - 2010. - Т. 2. - №. 4. - P. 433- 459.
253. Aghion P., Howitt P. A model of growth through creative destruction // Econometrica. - 1992. -Vol. 60, № 2. - P. 323-351.
254. Agrawal A. et al. Slack time and innovation // Organization Science. 2018. № 6 (29). P. 1056-1073.
255. Antonelli C., Geuna A. Productivity, innovation, and imitative strategies. Research Policy, 2004, № 33(5), С. 775-796.
256. Arabshahi H., Fazlollahtabar H. A DEA-based framework for innovation risk management in production systems: case study of innovative activities in industries // International Journal of Environmental Science and Technology. 2017. № 10 (14). P. 2193-2204.
257. Asheim B. T., Smith H. L., Oughton C. Регіональні інноваційні системи: теорія, емпірика та політика // Регіональні дослідження. - 2011. - Т. 45. - №. 7. - P. 875- 891.
258. Audretsch, D. B., & Keilbach, M. Чи існує U-подібний зв'язок між R&D та економічним зростанням? Small Business Economics, 2004, № 23(1), P. 49-61.
259. Audretsch D. B., & Keilbach, M. Innovation and regional economic growth: A meta-analysis. Research Policy, 2004, №33(1), С. 1-25.
260. Баббі Е. Р. Практика соціальних досліджень. - Cengage AU, 2020.
261. Barro R. J., Sala-i-Martin X. Конвергенція // Journal of political economy. 1992. № 2 (100). P. 223-251.
262. Bishop C. M. Розпізнавання візерунків і машинне навчання //Springer google schola. - 2006. - Т. 2. - P. 645-678.
263. Boschma R. Близькість та інновації: критична оцінка // Регіональні дослідження. - 2005. - Т. 39. - №. 1. - P. 61-74.
264. Brown R. G., Meyer R. F. The fundamental theorem of exponential

smoothing //Operations Research. - 1961. - Т. 9. - №. 5. - Р. 673-685.

265. Brown A., Green P. Innovation and economic growth: Paradox or interdependence? Regional Studies, 2021, № 55(7), С. 1174-1186.

266. Carayannis E. G., Grigoroudis E., Goletsis Y. Багаторівнева та багатоступенева оцінка ефективності інноваційних систем: багатоцільовий DEA-підхід // Expert Systems with Applications. 2016. (62). Р. 63-80.

267. Cooke P., Uranga M.G., Etchebarria G. Регіональні системи інновацій: еволюційна перспектива. Environment and Planning, 1998, № 30, 2021. 63-84.

268. Cooke P., Memedovic O. Стратегії для регіональних інноваційних систем: перенесення навчання та застосування / Р. Cooke, О. Memedovic, Citeseer, 2003.

269. Деніел Ф. та ін. Ресурси бездіяльності та продуктивність фірми: мета-аналіз // Journal of Business Research. 2004. № 6 (57). Р. 565-574.

270. Doloreux D. Регіональні інноваційні системи на периферії: випадок Beauce в Квебеку (Канада) // International Journal of innovation management. 2003. № 01 (7). Р. 67-94.

271. Друкер П. Ф. Зростання суспільства знань // Wilson Quarterly. - 1993. - Т. 17. - №. 2. - Р. 52-72.

272. Gliner J. A., Morgan G. A., Leech N. L. Research methods in applied settings: An integrated approach to design and analysis. - Routledge, 2011.

273. Гроссман Г. М. У Гроссман Г. М., Хелпман Е. // Інновації та зростання в глобальній економіці. 1991.

274. Гасті Т. та ін. Елементи статистичного навчання: видобуток даних, виведення та прогнозування. - New York : springer, 2009. - Т. 2. - Р. 1-758.

275. Hyndman R. J., Athanasopoulos G. Прогнозування: принципи та практика. - OTexts, 2018.

276. Ільясов Р. Г. Сплайн-аналіз кореляції потоків в економічних системах / R. H. Spline Analysis of Flow Correlation in Economic Systems /

Р. Г. Ільясов, В. С. Яковенко // Виклик сталості в аграрних системах. - Хайдельберг: Springer International Publishing, 2021. - Р. 599-607. -

277. Pyasov R. K. Потоки в цифровой экономике: новые подходы до моделирования, анализа та управління // Міжнародна науково-практична конференція «Операції та управління проєктами: стратегії та тренди». - Чам : Springer International Publishing, 2021. - P. 456-463.

278. Indicators Education at a Glance 2022 [Electronic source]. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2022_3197152b-en (дата звернення 17.06.2024).

279. Ісаксен А. Побудова регіональних інноваційних систем: чи можливий ендогенний промисловий розвиток у глобальній економіці? // Canadian journal of regional science. - 2001. - Т. 24. - №. 1. - P. 101-120.

280. Карлик А. Е. Адаптивна теорія управління соціально-економічними системами на основі логіко-лінгвістичного моделювання / А. Е. Карлик. Е. Карлик, Б. Л. Кукор, Є. А. Лаковлева // Lecture Notes in Networks and Systems. - 2022. - Vol. 442 LNNS. - P. 198-211.

281. Лукас-молодший Р. Е. Про механіку економічного розвитку // Journal of monetary economics. 1988. № 1 (22). P. 3-42.

282. Лундвалль Б. А. Національні системи інновацій: до теорії інновацій та інтерактивного навчання / Б. А. Лундвалль. Lundvall. Pinter, London. - 1992.

283. Luongo S., Sepe F., Del Gaudio G. Регіональні інноваційні системи в туризмі: роль колаборації та конкуренції // Журнал відкритих інновацій: технологія, ринок і складність. - 2023. - Т. 9. - №. 4. - P. 100148.

284. Mankiw N. G., Romer D., Weil D. N. A contribution to the empirics of economic growth // The quarterly journal of economics. 1992. № 2 (107). P. 407- 437.

285. Martin R., Scott A. Innovation and economic growth in developed regions. Economic Geography, 2015, №91(4), C. 453-473.

286. Masselli A., Pellegrini G. Innovative clusters and regional economic performance: Myth or reality? Papers in Regional Science, 2016, № 95(2), C. 469-484.

287. Mellahi K., Wilkinson A. A study of the association between the level of slack reduction after downsizing and innovation output // Journal of Management

Studies. 2010. № 3 (47). P. 483-508.

288. Меткалф С. Економічні основи технологічної політики: рівноважна та еволюційна перспективи / С. Меткалф // Handbook of Economics of Innovation. Metcalf // Handbook of the Economics of Innovation and Technological Change. - 1995. - P. 409-512.

289. Нельсон Р. Національні інноваційні системи: порівняльний аналіз. - New York: Oxford University Press, 1993. - 560 p.

290. Нохріа Н., Гулаті Р. Яка оптимальна кількість організаційного бездіяльності: дослідження взаємозв'язку між бездіяльністю та інноваціями в мультинаціональних фірмах // European Management Journal. 1997. № 6 (15). P. 603-611.

291. North D. C. Institutions, institutional change and economic performance (Інститути, інституційні зміни та економічна ефективність) // Кембриджський університет. - 1990.

292. ОЕСР Порядок денний для політичних дій // Засідання Ради ОЕСР на міністерському рівні, Париж, Франція. - 2015. - P. 3-4.

293. Pan X. et al. Ідентифікація життєвого циклу регіональних інноваційних систем Китаю на основі моделі атрибутів, що турбують, з вагою ентропії // Habitat International. - 2023. - Т. 131. - P. 102725.

294. Pan T.-W., Hung S.-W., Lu W.-M. DEA-вимірювання результативності національної інноваційної системи в Азії та Європі // Азіатсько-Тихоокеанський журнал операційних досліджень. 2010. № 03 (27). P. 369-392.

295. Портер М., Кетелс К. Інноваційні кластери та економічна ефективність. Harvard Business Review, 2000, № 78(6), P. 107-114.

296. Равен Р., Вербонг Г. Сільські та регіональні інновації та перехід до стійких енергетичних систем. Journal of rural studies, 2015, № 41, С. 222-240.

297. Richtner A., Åhlström P. Influences on organizational slack in new product development projects // International Journal of Innovation Management. 2006. № 04 (10). P. 375-406.

298. Ромер П. М. Зростаюча прибутковість і довгострокове зростання //

Journal of political economy. 1986. № 5 (94). P. 1002-1037.

299. Рудська І.А., Родіонов Д.Г. Комплексне оцінювання результативності російської регіональної інноваційної системи за допомогою двоетапної економетричної моделі // *Espacios*. 2018. Т. 39. № 4. Р. 40.

300. Ruiz-Moreno A., García-Morales V. J., Llorens-Montes F. J. The moderating effect of organizational slack on the relationship between perceptions of support for innovation and organizational climate // *Personnel Review*. - 2008. - Т. 37. - №. 5. - P. 509-525.

301. Schumpeter J. A. Das Wesen und der Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie. Leipzig, 1908.

302. Schumpeter J. A. Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung. Фактично вже опублікована 1911 року. Мюнхен і Лейпциг, 1912. 2-е изд. 1926.

303. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутку, капіталу, кредиту, відсотків і ділового циклу. Cambridge, MA, 1934. Репринт 1983 року: Transaction, Inc.

304. Сміт Дж., Джонс М. Вплив економічного розвитку на інноваційну активність у регіонах. *Journal of Regional Science*, 2020, № 60(2), С. 345-370.

305. SUN A., SU Z. Дослідження взаємозв'язку організаційного бездіяльності та технологічних інновацій [J] // *Science of Science and Management of S. & T.* 2008. (5).

306. Свон Т. В. Економічне зростання і накопичення капіталу // *Економічні відомості*. 1956. № 2 (32). Р. 334-361.

307. Звіт про глобальну конкурентоспроможність. 2020. [Електронний ресурс] URL: <https://www.weforum.org/publications/the-global-competitiveness-report-2020/> (дата звернення 12.05.2024).

308. Zhang W., Li H. Інновації та економічне зростання в країнах з перехідною економікою. *Journal of Comparative Economics*, 2018, № 46(2), С. 427-440.

309. Zhong H. The impact of organizational slack on technological innovation: Evidence from Henan province in China *IEEE*, 2010. P. 1-4.

310. Ziemnowicz C. Joseph A. Шумпетер та інновації //Encyclopedia of creativity, invention, innovation and entrepreneurship. - Чам: Springer International Publishing, 2020. - P. 1517-1522.

ДОВІДКА

щодо впровадження науково-прикладних результатів з дослідження розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури регіонального розвитку, що виконані в рамках дисертаційної роботи Слотюка Андрія Сергійовича, яку представлено на здобуття наукового ступеню доктора філософії за спеціальністю 051 - Економіка

Цим підтверджується, що результати дисертаційного дослідження на тему «Інноваційно-підприємницька інфраструктура регіонального розвитку» були впроваджені в діяльність підприємства з метою удосконалення процесів планування, оцінювання та відбору інноваційних проєктів.

Практичне застосування отримала розроблена автором методика інтегрального аналізу інноваційних проєктів на основі моделі поведінкових уподобань, яка дозволяє здійснювати комплексне оцінювання перспективності проєктів з урахуванням як кількісних, так і якісних характеристик. Запропонований підхід був використаний під час аналізу інноваційних ініціатив підприємства, визначення пріоритетних напрямів інноваційного розвитку та підготовки пропозицій щодо розподілу ресурсів між проєктами.

Крім того, у практичній діяльності підприємства були використані результати дослідження щодо оцінювання ефективності функціонування елементів інноваційної інфраструктури та підходи до обґрунтування управлінських рішень у сфері інноваційної діяльності.

Використання результатів дослідження сприяло підвищенню обґрунтованості прийняття управлінських рішень, удосконаленню механізмів планування інноваційної діяльності та підвищенню ефективності відбору перспективних інноваційних проєктів.

Директор ТОВ «Торговий Дім «Р-Трейд»

Кошова І.В.

КОНСОРЦІУМ "СОЮЗ БУД"
 Код за ЄДРПОУ 44344854
 Україна, 36022, Полтавська обл.,
 місто Полтава,
 вул. Старий Поділ,
 будинок 4, кімната 401
 souzbud@gmail.com
 +38(095)-387-64-41

КОНСОРЦІУМ "СОЮЗ БУД"
 Код за ЄДРПОУ 44344854
 Адреса для листування:
 Україна 49035, м. Дніпро
 Криворізьке шосе, 35
 souzbud@gmail.com

№ 142/2 від 21.04.2026 р.

ДОВІДКА

щодо впровадження результатів дисертаційної роботи
 Слотюка Андрія Сергійовича, яку представлено на здобуття
 наукового ступеню доктора філософії за спеціальністю «Економіка»

Підтверджуємо, що результати дисертаційного дослідження на тему
 «Інноваційно-підприємницька інфраструктура регіонального розвитку»
 були використані в діяльності підприємства під час реалізації заходів,
 спрямованих на підтримку інноваційного підприємництва та розвиток
 інноваційної інфраструктури.

У практичній діяльності підприємства були використані авторські
 підходи до оцінювання ефективності функціонування інноваційно-
 підприємницької інфраструктури, рекомендації щодо розвитку
 виробничо-технологічної інноваційної інфраструктури регіону, а також
 наукові положення щодо формування ефективних механізмів взаємодії
 між суб'єктами інноваційної діяльності.

Отримані результати були враховані при підготовці
 консультаційних та інформаційно-аналітичних матеріалів для суб'єктів
 малого та середнього підприємництва, які реалізують або планують
 реалізацію інноваційних проєктів. Окремі рекомендації використано під
 час організації заходів із підтримки інноваційного підприємництва,
 розвитку партнерства між бізнесом, науковими установами та
 інституціями інноваційної інфраструктури.

Впровадження результатів дисертаційного дослідження сприяє
 підвищенню ефективності підтримки інноваційних підприємницьких
 ініціатив, розширенню можливостей комерціалізації інноваційних
 розробок та формуванню сприятливих умов для розвитку інноваційно-
 підприємницького середовища регіону.

Директор

Володимир СЕРГЄЄВ

ДОВІДКА

щодо впровадження науково-прикладних результатів з дослідження інноваційно-підприємницької інфраструктури регіонального розвитку, що виконані в рамках дисертаційної роботи Слотюка А.С., яку представлено на здобуття наукового ступеню доктора філософії за спеціальністю 051 - Економіка

Видана про те, що результати дисертаційного дослідження на тему «Інноваційно-підприємницька інфраструктура регіонального розвитку» були впроваджені в діяльність підприємства та використані під час удосконалення підходів до управління інноваційною діяльністю й розвитку співпраці з суб'єктами інноваційної інфраструктури.

Практичне застосування отримали наукові положення щодо формування та функціонування інноваційно-підприємницької інфраструктури, а також рекомендації стосовно підвищення ефективності взаємодії підприємств із закладами вищої освіти, науково-дослідними установами, бізнес-інкубаторами та іншими інституціями підтримки інноваційної діяльності.

У діяльності підприємства використано результати дослідження щодо оцінювання впливу інноваційної інфраструктури на розвиток підприємницької діяльності, визначення перспективних напрямів інноваційного розвитку та формування механізмів підтримки інноваційних ініціатив. Окремі рекомендації були враховані під час підготовки заходів, спрямованих на підвищення інноваційної активності працівників, пошук нових можливостей для впровадження інновацій та розширення співпраці з організаціями інноваційної інфраструктури.

Використання результатів дисертаційного дослідження сприяло вдосконаленню системи управління інноваційною діяльністю підприємства, підвищенню рівня обґрунтованості управлінських рішень щодо впровадження інновацій, а також розширенню можливостей залучення зовнішніх ресурсів для реалізації інноваційних проєктів.

Директор ТОВ «Старвей Продакшн»

Катерина ДЬЯКОВА

Виявлення передумов появи та розвитку інноваційної інфраструктури

Концепції, теорії	Представники	Основні особливості періоду та концепцій	Передумови появи та розвитку інноваційної інфраструктури
1.1. Кейнсіанські моделі економічного зростання			
Концепції «порочного кола бідності»	Г. Зінгер, Р. Пребіш, Х. Лейбенстайн, Р. Нурксе, Б. Кналл	Вчені відзначали зворотний взаємозв'язок економічних і демографічних факторів. За нестачею капіталу слідує низька продуктивність праці, відповідно падіння купівельної спроможності і низькі стимули до інвестування. Вперше було пов'язано відставання розвитку з інститутами та інституційними умовами (нерозвиненість системи освіти, недостатня кваліфікація робочої сили), обґрунтовано необхідність збільшення вкладень у ці сфери. Відсталість пояснювалася також тим, що недостатня продуктивність виробництва, незначний прибуток, відсутність стимулів до науки, кваліфікації робочої сили); збільшення виробництва призводять до зниження рівня доходу, що провокує неефективний попит і низькі темпи зростання інвестицій. Крім того, розглядалися питання відсталості розвитку через економічні та політичні кризи, для яких характерні високі транзакційні витрати, низький рівень інвестицій, порушення прав власності, відтік капіталу з країни, зниження темпів економічного зростання.	поява і розвиток економічних теорій, що вивчають нерівномірність розвитку, досягнення економічної рівноваги; необхідність підвищення продуктивності праці; залежність економічного розвитку від інституційних умов (освіти, виробництва, незначний прибуток, відсутність стимулів до науки, кваліфікації робочої сили); необхідність збільшення інвестицій і капіталу; необхідність забезпечення потенціалу для подолання економічних і політичних криз.
Теорії «великого поштовху», концепція самопідтримуючого зростання	П. Розенштейн-Родан, Р. Харрод, Е. Домар, У. Ростоу	Зроблено висновки про те, що досягти індустріалізації економіки при збереженні сировинної економіки неможливо, необхідний розвиток нових технологій, вливання інвестицій. Вирішальний вплив на економічне зростання мають інвестиції (при цьому вливання капіталу повинні бути великими). Вчені вважали, що великі вливання капіталу при модернізації економіки держави призводять до подальшого самопідтримуваного зростання. Було сформульовано 5 стадій економічного зростання, які були виділені, виходячи з рівня розвитку різних техніко-економічних характеристик.	прискорення індустріалізації, збільшення ролі країн у міжнародному розподілі праці; розуміння необхідності відходу від сировинної економіки; зростання частки виробничих інвестицій у національному доході; прийняття державних рішень на користь прихильників інновацій та модернізації виробництва;

			зростання кваліфікованої праці та кваліфікованих управлінців.
Теорії «збалансованого зростання інвестицій», «модель з інвестиціями в інфраструктуру»	Р. Нурксе	Встановлення балансу попиту і пропозиції за рахунок капіталовкладень у різні галузі матеріального виробництва. Завдання держави – створити умови, інфраструктуру для ведення підприємницької діяльності. Успіх економіки в пануванні обробного сектора економіки, при цьому необхідно розвивати одночасно кілька секторів економіки. У довгостроковому періоді при реалізації такої політики проявляються деякі позитивні економічні екстерналії – зростає вплив інвестицій в одному секторі економіки на розмір ринків інших галузей, а також істотно знижуються витрати виробництва за допомогою розвитку інфраструктури, інвестиції в товари та послуги починають працювати спільно, все це в сукупності призводить до розширення внутрішнього ринку та економічного зростання. Згідно з моделлю з інвестиціями в інфраструктуру завданнями держави є: підтримка інвестування, координація економічних очікувань учасників ринку, стримування споживання і, найголовніше, створення інфраструктури, в тому числі транспортної. Розвитку економіки сприятимуть зниження витрат у всіх галузях економіки.	виникнення позитивних економічних екстерналій; зниження витрат виробництва за допомогою розвитку інфраструктури; необхідність координації учасників ринку;

«Модель з 2-ма дефіцитами»	Х. Ченери, М. Бруно, А. Страут, П. Екстейн, Н. Картер	Модель з 2-ма дефіцитами, що аналізує взаємозв'язок внутрішніх заощаджень і зовнішніх джерел фінансування, розглядала темп зростання в моделі економічного зростання з 2-ма дефіцитами, що залежить від дефіциту внутрішніх або зовнішніх ресурсів, при цьому дефіцитні різниці між інвестиціями та заощадженнями, а також між експортом та імпортом пропонувалося компенсувати іноземною фінансовою допомогою. Модель в основному і використовувалася для визначення обсягу фінансової допомоги. Метою такої модернізації було поступове зменшення розмірів іноземної фінансової допомоги. Однак, модель, яка недооцінювала внутрішні ресурси і завищувала потребу у фінансовій допомозі від іноземних держав, не виправдала сподівань економістів, коли стрімке зростання зовнішнього боргу призвело до погіршення економічного становища країн, що розвиваються.	необхідність створення умов для подолання зовнішньої фінансової залежності;
1.2. Неоокласичні моделі розвитку			
Теорії дуалістичної економіки, теорії порівняльних переваг	У. А. Льюїс, Дж. Фей, Г. Раніс, Д. Йоргенсон, С. Окава	Теорія дуалістичної економіки полягає в розвитку традиційного сільськогосподарського та сучасного швидко розвиненого промислового секторів. Представники цих теорій відзначали, що модернізація економіки можлива шляхом перерозподілу ресурсів між аграрним і промисловим секторами на користь останнього, вирішення проблеми накопичення і перетворення заощаджень в інвестиції. Дуалістичні моделі вдосконалювалися, поступово ставали багатосекторними, а отже, і більш реалістичними. Для цілей економічного зростання необхідна відкрита економічна система, що використовує порівняльні переваги кожної країни в міжнародній торгівлі на основі принципу повної спеціалізації.	визначення підприємця як рушія прогресу і модернізації економіки; розвиток підходу до модернізації та розвитку з позиції окремої організації; перерозподіл ресурсів на користь промислового сектора; розвиток теорій ефективного міжсекторального обміну на декількох ринках; розвиток теорій відкритої економічної системи, орієнтованої на експорт; розвиток торговельного обміну, спеціалізації;

1.3. Інституційні та неінституційні моделі модернізації			
Інституціоналізм	Г. Мюрдаль, Т. Шульц, Т. Веблен, Дж. Гелбрейт.	Необхідна зміна системи відшкодування трудових ресурсів шляхом забезпечення потреб населення з метою створення умов для більш продуктивної праці. Реальне зростання трудового внеску збільшення інвестицій у науку та невикористаної або слабовикористаної робочої сили послужить поштовхом до економічного зростання. Вкладення в людський капітал розглядаються як найважливіший фактор економічних перетворень. Панівний стан на ринку праці повинні займати інженери. Вивчалися питання індустріалізації економіки та технологічних революцій, становлення економіки знань. Розроблялися системи індикаторів та оцінки економіки знань. Висловлені ідеї про необхідність створення інфраструктури для використання отриманих знань у виробництві. Розвивалися ідеї створення «техноструктур», до складу яких входять фахівці, вчені, конструктори, управлінці.	створення умов для більш продуктивної праці; збільшення інвестицій у науку та освіту; збільшення ролі людського капіталу; панування інженерних фахівців; індустріалізація та технологічні революції; розвиток теорій успішного колективного підприємництва; розвиток методик оцінки економіки знань; необхідність передачі отриманих знань у виробництво;
Неінституціоналізм	Ернандо де Сото	Серйозне втручання держави в економіку не потрібне і може призвести до негативних наслідків. Ліберальний підхід, за їх думкою, створює сприятливі інституційні умови для нормального функціонування ринкового механізму, враховує тенденції економічного розвитку і перешкоджає різким політичним змінам. Економічне зростання можливе тільки в разі створення єдиної правової та економічної системи, що сприяє зростанню легального сектора економіки. Розвиток складається з декількох підсистем, в першу чергу, економічної, але також містить ряд змінних неекономічного характеру, в тому числі, різні інститути, культуру, систему цінностей, без яких неможливий комплексний повноцінний розвиток.	створення сприятливих умов для функціонування ринкового механізму; необхідність створення єдиної правової та економічної системи, що сприяє зростанню легального сектора економіки;
1.4. Шумпетерський підхід			

Теорії еволюційної економіки інновацій	Й. Шумпетер, Г. Менш	Економічний розвиток – це не тільки кількісне зростання, але й якісні зміни. Для розвитку необхідне виробництво інновацій і технологій, застосування нових способів комерційного використання. Підприємство – як феномен розвитку. Розвиток можливий у разі постійних динамічних змін у технологіях (еволюція інновацій). Ідея кластеризації інновацій (кластери формують нові галузі економіки, нові види діяльності). Розвиток теорії впровадження інновацій у структуру довгих циклів, визначення стадій життєвого циклу інновацій. Спроби переосмислення теорії факторів виробництва. Розвиток антропоцентричних концепцій.	розвиток підприємництва; розробка нових способів виробництва і комерційного використання; впровадження та постійна зміна інновацій; уобґрунтування економічних теорій життєвого циклу інновацій; пошук нової структури та балансу факторів виробництва;
1.5. Ліворадикальний економічний розвиток			
Концепції нееквівалентного обміну, залежного розвитку	Р. Пребіш, С. Фуртадо, А. Еммануель	Вивчалися питання периферійного розвитку, міжнародної торгівлі. Розвиток розуміється в подоланні нееквівалентного обміну. Зовнішня торгівля розглядається як негативний фактор.	необхідність подолання нееквівалентного обміну між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються; підпорядкування внутрішньої структури економіки країн, що розвиваються, інтересам ТНК; посилення залежності периферії від центру.

Питання, що розглядаються в області створення та функціонування інноваційно-підприємницької інфраструктури в рамках сучасної парадигми розміщення продуктивних сил

Автори	Коло розглянутих питань у сфері функціонування інноваційної інфраструктури в системі регіональної економіки
Федулова Л.І.	«інноваційно-підприємницька інфраструктура забезпечує доступ інноваційних виробництв до виробничого середовища, сприяє розвитку інновацій, активізує в регіонах інноваційну діяльність компаній». Автор відносить до інноваційно-підприємницької інфраструктури бізнес-інкубатори, технопарки, центри колективного використання обладнання, інжинірингові центри, центри кластерного розвитку, коворкінг-центри, центри субконтракції, ОЕЗ, спінауті, внутрішні венчури, наукогради, території випереджального розвитку. Автор обґрунтувала необхідність включення «територій випереджального інноваційного розвитку», до яких автор відніс території випереджального розвитку, ОЕЗ, наукові міста, до складу виробничо-технологічної інфраструктури. Автором розроблено «територіально-виробничу модель інфраструктурного забезпечення інноваційної підприємницької діяльності», до складу якої входять суб'єкти, що надають послуги: «виробничо-технічні, консалтингові, інформаційні, збутові, кадрові, інституційні, фінансові».
Бородіна М.А.	Автор вводить поняття «інноваційна зона», під яким він пропонує розуміти «економіко-географічну територіальну модель організації та управління інноваційним процесом на певній території при формуванні системи взаємодії науки, виробництва, бізнесу, влади в рамках інноваційно-виробничого циклу, де процес перетворення ідеї в готовий комерційний продукт йде максимально швидкими темпами і сприяє інноваційному розвитку регіону» [125]. До таких територій інноваційного розвитку можна віднести зони територіального розвитку, особливі економічні зони, кластери, території випереджаючого соціально-економічного розвитку та інші подібні форми територіальної організації інноваційної економіки в регіоні. Основна мета інноваційних зон на думку автора – прискорення інноваційного процесу.
Долішній М.І.	Автор вводить поняття «локальні інноваційні системи», під якими пропонує розуміти «сукупність інфраструктури території та механізмів взаємодії осіб, які беруть участь у реалізації інноваційних проєктів, у тому числі шляхом використання цієї інфраструктури». Автор вважає, що формування інноваційної інфраструктури неможливе без формування локальних інноваційних систем, які повинні враховувати специфіку регіонального економічного розвитку. Локальні інноваційні системи є складовими національної інноваційної системи і можуть мати різні форми: технопарки, технологічні кластери, особливі економічні зони, технополіси тощо [104]
Геєць В.М.	Автори називають інноваційні зони регіонального розвитку «економічними інструментами організаційної динаміки» і визначають їх як «територіальні економічні підсистеми національної економіки» [189], до яких відносять: кластери, підприємницькі мережі, території випереджаючого соціально-економічного розвитку, міжнародні транспортні коридори, міські агломерації та ін. Такі інструменти мають інституційний та інфраструктурний характер.

Амоша О.І.	Визначено поняття «територій інноваційного розвитку», під якими автор розуміє «території в межах одного або декількох муніципальних утворень, в яких основу економічної діяльності складають створення і реалізація конкурентоспроможної наукоємної продукції, а також надання послуг з її створення» [289]. Формування таких територій виступає як найважливіший напрямок формування національних і регіональних інноваційних систем.
Кузнецова І.А.	Розглядав питання типології регіонів України за рівнем розвитку інноваційно-підприємницької інфраструктури, питання складу і компонентів даного виду інфраструктури. В якості найважливіших компонентів інноваційно-підприємницької інфраструктури виділені «технопарки, наукові та промислові парки, наноцентри, територіальні інноваційні кластери та нові технологічні платформи, які сприяють переходу більшості промислових підприємств і організацій третинного сектора економіки на нові інноваційні технології, появи значної кількості ефективних малих і середніх інноваційних підприємств» [206]. Територіальні інноваційні кластери розглядаються Кузнецовою І.А. як компонент інноваційно-підприємницької інфраструктури [204]. Розглядаються питання територіальної організації інноваційної діяльності, особливості розміщення інноваційно-підприємницької інфраструктури та її організаційно-правовий статус, розробляються методи виявлення та аналізу закономірностей розміщення інноваційної інфраструктури [205].
Лук'яненко М.В.	На формування сприятливого інноваційного клімату впливають «територіальні інноваційні одиниці»: ОЕЗ, кластери, технопарки, території випереджального розвитку, які відносяться до виробничо-технологічної інноваційної інфраструктури [170].
Голіков В.О.	Ефективне функціонування інноваційної інфраструктури можливе за допомогою збалансованої взаємодії всіх її складових. Разом з тим, відзначається недостатній рівень розвитку виробничо-технологічної інноваційної інфраструктури [43].
Семіноженко В.М.	Вивчено методи оцінки забезпеченості інноваційної інфраструктурою регіонів [248].
Дибя М.І.	Виділено фактори інноваційного розвитку регіонів, серед яких визначено, зокрема, фактори розвитку інноваційної інфраструктури: «наявність у регіоні інститутів, що сприяють підвищенню результативності інноваційних процесів: технопарків, бізнес-інкубаторів, венчурних фондів тощо» [94].
Литвинюк Т.А.	Визначили спеціальні режими, такі як: інноваційні кластери, інкубатори, технопарки, особливі економічні зони як форми державно-приватного партнерства [57].
Піддубна О.М.	Введено термін «спеціальні економічні зони», до них автори відносять особливі економічні зони спеціального призначення (торговельного, промислово-виробничого, сервісного, техніко-впроваджувального та ін.). Відзначається, що даний інструмент може бути використаний для досягнення різних економічних цілей, разом з тим, на створення СЕЗ впливають структурні умови регіону, тому необхідний індивідуальний підхід до їх створення. Кластери, технопарки та спеціальні зони позначені як основа регіональної інноваційної системи [133]. Авторами зазначається, що створення спеціальних економічних зон має ґрунтуватися на конкурентних перевагах країн, пропонується класифікувати СЕЗ за рівнем індустріалізації та розвитку економіки країни, або виходячи з функціонального призначення спеціальних зон [245].

Парадигми розміщення продуктивних сил

Парадигма розміщення продуктивних сил	Період	Представники	Коло розглянутих питань	Ефективність розміщення в рамках парадигми
I. Мікроекономічний підхід	до 1930-рр	I. Тюнен, В. Лаундхардт, А. Вебер	Вивчалися питання оптимального розміщення виробництв на основі аналізу витрат, в першу чергу, транспортних. Транспортні витрати – як основа вибору місця розміщення.	Ефективність розміщення виключно мікроекономічної точки зору – з позицій однієї конкретної фірми з метою мінімізації витрат.
II. Підхід, заснований на вивченні взаємодії безлічі господарюючих суб'єктів	1940-ті р	В. Кристаллер, А. Льюш, Е. Гувер, У. Ізард, А.С. Пробст	Вивчалися питання ефективного розміщення однотипних підприємств у просторі регіону, впорядкування всіх елементів територіальної структури господарства. Розроблено теорію промислового району. Введено поняття балансу інтересів держави і підприємця. Введено новий критерій для прийняття рішення про розміщення підприємств (максимізація прибутку). Розроблена теорія територіально-виробничих комплексів. Обґрунтовано систему економічного районування, розглянуто питання появи та розвитку локальних і регіональних ринків.	Ефективність розміщення оцінювалася виходячи з аналізу взаємодії множини господарюючих суб'єктів (в основному у сфері промисловості) в економічному просторі регіону (району).
III. Підхід, заснований на концепції постіндустріальної економіки, економіки знань	середина – кінець XX століття	Ф. Перру, П. Потьє, Дж. Фрідман, Т. Хагерstrand, Х. Річардсон, Дж. Харріс, Г. Мюрдаль, А. Пред, П. Кругман, М. Фуджіта, Е. Венаблес, А.Г. Гранберг	Формування полюсів зростання, поширення інновацій. Створення та розвиток теорій нової економічної географії. Державна політика у сфері створення полюсів зростання. Питання глобалізації та посилення залежності, розвитку міжнародної торгівлі. Урбанізація та розвиток теорій розширення міських агломерацій, розміщення та розвитку промислових структур, багаторівневих просторових систем виробництва, комплексного розвитку економічних районів на основі розвитку їх спеціалізації.	Ефективність розміщення інноваційних компаній у постіндустріальній економіці, основним ресурсом яких є кваліфікована праця, технології. На вибір розміщення підприємств впливають територіальний поділ праці, спеціалізація господарства, мобільність факторів виробництва, транспортні витрати, інновації, канали поширення інновацій, індивідуальні особливості регіонів та інші фактори.
IV. Підхід, заснований на розвитку просторових виробничих кластерів	1990 рр. – початок 3-го тисячоліття	М. Портер, М. Енрайт, Е. Фезер, І.В. Пилипенко	Переваги кластерного розміщення, в тому числі, синергетичний ефект. Розвиток теорій в області комерціалізації інновацій. Можливість підвищення конкурентоспроможності регіонів за допомогою реалізації	Оцінюється ефективність розміщення групи близьких взаємопов'язаних компаній, що

			кластерної політики.	функціонують в певній сфері. Основна мета – досягнення синергетичного ефекту від взаємодії учасників.
V. Підхід, заснований на розвитку інноваційної інфраструктури регіонів	Сучасний етап	В. М. Воротін, І. А. Кузнецова, С. М. Ілляшенко, М. А. Бородіна, В. Вишневський, І. В. Пилипенко, О. І. Амоша, І. В. Булеєва, М. І. Долішній, М. Лук'яненко.	Головний стратегічний пріоритет – підвищення рівня інноваційного розвитку регіонів. Розглянуто питання визначення інноваційної інфраструктури, можливостей розвитку регіонів за допомогою розміщення інноваційної інфраструктури, в першу чергу, виробничо-технологічної. Вивчаються питання забезпеченості регіонів об'єктами інноваційної інфраструктури, оцінки ефективності їх функціонування.	Ефективність розміщення інноваційних компаній. Організація та управління інноваційним процесом на певній території, комплексний розвиток територій, формування умов ведення економічної діяльності.

Додаток 5

Еволюція парадигм розміщення продуктивних сил

Критерій	Економіка господарюючого суб'єкта	Економіка регіону (району)	Регіональна економіка, нова економічна географія	Просторова економіка, інфраструктурна економіка	Концепція формування і розвитку інноваційної інфраструктури
Еволюція підходів	I. Мікроекономічний підхід	II. Комплексний, системний аналіз взаємодії господарюючих суб'єктів	III. Концепція постіндустріальної економіки, економіки знань	IV. Концепція просторових виробничих кластерів	V. Концепція формування і розвитку інноваційної інфраструктури
Що лежить в основі економічних теорій	Матеріальні фактори	Елементи територіальної структури господарства: економічні райони, окремі галузі, географічні умови; розширене відтворення, собівартість, масштаби виробництва	Нерівномірність розвитку, політика «полосів зростання», економіка знань, кваліфікована праця, чинники економічного зростання у зв'язку з просторовим розміщенням підприємств	Локалізація, спеціалізація виробництва всередині кластерів, внутрішні мережі, конкуренція	Особливий адміністративно-правовий режим ведення економічної діяльності, розвиток регіонів через інфраструктурне забезпечення, пріоритети регіонального розвитку
Об'єкт дослідження	Окрема фірма	Множина господарюючих суб'єктів; територіально-виробничі комплекси	Інноваційні компанії	Групи взаємопов'язаних компаній	Інноваційно-підприємницька інфраструктура: зони територіального розвитку, кластери, ОЕЗ, технопарки тощо
Предмет дослідження	Поведінка окремих господарюючих суб'єктів	Взаємодія господарюючих суб'єктів у географічному просторі регіону; попит і його територіальні особливості	Особливості розміщення підприємств, використання основного ресурсу інноваційної економіки — знань і технологій	Місцезнаходження компаній, комплементарність галузей, ефективність коопераційних зв'язків	Формування, розвиток, оцінювання ефективності функціонування інноваційної інфраструктури; вплив інноваційної інфраструктури на регіональний розвиток
Ціль розвитку теорій	Мінімізація витрат, насамперед транспортних	Максимізація прибутку	Прискорений розвиток окремих регіонів	Структурування економічної системи, досягнення синергетичного ефекту взаємодії учасників, підвищення конкурентоспроможності	Організація й управління інноваційним процесом на певній території, розвиток територій, формування умов ведення

				жності регіонів	економічної діяльності
--	--	--	--	-----------------	------------------------

Додаток 6

Основні наукові підходи до формування інноваційної інфраструктури в системі регіональної економіки

Автор(и)	Методологія, принципи формування, проектування, вдосконалення
М. А. Бородіна	Запропоновано виявляти територіальні зони інноваційного розвитку в регіонах України за принципом наявності сприятливих умов для реалізації інноваційних проєктів. В основу відбору перспективних територій для створення інноваційної інфраструктури включається аналіз рівня науково-технічного потенціалу, спеціалізації регіону, інноваційної активності підприємств, а також ресурсів для підтримки інноваційних процесів. Використовується економіко-математичне моделювання та методи комплексного аналізу у випадках недостатності статистичних даних.
І. А. Кузнецова	Розроблено методологію формування локальних інноваційних систем (ЛІС) з урахуванням особливостей регіонів України. В її основі – системний підхід: визначення структури інноваційних процесів, виявлення зв'язків між наукою, бізнесом та владою, а також закономірностей самоорганізації інноваційної діяльності. Наголошується, що не всі елементи інноваційної інфраструктури є ЛІС, оскільки учасники можуть бути розташовані на територіях без чітких адміністративних меж.
В. М. Геєць	Запропоновано підхід до формування регіональної інноваційної політики через забезпечення ресурсної рівності інноваційних проєктів. Передбачає діагностику проєктів на відповідність державним пріоритетам, визначеним у стратегіях інноваційного розвитку, та їх систематизацію за впливом на інноваційну стійкість регіону. Враховується здатність проєктів зберігати позитивну динаміку в умовах криз.
В. М. Воротін	Запропонував модель розробки інноваційної інфраструктури, що включає аналіз регіону, побудову схеми взаємодії елементів інноваційної системи, адаптацію до змін зовнішнього середовища та оцінку ефективності створених структур. Виділено ключові принципи: мотивація на кінцевий результат, адаптивність, прагнення до сталого інноваційного зростання, самоокупність та баланс інтересів бізнесу і держави.
О. М. Сухорукова	Проектування інноваційної інфраструктури – це цілеспрямована науково обґрунтована діяльність, спрямована на формування ефективної інноваційної системи на майбутнє, через визначення варіантів розвитку її суб'єктів та процесів підтримки інноваційної діяльності. Виділено принципи проектування на мікро-, мезо- та макрорівнях: функціонального значення, еволюційного розвитку, поетапності, диференціації, багатоваріантності рішень, урахування специфіки території та оцінки ефективності.
В. П. Вишневський	Наголошує, що розвиток інноваційної інфраструктури не варто зводити лише до кількісного збільшення об'єктів, а необхідно здійснювати трансформацію системи управління та менеджменту існуючих структур. Інноваційна інфраструктура має розглядатися як комплекс бізнес-послуг, що забезпечують підтримку підприємницьких ініціатив та комерціалізацію наукових розробок.
В.М. Семиноженко	Виділяє ключові етапи формування ефективної інноваційної інфраструктури: визначення цілей, створення сприятливого середовища для інновацій, перехід до економіки знань, інтеграція української інноваційної системи у світову структуру.
І. А. Кузнецова	До принципів формування інноваційної інфраструктури належать: законодавчий захист елементів, наявність координаційного центру, мінімізація рівнів управління, оптимізація інформаційних потоків, ефективна взаємодія між

	елементами, включення лише активних учасників, швидка адаптація до зовнішніх змін та розподіл компетенцій між учасниками.
Л. І. Федулова, І. В. Пилипенко	Проектування інноваційної інфраструктури регіону здійснюється у два етапи: передпроектне проектування та безпосереднє проектування. Основна мета – узгодження дій усіх учасників інноваційної системи для створення сприятливих умов розвитку інновацій. Принципи проектування: збалансованість підсистем, ефективність, адаптивність, прозорість, координація та універсальність.
С. В. Савченко	Сформульовано принципи формування інноваційної інфраструктури: відповідність потенціалу регіону, правовим нормам, унікальність території, наявність конкуренції між інфраструктурними елементами, поєднання державної та приватної ініціативи. Запропоновано змішаний підхід — «зверху-вниз» та «знизу-вгору» з балансом інтересів держави і бізнесу.
І. В. Пилипенко	Обґрунтовано кластерний підхід до організації інноваційної інфраструктури: створення взаємопов'язаних підсистем, які забезпечують ефективну взаємодію науки, бізнесу та влади в регіоні.
В. В. Ляшенко	Розроблено механізм модернізації інноваційної інфраструктури, що включає підготовку умов для впровадження інновацій, створення інфраструктури, планування впровадження ідей, отримання прототипу, випуск нового продукту та вихід на ринок.
О. М. Піддубна	Створення інноваційної інфраструктури передбачає формування бази даних інноваційних проєктів, стабільного нормативно-правового середовища, інжинірингових та наукових центрів, а також системи комерціалізації наукових розробок. Інноваційна інфраструктура складається з фінансового, організаційного, кадрового та правового компонентів.
В. М. Воротін, В. Куйбіда	Запропоновано механізм інтеграції інноваційної інфраструктури в регіональну економіку з метою підвищення конкурентоспроможності регіонів через ефективну взаємодію всіх зацікавлених сторін.
М. К. Бутко	Виявлено групи факторів, що визначають успішність створення та функціонування спеціальних інноваційних зон: просторові, економічні та організаційні. Запропоновано методика картування регіональних переваг для визначення оптимального розташування елементів інноваційної інфраструктури.

Критерії прийняття рішення про створення інноваційно-підприємницької інфраструктури

Вид інноваційної інфраструктури	Критерії прийняття рішення про створення	Додаткові обмеження та умови
1. Зони територіального розвитку (ЗТР)	Мета – прискорити соціально-економічний розвиток суб'єкта держави. ЗТР проєктуються в якості «драйвера» економічного розвитку «слабких» регіонів, основні інструменти – створення умов для залучення інвестицій. Перелік суб'єктів України, на територіях яких можна створювати ЗТР, формується на основі аналізу ряду економічних показників за попередній період, що дорівнює 10 рокам. Граничні значення наведених показників, методики їх розрахунку, порядок застосування встановлюються Урядом України.	Створення ЗТР допускається за наявності документів територіального планування та містобудівного зонування. Не можна створювати ЗТР на територіях декількох суб'єктів України. У разі, якщо суб'єкт включений до переліку суб'єктів України, в яких планується створення ЗТР, виникає необхідність відобразити створення ЗТР у стратегії соціально-економічного розвитку суб'єкта України, передбачивши межі ЗТР, заходи державної підтримки, об'єкти супутньої інфраструктури (інженерної, транспортної тощо), що плануються до будівництва, плановані до досягнення до закінчення терміну функціонування значення цільових показників розвитку регіону.
2. Особливі економічні зони (ОЕЗ)	Мета – розвиток обробних, високотехнологічних галузей економіки, туризму, санаторно-курортної сфери, портової та транспортної інфраструктур, розробка технологій і комерціалізація їх результатів, виробництво нових видів продукції. Типи: промислово-виробничі, техніко-впроваджувальні, туристично-рекреаційні, портові. Критерії створення ОЕЗ затверджені Урядом України. Критерії: Наявність економіко-географічних конкурентних переваг для реалізації інвестиційних проєктів; Відповідність цілей створення документам стратегічного планування України. Позитивний прогноз надходження обсягів додаткових доходів до бюджету. Наявність інвестиційних проєктів та потенційних інвесторів, передбачуваний обсяг інвестицій. Обґрунтованість показників розвитку інфраструктури та витрат на її створення. Прогнозні показники ефективності функціонування. Оцінка створюваної зони за рентабельністю, прибутковістю, терміном окупності. Наявність хоча б одного господарського товариства, яке має намір здійснювати функції керуючої компанії, а також наявність у даної компанії досвіду створення та забезпечення функціонування об'єктів інфраструктури. Наявність досвіду реалізації великих інвестиційних проєктів. Наявність інших об'єктів інфраструктури: інженерної, транспортної, соціальної, інноваційної та ін.	ОЕЗ може розташовуватися на території одного муніципального утворення або територіях декількох муніципальних утворень в межах території одного суб'єкта України або територій декількох суб'єктів України. Не допускається створення ОЕЗ на території муніципального утворення, на якій створена зона територіального розвитку. До кожного типу ОЕЗ встановлені вимоги щодо площі. ОЕЗ можуть створюватися на земельних ділянках, що перебувають як у державній, так і в приватній власності громадян і юридичних осіб, у тому числі наданих у володіння (користування). Заявка на створення ОЕЗ повинна містити обґрунтування доцільності, ефективності її створення для вирішення завдань регіонального, місцевого значення.

	Наявність проекту планування території та перспективного плану розвитку зони. Наявність аналізу екологічних ризиків.	
3. Промислові кластери	Мета – зміцнити коопераційні зв'язки, підвищити рівень локалізації продукції, наростити випуск імпортозамінної та експортноорієнтованої продукції. Критерії створення: наявність спеціалізованої організації промислового кластера; не менше 5 промислових підприємств, у тому числі не менше 1 підприємства, що здійснює випуск кінцевої продукції; кожен учасник кластера має не менше 1 договору про реалізацію проекту з виробництва та (або) договору про постачання промислової продукції; не менше 3-х проектів з виробництва імпортозамінної продукції; при створенні кластера враховується стратегія просторового розвитку України схеми територіального планування.	Необхідність врахування стратегії просторового розвитку України
4. Інноваційно-промислові (індустріальні) парки	Мета – створення промислового виробництва або його модернізація. Присвоєння статусу даного виду інноваційної інфраструктури може мати заявний характер (приватний індустріальний парк), ініціатор проекту в такому випадку повинен скласти бізнес-план і проаналізувати, зокрема, можливі фінансові потоки, інвестиційну привабливість обраної території, можливі ризики тощо. Критерій створення – наявність підготовлених земельних ділянок, з підведеною інфраструктурою, що передбачають можливість створення на них промислового виробництва. Для отримання статусу інноваційно-промислового парку висувається ряд економічних і майнових вимог до власників, резидентів, керуючої компанії, що встановлюються уповноваженим органом виконавчої влади та/або органом влади суб'єкта України. До таких вимог можуть належати: розмір фонду оплати праці керуючої компанії за останній календарний рік, сумарний обсяг інвестицій за останні 5 років, обсяг виручки за останній рік, загальна площа об'єктів капітального будівництва, кількість профільних і непрофільних об'єктів, що є об'єктом, нерухоме майно, що є об'єктом, майно, призначене для здачі в оренду резидентам та ін.	Необхідність врахування стратегії просторового розвитку України, схем територіального планування України та суб'єктів України. Необхідність підтвердження статусу даного виду інноваційної інфраструктури з періодичністю, передбаченою законодавством регіону розміщення.
5. Технологічні парки (технопарки)	Мета – організація та розвиток діяльності підприємств та індивідуальних підприємців в галузі промисловості, інновацій, забезпечення запуску та виведення на ринок високотехнологічної продукції, послуг і технологій. Присвоєння статусу даного виду інноваційної інфраструктури може мати заявний характер (приватний технопарк). Ініціатор проекту в такому випадку повинен розробити концепцію технопарку, бізнес-план. Критерій прийняття рішення про створення – наявність майнового комплексу, що відповідає вимогам законодавства, а також позитивний бізнес-план.	Необхідно враховувати встановлені вимоги до об'єктів технологічної інфраструктури промислових технопарків.

6. Території випереджаючого соціально-економічного розвитку (ТВСЕД).	Мета – формування сприятливих умов для залучення інвестицій, забезпечення прискореного соціально-економічного розвитку та створення комфортних умов для забезпечення життєдіяльності населення. Державним законодавством передбачено створення ТОСЕР: - на територіях мономіст; - на територіях закритих адміністративно-територіальних утворень. Пропозиція про створення ТОСЕР повинна містити: - економіко-географічні характеристики території; - відомості про наявність інвесторів і передбачуваний обсяг інвестицій; - прогноз наслідків створення території, в тому числі плановане зростання доходів бюджету.	спеціальні вимоги для резидентів ТОСЕР; - необхідність своєчасного укладення угоди про здійснення діяльності з резидентами; - заборона мати філії та представництва резидентам за межами даного об'єкта інфраструктури; - можливість займатися лише видами діяльності, зазначеними в угоді; - відсутність заборони на ведення діяльності нерезидентами.
7. Вільні порти	Мета – інтеграція в економічний простір сусідніх держав, розвиток міжнародної торгівлі, створення та розвиток виробництва продукції, орієнтованої на експорт, прискорення соціально-економічного розвитку регіону, підвищення рівня життя населення. Критерій створення – наявність географічних та економічних переваг регіону з точки зору досягнення цілей створення та розвитку транспортної інфраструктури, в логістичних центрах, в глобальних транспортних маршрутах, розвиток транскордонної торгівлі.	З території вільного порту виключаються території, представлені іншими преференційними об'єктами інфраструктури: ОЕЗ, ЗТР, ТОСЕР. На території вільного порту може передбачатися створення міжнародних транспортних коридорів.
8. Наукові міста	Мета – досягнення цілей і вирішення завдань соціально-економічного розвитку муніципального утворення, в тому числі: розвиток наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності. Критерій створення – наявність на території муніципального утворення містоутворюючого науково-виробничого комплексу, стратегії соціально-економічного розвитку та плану її реалізації.	Необхідно дотримуватися всіх встановлених вимог до складу науково-виробничого комплексу. Організовується в межах муніципального утворення зі статусом міського округу.
9. Інноваційні науково-технічні центри (ІНТЦ)	Мета – реалізація пріоритетів науково-технологічного розвитку України, підвищення інвестиційної привабливості сфери досліджень і розробок. Ініціатором реалізації проекту ІНТЦ можуть виступити освітня, наукова організація або національний дослідницький центр. ІНТЦ може бути також організований ініціативно Урядом України. Критерій створення (у разі якщо засновником виступає Уряд України) – наявність території, що відповідає вимогам закону, а також потенційних учасників проекту. Критерій створення (у разі, якщо засновником виступає ініціатор проекту) – відповідність ініціатора проекту вимогам, встановленим законом, наявність організацій, що планують здійснювати науково-технічну діяльність, наявність інвесторів, що готові здійснювати будівництво інфраструктури ІНТЦ, наявність відповідної території.	Територія ІНТЦ може розташовуватися на території одного або декількох суб'єктів України. Організація тільки на земельних ділянках, що перебувають у державній власності, або державна власність на які не розмежована.

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Фаталов В.В., Слотюк А.С. Innovative developments in regional economic growth. *Via Economica*. 2024. № 7. С. 112-117. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8559/2024-7-16>

Особистий внесок: доведено, що інноваційні зрушення виступають каталізатором підвищення конкурентоспроможності регіонів, сприяють диверсифікації економіки та створюють умови для збалансованого розвитку територій.

2. Фаталов В.В., Слотюк А.С. Architecture of the innovative potential of economic systems. *Інклюзивна економіка*. 2024. №2 (04). С. 77-82. DOI: https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.4-12

Особистий внесок: обґрунтовано необхідність використання поняття «архітектоніка» як узагальнюючої категорії, що відображає системність, структурованість та функціональну інтеграцію інноваційного потенціалу.

3. Фаталов В.В., Слотюк А.С. Recommendations for developing the region's innovation infrastructure with a view to improving its operational efficiency. *Підприємництво та інновації*. 2025. № 35. С. 136-142. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/35.40>

Особистий внесок: обґрунтовано напрями розвитку майнового комплексу, інженерної, соціальної та сервісної інфраструктури, а також використання державно-приватного партнерства й залучення інвесторів.

4. Brykailo Yevhen, Slotiuk Andrii. Implementation of a system for monitoring the economic security of regional enterprises in the context of digitalization. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2025. № 4 (19). С. 469-474. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.19-67>

Особистий внесок: обґрунтовано, що цифрові технології кардинально змінюють доступність, швидкість і структуру інформаційних потоків, що впливають на індикатори економічної безпеки, а отже потребують корекції традиційних підходів до діагностики загроз і прийняття рішень.

5. Slotiuk Andrii, Yankovskyi Yaroslav. The role of innovative entrepreneurship in ensuring economic development. *Вісник економічної науки України*. 2026. №1 (50). С. 99-104. DOI: [https://doi.org/10.37405/3041-1629.2026.1\(50\).99-104](https://doi.org/10.37405/3041-1629.2026.1(50).99-104)

Особистий внесок: показано, що саме інноваційне підприємництво забезпечує оновлення виробничих комбінацій, формування нових ринків, трансформацію галузевої структури та підвищення адаптивності економічної системи до зовнішніх і внутрішніх викликів

Участь у міжнародних та всеукраїнських конференціях

6. Slotiuk A., Fatalov V. The Operational Logic of Regional Innovation Systems for Sustainable Development. *Всеукраїнська науково-практична*

конференція «ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: проблеми і можливості досягнення в Україні та світі», Київ, 24 жовтня 2025р. Електронне видання, 2025. С. 246-248.

7. Слотюк А. Регіональні інноваційні системи як інституційна основа сталого розвитку територій у контексті глобальних трансформацій. *Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика сучасної економіки»*, Черкаси, 22 жовтня 2025р. Електронне видання, 2025. С. 55-56.

8. Andrii Slotiuk, Denys Mukovnin. Synergy between innovative infrastructure and entrepreneurship in regional economic development. *Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток обліку, аудиту та оподаткування в умовах інноваційної трансформації соціально-економічних систем»*, Кропивницький, 3 грудня 2025р. Електронне видання, 2025. С. 345-347.

9. Slotiuk A., Yankovskyi Ya. Innovation Activity as a Determinant of Enterprise Economic Sustainability. *Міжнародна науково-практична конференція «Обліково-аналітичне та організаційно-економічне забезпечення розвитку регіону»*, Київ, 30 квітня 2026р. Електронне видання, 2026. С. 250-255.

10. Slotiuk A., Kuiava B. Areas for improving the management of innovation and entrepreneurial infrastructure. *Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми, пріоритети та перспективи сталого розвитку в XXI столітті»*, Кам'янець-Подільський, 21 травня 2026р. Електронне видання, 2026. С. 193-195.